

Gustave Flaubert

SALAMBO

www.BalkanDownload.org

2013

GISTAV FLOBER

SALAMBO

SA FRANCUSKOG PREVEO
Miroslav Alaga-Bogdanović

IP „Filip Višnjić AD, Beograd, 2014.

By

BalkanDownload

BIBLIOTEKA
ALBATROS

knjiga: 144

Gistav Flober
Salambo

Naslov originala:
Gustave Flaubert: Salamambo

I

Slavlje

Dešavalo se to u Megari, predgrađu Kartagine, a u vrtovima Hamilkarovim.

Najamnici nad kojima je na Siciliji on zapovedao, priredili su veliku gozbu da bi proslavili godišnjicu bitke kod Eriksa. Kako je gazda bio odsutan, a oni se stekli u popriličnom mnoštvu, i jelo se i pilo se krajnje slobodno.

Zapovednici, koji su svi nosili bronzane koturne, zaposeli su stazu po sredini, a pod purpurnim šatorom sa zlatnim resama koji su bili razapeli od zida konjušnica, pa sve do prve terase palate; obični su se vojnici raširili pod drvećem po kome su se silne građevine nazirale, sve sa ravnim krovom, muljare, pušnice, ambari, pekare i oružare, i još sa dvorištem za slonove, zemunicama za divlje zveri i tamnicom za robove.

Smokovo je drveće opkolilo kuhinje; javorov šumarak se izdužio sve do zgusnutog zelenila po kome su se narovi presijavali među belim kićankama pamukovog drveća; loze nakarikane grozdovima uspinjale su se u borovo granje: čitavo se ružino polje otvaralo u podnožju platana; tu i tamo po travnjaku su se ljuljuškali ljiljani. Nekakav je crni pesak, smešan sa koralnim prahom, po stazama bio posut i, pored svega toga, drvored čempresa, činio se, s jednoga na drugi kraj, kao neka kolonada zelenih obeliska.

Sama palata, građena od pegavo-žutog numidijskog mramora, u pozadini je sve nadvisila, na širokim svojim osnovama, četiri svoja nivoa i terasom na svakom od njih. Pa sa onim svojim uspravnim, velikim stepeništem od abonosovog drveta, koje je u uglu svakoga stepenika nosilo po jednu pramčanu glavu, skinutu sa svake od pobeđenih galija, svojim crveno obojenim vratima, na kojima je uvek jedan crni krst razapet bio, svojim bronzanim kapijama koje su je pri dnu branile od

škorpija, činila se ona vojnicima, svojim prokletim izobiljem, ništa manje svečanom niti nedodirljivom od samog lica Hamilkarovog.

Veliko Veće im je dodelilo njegov dom da u njemu proslavu i prirede; Ranjenici, koji su u Ešmounovom hramu ležali radi oporavka, na marš su se bili zaputili još u zoru, kako bi se i na svojim štakama do tamo dovukli. Svakog minuta, i drugi su pristizali. Sa svih strana neprestano su se slivali kao bujica koja ponire u jezero. Među drvećem videlo se kako, preplašeni i goli do pojasa, trče kuhinjski robovi; neke gazele su preko poljančeta bežale uz meket: sunce je bilo na zalasku, dok je miris limuna, još težim činio zadah sve te znojem okupane svetine.

Tamo je bilo pripadnika svih nacija, Liguraca, Luzitanaca, onih sa Baleara, crnaca, kao i prebeglih Rimljana. Mogli su se čuti, pored teškog narečja dorskog, kako odzvanjaju i slogovi keltski, šuštavi kao zvuk bojnih kola, pa tako i jonski završeci u sudaranju sa suglasnicima pustinje, reskim kao jauci šakala. Grk se prepoznavao po svom vitkom struku, Egipćanin po razbacanim plećima, onaj iz Kantabrije po debelim listovima. Karijevci su se ponosno šepurili svojim perjanicama na šlemovima, kapadokijski strelci bili su sokovima od trava našarali krupne cvetove po celom telu, a poneki su Lidijci, u nošnji kao ženske haljine, obedovali u papučama i sa naušnicama. Oni drugi, koji su se tašto namazali crvenilom, ličili su na koralne statue.

Opruženi po dušecima, jeli su oni čučeci, oko velikih poslužavnika, ili su pak, ležeći potrbuške, privlačili ka sebi komade mesa, i nalakćeni, zasićivali se u mirnom stavu lavova koji komadaju svoj plen. Oni tek pristigli, naslonjeni na stabla, posmatrali su niske trpeze, napola iščezle pod skerletnom prostirkom, i čekali svoj red.

Hamilkarove kuhinje nisu bile dovoljne, Veće im je zato poslalo robova, sudova, ležaja; videle su se tako nasred bašte, kao kada na bojnem polju spaljuju mrtve, velike jarke vatre na kojima su pečeni volovi. Hlebovi protrljani anisom, smenjivali su se sa pozamašnim sirevima, od žrvnja težim, pa kraterima punim vina i kanterima sa vodom, pored korpi od zlatnog filigrana u kojima se nalazilo cveće. Radost zbog svega toge što se najzad moglo da preždere tako lako, širila je svima oči: tu i tamo su već počinjali i sa pesmom.

Prvo su im poslužili ptice u zelenom sosu i to u tanjirima od crvene gline na kojima je padala u oči crna šara, pa zatim školjke svih vrsta koje su mogli po tim punskim obalama da sakupe, kaše od kuvane pšenice, boba i ječma, i još puževe sa kimom, na tanjirima od žutog ćilibara.

Zatim je trpeze pokrilo meso: antilope sa svojim rogovima, paunovi sve sa perjem, čitavi ovnovi kuvani u slatkom vinu, kamilji i bivolji

butovi, ježevi u garumskom umaku, prženi zrikavci i ušećerani puhovi. U porcijama od drveta iz Tamrapanija, plutali su, sred šafrana, krupni komadi sala. Sve se prelivalo od salamure a bilo tartufima, asafetidom, začinjeno. Piramide od voće, obrušavale su se na medene kolače, a nisu bili zaboravili ni neke od onih trbušavih pasa, riđe dlake, što su ih podgojili maslinovom džibrom, kartaginskim jelom od koga su se ostali narodi gadili. Iznenađenja u vidu nove hrane, pobuđivala su sladostrašće u stomacima. Gali dugih kosa podavijenih na temenu, čerečili su lubenice i limunove, koje su sve sa korom krckali. Crnci koji nisu jastoge nikada ranije videli, čapkali su lica njihovim crvenim štikaljkama. Obrijani su Grci, belji od mermera, sa svojih tanjira, bacali ljuske iza leđa, dok su čobani iz Brutijuma, svi ogrnuti vučjim kožama, proždimali ćutke, lica unetog u porciju.

Padala je noć. Poskidali su velove koji su bili rasprostrti duž drvoreda čempresa i odneli buktinje.

Kolebljivi odbljesci petroleja, koji je u porfirnim ćupovima goreo, poplaše tamo gore na vrhu kedrova, majmune posvećene Mesecu. Ovi su ispuštali krike koji su uveseljavali najamnike.

Izduženi plamenovi, lelujali su se na štitnicima od bronz. Svakojako iskričenje, vrcalo je po poslužavnicima sa umetnutim dragim kamenjem. Krateri čije su ivice radile kao ispupčena ogledala, umnožavali su izdužene slike predmeta; vojnici su se tiskali okolo, da bi se ogledali, zabezknuti i praveći grimase kako bi sebe zasmeljali. Dobacivali su se preko stolova, tronošćima od slonove kosti i štikaljkama od zlata. Naiskap gutana su sva grčka vina iz mešina, kampanijska još začepljena u amforama, kantabrijska vina koja su donosili u burićima, kao i ona od sirta, cimeta i lokvanja. Po zemlji je bilo lokvi na kojima su se klizali.

Isparenja od pečenja izdizala su se u krošnje u društvu para od zadaha. Čule su se istovremeno škripa vilica, zvuk razgovora, pesama i kucanja pehara, lomljava vaza kampanijskih koje su prštale u hiljadu komada, ili čak i bistri zvuk nekog velikog srebrnog poslužavnika.

Srazmerno kako je i njihova pripitost rasla, tako su se oni sve više i više prisećali one nepravde koju im je Kartagina učinila. Ustvari, Republika iscrpljena ratom, dopustila je da se u grad slegnu sve čete povratnika iz rata.

Giskon, starešina njihov, imao je toliko umešnosti, da ih vraća jednu po jednu, i time olakšava isplatu njihove zarade, a biće da je i Veće poverovalo, kako će oni na kraju pristati i na umanjenju sumu. A danas bi im sve bilo po volji, samo da ne moraju da ih isplate. Taj dug se u duši

narodnoj brkao sa onih tri stotine dvadest hiljada eubejskih talenata što ih je potraživao Lutacije, te i on, baš kao i Rim, postao neprijatelj Kartaginjana. Sve su to najamnici shvatili; tako je ogorčenje njihovo grunulo u pretnje i pustahijstvo. Na kraju, zatražili su oni da se okupe, ne bi li jednu od svojih pobeda slavili, a stranka za mir tu popustila iz osvete Hamilkaru, koji je taj rat toliko podržavao. Rat se bio, uprkos svim njegovim naporima, okončao, pa je on, očajan zbog Kartagine, vratio Giskona za nadređenog svim plaćenicima. Namenivši njegovu kuću da ih ugosti, značilo je na nju privući deo mržnje koja se gajila prema njima samima. Uostalom, sam trošak je morao da bude preterano veliki, a sav bi ga podneo on.

Ponosni jer su Republiku naveli da im popusti, najamnici su najzad poverovali kako samo što se još nisu vratili svojim kućama a sa naknadom za prolivenu krv u kapuljačama od kabanica. Ali trud njihov, nanovo viđen preko isparenja pijanstva, njima se činio preuveličan i isuviše malo nagrađen. Pokazivali su oni svoje rane, prepričavali svoja vojevanja, putešestvija svoja, kao i lovačke priče iz zavičaja. Podražavali su urlike divljih životinja i kako te skaču. Zatim su prešli na neslana nadmetanja; zabolili bi glave u amfore i pili tako, bez prestanka, kao ožednele kamile. Jedan Luzitanac, divovskog rasta, noseći po čoveka u svakoj ruci, hodao je po stolovima bljujući vatru kroz nozdrve. Lakademonci koji ni oklope nisu skinuli bili, skakali su nezgrapno. Neki od njih su se prsili kao žene, i pravili bezobrazne pokrete; drugi su se svlačili za borbu, sred pehara, baš kao gladijatori a jedna je grupica Grka, igrala oko vaze na kojoj su se videle nimfe, dok je neki crnac, goveđom kosti lupao po bronzanom štitu.

Najednom, tek, začuju oni neku žalosnu pesmu, snažnu i umilnu, što se podizala i spuštala u vazduhu kao trepet krila neke ranjene ptice.

Bili su to glasovi utamničenih robova. Vojnici skočiše, sa namerom da ih oslobode i izgubiše se.

Najzad dođoše, terajući dvadesetinu ljudi, sred vike i podignute prašine, koji su se izdvajali po njihovim dosta bledim licima. Glavu im je pokrивao mali kačket kao kupica crnog sukna, svi su nosili drvene nanule i pri zveketu lanaca, zvučali kao tovarna kola u pokretu.

Došli su tako do drvoreda čempresa, gde su se izgubili, pomešavši se sa gomilom koja ih je zapitkivala. Ali jedan je od njih, koji je stao uspravno, bio zaostao postrance. Kroz pocepatine na njegovoj tunici, primećivalo se da su mu ramena išarana dugim razderotinama. Spustivši bradu, osvrtao se oko sebe sa nepoverenjem, pomalo sklopivši u zaslepljenosti od buktinja očne kapke; ali kada je primetio da mu

nijedna od ovih naoružanih osoba neće nauditi, ote mu se dubok uzdah iz grudi: stade on da muca, da se pod čistim suzama što su mu spirale lik smeška; zatim dograbi za alku jedan do vrha pun kanter, diže ga uvis onim krajevima ruku sa kojih su mu visili lanci, i gledajući tada u nebo, dok je još uvek u ruci držao pehar, on kaza.

— Zdravo prvo tebi Baal-Ešmoune, oslobodioče, koga narod moje postojbine Eskulapom zove, i vama, duhovima vrela, svetlosti i šuma! Pa i vama, Bogovima posakrivanim ispod planina, i u šupljinama zemlje! I vama, ljudima snažnim, svetlucavih oklopa, koji ste me izbacili!

Pa onda pehar ispusti i ispriča svoju priču. Ime mu je bilo Spendije, Kartaginjani su ga zarobili u bici kod Egeusa, i pričajući na grčkom, ligurskom i punskom, još jednom se zahvalio najamnicima; on im izljubi ruke; naposljetku, čestita im on na banketu, a sve pritom izražavajući čuđenje, što ne vidi tu i pehare Svete legije. Ovi pehari sa po jednom smaragdnom lozicom utisnutom na svako od šest lica u zlatu, pripadali su jednom ratničkom odredu, sastavljenom isključivo od mladih patricija, najviših ratom. Bila je to posebna povlastica, nešto kao sveštenička čast; nizačim iz riznice Republike, nisu plaćenici više žudeli nego za tim. Prezirali su Legiju baš iz tog razloga, i bilo je onih koji su i svoje živote rizikovali, radi tog nepojmljivog zadovoljstva, da piju iz njih. U skladu s tim, on im zapovedi da idu i nađu te pehare. Oni su se nalazili uskladišteni kod Sisita, jednog udruženja trgovaca koji su jeli svi zajedno. Robovi se otuda vrata. U ovo su doba svi članovi Sisita na spavanju.

— Neka ih probude — uzvратиše im najamnici. Po drugom zahtevu, objasniše im da su oni u nekom hramu pohranjeni.

— Neka ih donesu!

Giskon se ubrzo ukaza u dnu dvorišta sa pratnjom sačinjenom od nekolicine iz Svete legije. Njegov široki ogrtač, koji mu se držao zlatnom mitrom na glavi, sa sazvežđem dragoga kamenja na njoj, a visio unaokolo i sve do kopita njegovog konja, pa se utapao, izdaleka, u boju noći. Primećivala se samo njegova bela brada, svetlucanje ukrasa u kosi i njegova trostruka ogrlica, od širokih plavih pločica, koja mu je poskakivala o prsa.

Vojnici su njegovu pojavu silnim klicanjem pozdravili, svi povikavši:

— Pehare! Pehare!

On počeo da im izjave daje, da, ako se gleda njihova odvažnost, oni su ih itekako dostojni bili. Gomila, od radosti, zaurla i zapljeska.

On ih je tako dobro poznao, bio im je zapovednik tamo dole, i

vratio se sa poslednjom kohortom na poslednjoj galiji!

— Tako je! Tako je! — odvratiše oni. Republika je, produži Giskon, imala obzira za

njihove nacionalne, običajne i verske posebnosti; oni su u Kartagini bili slobodni! Ali što se posuda Svete legije tiče, to nije neka sasvim obična svojina. Sasvim nenadano, uz Spendija, jedan Gal preskoči sto i potrča pravo ka Giskonu, pa mu zapreti vitlajući svojim isukanim mačem.

General ga i ne trepnuvši udari po glavi svojom teškom palicom od slonove kosti; varvarin pade. Gali zaurlaše, a njihov se gnev prenese na ostale, koji samo što nisu zbrisali legionare.

Videvši ih da su prebledeli, Giskon sleže ramenima. Pomislio je kako mu njegova hrabrost biva beskorisnom nasuprot ovih divljih, razdraženih zveri. Više bi vredelo osvetiti im se kasnije i to nekim lukavstvom; tako on dade znak svojim vojnicima i udalji se polako. A onda, okrenuvši se, povika najamnicima sa kapije da će se oni na kraju kajati.

Slavlje se nastavljalo. Ali Giskon je mogao da se vrati, i opkolivši predgrađe koje se naslanjalo na poslednje bedeme, da ih uz zidove zgnječi. Tada su se oni, uprkos njihovoj masi, osetili sami; i veliki grad, usnuo pod njima u senci, preplaši ih najednom, sa svojim svuda naređanim stepeništima, svojim visokim crnim kućama, i svojim nedorečenim bogovima, još svirepijim od svoga podanstva. Poneki su ferali nad pristaništem začkiljili, a u Hamonovom je hramu gorelo svetlo. Prisećali su se Hamilkara. Gde li je? Zašto su ga po zaključenju mira svi napustili? Te razmirice njegove sa Većem, bile su samo mera kako bi ga dokrajčili. Njihova se neutaživa mržnja stuštila na njega: pa su ga proklinjali, i sve više, jedni druge, sopstvenim gnevom pujdali. Baš u tom trenutku, pod platanima dođe do nekakvog okupljanja. Ono se dogodilo da bi videli nekoga crnca, koji se valjao udarajući po zemlji ukočenih zenica, iskrivljenog vrata i sa penom na ustima. Neko je povikao da su ga otrovali. I svi poverovaše da su otrovani. Stuštiše se na robove; nadiže se stravična jedna dreka, i vihor razaranja uskovitla se po pijanoj vojsci. Udaralo se nasumice, oko njih, kršilo, ubijalo: nekolicina njih hitnuše buktinje put krošnji: drugi, naslonjeni na ogradu zabrana za lavove, strelama su ih sakatili; najsmelij od njih pritrčali su slonovima da im surle strovale kao da su gladni bili slonovače.

Međutim, balearske praćkaše, što su radi lagodnije pljačke zašli bili za ugao dvora, zaustavila je visoka ograda od indijske trske. Oni su svojim bodežima isekli remenje na rezi, da bi se našli na pročelju dvora

koje je gledalo na Kartaginu, u neki drugi vrt prepun potkresanog rastinja. Zasadi belih cvetova, koji su se jedan za drugim smenjivali, iscrtavali su po zemlji plavičaste nijanse, duge parabole, kao zvezde repatice. Bokori grmlja, puni tame, odisali su mlakim, sladunjavim mirisom. Tu su bila i stabla drveća premazana cinoberom, i ličila na krvave stubove. Na sredini, dvanaest bakarnih postolja; a svako je nosilo po jednu staklenu loptu, pa su crvenkasti odbljesci pometeno ispunjavali te udubljene kugle, kao ogromne zenice što još uvek trepću. Vojnici osvetle sebi put bakljama, stalno posrćući po nagnutom zemljištu, koje je još bilo i propisno izorano.

Ali su tu spazili neko jezerce, na više udolina izdeljeno, zidinama od plavoga kamena. Voda je bila tako bistra, da su plamenovi baklji podrhtavali na samom njenom dnu, po koritu od belog šljunka i zlataste prašine. Ona počne da vri, sjajne ljuspe počnu da promiču, i krupne se ribe, sa dragim kamenjem u ustima pojavise pri njenoj površini.

Vojnici im, uz puno smeha, turiše prste među škrge, pa su ih odneli na trpezu.

Bile su to ribe porodice Barka. Sve su poticale od onih prastarih riba manića, koje su izlegle tajanstveno jaje u kome je Boginja sakrivena bila. Pomisao kako čine svetogrđe, oživela je sladokustvo kod najamnika. Oni hitro ispod bronzanih posuda založe vatru, pa ih je zabavljalo da te prelepe ribe vide kako se u ključaloj vodi koprcaju.

Polet je rastao kod vojnika. Više se nisu plašili. Ponovo su počeli da piju.

Mirisi što su im se sa čela slivali, kvasili su krupnim kapima njihove tunike u ritama, i oslonjeni obema pesnicama o stolove, koji su im se činili da se ljuljaju kao lađe, kolutali su unaokolo svojim iskolačenim očima, proždirući pogledom ono čega se nisu mogli da dohvate. Drugi su hodali, sve i posred poslužavnika, a po purpurnim prostirkama, kršeci nogama one tronošce od slonovače i tirske fiole od stakla. Pesa se mešala u ropac robova koji su se rastajali od duše usred polupanih pehara. Hteli su još vina, mesa, zlata. Dreku su dizali, tražeći da im dovedu žene. Buncali su na stotinu jezika. Neki su poverovali da su u banji, zbog pare što je lebdela oko njih, ili su pak, videvši krošnje, neki od njih umislili da su u lovu, pa su jurišali na svoje saborce, kao da su ovi divlje zveri. Požar je, s jednog na drugo, zahvatio sve drveće, i visoke su gužve zelenila, iz kojih su se izvijale duge bele spirale, ličile na vulkane koji počinju da purnjaju. Graja se udvostručila; ranjeni su se lavovi oglašavali rikom iz mraka.

Tek najednom, dvorac se sa svoje gornje strane osvetlio, središnja se

vrata otvorila, a jedna žena, kći Hamilkarova glavom, i u crnu odeću uvijena, ukaza se na pragu. Ona siđe prvim stepeništem što se ukoso spuštalo duž prvog sprata, pa zatim niz drugo, treće, pa zastade na poslednjoj terasi, navrh stepenika sa glavama galija. Nepomična i pognute glave, ona pogleda u vojnike.

Za njom, sa svake strane, dve duge povorke ljudi, blelih, odevenih u bele odežde sa crvenim resama što su im pravo do stopala dosezale. Bili su bez brade, i bez kose i obrva. U rukama, koje su se od prstenja svetlucale, nosili su oni prevelike lire i svi pevali povišenim glasom himnu kartaginskim božanstvima u čast. Evnusi su to sve bili, a sveštenici Tanidini, koje je Salambo često pozivala kod sebe.

Najzad, siđe i ona stepeništem galija. Sveštenici pođoše za njom. Pa zađe u drvored čempresa, te je lagano koračala kraj trpeza zapovednika, koji su se izmicali, videvši je da prolazi.

Njena kosa, naprašena ljubičastim peskom, a u obliku kule, prema običaju kanaanskih devica, činila ju je nekako višom rastom. Niske bisera, više slepoočnica udenute, spuštale su se do uglova njenih usana, rujnih kao raspukli nar. Na prsima je nosila sjajno kamenje raspoređeno kao da preslikava pirgavu krljušt murine. Njene ruke, ukrašene dijamantima, virile su nage iz njene tunike bez rukava, ozvezdane crvenim cvetovima na jednoj pozadini potpuno crnoj. Zlatno lanče među nožnim člancima nosila je radi pravilnog stupanja, a njen široki ogrtač od mrkog purpura, od nekog nepoznatog sukna skrojen, za njom se vukao i, pri svakom njenom koraku, dizao kao nekakav talas što ju je u stopu pratio.

S vremena na vreme, sveštenici su sa svojih lira okidali gotovo prigušene akorde i, u pauzi od muziciranja, začuo bi se sitan zvuk zlatnog lančića, praćen ujednačenim kloparanjem njenih sandala od papirusa.

Nju nikada nije upoznao niko. Znalo se samo da živi povučeno i uz svoje pobožne obrede. Neki vojnici su je zapazili, na vrhu svog dvorca, kako noću kleči, okrenuta zvezdama, sred kovitlanja iz upaljenih kandila. Mesec je bio taj od koga je bila tako ubledela, i nešto kao od samoga Boga, kao tanušno isparenje, obavijao ju je. Zenice su njene odavale utisak da su zagledane u daljinu sa one strane zemaljskih prostora. Koračala je pognute glave, a u desnoj je ruci držala malu liru od abonosa.

Čuli su je kako šapuće:

— Mrtve! Sve mrtve! Nećete više doći pokorne glasom mome, a kad ja sednem na rub jezera i u usta vam bacim semenke od lubenica! Tanidina

se tajna uvijala u dubini vaših očiju, bistrijih od mehura na reci. — I ona počne da ih doziva po imenima koja su im bila po mesecima u godini nadenuta. — Siv! Sivan! Tamir! Elul! Tišri! Sebar! — Ah! Smiluj mi se Ti, Boginjo!

Vojnici, ne razumevajući ono što je ona govorila, skupiše se svi oko nje. Njih njena pojava zaprepasti; ali ih ona sve ošinu jednim podužim, prestravljenim pogledom, pa zgrčivši glavu u ramena i šireći ruke, ona više puta ponovi:

— Šta ste to učinili! Šta ste to učinili!

— A imali ste da se gostite, i hleba i mesa, ulja, pa melema Malobatra iz svih gumna! Naložila sam bila da se doteraju iz Hekatompila volovi, i poslala lovce put pustinje! — glas joj se nadimao a obrazi žarili. Pa nastavi: — A gde se vi to nalazite? Da baš ovde. Da niste u porobljenom gradu, ili na dvoru vašega gospodara? Gospodara, i to kakvog. Sufeta Hamilkara, oca moga i sluge Baala! Oružje vaše, što se crveni od krvi slugu njegovih, ono je što ga je Lutaciju on odbio! Znete li vi u postojbinama vašim ikoga ko ume bolje bitkama da upravlja? Uostalom, pogledajte! Stepenci naše palate, krcati su našim poredama! Produžite samo, zapalite je. Odneću iz moje kuće Genija, moju crnu zmiju sa sobom, koja tamo gore dremka na lišću od lokvanja. Ja pisnem, ona za mnom pođe; i kad se na galiju ukrcam, ona brodskim tragom meni pohrli po peni od talasa.

Njene stisnute nozdrve zadrhtaše. Lomila je nokte o kamenje na svojim prsima. A oči su joj obamrle; Ona produži:

— O! Jadna Kartagino! Žalosni grade! Ti nemaš više, da te brane, nekadašnje ljude od snage, koji bi se uputili i s one strane okeana, da na liticama dižu hramove. Sve su zemlje unaokolo radile, i ravni mora orale veslima tvojim, a tvoje ljuljuškale žetve.

Tada ona zapeva o podvizima Melkarta, Boga sidonskog i oca njenoga roda.

Oni su nabrajali uspinjanje vrh Persifonskih planina, odlazak u Tartes i rat protiv Mazizabala, a za osvetu zmijske kraljice.

— Gonio se po šumi on sa čudovišnom ženkom, čiji se rep po uvelom lišću kao srebrni potok uvijao, pa zabasao na poljanu po kojoj su žene, sa šapama zmaja, oko neke velike vatre, stajale uspraviviši se na vrhove svojih repova.

Mesec, krvav po boji, sijao je u nekakvome bledom krugu, a njihovi su skerletni jezici, rascepljeni kao ribarski harpuni, palacali, dosežući sve do plamenog ruba.

A onda, u jednom dahu, ispripleva ona kako je Melkart, pobeđivši

Mazizabala, postavio na kljun svoje lađe njegovu odrubljenu glavu. — Na svaki pljusak talasa, nju prelije pena; pa ju je sunce sušilo da je postala čvršća i od zlata; ali uprkos svemu tome, oči nisu prestajale da plaču i suze su, neprestano, kapale u more.

Sve je to ona otpevala starim narodskim govorom Kanaanaca, što ga varvari razumevali nisu. Oni su se pitali, šta je to ona, uz te pokrete straha kojima je svoju priču propratila, uopšte mogla da im kaže; — i posaćeni oko nje po stolovima, ležajevima, na javorovim granama, razjapljenih usta i isturajući glave, upirali su se oni da dokuče tu nejasnu priču što se preko tame tih predanja o nastanku bogova, pred njihovom uobraziljom lelujala, kao utvare po oblacima.

Samo su golobradi sveštenici razumeli Salambo. Njihove su zborane ruke, okačene o strune njihovih lira, drhtale, pa su, s vremena na vreme, iz njih istrogle i pokoji zlokoban akord: jer čak i slabiji od starica, drhtali su oni od mističnog osećanja jednako kao i od straha što su im ga ljudi pričinjavali. Varvari nisu za to uopšte marili; slušali su oni pesmu devojčinu.

Niko je tako nije posmatrao kao jedan vođa Numiđana, koji se nalazio za zapovedničkom trpezom, a sa vojskom sopstvenog plemena. U opasač je njegov toliko oštrica načičkano bilo, da su izdigle grbu u njegovoj širokoj kabanici, kožnim remenjem prikačenoj za njegove slepoočnice. Tkanina, kojom je do ramena bio ušuškan, senkom je obavijala njegovo lice, pa su se samo primećivale vatre dva njegova ukočena oka. On se na gozbi sasvim slučajno zatekao — otac njegov, otpravio ga je da živi kod porodice Barka, već prema običaju da im se deca šalju čuvenim porodicama kako bi predupredila dalja savezništva; ali za tih šest meseci, od kako se Nar Havas tamo nalazio, Salambo on još ugledao bio nije; a, sedeći na svojim petama, brade spuštene ka drškama svojih kopalja, bacao je on, šireći nozdrve, poglede na nju kao leopard koji čuči među bambusima.

Sa suprotne strane trpeze, nalazio se pak jedan Libijac, kolosalnog stasa i kratke crne grgurave kose. Na sebi je zadržao samo zaštitni prsluk, čiji su oštri listovi od bronzne parali purpur dušeka. Srebrna se ogrlica sa polumesecom sa njegovim maljavim prsima umrsila. Lice mu je bilo krvavim podlivima išarano, oslonjeno na levi lakat; usta široko otvorenih, smeja se.

Salambo nije više bila u tom posvećenom ritmu. Zauzvrat, istovremeno, koristila se svim tim varvarskim govorima i ženskom istančanošću, ne bi li umilostivila njihov gnev. Grcima se obraćala na grčkom, pa se onda okretala Ligurijcima, pa Kampancima, crncima; i

svako je slušajući, pronalazio u tom glasu milinu svoga zavičaja. Ponesena žalom za Kartaginom, pevala je ona sada o nekadašnjim bitkama sa Rimljanima; oni joj zapljeskaše. Na bljesak nekog isukanog sečiva, ona planu i, šireći ruke, urliknu. Ispala joj je lira, i ona začuta, pa je obema rukama stisnutim uz srce, ostala par minuta tako, sklopljenih kapaka, a u iskušavanju uzbuđenja koja je kod svih tih ljudi izazivala.

Mato, Libijac, saže glavu ka njoj. Nenamerno, i ona njemu priđe, pa mu, nekako iz zahvalnosti za svoju zadovoljenu taštinu, u jedan pehar sav od zlata, ona naspe vina, ne bi li se sa vojskom izmirila.

— Pij — ona reče.

On dograbi pehar i prinese ga usnama, kad ga Gal, isti onaj koga je Giskon udario, potapša po leđima, započevši da se veselo, ali na jeziku svoga kraja, šali.

Spendije, koji nije bio daleko, ponudi se da mu protumači.

— Govori — kaza mu Mato.

— Bog ti bio u pomoći, postaćeš bogat uskoro. Kada je svadba?

— Čija svadba?

— Pa tvoja! Jer kod nas — reče Gal — kada žena vojniku naspe piće, to znači da mu nudi svoju postelju.

On čestito ni završio nije, kad Nar Havas, skokom dograbi jedno od kopalja sa pojasa, i oslonivši se desnom nogom o ivicu stola, hitnu ga prema Matu.

Koplje prošiša među peharima, probi Libijcu ruku, i tako je jako prikova uz prostirku, da je drška još ostala da se trese u vazduhu.

Mato ga hitro iščupa, ali kako se svukao, bio je nenaoružan; na kraju, obema rukama podigavši taj prenatrpan sto, on ga odbaci ka Nar Havasu, sve posred ljudske gomile, na koju se i strpošta. Vojnici i Numiđanin su se njime tako našli priklješteni da nisu mogli da isuču mačeve. Mato se probijao zadajući snažne udarce glavom. Kada ju je podigao, Nar Havas bio je nestao. Ni Salambo nije više bilo.

Tada pogledom svrati na dvor i, sasvim gore, primeti crvena vrata sa crnim krstom, samo što ih je neko pritvorio. On pohita gore.

Videli su ga kako trči između onih kljunova sa galija, pa kako se ponovo pomalja duž sva tri stepeništa ka crvenim vratima, na koja navali svom svojom težinom. Sav zadihan, naslonio se tada na zid, da ne bi pao.

Za njim je išao neko i, kroz pomrčinu, jer je krilo palate zaklonilo blještavilo gozbe, on prepozna Spendija.

— Gubi se ! — kaza mu.

Rob, ne dajući odgovora, stane da zubima čupa tuniku; onda sišavši

na kolena pred Matom, pažljivo mu uze ruku i, pipajući po mraku, potraži ranu.

Pri mesečevom zraku, što je između dva oblaka uklizao, Spendije ugleda posred ruke, razjapljenu ranu. On ju je parčetom tkanine obmotao svud okolo. Mršteći se, međutim, onaj drugi kaza: — Pusti me! Pusti me!

— E ne! — rob nastavi — Ti si me izbavio iz tamnice. Tvoj sam. Ti si moj gospodar. Zapovedaj!

Mato, sve se držeći uza zid, obiđe čitav krug oko terase. Čuljio je uši pri svakom koraku i kroz propuste u zlatnoj trsci, upirao on pogledom u utihnule dvorske odaje. Na kraju, očajan, on se zaustavi.

— Čuj! — sada rob kaza njemu — Nemoj da me prezreš zarad slabosti moje! Ja sam živeo u ovoj palati. Mogu ja da se provučem između zidova, kao zmija otrovnica. Dođi! Ima u Sobi predaka po jedan zlatan odlivak pod svakom pločom; jedan podzemni prolaz vodi do njihovih grobova.

— Pa šta! Ne tiče me se! — reče Mato. Spendije učuta.

Nalazili su se na terasi. Pred njima se rasprostirala jedna ogromna naslaga pomrčine, a koja je izgledala kao da sadrži nejasna taloženja, istovetna džinovskim talasima na nekom crnom, okamenjenom okeanu.

Ali se podiže jedna svetlosna pruga na istočnoj strani. Na levoj strani, sasvim pri dnu, kanali Megare, počeli su da svojim belim vijugama šaraju zelenilo povrtnjaka. Kupasti krovovi sedmougao-nih hramova, stepeništa, terase, bedemi, pomalo su počeli da se pomalaju u bledilu svanuća; i svud oko kartaginskog poluostrva, titrao je pojas bele pene, dok se more, smaragdne boje, činilo kao pri jutarnjoj svežini usireno. Što se više ružičasto nebo širilo, izdizale su se visoke građevine nagnute nad kosinama i sticale kao stado crnih nekih ovaca pri silasku s brda. Puste se ulice izdužiše; palme su ovde-onde kao iz zida iskrsavale, ali se nisu mrdale; cisterne za vodu, tako napunjene, ostavljale su utisak srebrnih štitova pogubljenih po dvorištima; kula svetilja na Hermeunskom rtu, poče da trne. Na samome vrhu Akropolja, u šumi čempresa, Ešmounovi su konji, osetivši dolazak svetlosti, upirali kopitima u mermerna podnožja, sve njišteći na stranu ka suncu.

I ono se ukaza; Spendije, dižući ruke, kriknu.

Sve je u tom raširenom rumenilu oživelo, jer je bog, kao da se posekao, prolivao punim zracima nad Kartaginom, kišu zlata iz svojih vena. Kljunovi Galija su se iskrili, a Hamonov krov činio sav razbuktao, da su se odbljesci primećivali i u dnu hramova čija su se vrata pootvarala. Velika su kola uličnim pločnicima kotrljala svoje točkove,

tek pristigavši sa sela; jednogrbe kamile, pod teretom prtljaga, spuštale su se niz kosine. Menjači na raskrsnicama su nad svojim radnjama razapinjali nadstrešnice. Preletale su rode, bela jedra podrhtavala. Začule su se u gaju Tanidinom daire svetih hetera, dok su se na mapalskom uzvišenju, već zadimile peći za pečenje sarkofaga od gline.

Spendije se nagao preko ograde; zubi su mu cvokotali, ponavljao je.

— Da!.. Da!... Gospodaru! Sad razumem zašto ti je odjedared mrsko čerupanje kuće.

Mato kao da se od šištanja njegovog glasa bio tek razbudio, izgledao je kao da ne razume; Spendije mu uzvрати:

— Au! Kakvo bogatstvo! A ljudi koji ga poseduju, nemaju čak ni gvožđa da ga brane!

Tada ispruži desnu ruku ka pripadnicima naroda, nekolicini njih, koji su sa one strane zida, pogrbljeni, po pesku tražili zlatno grumenje:

— Gledaj! — kaza mu on — Republika ti je kao ovi sirotani: savila se na obali okeana, pa u sva priobalja tura svoje požudne ruke, dok joj šumor talasa, toliko puni uši, da u stanju nije ni da čuje, kako joj od pozadi stiže njen gospodar!

On odvuče Mata na sasvim drugi kraj terase, pa mu pokaza dvorište u kome su se na suncu ogledali mačevi vojnika povešani po drveću.

— Ali ovde ima snagatora koji su se pretrgli od mržnje! A ništa ih ne vezuje za Kartaginu, ni porodice niti zakletve njihove, ni bogovi njihovi.

Mato je i dalje bio naslonjen na zid; Spendije se primakao, i tišim glasom nastavio:

— Razumeš li ti mene vojniče? Hodali bismo ogrnuti purpurom, kao satrapi. Kupali se u mirisima; pa bih i ja imao svoje robove! Nisi li se umorio od toga da na toj tvrdoj zemlji spavaš, da piješ tu logorsku kiselicu i stalno slušaš trube. Odmorićeš se kasnije, zar ne? Kada ti budu taj oklop smakli da bi tvoj leš bacili grabljivicama! Ili možda, kad se budeš pridržavao za štap, slep, hrom, pobenavio, pa ideš od vrata do vrata i o svojoj mladosti pričaš deci i prodavačima soljenice. Priseti se svih nepravdi koje su ti pričinile tvoje glavešine, taborovanja po snegu, trčanja po suncu, njihove tiranije stegom i večne pretnje krstom! Posle tolikih jada, dali su ti onu ogrlicu kao počast, a to ti je kao da magarcu okače pojas sa zvečkama ispod vrata, da ih zvuk tokom hoda otupi pa ne primete da su umorni. Čovek kao što si ti, još odvažniji i od Pira samog! Kada bi ti to samo poželeo! Oho! Kako ćeš srećan samo biti, u velikim dvoranama punim svežine, uz zvuke lire, leškareći u cveću, a uz

zabavljače i žene! Ne reci mi da je ovakav poduhvat nemoguć! Zar nisu najamnici držali već u svojim rukama Reghium i druga utvrđena mesta u Italiji! Ko te u tome sprečava? Hamilkar je odsutan; narod proklinje bogataše; Giskon od onih kukavica koje ga okružuju, ne može da išta učini. Ali ti! Ti si pravi junak. Oni će ti se potčiniti. Naredi im to! Kartagina je naša; bacimo se samo na nju!

— Ne! — reče Mato — Na meni leži Molohovo prokletstvo. To sam ja i iz njenih očiju video a, nedugo zatim, u jednom sam hramu video crnog jarca, koji se povlačio unatraske. On to dodade, osvrćući se oko sebe.

— Gde li je ona?

Spendije uvide da ga neizmerno nespokoјstvo tišti; pa se i ne usudi da ga išta više pita.

Krošnje iza njih dimile su se j oš uvek; sa nagaravljenih grana, padala su poluizgorela majmunska tela s vremena na vreme, po trpezi. Pijani su vojnici pored tih strvina rikali širom otvorenih usta; oni koji nisu zaspali, saginjali su glave, zaslepljeni od sunca. Ugaženo tlo gubilo se pod crvenim lokvama. Slonovi su, među koljem zverinjaka, klatili svoje okrvavljene surle. U pootvaranim ambarima, videle su se porazbacane vreće sa pšenicom, a pred vratima, sabijen red kola, koja su varvali navukli; paunovi, nadžodživši se po kedrovima, počinjali su da šire svoje repove i da klikću.

Matova je nepomičnost začudila i samog Spendija, koji je sada, još više pobledo nego ranije i, ukočenih zenica, sledio bio nešto na horizontu, a obeju pesnica stisnutih uz ogradu od terase. Spendije, sagnuvši se, otkri ono što je on pomno pratio. Jedna se zlačana tačka kovitlala u daljini po prašini puta za Utiku; radilo se o korpi kola u koja su upregnute bile dve mazge. Jedan je rob trčao pred rudom, držeći ih za uzde. U kolima su sedele dve žene. Grive životinja, propinjale su se između njihovih ušiju, na persijski način uvijene, u mrežicu od plavih bisera. Spendije ih je prepoznao; jedva se uzdržao da ne krikne.

Veliko jedno jedro, u pozadini, vijorilo se na vetru.

II

U Siki

Dva dana docnije su najamnici otišli iz Kartagine.

Svaki je dobio po zlatnik, samo pod uslovom da odu u Siku i tamo naprave logor a još, uz svakojaka umiljavanja, kazali su im i:

— Vi ste spasili Kartaginu! Ali izgladnećete je ako tu i ostanete; pa ona neće moći da vrati dugove. Udaljite se! Republika će, kasnije, umeti da vam se za ovaj ustupak oduži. Mi ćemo iz ovih stopa prikupiti poreze; u potpunosti ćemo vas isplatiti, pa ćemo opremiti i galije da vas sve u vaše domovine vrate.

Oni ni sami nisu znali šta da na takve govorancije odgovore. Ti ljudi, na rat uobičajeni, dosađivali su se boravkom u gradu; nisu imali teškoća da ih ubede u to, i narod se popeo na zidine da ih vidi kako odlaze.

Bili su u povorci Hamonovom ulicom pa na Vrata od Sirte, zbrdazdola. Strelci sa hoplitima (teškim pešacima), zapovednici uz obične vojnike, Luzitanci sa Grcima. Jednim su oni odvažnim korakom koračali, a pločnik je odzvanjao od teških koturni njihovih. Oklopi su im bili ulubljeni od kamenica sa katapultu, a lica nagaravljena od žara bitaka. Promukli su se uzvici iz gustih brada razlegali. Njihovi pocepani panciri udarali im o balčake mačeva, a u rupama u bronzi, obnaženi su se udovi njihovi nazirali strašni, kao ratne mašine. Koplja, sekirice i buzdovani, sukneni kačketi i bronzani šlemovi, poskakivali su kao jednim jedinstvenim pokretom. Oni su tako prepunili ulice, da zidovi prsnu, a ta se duga povorka vojnika pod oružjem slivala podno visokih zgrada sa i po pet spratova i zalivenih bitumenom. Iza svojih gvozdenih kapija ili onih od trske, žene, glave pokriveno velom, ćutke su posmatrale varvare dok su ovi prolazili.

Ispusti, utvrđenja, zidovi, iščezavali su svi pod gomilom

Kartaginjana, obučenih u crno. Mornarske su tunike ispadale, sred tog sumornoga mnoštva, kao mrlje od krvi, a dečica, skoro sasvim naga i čija se koža sjajila pod njihovih bakarnim grivnama, izmotavala su se u lišću, pod stubovima ili među granama neke od palmi. Nekolicina Starijih bila se namestila po ispustima kula, i nije se znalo zašto se, ovde-onde, motala kakva osoba sa dugom bradom i u sanjalačkom stavu. Ona se izdaleka, na pozadini nebeskoj, činila nejasna kao utvara i nepomična kao kamenje.

Sve ih je ipak tištalo isto nespokoјstvo; postojala je bojazan da bi varvarima, kada vide kako su jaki, moglo da padne na pamet i da ostanu. Ali su sa takvim poverenjem oni odlazili, da su se Kartaginjani čak osmelili i da se sa vojnicima pomešaju. Obasipali su ih zaklinjanjima i umiljavanjima. Neki su se čak potrudili da ih od toga da napuste grad, preteranim lukavstvom i licemernom drskošću, odgovore. Bacali su pred njih mirisa, cveća i srebrnjaka. Poklanjali su im amajlije, da se ne razbole. Ali se uz sve ovo i po tripud pljuvalo, prizivajući smrt, ili su se dlake od šakale tutkale unutra, da se srce učini plašljivim. Glasno su vapili da im se Melkart smiluje, dok su šapatom izgovarali njegovu kletvu.

Tada i sva sila prtljaga prođe, tegleća marva, kao i oni zaostali. Bolesnici koji su sa kamila ječali; drugi su hramali, oslonjeni o patrljak nekakvoga koplja. Pijandure su mešine nosile, a izelice četvrti mesa, kolače, voće, uvijenog masla u ruci, a poneki i papagaja na ramenu. Za njima su išle doge, gazele, pa čak i panteri. Žene po rodu Libijke, jahale su magarce, i klele crkinje, što su napustile javne kuće na Malki; nekolicina je doјila decu, koja su im o kožnom remenju visila na grudima. Mazge, što su ih vrhovima mačeva podbadali, krivile su, pod bremenom šatora, leđa, a bio je tu i izvestan broj slugu, pa vodonoša, ubledelih i požutelih od groznice, a tako musavih od gamadi. Talog sirotinje kartaginske, bio se priključio varvarima.

Samo što su izašli, zatvoriše vrata za njima a narod nije silazio sa zidina; vojska se uskoro raštrkala širom kopnenog prilaza.

Pa se onda podelila u nejednake gomile. Još su se jednom koplja, kao visoke vlati trave ukazala, i na kraju se sve u pramenu prašine izgubilo; ono što su još jedino vojnici, osvrćući se ka Kartagini mogli da uoče, bile su njene dugačke zidine, što su se pomaljale na nebeskom rubu sa svojim praznim stražarama.

Tada varvari začuše jedan popriličan krik. Pomislili su da je to neko od njihovih ostao u gradu (jer ni sami pojma nisu imali koliko ih ima), pa se to zabavlja čerupanjem nekog hrama. Dobro su se pri ovoj pomisli

nasmejali i nastavili putem.

Radovalo ih je što su se ponovo, kao i nekada, zajedno našli u maršu po poljima, na otvorenom; i Grci zapevaju staru pesmu materinsku:

— Kopljem i mačem, orem ja i žanjem; gospodar ja sam, domu svom! Čovek nenaoružan, pada na kolena predamnom, pa me gospodinom i velikim kraljem zove.

Vikali su, skakali, sa najvećom radošću započinjali priču; svršena su bila vremena jada. Kada su stigli u Tunis, nekolicina njih primeti da im čitavog odreda balearskih praćkaša nema. Nema sumnje, nisu ni oni daleko: pa nisu više ni mislili na to.

Neki su se već smestili po kućama, drugi se utaborili ispod zidina, a gradsko je stanovništvo prilazilo da porazgovara s vojnicima.

Tokom čitave te noći, primećivale su se vatre koje su gorele na horizontu, pored Kartagine; ti odbljesci, poput divovskih baklji, izduživali su se po nepomičnom jezeru. Niko u vojsci, nije mogao da kaže kakvu to oni svetkovinu praznuju.

Sutradan su varvari prolazili kroz obrađena polja. Ivicom puta, smenjivali su se patricijski majuri; voda u palminom drveću je žuborila; bilo je maslinjaka u dugim zelenim zasadima; ružičasta su isparenja lebdela nad tesnacima između brda; plavičaste se planine izdizale u pozadini. Pirkao je topao vetar. Kameleoni su puzali po širokom kaktusovom lišću.

Varvari usporiše hod.

Oni su koračali u odvojenim grupicama, koje su se jedna za drugom u podužim vremenskim razmacima povlačile. Grožđe su žvakali kraj vinjaga. Polegavši svi u travu, piljili su začuđeno u velike, ljudskom rukom izvijene, volujske rogove, ovce, ogrnute navlakom od kože što im je štitila vunu, pa u brazde, ukrštene da su bile u obliku dijamanta, pa raonike od plugova što su ličili na brodske čekrke, pa u silfijumom zalivane narove. Ova izdašnost zemlje, kao i ti domišljati izumi, bili su ih zasenili.

Uveče, i ne razapinjući ih, opružili bi se oni preko šatora; i tonući u san, svi licem prema zvezdama, žalili su oni za Hamilkarovom svetkovinom.

Okol podneva sledećeg dana otpočinu oni na obali neke reke, a među bokorima oleandera.

Tad, brže-bolje, pobacaju oni koplja, svoje štitove, svoje opasače. Oni su se prali uz vrisku, zahvatali vode u šlemove, a drugi su je pili potrbuške pored tegleće marve, čiji je teret spadao.

Spendije, posađen da jednu jednogrbu kamilu, što ju je iz Hamilkarovog parka uzaptio, spazio je iz daljine Mata, koji je, sa palcima uz prsa, gologlav i sagnutog lica, napajao svoju mazgu, a sve piljeći u vodu koja je tekla. On istog časa kroz gomilu pritrča kod njega, vičući.

— Gospodaru, Gospodaru!

Samo što mu se Mato za tako usrdno obraćanje zahvalio, Spendije, ne obazirući se na to, stade da korača za njim, i, s vremena na vreme, osvrnuo bi se bacajući nespokojan pogled na stranu Kartagine.

On je bio sin jednog govornika, Grka, i neke prostitutke iz Kampanije. Prvo se trgujući ženama obogatio; a pošto ga je jedan brodolom upropastio, ratovao je sa Rimljanima uz samničanske pastire. Ovi su ga zarobili, ali im je on utekao; oni su ga se ponovo dočepali, pa je radio po kamenolomima, ostajao bez daha uz parne peći, urlikao dok su ga mučili, bio na milost i nemilost gospodarima, iskusio sva bešnja. Najzad, jednoga se dana, bacio on iz očaja, sa vrha trireme čije je podizao veslo. Skoro mrtvog, pokupili su ga Hamilkarovi mornari i odveli u Kartaginu i to u tamnicu u Megari. Ali kako je trebalo Rimljanima njihove begunce vratiti, on je iskoristio nered i pobegao s vojnicima.

Čitavim je putem ostao on uz Mata; donosio mu je jelo, pridržavao ga dok je silazio, prostirao mu, uveče, prostirku pod glavu. Najzad je i Mato bio njegovom predusretljivošću ganut, pa malo po malo, on razveza usta.

Rodio se u zalivu Sirte. Otac ga je vodio u Amonov hram, na hodočašće.

Kasnije je po šumama garamantskim išao u lov na slonove. Posle toga, stupio je bio u službu kod Kartaginjana, imenovali su ga po padu Drepanuma tetrarhom. Republika mu je ostala dužna četiri konja, dvadeset i tri merice pšenice i platu od cele jedne zime. Bogobojažljiv, želeo je da skonča u svome zavičaju.

Spendije mu je svoja pripovedao putešestvija, o narodima i hramovima koje je video, a i poznavao je puno stvari: umeo je da izradi sandale, okiva palice, plete mreže, pripitomi opake zveri, kao i da zgotovi ribu.

Ponekad, kada bi prekidao sa pričom, puštao je iz dubine grla, i poneki promukli krik; Matova bi mazga ubrzala hod; ostali bi pohitali da bi mogli da je slede, pa bi Spendije ponovo započinjao, uvek rastresen svojom zebnjom. Ona se smirila tek četvrtog dana uveče.

Koračali su jedan pored drugoga a desno od vojske, po boku jednog

brda; tamo naniže, izdužila se ravnica, zagubljena u parama noći. U podnožju njihovom paradirale su kolone vojnika, praveći tako lelujanja u senci. S vremena na vreme, dolazile su one put uzvišenja, što ih je obavijala mesečina; tada bi neka zvezda po obodu koplja uzdrhtala, i svega bi nestalo, pa bi tako nadolazili i drugi, bez prestanka. Probuđena su stada u daljini blejala, i činilo se, kao da je neka beskrajna milina po zemlji popadala.

Spendije, glave zabačene i očiju poluzaklopljenih, krupnim je udisajima uvlačio svežinu vetra; širio je ruke i upirao prstima, da bi bolje osetio to milovanje što mu je teklo niz telo. Zanosile su ga povraćene nade u osvetu. Ruke je o usta lepio kako bi zaustavio jecaje, i na pola obeznanjen opijenošću, silazio iz korpe svoje kamile koja je izmicala krupnim, ravnomernim koracima. Mato se bio snuždio; njegove su noge do zemlje visile, dok je trava, bičujući mu koturne, stvarala to neprekidno šištanje.

Uprkos svemu, put se dužio da mu nema kraja. Sa krajem jedne ravnice, uvek se stizalo na nekakvu kružnu visoravan; onda bi se nanovo silazilo u ravnicu, a planine koje su se činile kao povećani vidik, samo što bi im se prišlo, odmicale su se kao da klize. S vremena na vreme, u zelenilu tamarisa, neka bi rečica iskrsla, da bi se na zavijutku brda izgubila. Ponekad bi se neka ogromna stena izdigla, da je ličila na brodski kljun ili postolje nekog iščezlog kolosa.

U pravilnim vremenskim razmacima, nailazili su na male, četvrtaste hramove, a koji su hodočasnicima služili za odmor na putu u Siku. Bili su kao grobovi zatvoreni. Libijci, ne bi li ih otvorili, udarali su dosta jako u vrata. Iznutra, nije im odgovarao niko.

Zatim se obrađena polja prorediše. Stupili su najednom na nanose peska, načičkane bodljikavim busenjem. Stada su ovaca brstila među kamenjem; žena, opasana plavim krznom, posmatrala ih je. Ona nadiže dreku, pa pobeže, čim je među stenama ugledala i vrhove kopalja.

Stupali su nekom vrstom hodnika, omeđenog sa dva lanca crvenkastih brežuljaka, kada im otužan zadah navali u nozdrve, i učini im sa da poviše jednog rogačevog drveta, nešto nesvakidašnje vide: jedna se lavlja glava iznad lišća pomaljalo.

Oni potrčaše. Jeste to bio lav, vezan udovima svojim uz krst kao zločinac. Njegova mu je pozamašna njuška na prsa padala, a prednje šape iščezavale, napola pod obiljem grive, i bile široko raskrečene kao krila ptice. Bokovi, jedan pa drugi, izvirili su mu pod zategnutom kožom; zadnje noge, jedna uz drugu prikovane, su se pomalo pridigle; i crna krv koja mu je po krznu tekla, bila je ugruške nagomilala podno

repa koji mu je visio duž krsta. Vojnici su se s njim veselili; nazivali su ga konzulom i građaninom Rima, te mu u oči kamenčiće bacali, da rasteraju mušice.

Stotinak koraka dalje, oni ih spaze još dva, a onda se tako, najednom, pojavi duga kolona krstova koji su nosili lavove. Neki od njih već toliko dugo nisu bili među živima, da su od njih, uz drvo, bili im samo ostali komadi skeleta; drugi, napola oglodani, izuvijane čeljusti, pravili su tako strašnu grimasu; bilo ih je ogromnih, da se pod njima savijalo drvo krsta, a ovo klimalo na vetru, dok su im nad glavama, jata gavranova bez prestanka kružila. Ovako su se kartaginski ratari svetili, kada bi se neke od ovih opakih zveri dočepali; nadali su se oni da će tim primerom zastrašiti i ostale. Varavari prestanu da se smeju i zapadnu u poduže čuđenje, „Pa kakav je to narod, koji se zanima time da lavove razapinje!”

Povrh svega su oni ljudi sa severa, blago uznemireni, smućeni, a već i poboljevajući, grebali ruke o bodlje alojeve; poveliki komarci su im zujali na uši a u redovima vojske već otpočinjala dizenterija. Bilo im je dosadno, jer još nisu bili ugledali Siku. Strah ih je bilo da ne zalutaju i dopru sve do pustinje, tog prostranstva peska i strahota. Mnogi čak i nisu bili voljni da idu dalje. Drugi, pak, udare putem ka Kartagini.

Najzad, sedmog dana, pošto su podosta dugo ispratili neko planinsko podnožje, oni naglo skrenu udesno; tada im se ukazao red zidina koji je na tim belim stenama počivao i jednako se sa njima stapao. Iznenada, uzdigao se i vasceli grad, a velovi se, plavi žuti i beli, zalepršaše na vrhu zidova u večernjem rumenilu. To su Tanidine sveštenice dotrčale bile da ljude prihvate. One su se rasporedile čitavom dužinom bedema udarajući u daire, čupkajući lire, tresući krotale, a zraci sunca, što je pozadi zalazilo za planine Numidije, provlačili su se kroz žice harfe po kojima su pružale svoje obnažene ruke. Instrumenti bi i, s vremena na vreme, tek najednom začutali, pa bi se začuo jedan cik, prodoran, nagli, besan, istrajan, kao nekakav lavež, što su ga one, puckajući jezikom u oba ugla usta, proizvodile. Druge su ostajale nalakćene, sa bradom u ruci, još ukipljenije i od Sfingi, i svojim crnim očima sevale po vojsci što se uspinjala.

Mada je Sika bila kao neki sveti grad, nije mogla da primi toliko sveta. Sam hram ga je, sa svim ograđenim delovima svojim, zauzimao pola. Tako su one varvare koji su bili iz reda redovnih četa, po svome sopstvenom nahođenju porazmeštali u ravnici, a one ostale prema narodnosti, ili, kako bi to već oni sami osmislili.

Grci su svoje kožne šatore namestili naporedo, u vrste; Iberijci svoje

platnene paviljone postavile u krug. Gali sklepaše barake od dasaka; Libijci kolibe od naslaganog kamenja, a crnci sopstvenim noktima u pesku iskopaju jame za spavanje. Mnogi, ne znajući kuda da se udenu, tamarali su među tovarom, a noću bi, u njihovim dronjavim ogrtačima, plegali po zemlji.

Oko njih je pucala ravnica, sva omeđena gorama. Ovde-onde, poneka bi se palma nadnela na peščani nanos, a jele i hrastovi učinili bokove provalija pirgavim. Poneki put bi se olujna kiša, obisnula o nebo kao rašireno predivo, dok su polja ostajala svuda zastrta plavetnilom i vedrinom; onda bi neki mlakušan vetar gonio kovitlace prašine — tada bi se oni, u potocima, talasasto spuštali sa visina Sike, gde se, sve sa svojim zlatnim krovom i na bronzanim stubovima, uzdizao hram kartaginske venere, vladarke nad tim krajem unaokolo. Činilo sa da je u njega unosila svoju dušu. Tim grčenjem zemljišta, tim promenama temperature i tom igrom svetlosti, iskazivala je ona čudljivost snage svoje lepotom svoga večnog osmeha. Planine su pri svom vrhu bile u obliku polumeseca; druge su ličile na ženska nedra, kada su im grudi isturene, a varvari osetiše kako ih preko njihovog truda, klonulost neka, a puna prijatnosti, pritiska.

Spendije je novcem od svoje kamile, kupio sebi roba. Po vasceli dan, spavao je on ispružen pred Matovim šatorom. Često se budio uveren kako fijuk biča čuje; tada bi on, uz osmeh, rukama prešao preko ožiljaka na nogama, po mestu na kome je poprilično dugo nosio okove; onda bi ponovo zaspao.

Mato je njegovo društvo prihvatao, i kada bi izlazio, Spendije bi ga, sa mačem o bedru, ispratio kao kakvog liktora; ili bi Mato, nehajno, svoje ruke upro na njegova ramena, jer je Spendije bio onizak.

Jedne večeri, dok su zajedno išli logorskim putićima, oni spaziše prilike u belim ogrtačima; među njima bio je i Nar Havas, numidski princ. Mato se strese.

— Tvoj mač mi daj! — povika on — hoću da ga ubijem.

— Još ne! — Spendije pođe ne bi li ga zaustavio. Nar Havas mu je već prilazio.

On spusti oba palca kao znak savezništva, odričući se gneva koji ga je bio u pijanstvu gozbe obuzeo; onda se nadugačko izjasnio protiv Kartagine, ali nije pomenuo šta ga je to dovelo varvarima.

Je li to učinio da izda njih, ili Republiku? To se Spendije pitao; i kako je računao da od svih nereda on izvuče korist, umeo je da podiđe svim Nar Havasovim dvoličnostima, za koje je sumnju imao u budućnosti.

Numidski se glavešina zadržao među plaćenicima. Činilo se da želi da pridobije Mata. Slao mu je utovljenih koza, zlatnog praha i nojevog perja. Libijac, zbunjen svim ovim nastupima, oklevao je da na njih odgovori ili njima bude raznežen. Ali bi ga Spendije umirivao, i Mato se robu bio i prepustio — uvek neodlučan i u nekoj nesavladivoj obamrlosti, baš kao oni koji su ranije neki napitak popili i od koga im je sledovala smrt.

Jednog jutra, kada su sva trojica zaputili u lov na lavove, Nar Havas sakri u svoj ogrtač bodež. Spendije je stalno hodao iza njega; i oni se tako i vrata a da bodež nije bio potegnut.

Neki drugi put, Nar Havas ih je odvukao nadaleko, sve do ruba svoga kraljevstva. Stignu oni do nekakvog tesnaca; Nar Havas se nasmeja kazujući im kako se više na tom putu ne snalazi; Spendije ipak pronade put.

Ali bi Mato bio taj, snužden kao vrač, koji je često, čim izađe Sunce, izlazio da skita po poljima. Pa bi se izvalio po pesku, i, tako ne pomerajući se, ostajao do večeri.

Redom je sve vračeve pogađače iz vojske pitao za savet, one što su umeli da uoče zmijski hod, što su čitali sa zvezda, one koji su duvali na pepeo mrtvih. Gutao bi galbanuma, sezeliiju i otrov guje što ledi srce; crnkinje, pevajući varvarskim rečima na mesečini, bole su mu zlatnim čiodama kožu na čelu; na sebe je trpao ogrlice i amajlije: iz časa u časa prizivao je Baal-Hamona, Moloha, sedam Kabira, Tanidu i grčku Veneru. Urezao je jedno ime u bakarnu pločicu koju je pred šatorskim pragom tutnuo u pesak. Spendije ga začu kako jeca i govori sam sa sobom.

Jedne je noći on i ušao.

Mato, go kao mrtvac, ležao je potrbuške na jednoj lavljoj koži, s licem u rukama, dok mu je jedna okačena svetiljka obasjavala te ruke, skrštene, nad glavom a uz šatorski direk.

— Nije ti dobro? — kaza mu rob — šta te muči? Odgovori mi! — pa ga prodrma za ramena, zivkajući i po više puta — Gospodaru! Gospodaru!

Najzad Mato ka njemu podigne svoje unezverene oči.

— Slušaj! — on tihim glasom poče, s prstom na usnama — To mora da je gnev božji! progoni me ta kći Hamilkarova! Strah me je Spendije, od nje! On se kosnu u prsa, kao dete kad ga prestrave utvarama — Kaži mi nešto! Bolestan sam! Hoću da ozdravim! Sve sam pokušao! Ali ti, možda ti znaš za bogove još jače, ili neko neumoljivo prizivanje?

— A čemu to? — upita Spendije.

On odgovori, obema se pesnicama lupajući po čelu.

— Da je se ratosiljam.

Pa se posle izjasni, govoreći o sebi, sa dugim pauzama:

— Ja sam bez sumnje pao kao žrtva neke paljenice koju, biće, da je ona obećala bogovima. Ona me na nekom lancu drži koji je neprimetan. Ako li iskoraknem, to ona hoda; kada se zaustavim, ona otpočiva! Sagorevam od njenog pogleda, začujem njen glas. Ona me okružuje, ona prodire u mene. Čini mi se kao da je postala moja duša!

A ipak među nama dvoma ima talasa nevidljivih kao iz beskrajnog okeana. Ona je daleko i sasvim nedostupna! Sjaj lepote njene, oko nje sam svetlosni oblak stvara; ponekad poverujem da je nikada ni video nisam... pa da i ne postoji... i sve da je samo san.

Mato se u pomrčini tako isplakao; varvari su svi pospali bili. Posmatrajući ga, Spendije se tako priseti onih mladića što su njega, sa zlatnim posudama u rukama, ranije saletali, kada je od grada do grada šetao svoju hordu kurtizana; potresen, on se sažalio, pa kaza:

— Jak budi, gospodaru moj! Dozovi volju svoju, i ne moljakaj više bogove, jer se oni ne osvrću na ljudske jauke! Ti ovde plačeš kao kukavica! Prema tome, unižen nisi, sem što ti jedna žena bol pričinjava.

— Pa ja nisam dete? — reče Mato — misliš li ti da se ja još uvek raznežim na njihova lica i pevanje njihovo? U Drepanumu smo ih doveli da nam čiste konjušnice. Hvatali smo ih u trku, pod tavanicama koje su se rušile, a katapulti još drhtali!... Ali ova jedna, Spendije, ova!...

Rob ga prekide.

— A kad ona ne bi bila kći Hamilkarova?

— Ne! — povika Mato — Ona ništa od drugih ljudskih kćeri nema! Jesi li te krupne oči, pod tim zamašnim obrvama uočio, kao sunca pod slavolucima? Priseti se: kada se pojavila ona, sve su buktinje ubledele. Među draguljima njene ogrlice, presijavalo se i na mestima gde su u nje gola nedra bila; za njom kao da zapahne miris hrama, a ipak je išla, pa je onda stala.

I on zastane tako, zinuviši, pognute glave, zenica ukočenih.

— Ali je ja hoću! Ona moja da bude mora! Umirem zbog nje. Na pomisao da je stegnem u naručje, ja se od radosti raspomamim, a ipak, Spendije, mrzim je, i rad bih bio da je tučem! A šta da se radi? Želja mi je da se prodam i tako joj postanem robom. Ti si to kod nje bio! Mogao si da je viđaš: pričaj mi o njoj! Ona se svake noći, zar ne, uspinje na terasu svoje palate! O! Kamenje bi moralo da pod njenim sandalama uzdrhti, a zvezde da se pognu, ne bi li je videle.

I sav se od besa pomamio, ričući kao ranjeni bik.

A onda, zapeva Mato: „U stopu je pratio on, tu čudovišnu ženku, čiji se rep po suvom lišću pregibao kao srebrni potok“. I otežući svoj glas, podražavao je on glas Salambo, dok su mu dve pružene ruke radile kao dve lagodne ruke na strunama lire.

Na sva je tešenja Spendijeva, on odgovarao istom pričom; noći su njihove prolazile u tom ridanju i istim tim raspredanjima.

Mato je hteo da utopi bol u vinu. Posle tih svojih pijanstava, bivao je on još tužniji. Pokušao je da se rasonodi kockanjem, ali je, jednu za drugom, sve zlatne pločice sa svoga đerdana pogubio. Odveli su ga kod sluškinja boginjinih; ali se on jecajući vrati niz breg, kao oni što se vraćaju sa sahrane.

Spendije je, naprotiv, postajao sve smeliji i veseliji. Viđali su ga pod vinjagama krčmi kako sa vojnicima razgovara. Krpio je stare oklope. Žonglirao je sa noževima, i zarad bolesnika, išao da bere bilje po poljima. Bio je obešenjak, pun zapažanja i doskočica, a rečit; varvari su se na njegovu ispomoć navikli i drag im je postao.

Međutim, iščekivali su oni da iz Kartagine dođe izaslanik i na mazgama donese korpe nakarikane zlatom; i uvek ponovo sa istovetnim računom otpočinjući, prstima su oni zapisivali brojke na pesku. Svako je već unapred sređivao svoj život; imaće naložnica, robova, zemlje: neki su drugi blago želeli da zakopaju ili da ga prebace na neki brod. Ali su u toj dokolici i duhovi počeli da se uznemiruju; bili su u neprestanoj prepirci, konjanici i pešaci; varvari sa Grcima, a bez prestanka ih je zaglušivalo pištavo glasanje žena.

Svakoga su dana horde prispevale, gotovo nagih ljudi, sa pletenicama od trave na glavama, kako bi se obezbedili od sunca; to su bili dužnici bogatih Kartaginjana, i prinuđeni da na njihovoj zemlji rade, a koji su od njih tu bili utekli. Libijci su pokuljali, seljaci koje su upropastili nameti, prognanici, zločinci. A onda i čopor trgovaca, sve sami prodavci vina i ulja, gnevni što im plaćeno nije i kivni na Republiku; Spendije je govorio protiv nje. Ubrzo ponestane namirnica. Predlagalo se da se skupe i pođu na Kartaginu, a da i Rimljane pozovu.

Jedne večeri, baš u vreme obeda, začuju se teški i isprekidani zvuci koji su se približavali i, u daljini, u pregibima se zemljišta nešto crveno ukazalo.

To je bila velika purpurna nosiljka, na svakom ćošku nojevim perjem ukrašena. Kristalni lanci, sa bisernim đinđuvama, kuckali su po navučenim zavesama. Za njom su išle kamile, na čijim je grudima, obešeno, veliko zvonilo zvono a oko njih nazirali se konjanici, čiji je oklop od peta do ramena bio sav u zlatnim krljuštima.

Oni na tri stotine koraka od logora zastadoše kako bi iz bisaga što su ih nosili na sapima isukali svoje okrugle štitove, široke mačeve svoje kao i beotijske šlemove. Neki od njih su ostali kraj kamila, ostali su nastavili put. Najzad se ukazaše znamenja Republike, to jest palice od plavog drveta koje je se završavale konjskom glavom ili borovom šiškarkom na vrhu. Varvari svi ustadoše i zapljeskaše; žene su se sjatile oko stražara Legije pa su im ljubile noge.

Nosiljka se primicala na ramenima dvanaest crnaca, koji su skladno koračali sitnim a brzim koracima. Išli su čas levo čas desno, nasumice, jer su im smetnju pravi li šatorski kanapi, zverinje što je tuda tumaralo pa i tronošci na kojima se kuvalo meso. S vremena bi na vreme, neka podgojena i prstenjem nakrcana ruka odškrinula zavesu nosiljke; promukao bi glas izgovarao sve kletve; tada bi nosači zastali i drugom se putanjom zaputili kroz logor.

Ali su se purpurne zavese rastavile; i otkrila se na velikom uzglavlju jedna sasvim neosetljiva i podbula glava; obrve, izrasle kao dva luka od abonosovine što se dodiruju vrhovima; zlatne ljuspice svetlucale su po toj kovrdžavoj kosi, dok mu je lice tako ubledelo bilo kao da su ga strugotinom od mermera napuderisali. Ostatak tog tela, iščezavao je pod krznenim pokrivačima što su napunili nosiljku.

U tom su čoveku, koji je tako ležao, vojnici prepoznali sufeta Hanona, onoga što je tromošću svojom doprineo da se bitka kod Egatskih ostrva izgubi; a kada se o njegovoj sopstvenoj pobedi nad Libijcima kod Hekatompila radilo, to što se sa blagošću poneo, bilo je iz gramzivosti, premišljali su varvari, jer je sve zarobljenike za svoj račun prodao, dok je Republiku izvestio kako su svi pomrli.

Pošto je neko vreme tražio zgodno mesto sa koga bi se vojnicima obratio, on dade znak: nosiljku zaustaviše, i Hanon, dok su ga dva roba pridržavala, posrćući spusti noge na zemlju. Obuća mu je od crnog sukna bila, sa posejanim srebrnim polumesecima. Kaiševi, kao oko neke mumije svezani, obigravali su mu oko nogu, i kroz ukrštene uzice izbijalo meso. Stomak se širio po skerletnom prsluku koji mu je pokrivaio i butine; podvaljci, padali su mu sve do prsa, kao okovratnici u vola, tunika njegova, na kojoj su bili naslikani cvetovi, pucala je u pazusima; nosio je još šal, pojas i jedan širok crni ogrtač sa duplim utegnutim rukavima. Raskoš njegove odeće, njegova povelika ogrlica od plavog kamenja, njegove zlatne kopče i teške naušnice, činile su njegovu izobličienost još odvratnijom. Rekli bi, jedan ogroman idol začet u kamenom bloku; jer, po svom telu rasprostranjena, bleđa mu je lepra davala izgled nečeg umrtvljenog. Ipak, nos njegov, kukast kao kljun

lešinara, širio se neobuzdano, ne bi li se nadisao vazduha, a njegove se sitne oči, slepljenih trepavica, caklile, ponešto tupim i metalnim sjajem. U ruci je držao jednu alojevu lopaticu kojom se češkao po koži.

Tako, najzad, zasviraju dva glasnika u svoje srebrne rogove; žamor se utišao, i Hanon otpoče svoj govor.

On započne hvaleći Bogove i Republiku; varvari bi morali presrećni da budu što su joj bili u službi. Ali bi trebalo da se razumnijim pokažu, jer, vremena su bila teška — „I ako jedan vlasnik samo tri masline drži, nije li pravedno da dve zadrži za sebe?“.

Na ovaj način stari bi sufet svoje govore protkao poslovicama i poukama, a sve klimajući glavom, kao da nekakvo odobravanje traži.

Govorio je on punski, a oni oko njega (i najobazriviji su bili bez oružja dotrčali) Kampanci, Gali ili Grci, tako da baš niko iz te gomile nije mogao da ga razume. Hanon je to primetio, pa je zastao, da, premeštajući se sa noge na nogu, porazmisli o tome.

Pade mu na um da sazove starešine; tada njegovi glasnici ovu zapovest izdaju na grčkom — jeziku, kojim se od Ksantipa, služilo pri zapovedanju u kartaginskoj vojsci.

Straže, udarcima biča, rasteraju taj vojnički buljuk; istog su trena zapovednici spartanskih falangi i vođe varvarskih kohorti, sa oznakama svojih činova i grbovima svojih nacija, pristigli. Bila je pala noć, velika je graja obigravala ravnice; ovde-onde, pitalo se: „Šta je to s njim? I zašto sufet ne deli novac“.

On je zapovednicima predočio prekomerne troškove što ih je Republika imala. Njena je blagajna bila ispražnjena. Rimski ju je namet pritiskao. Ni sami ne znamo šta nam valja činiti!... Baš je za žaljenje!

S vremena na vreme, trljao je udove lopaticom od aloja, ili je prekidao da iz srebrnog pehara, što mu ga je jedan rob pridržavao, srkne čaj spravljen od lasičinog pepela i u sirćetu obarenih špargli; zatim on obrisa usne skerletnom salvetom, pa nastavi.

— Ono što je vredelo srebrni sikal, sada вреди tri zlatna šekela, a nasadi napušteni za vreme rata, ništa ne donose! Naša lovišta purpura skoro da su izgubljena, pa čak i za biser moramo da se snalazimo; jedva da imamo mast za bogoslužjenje. A kada se pomene trpeza; to neću ni da pominjem, jer je to tek beda! Uz manjak galija, oskudevamo u začinima, i teškom mukom pribavljamo silfijum, jer je na kirenskoj granici pobuna. Sicilija, sa koje smo dopremali toliko roblje, sada nam je nepristupačna! Koliko juče, za jednog kupača i četiri poslužitelja u kuhinji, ja sam više para dao, nego ranije za par slonova!

On razvi poduži svitak papirusa; pa pročita, da nije jednu brojku

propustio, sve rashode koje je uprava imala; toliko za opravku hramova, pa za popločavanje ulica, za gradnju brodova, za lovišta korala, za dogradnju Sisita, kao i za sprave za rudnike po Zemlji kantabrijskoj.

Ali nisu ni zapovednici, ništa manje od samih vojnika, razumevali punski, iako su se plaćenici na tom jeziku oslovljavali. Redovno su u varvarskoj vojsci postavljali po nekog kartaginskog oficira koji bi služio kao tumač; posle rata, krili su se oni u strahu od osvete, pa Hanon nije ni pomišljao da ih sa sobom povede; uostalom, njegov se potmuo glas gubio na vetru.

Grci, u svojim gvozdanim opasačima utegnuti, čuljili su uši, upirući se da mu dokuče svaku reč, dok su ga gorštaci, kao medvedi pokriveni krznom, posmatrali sa nepoverenjem ili zevali, naslonjeni na svoje topuze sa bronzanim klinovima. Gali su se, ne hajući, cerili i tresli svoje visoke kose, dok su ljudi iz pustinje, svi ututkani u svoje nošnje od sive vune, nepomično slušali: ostali su pristizali od pozadi; straže koje je potiskivala rulja, drhtale su na svojim konjima, crnci su držali vrhovima prstiju zapaljene jelove grane, a debeli je Kartaginjanin svoje naklapanje nastavljao, popevši se na jednu travnatu humku.

Međutim, varvari su postajali nestrpljivi, negodovanja su bila glasnija, svi su mu dobacivali. Hanon je mlatio svojom lopaticom; oni koji su hteli druge da učutkaju, sve su jače vrištali, i pojačavali topot.

Kad, najednom, neko mlitavog izgleda, skoči pred noge Hanonu, istrže od jednog od glasnika trubu, zaduva u nju i Spendije (jer je to bio on), najavi da ima da ponešto važno kaže. Po toj izjavi, brzo prenetoj na pet različitih jezika, grčkom, latinskom, galskom, libijskim i balearskom, zapovednici, pola u šali a pola iznenađeni, uzvratit će:

— Govori! Govori!

Spendije počne da okleva; tresao se; najzad, obraćajući se Libijcima koji su bili najbrojniji, on im kaza:

— Jeste li svi vi čuli strašne pretnje ovoga čoveka?

Hanon se nije usprotivio jer libijski uopšte nije poznavao; i, da bi nastavio pokušaj, Spendije tu rečenicu ponovi i na ostalim varvarskim narečjima.

Oni se začuđeno zgledaju; pa su zatim svi, kao po nekom prećutnom dogovoru, uvereni možda da su sve razumeli, klimnuli glavom u znak odobravanja.

Tada Spendije počne žestokim glasom:

— Prvo je rekao da su svi bogovi ostalih naroda takvi da mogu samo u snu da bogovima kartaginskim priđu! Nazvao nas kukavicama, kradljivcima, lažovima, psima i kujinim sinovima! Republika ne bi bila

prinuđena da plaća danak Rimljanima, da nije bilo vas; i vašom ste joj raspojasanošću, vi njoj potrošili sve mirise, začine, robove i sav silfijum, jer ste u dosluhu sa skitnicama sa kirenske granice! Ali krivci će biti kažnjeni! On je, dok je čitao, pobrojao sva kažnjavanja; radiće se u rudnicima a u zemlji kantabrijskoj!

Spendije isto to ponovi Galima, Grcima, Kampanijcima i Balearcima. Prepoznajući neka od vlastitih imena koja su im parala uši, najamnici su uvereni bili da je on reči sufeta tačno preveo. Neki mu povikaše:

— Ti lažeš! — glas se njihov izgubio u brujanju ostalih; Spendije dodade:

— Zar niste приметili da je iza logora postavio pojačanje od konjice? Na jedan znak, oni će dotrčati da vas pobiju.

Varvari su se na tu stranu okrenuli i, kako se masa sklanjala sa te iste, jedno se ljudsko biće, tromo nastupajući kao avet, usred nje ukazalo, svo pognuto, ispijeno, potpuno nago i sve do slabina sakriveno pod dugom kosom načičkanom suvim lišćem, prašinom i trnjem. Oko krsta i oko kolena, blato, slama i platno u ritama; koža miltava i kao zemlja, visila mu je sa udova bez mesa, kao dronjci na suvim granama; ruke mu je neprestano tresla drhtavica a hodao je oslanjajući se na maslinov štap.

On priđe onim crncima što su nosili buktinje. Neko budalasto smeškanje, otkri mu ubledele desni; unezverenim očima, posmatrao je on gomilu varvara oko sebe.

Ali, ispuštajući jedan prestravljen krik, on se baci iza njih i njihovim se telima zagradi.

— Eno ih! Eno ih! — mucao je tako pokazujući na stražare oko sufeta, nepomične u svojim sjajnim oklopima. Njihovi su konji kopitama rili po zemlji, zaslepljeni sjajem baklji koje su odašiljale varnice kroz mrak. Ta ljudska avet, koprčala se i zavijala.

— Sve su ih pobili.

Na ove reči koje je vikao na balearskom, Balearci su mu svi pritrčali i poznali ga, a on im ne odgovori, već ponovi:

— Da, sve su ih pobili! Zgnječili ih kao grožđe! Lepe mlade ljude! Praćkaše, moje drugove, vaše drugove!

Dali su mu da popije vino, pa se on zaplaka; onda se u priči izgubio.

Spendije jedva da je prikrivao svoju radost — i sve je Grcima i Libijcima objašnjavao jezive stvari koje mu je Zarkas ispričao; prosto nije mogao da poveruje koliko su mu one sada zgodno poslužile. Balearci, čuvši kako su njihovi drugovi stradali, svi pobledeše.

Radilo se o četi od nekih tri stotine praćkaša koja se bila prethodne

večeri iskrcala, a toga se dana uspavala. Dok su stigli do Hamonovom trgu, varvari su već bili otišli, pa su se zatekli bez odbrane, jer su im glinena tanad bila ostala u prtljagu na kamilama. Pustili su ih da zađu u Saterovu ulicu, sve do hrastovih vrata pojačanih bronzanim pločicama; tada se, iznebuha, narod sjurio na njih.

I zaista su se vojnici prisetili neke povelike dreke; Spendije, poodmakao na čelu kolone, nije je bio čuo.

Mrtva su tela tada položili u naručje bogova Pateka, onih oko Hamonovog hrama. Nabedili su ih za sve najamničke prestupe: proždrljivost, lupeštvo njihovo, bezbožništvo, prezir njihov, kao i za pokolj riba iz Salambinog vrta. Tela su njihova užasno unakazili; sveštenici su im palili kose ne bi li im kinjili i dušu; pa su ih u komadima povešali kod mesara; neki su u njih zarivali čak i zube, i te večeri, da bi ih dokrajčili, zapale lomače na raskršćima.

To su bili oni plamenovi što su se iz daleka sjajili na jezeru. Ali kako se upalila i poneka kuća, oni brže-bolje izbace pod zidine sve što je od mrtvaca i onih na umoru preostalo; Zarksas se i čitav sutrašnji dan zadržao pod ševarom, uz obalu jezera; onda se potucao po poljima, u potrazi za vojskom, sledeći otiske koraka u prašini! Sa jutrom, on bi se sakrio u pećine; uveče, nastavio bi da hoda, sa svojim krvavim ranama, moren glađu, bolovima, i hraneći se korenjem i strvinama; najzad, jednoga dana, spazio je na vidiku koplja, pa pošao po njima, jer mu je um usred strave i bede bio poklekao.

Ozlojeđenost, koja je kod vojnika, dok je to govorio još i bila suzdržana, sada buknu kao oluja. Dođe im da pokolju sve stražare i sufeta zajedno sa njima. Neki se ubace sa rečima da treba da se čuje i sazna da li će biti isplaćeni. Tada povikaše svi: „ Naše pare“. Hanon im odgovori da ih je doneo sa sobom.

Oni se sjatiše ka predstražama, i sufetov prtljag stiže pored šatora, kuda su ga varvari dogurali. Oni su, i ne čekajući na robove, brzo odrešili korpe; u njima se našlo haljina sa zumbulom, sunđera, rendisaljki, četki, mirisa kao i antimonskih šiljaka za senčenje očiju — sve je to pripadalo straži, ljudima bogatim i naviknutim na sitnice. Najzad, na jednoj kamili, oni pronađu jednu veliku bronzanu kacu; sufetova je bila, i u njoj se on kupao dok je bio na putu; jer je svakojake mere predostrožnosti preduzeo, pa i tu da u kavezima, lasice iz Hekatompila ponese, koje su na živo palili, kako bi mu priredili čaj.

Ali, pošto ga je njegova bolest baš izglednjivala, bilo je povrh toga tu i sve jestive sile i dosta vina, salamure, mesa i riba sa medom, komagenskih posudica a sa topljenom guščijom mašću pokrivenom

snegom i nasečenom slamom. Svega je bilo u popriličnoj količini; kako su otvarali korpe, pojavljivalo se, i smeh, kao kad se međusobno talasi pokrše, razlegao.

Što se isplate za najamnike tiče, ona je tu zapremala jedva dve kotarice od kovilja; u jednoj oni ugledaju one kolutove od kože koji su Republici služili da prebije račun; kako su varvari izgledali poprilično iznenađeni, njima se Hanon obratio rečima da, pošto su njihovi računi isuviše teški bili, Starci nisu imali volje da se sa njima bave. Ovo su im u međuvremenu poslali.

Tada sve poobaraše i poizvrtaše; mazge, sluge, ležaljku, zalihe, toware. Vojnici dograabe novac iz korpi da njime kamenuju Hanona. Njemu, teškom mukom, pođe za rukom, da uzjaše mazgu; on uteče, grčevito stežući svoja krzna, huleći, kukajući; rasturen, izubijan, i prizivajući prokletstvo svih bogova na vojsku. Njegova glomazna ogrlica od kamenja odskakala mu je sve do ušiju. Svoj predugačak ogrtač, zgrabio je bio u zube, da se ne bi vukao, a izdaleka su mu varvari dobacivali:

— Gubi se kukavice! Prascu jedan! Pomijaro Molohova! Iznoji to tvoje zlato i tu tvoju kugu! Brže, brže! Još brže! — uz njega je, u neredu, galopirala pratnja.

Ali se bes varvara nije stišavao. Prisetili su se da se nekolicina njih koji su se zaputili ka Kartagini vratila nije; nema sumnje, poubijali su ih. Razgnevi ih tolika nepravda, pa počеше da vade kočice od šatora, pakuju ogrtače, stavljaju konjima uzde; svako se mašio svoga mača i šlema, i sve su to za tili čas okončali. Oni koji oružja imali nisu, odjurili su do šume da sebi naseku toljage.

Dan je svitao; građani Sike, probuđeni, pohrlili su na ulice.

— Idu na Kartaginu — govorili su, i te su se glasine ubrzo raširile po okolini.

Duž svake staze, iz svake jaruge, ljudi su izvivali. Viđeni su bili pastiri koji su trčeći silazili s planine.

A kada su varvari već bili otišli, Spendije napravi krug po ravnici, jašući jednog punskog pastuva a sa svojim robom koji je i trećeg konja vodio.

Ostao je bio samo jedan šator. Spendije kroči u njega.

— Ustani gospodar! Diži se! Polazimo!

— Kuda ste se to dakle namerili? — upita Mato.

— Na Kartaginu! — povika Spendije.

Mato đipi na konja što ga je pred vratima rob držao.

III

Salambo

Mesec je izlazio tik uz talase, i po gradu, još uvek pokrivenom pomrčinom, neka osvetljena mesta blistala su svom belinom: ruda jednih kola u nekom dvorištu, poneka povešana pocepotina od platna, ugao nekog zida, ogrlica od zlata na prsima nekog boga. Staklene kugle po krovovima hramova, zračile su, tamo-amoo kao poveliki dijamanti. Ali su se nejasne razvaline, hrpe crne zemlje, vrtovi, u pomrčini činili još tamnijim mestima, a dole, niže pod Malkom, ribarske su se mreže od kuće do kuće protezale, kao raširena krila džinovskih slepih miševa. Nije se više čulo glodanje hidrauličnih točkova koji su podizali vodu do poslednjih spratova zdanja; a na sred su terasa, mirno ležale kami le, potrbuške, kako bi to pre priličilo nojevima. Vratari su spavali po ulicama, oslonjeni o pragove kuća; senke divovskih kipova, izduživale su se po pustim trgovima; u daljini, ponekad bi pramen dima od jednog žrtvenika što još uvek gori utekao uz crepove od bronzee, pa bi otežali povetarac donosio miris začina pomešan sa zadahom od mora i isparenjima od zidova što ih je sunce ugrejalo. Talasi su se presijavali svuda oko Kartagine, nepomični, jer je Mesec svoje iskre istovremeno i po zalivu opkoljenom gorama povešao, i po Tuniskom jezeru, gde je kamen plamenac između peščanih nanosa stvorio duge ružičaste redove, dok se sa one druge strane, niže katakombi, velika usoljena laguna ogledala kao jedan komad srebra. Svod plavog neba, tonuo je na horizontu, sa jedne strane u prašenje nad ravnica, a u morsku izmaglicu sa druge, dok su se na vrhu Akropolja piramidalni čempresi uz rub Ešmounovog hrama, ljuljuškali, i time huk stvarali kao i oni ujednačeni talasi.

Salambo se ispela u pratnji jedne robinje, koja je na gvozdenom postolju nosila užareno ugljevlje, na terasu svoje palate.

Na sredini se terase nalazio jedan omanji ležaj od slonovače sa presvlakom od krzna risa i jastucima od perja papagaja, te bogovima posvećene ptice koja sudbinu proriče, a na čija su četiri ugla, stajale visoke kadionice, ispunjene, svaka ponaosob, nardom, tamjanom, cimetom i smirnom. Robinja upali mirise. Salambo se u Zvezdu Severnjaču zagleda; ona ćutke na sve četiri strane neba otpozdravi i klekne na tlo sred azurno-plavog praha, koji je podražavao nebeski svod sa po njemu posejanim zvezdama od zlata. A onda, sa laktovima uz bokove, doručjima ispruženim pravo i otvorivši šake, ona glavu zabaci pod mesečeve zrake, izgovorivši ovo:

— O Rabeto! Baalet!... Tanido! — I glas joj se uz žalopojku otezao, kao da nekoga doziva. Anaitiso! Aštarto! Derseto! Aštoret! Milito! Ataro! Elizo! Tirato!... Tako mi svih prikrivenih znamenja — i citri što odzvanjaju — i tako mi svih zemaljskih brazdi — i po sili večite tišine i večite plodnosti — vladarko tmurnih mora i plaža u azuru, o ti Kraljice vlažnih stvari, zdravo!

Ona se dvaput-triput zanjiše telom, pa se čelom baci u prašinu, pruženih ruku.

Njena je robinja polako pridiže, jer je trebalo, već prema obredu, da dođe neko i molitelja iz te položenosti ničice otrgne; time bi mu se saopštilo kako je sada u božjoj milosti, a dojišla nije propuštala da ovu svetu dužnost sa Salambo obavi.

Nju su getuljsko-dartijski trgovci kao sasvim malu u Kartaginu doneli bili, ali, ni posle svog oslobođenja, nije želela da napusti svoje gospodare, o čemu je svedočilo i njeno desno uvo, na kome je poveći izbušeni otvor zjapio. Suknja, uska oko kukova, i u raznobojnim prugama, dovezala joj je sve do članaka, gde su se čukala dva kalaisana obruča. Lice njeno, donekle ravno, bio je žuto, kao i tunika na njoj. Isuviše duge srebrne igle kao da su joj stvarale sunce na potiljku. Na jednoj je nozdri nosila koralno dugme i držala se, spuštenih kapaka, uz ležaj, ukrućenija i od kakvog Hermesa.

Salambo priđe samoj ivici terase. Oči njene protrčale su za trenutak vidikom, pa se spustile na usnuli grad, i uzdah koji ona ispusti, podiže joj grudi i zanjiha s kraja na kraj, dugačku belu haljinu, što je i bez kopči i kaiša, visila oko nje. Njene su se sandale sa povijenim vrhom, gubile pod naslagama smaragda, dok joj je bujnu kosu krotila jedna mrežica od purpurnih niti.

Ali diže ona glavu da bi se uz mesec zamislila, i svoje reči mešajući sa odlomcima nekakvih himni, počne da mrmlja:

— Kako ti lako po tom neopipljivom eteru bludiš! On te svuda

unaokolo gladi, jer to je pokret tvoga uznemirenja, koje raspoređuje vetrove i plodne rose! Prema onome u šta ti veruješ, ili ne veruješ, udaljuju se ili smanjuju, mačje oči i pege u pantera. Pri porođajnim bolovima neveste, tvoje ime zavijaju. Ti školjke nadimaš! Ti činiš da prevri vino! Ti leševe rastačeš! I stvaraš bisere te na dnu mora!

— I sve te klice, o Boginjo! Prokljaju u tamnim dubinama te vlage tvoje.

— Kada se ukažeš, neku smirenost raširiš po zemlji; nastanu cvetovi, talasi se stišaju, kao u nekom ogledalu. Ti si bela, umilna, puna svetlosti, neokaljana, ona koja pritekne u pomoć i pročišćava, vedra.

Mlad je Mesec tada upravo bio nad Gorom Toplih Izvora, i to u prevoju između dva vrha, a sa one druge strane zaliva. Jedna se zvezda baš zatekla ispod njega i, svuda okolo, jedan bleđi krug. Salambo produži:

— Ali ti si strašna, gospodarice!... Uz tvoju se pomoć zameću čudovišta, strašne utvare, lažljivi snovi; tvoje oči proždiru kamenje građevina, a i majmuni se razbole svaki put kadgod se ti podmlađuješ.

— Dakle kuda ideš ti? Zašto menjaš te tvoje oblike, a neprestano? Tako vitka i savitljiva, ti kliziš u prostoru kao kakva galija bez katarke, ili, još bolje, sred zvezda ti ličiš na nekog pastira, koji čuva svoje stado. Svetlucava i obla, ti vrh brda okrzneš kao da si kolski točak.

— O Tanido! Ti me voliš, zar ne? Ja sam te toliko pazila! Ali avaj! Ti po tom tvom plavetnilu trčiš, dok ja ostajem na zemlji, nepokretna.

— Tanaka, uzmi nebal svoj i sviraj sasvim tiho, na žici od srebra, jer je moje srce tužno.

Robinja podigne nekakvu harfu od abonosovine, veću i od nje same, a trougaonu kao slovo delta; ona joj uglavi vrh u nekakvu kristalnu kuglu, i njene dve ruke zasnivaše.

Zvuci su se smenjivali, prigušeni pa nagli, kao zujanje pčela, pa sve zvučniji i zvučniji, uputili su se oni u noć, uz žalopojku i hujanje pozamašnog drveća, na vrhu Akropolja.

— Zaćuti! — povika Salambo.

— Pa šta je to s tobom gospodarice? Povetarac što duva, oblak što prolazi, sve te to u trenutku tišti i razdražuje.

— Ne znam — kaza ona.

— Smaraš sebe predugim molitvama.

— Oh, Tana! Želela bih da se rastvorim kao što sa cvetom bude u vinu.

— Verovatno ti je to od udisanja tvojih mirisa.

— Ne — Salambo reče — Jer u prijatnim mirisima obitava duh

božji.

Tada joj robinja ispriča za njenog oca. Mislilo se da je otišao u postojbinu ambre, čak iza i Melkartovih stubova. — Ali ako se on bude vratio, govorila je, ipak ćeš morati, pošto je to njegova volja bila, da izabereš sebi muža među sinovima Staraca i tada će muka tvoja preći u muške ruke.

— Zarad čega to? — upita devojka. Svi oni koji su joj zapali za oko su je sa tim smehom divljih zveri i njihovim nezgrapnim udovima samo užasavali.

— Ponekad, Tana, izdigne se iz dubine moje duše nekakvo kovitlanje sparine, teže i od samih vulkanskih isparenja. Dozivaju me glasovi, neka se vatrena lopta valjai diže u nedrima mojim, guši me da mogu i da umrem; a zatim, dođe neka milina što mi od čela pa sve do nogu poteče, kroz moju put prođe... to bude milovanje pa se ja osetim sva izmoždena, kao da se sam bog neki opružio po meni. O! Htela bih da se pogubim u noćnoj izmaglici, u talasima iz vrela, u limfi iz drveta, da izađem iz moga tela, samo jedan dašak budem, zrak jedan, i kliznem, popnem se Tebi, o Majko!

Pa ona podiže ruke, što je više mogla da dosegne, izvivši se u struku, bleđa i laka sa svojim ogrtačem, baš kao i Mesec. I zadihana, sručila se ona na ležaj od slonovače; ali joj Tana priveže oko vrata jednu ogrlicu od ćilibara sa zubima delfina, da bi odagnala bojazni, i Salambo kaza jednim skoro ugašenim glasom:

— Idi da mi potražiš Šahabarima.

Njen otac nije hteo da ona stupi da bi učila za sveštenicu, niti da joj se ikako prikaže narodska Tanida. Čuvao je on nju za neki savez, koji bi mogao da se nađe na usluzi njegovoj politici, pa je Salambo živela tako, sred palate, sama; majka je njena bila već poodavno pokojna.

Odrasla je u suzdržavanju, postu i pročišćenju, uvek okružena ona naročitim i otmenim stvarima, tela zasićenog mirisima, duše ispunjene molitvama. Nikada ona nije probala vino, okusila meso, niti se ijedne nečiste životinje dotakla, a ni petom stupila u kuću gde je neko umro.

Ona se klonila idola u skarednim vidovima, jer se svaki bog na različite načine prikazivao, često su i međusobno suprotstavljeni kultovi istovremeno svedočili o istom načelu, pa je Salambo Boginju obožavala baš u njenom zvezdanom ovaploćenju; samo što bi zvezda počela da se smanjuje i Salambo je odmah slabila. Celog bogovetnog dana malaksala, živnula bi ona predveče — za vreme jednog pomračenja, umalo što nije svisnula.

Ali se ljubomorna Rabeta, svetila tom devičanstvu što se žrtvovanju

njoj opiralo, pa je Salambo kinjila morama tim jačim, što su one bile maglovitije, a u to verovanje uvrežene, i od njega samoga u životu održavane.

Bez prestanka je kći Hamilkarova imala na umu Tanidu. Proučila je bila sva njena preinačenja, dogodovštine kao i imena, koja je ponavljala a da ona za nju nisu imala i sasvim odvojena značenja. Kako bi se u suštinu tog njenog ubeđenja prodrlo, htela je ona da u skrovitosti hrama prouči tog starog idola sa veličanstvenim ogrtačem, od koga je i sudbina Kartagine zavisila — jer ideja o jednom bogu nije bila njenoj predstavi sasvim strana, pa bi držanje, ili i samo posmatranje toga lika, bilo kao od njega uzeti ponešto od njegove vrline, pa time na neki način i ovladati njime.

Salambo se osvrnula. Prepoznala je zvuk zlatnih praporaca, što ih je Šahabarim imao na donjem delu svoje odežde.

On se popeo uz stepenice: a onda, čim je stupio na prag terase, zastade i skrsti ruke.

Upale su mu se oči caklile kao svetiljke u nekoj grobnici; njegovo je izduženo i omršavelo telo lebdelo u vunenoj haljini, otežaloj od tih zvončića, što su se na petama smenjivali sa smaragdnom jabukama. Udovi su mu bili omilitaveli, lobanja ukoso stajala; brada bila šiljata; koža mu se na dodir činila hladna, a lice užutelo, dubokim borama izbrazdano, kao zgrčeno u nekoj želji, u nekom večitom paćeništvu.

Bio je on prvosveštenik Tanidin, upravo onaj koji je Salambo odgajio.

— Kaži! — reče on — Šta želiš.

— Ponadala sam se... ti si mi bio skoro obećao... — mucala je ona, sva zbunjena; a onda, najednom: — Zašto me ti prezireš? Šta sam to od obreda zaboravila? Ti si moj gospodar i onaj koji mi je kazao da se osoba kao ja, nešto ne razume u stvari te boginje; ali, ima i onih koje baš i ne želiš da izrekneš. Je li to tačno, o oče?

Šahabarim se prisetio Hamilkarovih uputstava; on odgovori:

— Ne — uzvрати — nemam ičemu više da te poučim!

— Nekakav duh — produži ona — gura me ka toj ljubavi. Uspela sam se stepenicama Ešmouna, boga planeta i umešnosti, otvorila vrata Baal-Hamona, toga izviđača i oplodioca; prinosila sam žrtvu Kabirima podzemlja, bogovima šuma, vetrova, reka i planina: ali svi su oni isuviše daleko, suviše visoko, isuviše neosetljivi, shvataš li ti to? Dok, ona, ja je osećam sa mojim životom pomešanu; ona mi ispunjava dušu, pa iznutra uzdrhtim od poleta, kao da to poskakuje kako bi se iščupala. Čini mi se kao da sam upravo njen glas čula, ugledala njeno lice, munje me

zaslepile da bih ponovo utonula u pomrčinu.

Šahabarim začuta. Ona ga spopade svojim preklinjućim glasom.

Najzad, on joj znak dade da ukloni robinju, jer nije bila od kanaanske rase. Tana se izgubi i Šahabarim, dižući jednu ruku u vazduh, otpoče.

— Pre bogova, sama tmina beše, i jedan dah lebdeo samo, težak i neodređen, kao što je to svest čoveka dok sanja. On se steže, stvarajući Želju i Oblak, i iz te Želje, i toga Oblaka, izađe prvobitna Materija. To je neka voda bila, blatnjava, crna, sleđena, duboka. U njoj se zapatiše neosetljiva stvorenja, i nepovezani delovi oblika, koji su tek trebali da se rode, a naslikani su na zidu svetilišta.

— Onda se ta Materija zgusnula. Pa nastade jaje. Ono se slomilo. Od jedne polovine, stvorila se zemlja, od druge nebesa. Ukazaše se: Sunce, Mesec, vetrovi, oblaci; a od lomljave posle udara groma, pametne se životinje razbudiše. Ešmoun se tada razvi u zvezdanu loptu; Hamonovi zraci zablistaše kao Sunce; Melkart ga svojim rukama izgura na onu stranu Gadesa. Kabirimi siđoše pod vulkane, a Rabeta se, sada kao dojlja, naže nad svet, prolivši svoju svetlost kao mleko, a tu svoju noć, kao ogrtač.

— A posle? — zapita ona.

On joj je tajne postanka ispričao, da bi joj tim uzvišenijim prizorima odvratio pažnju; ali se devojčina želja pod tim poslednjim rečima raspalila, pa Šahabarim, napola popuštajući, nastavi:

— Ona nadahnjuje i upravlja ljubavima među ljudima.

— Ljubavima među ljudima! — ponovi kao kroz san Salambo.

— Ona je duša Kartagine — sveštenik nastavi — iako je svuda raširena, ona ipak obitava ovde, pod svetim plaštom.

— O, Oče! — uskliknu Salambo — ja ću je videti, zar ne? Odvešćeš me do tamo? Dugo sam se kolebala; radoznalost me proždire da joj vidim lice. Šteta! Spasi me! Pođimo!

On je potrže žestoko, s puno oholosti, i odgovori od toga.

— Nikada! Zar ne znaš da se od toga umire? Hermafroditski Baali, ne otkrivaju se osim nama samima, muškarcima duhom, ženama iz slabosti. Želja je tvoja svetogrđe; budi zadovoljna naukom što ga već poseduješ.

Ona pade na kolena, stavljajući dva prsta u uši u znak kajanja; skršena tim sveštenikovim rečima, zajeca ona, istovremeno i puna gneva prema njemu, kao i užasa i poniženja. Šahabarim, uspravan, ostao je neosetljiv još i više od kamena na terasi. On ju je gledao s visine, držeći se na svojim nogama, a neku je vrstu radosti osećao, videvši je kako

strada za svoje božanstvo, koje ni on sam u potpunosti nije mogao da dokući. Ptice su već pevušile, pirkao je prohladan vetar, sve su bleđim nebom jurili tako majušni oblaci.

Sasvim iznebuha, ona iza Tunisa spazi na vidiku laku neku izmaglicu, koja se povlačila preko tla; onda je ona postala poveća zavesa okomito stavljena, i, u vihoru tog sakupljenog mnoštva, ukazaše se kamilje glave, koplja i štitovi. Bila je to vojska varvara, koja je napredovala prema Kartagini.

www.BalkanDownload.org

IV

Pod kartaginskim zidinama

Seljani, uzjahavši magarce ili pešice, trčeći, bleđi i bez daha, ljudi od straha, stizali su u grad. Oni su bežali pred vojskom. Za tri dana, ona je prešla put od Sike da bi do Kartagine došla i sve potamanila.

Pozatvarali su kapije. Skoro istog časa i varvari se ukazaše; ali su se zaustavili nasred poluostrva, uz obalu jezera.

U prvi mah nisu nikakvo neprijateljstvo nagoveštavali. Nekolicina ih je prišla sa palmama u ruci. Koliko su se od njih prestravili bili, odbili su ih strelama.

Ujutru su se i u smiraj dana, oko zidova motali glodari lualice. Pretežno su primećivali jednog čovečuljka, brižljivo umotanog u ogrtač, i kome je lice nestajalo pod dosta niskim obodom na kapi. Po čitave je sate ostajao on da posmatra vodovod, a sa tolikom postojanošću, da je nesumnjivo želeo da Kartaginjane od svojih pravih namera skrene. Još ga je pratio jedan muškarac, nekakav džin koji je hodao gologlav.

Ali Kartagina je celom širinom poluostrva bila branjena: prvo jednim šancem, zatim jednim travom pokrivenim bedemom, i najzad, zidom, tridesetak lakata visokim, od tesanog kamena pa još i dvospratnim. Tu su smeštene bile staje za tri stotine slonova i sa skladištima, sa njihovim paradnim korpama, vezovima, kao i njihovom hranom, pa druge staje za još četiri hiljade konja i zalihama ječma i opremom za sedlanje, kao i kasarna za dvadeset hiljada vojnika, sve sa oklopima i ratnom opremom. Na drugome su se spratu uzdizale kule iskićene streljarnicama, o koje su sa spoljnje strane visili, o kuke povešani, bronzani štitovi.

Ovaj je prvi red zidina neposredno služio kao zaklon Malke, četvrti pomoraca i bojadžija. Videle su se katarke i purpurna jedra, što su se na njima sušila, a na gornjim terasama, glinene peći za kuvanje salamure.

U pozadini, grad je, kao u kakvom amfiteatru, naslagao kuće kockastog oblika. Bile su od kamena, dasaka, ošljunčane, od trske, školjkica, od nabijene zemlje. Drveće uz hramove, pravilo je jezera od zelenila u tom pobrđu džombi najrazličitijih boja. Javna su ga mesta, na nejednakom rastojanju srađnjivala sa zemljom; neprebrojivo mnogo izukrštanih ulica, presećalo ga je, odozgo nadole. Razaznavali su se bedemi tri drevne varoši, sada sastavljene; oni su se izdizali ovde-onde, kao istureno grebenje, po kome su se širili tragovi građenja — cvećem polupokriveni, pocrneli, poprilično prošarani prljavštinom, a ulice su sa svojim razjapljenim procepima, silazile pod mostove kao reke.

Breg sa Akropoljem, na sred Birse, iščezavao je pod tim neredom spomenika. Bilo je tu hramova sa izuvijanim stubovima, bronzanih kapitela, i sa metalnim lancima, kupa od hrapavanog kamena sa azurnim prugama, bakarnim kubetima, mermernim stubovima nosačima, vavilonskim podupiračima, obeliscima usađenih na vrh kao preokrenute baklje. Peristili su dopirali tik do zabata; svodovi se izvijali među stubovima; zidovi od granita držali su pregrade od crepova; sve se jedno to, pelo na ono drugo, dopola ga, a na veličanstven i nedokučiv način, sakrivajući. Tu se osećala smena epoha kao i podsećanja na zaboravljene otadžbine.

Iza Akropolja, put za Mapal, po crvenom zemljištu i omeđen grobovima, izdužio se bio pravolinijski od obale pa sve do katakombi; za velikim stambenim zgradama su se zatim prostirale bašte, a ona treća četvrt, Megara, novi grad, prostirala se sve do ruba litice, na kojoj se uzdizao džinovski svetionik, što je po čitave noći buktao.

Tako se Kartagina širila pred vojnicima što su se rasporedili u ravnici.

Iz daljine, oni su razaznavali tržnice, raskršća; prepirali su se oko rasporeda hramova. Na onom Hamonovom, licem prema Sisitima, crepovi su bili od zlata; Melkartov, levo od Ešmounovog, na krovu je nosio koralne grane; Tanidin, sa one strane, okružio je svoje metalno kube palmama; crni je Moloh bio, podno cisterni za vodu, kraj svetionika. Videla su se svuda, po uglovima zabata, pri vrhu zidova, u prikrajku trgova, božanstva sa groznom glavom, prevelikom ili zdepastom, sa trbusima ogromnim ili preko mere spljoštenim, što šire gubicu, krše ruke, u ruci drže vile, lance ili koplja; i morsko se plavetnilo rasprostrlo na krajevima ulica, koje je perspektiva pravila još strmijim.

Od jutra do mraka ih je metež svetine ispunjavao; mladi dečaci, drmusajući zvonca, drečali su sa vrata kupališta; pušilo se iz radnji sa toplim napicima, vazduh je odzvanjao od lupe nakovanja, a beli su,

Suncu posvećeni petlovi, zapevali sa ispusta, goveda što su ih klali, zamukala po hramovima, robovi su trčakarali sa korpama na glavi; i u zagasitosti hramova, pojavio bi se poneki sveštenik, tmurnim ogrtačem prepovijen, bosonog i sa šiljatom kapom.

Ovaj je prizor Kartagine jedio varvare. Oni su je obožavali, oni su je proklinjali, u isti mah želeli da je unište i da obitavaju u njoj. Ali čega to ima u vojnoj luci, što brane trostruke zidine? A potom se iza grada, u pozadini Megare, a više još od Akropolja, Hamilkarov dvor uočavao.

Mato je u njega oči upirao svaki čas. Uspeo bi se u maslinjake i ispruženu šaku položio na ivicu obrva. Bašte su bile puste, dok su crvena vrata sa crnim krstom ostajala neprestano zatvorena.

Više od dvadesetak puta, obigrao je on bedeme u potrazi za nekom pukotinom kroz koju bi ušao. Jedne je noći skočio u zaliv i čitava tri sata u jednom dahu plivao. Dopro je podno Mapala, hteo da se uz liticu uspenra. Raskrvario je kolena, skršio nokte, a talasi su ga povukli nazad i on se odatle vratio.

Ta ga je nemoć njegova dovela do očajanja. Bio je ljubomoran na tu Kartaginu što je zaklanjala Salambo, kao na nekog ko je samo za sebe želi. Tada bi ga to njegovo rastrojstvo napuštalo, a nastupao žar za delanjem, lud i neprestan. Zažarenih obraza, nespokojnog pogleda, promukao u glasu, šetkao se on brzim korakom po logoru; ili bi, sedeći na plaži, svoju veliku sablju trljao peskom. Odapinjao bi strele na lešinare što su proletali tuda. Njegovo srce izli reči besa.

— Pusti gnev tvoj da ode kao kola što ih odvoze — govorio mu je Spendije — Dreči, huli, pustoši pa ubij. Gnev se krvlju stišava, a kako ti ne možeš da tu svoju ljubav utažiš, progutaj svoju mržnju, ona će te održati.

Mato ponovo preuzme da svojim vojnicima zapoveda. On ih je vežbao, nemilosrdno. Bio je poštovan zbog svoje hrabrosti, a pre svega zbog snage. Uostalom on je sve prožimao nekom tajanstvenom bojazni! Verovalo se da on noću razgovara sa avetima. I ostali su se zapovednici u njegov primer uživali. Kartaginjani su iz njihovih kuća slušali zvuk fanfara koji je podsticao uvežbavanje. I najzad, varvari su se primakli.

Da bi ih smrvili na poluostrvu, trebalo je da barem dve vojske mogu da ih istovremeno napadnu od pozadi, jedna, koja bi se iskrcala u zalivu Utike, a druga sa Gore Toplih Izvora. Ali šta samo sa Svetom Legijom činiti, moćnom sa, ni manje ni više, šest hiljada ljudi? Ako nagnu na istok, pridružiće se odmah tim nomadima, preprečiće put za Kirenu, i vezu sa pustinjom. Ako bi se razvili prema zapadu, podigla bi se Numidija. Najzad, nedostatak namirnica bi ih pre ili kasnije opustošio,

kao skakavci okolna polja; bogati su drhtali zarad svojih lepih dvorova, svojih vinograda, svojih useva.

Hanon je predložio okrutne i nesprovodljive mere, kao što je bila da obeća pozamašnu sumu novca za svaku glavu jednog varvarina, ili, da im se uz pomoć lađa i naprava zapali logor. Njegov je saborac Giskon, više bio za to da budu isplaćeni. Ali zbog svoje omiljenosti su ga Starci prezirali; kako su se pribojavali vladarske ćudi, i iz straha od kraljevine, oni su se upirali da umanje sve što je od nje preostalo, ili ju je ponovo moglo da uspostavi.

Izvan zidina, bilo je naroda neke druge rase i nepoznatoga porekla — svi su oni lovili bodljikavu prasad, proždirali i mekušce i zmije. Odlazili su u udubljena da hvataju žive hijene, sa kojima su se zabavljali, puštajući ih da predveče trče po pesku Megare, između grobnih ploča. Kolibe njihove, od blata i morske trave, pripijale su se uz litice kao lastina gnezda. Tamo su oni živeli, bez upravitelja i bez bogova, zbrda-zdola, potpuno goli, i u isti mah, priglupi i opaki, a vekovima, zbog svoje nečiste hrane, ostalom narodu ogađeni. Straže zapaziše jednog jutra da su otišli bili svi.

A članovi Velikog Veća najzad donesu odluku. Zapute se oni u logor bez ogrlica i opasača u otvorenim sandalama, kao kad idu kod bližnjih. Približavali su se smirenim korakom, dobacujući pozdrave svim zapovednicima, ili bi se zaustavljali da progovore koju sa vojnicima, kazujući kako je sve okončano i da će na njihov prigovor, oni sprovesti pravdu.

Mnogi od njih, jedan su najamnički logor prvi put videli. Umesto zbrke kakvu su oni zamišljali, svuda je vladao red i neka jeziva tišina. Jedan je zatravnjen bedem ograđivao vojsku unutar visokog zida, neprobojnog za hlice iz katapulte. Zemlja po uličicama bila je čistom vodom polivena; kroz rupe na šatorima uočavali su divljinu u zenicama koje su se caklile u tami. Snopovi kopalja, povešana ratna oprema, zaslepljivali su ih kao ogledala. Međusobno su tiho razgovarali. Bilo ih je strah da svojim dugim haljinama ne obore nešto.

Vojnici su zavapili za hranom, obavezujući se da će je platiti novcem koji su im dugovali.

Poslali su im goveda, ovce, kokošaka, sušenog voća, kao i aromatičnog lišća vučka, a tu je bilo i dimljenih skuša, onih istih što ih je Kartagina u sve luke dostavljala. Ali su se oni s prezirom vrteli oko veličanstvenih životinja; i nipodaštavajući ono za čime su žudeli, nudili za ovna ono što je bila vrednost jednog goluba, a za tri koze cenu jednog nara. Žderači nečistih stvari, koji su se ponudili da presude, potvrdili su

prevaru. Tada bi oni potegli svoje mačeve, preteći da su spremni i da ubiju.

Izvršitelji Velikoga Veća, zapisivali su za koliki se broj godina svakome vojniku duguje. Ali sada je bilo nemoguće ustanoviti koliko je najamnika bilo u pitanju te su se Starci prestravili od prekomernog iznosa koji su imali da plate.

Trebalo je rasprodati zalihe silfijuma, oporezovati trgovačke gradove; postajali su najamnici nestrpljivi, Tunis je već bio uz njih; i bogataši, zaprepašćeni Hanonovim besom i prekorima njegovog druga, građanima su preporučivali da, ako među njima ima onih koji nekog varvarina poznaju, istog časa odu da se sa njim vide i, lepim rečima, obnove prijateljstvo. Ovo ih je poverenje umirilo.

Trgovci, pisari, radnici iz oružarnice, čitave se porodice upute kod varvara.

Vojnici su sve Kartaginjane pustili da kod njih uđu, doduše, jednim tako tesnim prilazom, da su četiri čoveka već morala da se guraju laktovima. Spendije, koji je stajao kraj rampe, pažljivo ih je pretresao; Mato, preko puta njega, ispitivački je sve to mnoštvo gledao, u pokušaju da pronađe nekoga koga je kod Salambo video.

Logor je ličio na grad, koliko ga je sveta i pokreta opselo. Dve su se različite gomile mešale bez pretapanja; prva odevena u platno ili lan, a druga u gvožđu sva i pod kacigama. Među slugama i putujućim trgovcima, kružile su žene svih nacija, boje mrke, kao zrele urme, zelenkaste kao masline, žute kao pomorandže što su ih mornari prodavali, odabrane po ćumezima, ukradene sa karavana, ugrabljene pri pljačkanju gradova, a koje, dok su mlade, smaramo ljubavlju, a na koje se udarcima stuštimo kad ostare, i koje u zapećku kraj puta umiru, uz napuštenu tegleću marvu. Nomadske žene su se klatile i gegale u haljinama od kamilje dlake, kockastim i riđim; muzičarke iz Kirenajke, ogrnute u ljubičaste velove i namazanih obrva, pevale su čučeci na asurama: stare crnkinje visnulih dojki, skupljale su, da njom založe vatru, životinjsku balegu što su je sušili na suncu: žene iz Sirakuze, nosile su zlatne pločice u kosi, Luzitanke ogrlice od školjki, Galkinje vučju kožu preko belih nedara; a kočoperna deca, vašljiva, naga, neobrezana, se u prolaznike glavama zaletala ili im prilazila od pozadi, kao mali tigrići, i grizla im ruke.

Kartaginjani su obilazili logor, zapanjeni množinom stvari koje su se tu nalazile u izobilju. Najubogiji su od njih bili setni, dok su ostali svoju uznemirenost prikrivali. Vojnici su ih tapšali po ramenu, trudeći se da ih razvesele. Čim bi koga spazili, pozivali su ga da im se u zabavi

pridruži. Pri bacanju diska, postavili bi se da im krše noge, a pri pesničenju, već bi na prvi potez, lomili vilicu. Praćkaši su Kartaginjane plašili svojim praćkama, a krotitelji zmija svojim otrovnicama, konjanici svojim konjima. Sav taj svet mirnih zanimanja, na sva je ta podmetanja saginjao glavu i sebe silio na osmeh. Nekolicina njih, da se pokažu hrabri, davali su znake da bi se vojnicima pridružili. Njima bi dali da cepaju drva i timare mazge. Zakopčali bi ih u oklop i kotrljali ih stazama logorskim kao buriće. A kada bi naumili da odu, najamnici su čupali kosu uz groteskno krevljenje.

Ali mnogo ih je, iz gluposti ili predrasuda, verovalo da su svi Kartaginjani bogati, pa su išli za njima, preklinjući ih da im ponešto udele. Zatražili bi sve što im se činilo lepo: neki prsten, opasač, sandale, rese na haljini, i, kada bi im očerupani Kartaginjani zavapili „Ali ja nemam više ništa. Šta ti još hoćeš?“ oni su uzvraćali „Tvoj život“.

Vojni su izdaci bili saopšteni zapovednicima, pročitani vojnicima, i za svagda ustanovljeni. Tada oni zatraže i šatore: dali su im i šatore. Onda neki Grčki polemarsi zamole za neke od onih lepih oklopa što ih je Kartagina izrađivala; Veće je odvojilo sumu i za tu nabavku. Ali bi bilo pravedno, polagali su pravo konjanici, da im Republika i njihove konje nadoknadi; jedni su tvrdili kako su pri nekoj opsadi i sva tri izgubili, drugi, pri nekom maršu, pet, jedan drugi četrnaest u provalijama. Ponudili su im pastuve iz Hekatompila; njima se više sviđao novac.

Zatim oni iznesu zahtev da ih isplate novcem (srebrnim novcem a ne lažnim) za sve žito za koje im se dugovalo, a po najvišoj ceni za koju se ono za vreme rata prodavalo, baš kao što su za jednu mericu brašna tražili četiri stotine puta više nego što bi dobili za džak brašna. Ova nepravda, jedila ih je: pa ipak, trebalo je popustiti.

Tada su se predstavnici najamnika i oni ispred Velikoga Veća izmirili, zaklinjući se Kartaginskim Genijem kao i varvarskim bogovima. Sa istočnjačkim pokazivanjem rečitosti, razmenili su izvinjenja i naklonosti. A zatim, kao jedan dokaz prijateljstva, vojnici im zatraže kaznu za izdajnike koji su ih bili okrenuli protiv Republike.

Napravili su se kao da ih nisu shvatili. Tada oni to još razgovetnije pojasne, rekavši da žele Hanonovu glavu.

Više puta na dan, oni bi napuštali logor i išli u šetnju podnožjem zidina. Vapili su da im sufetovu glavu bace, i čaršafe prostirali da je dočekaju.

Veliko Veće bi i popustilo, možda, da nije bilo poslednjeg zahteva a još uvredljivijeg od ostalih: oni zatražiše da svoje vođe požene devicama probranim iz uglednih porodica. Bila je to Spendijeva zamisao, koju je

većina doživela prostačkom i teško izvodljivom. Ali tolika nadobudnost, da se mešanje sa punskom krvlju poželi, razgnevila je narod; grubo im se stavilo do znanja da neće ništa od toga da dobiju. Oni tada poviču kako su izigrani: ako u roku od tri dana njihova naknada ne dođe, oni će lično poći da je uzmu iz Kartagine.

Najamničko verolomstvo nimalo nije bilo tako potpuno kako su to njihovi neprijatelji umišljali. Hamilkar im je bio dao prevelika obećanja, istini za volju nejasna, ali svečana i više puta ponavljana. Mogli su i da pomisle, kako će po iskrcavanju kod Kartagine da im prepuste grad, pa će i riznicu da im otvore; a kada su videli da će jedva i nadnice da im isplate, bilo je to razočarenje i njihovom ponosu i njihovoj pohlepi.

Dionizije, Pir, Agatokle, Aleksandrovi generali, nisu li baš oni pružili primere neizmernog bogaćenja? Uzor Herkulov, koga su Kanaanci mešali sa suncem, svim je vojskama obasjavao vidik. Bilo je poznato da su i neki obični vojnici nosili kolajne, a jek carstva koja su se urušavala, zanosio u san i Gale u hrastovim šumama i Etiopljanje na pesku. Ali jedan je svet uvek bio rad da iskoristi svoju hrabrost; i lupež isteran iz plemena, oceubica koji tumara putem, skrnavitelj koga su bogovi gonili, i svi oni izgladneli, svi očajnici, pokušavali su da se domognu pristaništa po kojima su kartaginski dvorani prikupljali ratnike. Po običaju bi ona svoje obećanje i održala. Međutim, ovoga puta ju je žar njenoga tvrdičluka odveo u jednu pogubnu sramotu. Numiđani, Libijci, vascela Afrika, samo što se nisu bacili bili na Kartaginu. Samo je još slobodno bilo more. Ona je tamo nailazila na Rimljane; pa kao i čovek koga opsedaju ubice, i ona je smrt osećala svuda unaokolo.

Trebalo je opet posegnuti za Giskonovom pomoći; varvari su prihvatili njegovo posredovanje. Primetili su jednog jutra kako se lanac na ulazu u luku spušta, i tri plitke lađe, klizeći niz Tenijski kanal, izađoše najezero.

Na kljunu one prve video se Giskon. Iza njega, dizala se, još viša i od nekog odra, jedna ogromna kasa, ukrašena alkama nalik na grivne koje su visile. Zatim se sva sila tumača pojavila, svi očesljani kao sfinga i sa papagajem istetoviranim na prsima. Za njima su prišli prijatelji i roblje, svi nenaoružani i u tolikom broju, da su se ramenima dodirivali. Tri duge barke, pune da potonu, približavale su se klicanju vojske koja je gledala u njih.

Čim se Gison iskrcao, vojnici mu potrčaše u susret. On naredi da se vreće rasporede u vidu nekakve tribine, i izjavi da neće otići dok ih sve ne budu isplatili.

Pljesak se razlegao, i dugo je prošlo da se nije moglo da govori.

On zatim ukaza na nepravde, i Republike i one varvara; greh ovih drugih ležao je u pobunama koje su prestravile Kartaginjane. Najbolji dokaz njegovih dobrih namera, bio je što su im poslali baš njega, večitog suparnika sufeta Hanona. Ne smeju oni ni da prepostave kako narod nije svestan bio da je time junake naljutio, niti da je toliko nezahvalan bio da im ne prizna njihove usluge; i Giskon počne da deli vojnicima njihovu platu, počevši od Libijaca. Kako su iste spiskove označili bili kao lažne, on nije ni mario za njih.

Paradirali su ispred njega, po narodnostima i šireći prste kako bi pokazali broj godina; on bi im zatim zelenom bojom ostavljao beleg na levoj ruci; pisari su vadili iz razjapljenih kovčega, dok su drugi, nekakvom pisaljkom, bušili rupe na olovnom sečivu.

Čovek, teškim koracima priđe kao kakav bivo.

— Popni se kod mene — reče sufet, posumnjavši u neku prevaru; koliko si godina odslužio?

— Dvanaest — odgovori Libijac.

Giskon mu prstima pređe ispod čeljusti, jer je podbradak na šlemu tu ostavljao dva dugačka žulja; zvali su ih roščićima, i imati te roščiće, bio je način da se prepozna veteran.

— Lopužo! — povika sufet — ono što ti na licu nedostaje, mora da nosiš na leđima, i cepajući mu tuniku, on mu otkri leđa prekrivena krvavim krastama; bio je to neki ratar iz Hipo-Zarita. Diže se huka i buka. Njemu odrube glavu.

Čim je pala noć, Spendije ode da probudi Libijce. On im kaza:

— Kada Ligurci, Grci i Balearci, kao i ljudi iz Italije isplaćeni budu, oni će svi otići. Ali ćete vi drugi ostati po Africi, na vaša plemena rasuti i bez ikakve odbrane! Republika će vam se tada osvetiti! Ne uzdajte se u odlazak! Jeste li u sve ove reči poverovali? Oba su ova sufeta u dosluhu! Ovaj vas zloupotrebljava! Prisetite se ostrva sa kosturnicama i Ksantipa koga su na truloj galiji otpravili u Spartu.

— Šta nam valja činiti? — zapitaše oni.

— Porazmislite! — govorio je Spendije. Sledeća su dva dana protekla u isplati muževa iz Magdale, Leptisa, Hekatompila; Spendije se umešao među Gale.

— Isplaćuju se Libijci, zatim će Grke isplatiti, pa Balearce, Azijate i sve ostale! Ali vi koji niste brojni, vama neće ništa dati! Vi nećete vaše domovine ponovo ugledati! Za vas ni lađa biti neće! Vas će pobiti da na sledovanju uštede.

Gali priđuše da potraže sufeta. Obrati mu se Otarit, baš onaj što ga je on kod Hamilkara ranio bio. Odgurnut od drugih robova, on se

izgubi, ali se zakleo da će se osvetiti.

Počele su da se umnožavaju žalbe i žalopojke. Oni najuporniji su mu zaposeli šator, pa da bi ga umilostivili, grabili su ga za ruke i davali mu da opipa njihova krezuba usta, njihove toliko omršavele ruke, i ožiljke od njihovih rana. Oni koje još nisu bili isplatili, ljutili su se, oni koji su svoju platu već primili, tražili su dodatu za svoje konje; a probisveti, prognanici, uzimajući oružje od vojnika, tvrdili su da su na njih zaboravili. Svakoga minuta su stizali vihuri od ljudi; šatori su škripali, i svaljivali se; to mnoštvo, sapeto među bedemima logora, talasalo se uz poveliku buku, od ulaza pa sve do središta. Kada je graja prejakom postala, Giskon se nalaktio na svoje žezlo od slonovače, i, piljeći u more, ostade on nepomičan, prstiju zarivenih u bradu.

Često se Mato stavljao u stranu da bi se zanimao sa Spendijem; onda bi se postavio licem prema sufetu, i Giskon bi stalno osećao njegove zenice kao dve plamene žaoke što sikću na njega. Iznad gomile, dobacivali su oni pogrde među sobom, ali ih nisu razumevali. Međutim, izdavanje se nastavljalo, a sufet bi svakoj prepriči našao prečicu.

Grci su hteli da zapodenu kavgu oko razlike u valutama. Takva im je objašnjenja pružio da su se povukli, ni pisnuvši. Crnci su zatražili one bele školjkice, koje su u unutrašnjosti Afrike koristili kao sredstvo plaćanja. Ponudili su im da nekog pošalju u Kartaginu da ih donese. Tada, kao i drugi, i oni prihvate novac.

A Balearcima su još nešto bolje bili obećali, žene, zna se. Sufet odgovori kako se čitav jedan karavan očekuje sa sve samim devicama: kako je put bio dugačak, nedostajalo je još šest meseci. Kada podgojene budu i dobro utrljane smirnom, otpraviće ih lađama do Balearskih ostrva.

Tek najednom, Zarksas, sada doveden u red i bodar, skoči svojim prijateljima na ramena, kao neki lakrdijaš, i poviče na njih:

— Jesi li ih namenio i mrtvacima? — pokazujući baš na Hamonovu kapiju u Kartagini.

Pri poslednjem sunčevom žaru bronzane pločice, koje su je odozgo pa na dole ukrašavale, bacale su odsjaje; varvari poverovaše kako su na njoj spazili jedan krvav mlaz. Svaki put kada bi se Giskon nakanio da govori, oni bi nanovo nadali dreku. Naposletku, on ozbiljnim koracima siđe i zatvori se u svoj šator.

Kada je pri rađanju sunca iz njega izašao, tumači njegovi, koji su svi ležali napolju, nisu se uopšte mrdali; ležali su na leđima, ukočenog pogleda, jezika na rubu vilice i poplaveli u licu. Iz nozdrva bela im se sluz slivala, a udovi im bili ukočeni, kao da ih je tokom noći sve sledila

hladnoća. Svaki je oko vrata nosio tanku omču od rogozine.

Od tada se pobune više stišavala nije. Pokolj Balearaca na koji je podsećao Zarksas, potvrđivao je Spendijeve nedoumice. Uobrazili su bili kako Republika samo gleda da ih prevari. Trebalo je svršiti s tim! Može se i bez tumača! Zarksas, sa praćkom oko glave, pevao je ratne pesme; Otarit je vitlao svojim pozamašnim mačem; Spendije bi jednome nešto došapnuo, dok bi drugome tutnuo bodež u ruke. Oni najjači, pokušali su da sami svoje naplate, ovi manje besni zatraže da se deljenje nastavi. Niko se sada od svoga oružja odvajao nije, i sav se gnev ujedinio protiv Giskona u jednoj mržnji koja je brujala.

Nekoliko njih se popelo pored njega. Dok su jedni osipali pogrde, drugi su ih sa strpljenjem slušali; ali ako je i najmanja reč njemu u korist pokušana, toga bi odmah kamenovali ili mu, od pozadi, sabljom odsekli glavu. Krv što se skupljala na vrećama, crvenija je bila nego li na žrtveniku.

Postali su jezivi posle obeda, kada su popili vino! Ta je radost bila u punskoj vojsci branjena, pod pretnjom smrti, i oni su dizali pehare u pravcu Kartagine, ismevajući njenu disciplinu. Pa su se okrenuli robovima blagajnicima i počеше da ih ubijaju. Reč Udri!, u svakom jeziku različitu, svi su oni razumevali.

Giskon je dobro znao da ga je otadžbina ostavila; ali i uprkos toj nezahvalnosti, nije želeo da je osramoti. Kada su mu zavapili, kako su im obećali lađe, on se Molohom zakleo kako će ih sam obezbediti, o svom trošku, pa, strgnuvši svoju ogrlicu od plavog kamenja, on je baci u gomilu, kao zalogu za zakletvu.

Tada Afrikanci zatražiše žita, u skladu sa obavezama Velikog Veća. Giskon je pred sebe rasprostro račune sisitske, ljubičastom bojom izvučene na koži ovce; čitao je sve što je ušlo u Kartaginu, mesec po mesec i dan za danom.

Najednom, zastade razrogačenih očiju, kao da je među brojkama, on pronašao svoju smrtnu presudu.

I zbilja, Starci su ih bili lažno umanjili, i žito, prodavano u vreme najstrašnijeg rata, prikazivano je po tako niskoj ceni, da čak i slepci nisu u to mogli da poveruju.

— Govori! — povikaše mu — glasnije! Aj! On to gleda da nas slaže! Kukavica! Ne verujemo mu!

Neko je vreme oklevao. Naposletku, on sa svojim poslom nastavi.

Vojnici, sada ne više u nedoumici da su ih varali, prihvatiše sistse račune kao tačne. Tada ih je obilje u kome se zatekla Kartagina, ispunilo žešćom ljubomorom. Polome i javorov kovčeg; tri je četvrtine bio prazan.

Tolike su iznose videli kako iz njega izlaze, da su ga smatrali neiscrpnim; Giskon se bio sakrio u svoj šator. Uspentraše se uz vreće. Predvodio ih je Mato, pa kako su vikali „Pare! Pare!“ Giskon im na kraju kaza:

— Neka vam ih vaš vojskovođa da!

Gledao ih je sve u lice, nemo, svojim krupnim žutim očima, i svojim licem, duguljastim, još bleđim od brade. Jedna strela, uhvaćena u perje, stajala mu je u velikom zlatnom prstenu, iza uveta, i jedan mu se mlaz krvi slivao sa kolajne niz ramena.

Na jedan Matov pokret svi nasrnuše. Giskon raširi ruke; Spendije, zatežući omču, zaveza mu je oko pesnica; jedan ga drugi obori, i on nestade u gunguli te rulje koja se sleže na vreće.

Ispreturaše mu šator. U njemu su našli samo ono što je neophodno za život; a onda, kad su bolje potražili, i tri Tandine ikone, i, u koži majmuna, jedan crni kamen koji je pao s meseca. Mnogi Kartaginjani su hteli da idu u njegovoj pratnji; bilo je tu viđenih ljudi a svi su bili iz ratne stranke.

Sve su ih izvukli iz šatora, i pobacali u jame s đubretom. Gvozdanim su ih lancima sve trbuhom za čvrste direke vezali, a hranu im pružali na vrhovima kopalja.

Otarit, čuvajući stražu nad njima, obasipao ih je pogrdama, ali kako ga ovi uopšte nisu razumevali, nisu mu ni odgovarali; s vremena na vreme, bacali su im Gali kamenčiće u lice, ne bi li jaukali.

Već sutradan, neka vrsta čamotinje obuzme vojsku. Sada kada su oni iskalili gnev, zahvatio ih je nekakav nemir. Mato je patio od neke nedokučive tuge. Činilo mu se da je posredno, uvredio Salambo. Ti su bogataši bili kao nešto što je bilo podređeno njoj. Noću bi zaseo uz rub njihove jame, pa bi u njihovom jecanju pronalazio nešto od glasa koga mu je bilo srce prepuno.

Međutim, svi su se okomili sada bili na Libijce, koje su jedine i isplatili. Ali, istovremeno sa oživljavanjem međunacionalne netrpeljivosti, kroz pojedinačnu mržnju, osećala se opasnost da se oni njoj i prepuste. Odmazda bi, po osnovi takvog jednog prestupa, bila neumoljiva. Trebalo je dakle izbeći kartaginsku osvetu. Tim tešenjima i pridikama nije se nazirao kraj. Svi su pričali, da niko nije ikoga slušao, a Spendije, obično tako govorljiv, na sve je predloge odmahivao glavom.

Jedno večer on tako, nemarno, upita Mata nema li on nekoga iz grada kao izvor.

— Niti jednog! — odgovori Mato. Sutradan, Spendije ga odvuče do obale jezera.

— Gospodaru — reče mu bivši rob — ako si u srcu neustrašiv, ja ću te odvesti u Kartaginu.

— Kako? — drugi upita dahćući.

— Zakuni se da će izvršiti sva moja naređenja, i da ćeš me pratiti kao senka!

Tada Mato, ruku dižući prema planeti Habar, uzviknu:

— Tako mi Tanide. Kunem se! Spendije ponovi:

— Sutra posle zalaska sunca, da me čekaš u podnožju akvadukta između devete i desete arkade. Sa sobom ponesi jedan gvozdeni pijuk, šlem neki, bez perjanice i kožne sandale.

Akvadukt o kome je govorio, iskosa je presecao celo poluostrvo — pozamašno ostvarenje koje su Rimljani kasnije uvećali. Uprkos svom preziru prema ostalim narodima, Kartagina im je nespretno tu novotariju uzela, kao što su to i sami Rimljani sa punskom galijom učinili; i pet redova lukova, jedni povrh drugih, jedne glomazne građevine, sa podupiračima pri temelju i lavljim glavama pri vrhu, završavalo se uz zapadnu stranu Akropolja, gde su se zavlačili pod grad, kako bi čitavu reku prelili u cisterne za vodu po Megari.

U dogovoreno vreme, Spendije dočeka tamo Matu. On prikači nekakav harpun za vrh kanapa, pa ga hitro zavitla kao pračku, i gvozdenu se naprava zakači; jedan iza drugoga, baciše se oni na veranje uza zid.

Ali kada su se popeli na prvi sprat, kuka, svaki put kada bi je hitnuli, padala je nazad; bilo je nužno da prođu samom ivicom simsa, kako bi neku pukotinu pronašli; ovaj je svakim redom lukova postajao sve uži. Onda se kanap olabavi. Nekoliko puta, samo što se nije i prekinuo.

Naposletku, dokopaše se oni gornje ravni. Spendije, s vremena na vreme, naginjao se ne bi li rukom ispipao kamenje.

— Taj, tu — reče on — započnimo. I nasativši se na pijuk što da je doneo Mato, pođe im za rukom da jednu ploču odmaknu.

Zapazili su u daljini jednu četvu konjanika u galopu a na nezauzdanim konjima. Grivne od zlata, skakutale su po naborima njihovih ogrtača. Napred se isticao čovek okrunjen nojevim perjem i koji je i u trku nosio po jedno koplje u svakoj ruci.

— Nar Havas! — povika Mato.

— Pa šta! — Spendije produži; i uskoči u otvor koji samo što se izmicanjem ploče ukazao.

Mato, po njegovom nalogu, pokuša da pogura jednu kamenčugu, ali, zbog nedostatka prostora, on nije mogao da pokreće laktove.

— Vrat ćemo se — Spendije reče — Prođi ti sad napred. Tada oni zakorače u vodeni tok.

Bila im je voda samo do trbuha. Ubrzo su počeli da posrću, pa su morali i da zaplivaju. Udovi su im udarali o suviše tesne zidove propusta. Voda je tekla skoro tik uz gornju ploču. Grebala ih je po licu. A onda ih povuče struja.

Vazduh, još teži od grobnog, pritisnuo im je grudi, a sa rukama preko glave, kolena skupljenih, i izduživši se koliko god se to moglo, prolazili su oni kao strele kroz mrak, gušeći se, krkljajući, kao da su bili na domaku smrti.

Najednom, pred njima sve postane crno, a brzina vode se udvostruči. Oni propadoše.

Kada su ponovo bili izneti na površinu, nekoliko su se minuta držali opruženi na leđima, da se u svu slast nadišu vazduha. Lukovi su se otvarali jedni za drugim, po sredini širokih zidova koji su odvajali odeljke. Sve je bilo napunjeno i voda se kao jedna jedina prostirka, nastavljala celom dužinom rezervoara. Tavanične su kupole, kroz prozorčice na njima, dopuštale da siđe nešto od blede svetlosti koja se u vidu kolutova rasporostirala po talasima, dok se okolna tama zgušnjavala uz zidove i potiskivala ih tako u nedogled. I najmanja buka je stvarala popriličan odjek.

Spendije i Mato su se ponovo dali u plivanje, i prolazeći kroz otvore lukova prešli su više prostorija u nizu. Dva su se druga reda malih odeljaka sa obe strane naporedo otvarala. Oni se, zaokrenuvši nekuda, izgubiše pa se ponovo pojaviše. I, napokon, zapnu njihove pete o nešto. To je bio pod hodnika uzduž rezervoara.

Tada, napredujući uz krajnji oprez, opipavali su oni zid, ne bi li na neki izlaz naišli. Ali su im se stopala klizala; propadali su u duboka korita. Morali su da se penju, pa bi ponovo otklizali naniže; a osećali su sada i stravičnu izmorenost, baš kao da su im se udovi u vodi od plivanja rastopili. Oči su im se sklapale: duša im je bila u nosu....

Spendije natrapa rukom na šipke nekakve rešetke. On je prodrma, ona popusti, pa se zateknu na stepeniku nekakvog stepeništa. Odozgo, bilo je ono nekim bronzanim vratima zabravljeno. Vrhom bodeža, oni razdvoje šipke koje su se otvorile ka spolja; iznenada sasvim svež nalet promaje, obavi ih.

Noć je bila tišinom ispunjena, a nebo bilo neizmerno visoko. Krošnje drveća, prelivale su se duž redova dugačkih zidina. Vatre predstraža sijale su kao pogubljene zvezde.

Spendije, koji je tri godine proveo u tamnici, nije savršeno poznavao

delove grada. Mato je nagađao kako da se dođe do Hamilkarove palate, treba udariti levo, pa preko Mapala.

— Ne! — reče Spendije — vodi me u Tanidin hram Mato je hteo da nešto kaže.

— Seti se! — reče bivši rob; i, podižući ruku, on mu pokaže Kadarovu planetu, što se sjajila.

Mato se tada ćutke okrenuo prema Akropolju.

Vukli su se duž ogradica od kaktusa, koje su sve staze oivičavale. Voda im se s udova slivala u prašinu. Njihove mokre sandale nisu ikakav šum pričinjavale; Spendije, sa očima još više usplamtelim i od buktinja, svakim bi korakom zagrabio po grmlju; — i hodao je on za Matom, ruku položenih i na jedan i drugi bodež što ih je nosio pod miškama, obešene o kožni okvir.

V

Tanida

Kada su izašli iz vrta, zaustavi ih upravo bedem Megare. Ali su oni, i na tom velikom zidu, procep našli i prošli.

Tlo se lagano spuštalo, praveći neku vrstu dosta široke udoline. Mesto je bilo na otvorenom.

— Slušaj — Spendije reče — pre svega, ničeg se ne boji!... Ja ću svoje obećanje ispuniti.

On začuta; odavao je utišao onoga koji razmišlja, kao da traži reči...

— Sećaš li se ti onomad, dok se pomaljalo sunce, gde sam ti sa terase kod Salambo pokazivao Kartaginu? Toga smo dana bili u mogućnosti, ali ti nisi bio voljan da išta čuješ! A zatim, ozbiljnim jednim tonom: — Gospodaru, postoji jedan tajanstven veo tamo u svetilištu Tanide, što je sa neba pao i Boginju prepokriva.

— Ja to znam — kaza mu Mato. Spendije nastavi:

— Samo po tome je božanski, jer pripada njoj: božja su staništa tamo gde su oličenja njegova. Pošto ga Kartagina poseduje, zato je ona i moćna. A onda, nagnuvši mu se nad uvo: poveo sam te sa sobom, da ga ti pokupiš.

Mato se od užasa odmače.

— Gubi se! Traži drugog nekoga! Ja da ti pomagač u tako gnusnom prestupu budem, ne želim.

— Pa Tani da ti nikako nije prijateljica — uzvрати mu Spendije: ona te proganja, i ti stradaš od njenoga gneva. Osvetićeš joj se za to. Ona će ti se pokoriti. Postaćeš maltene besmrtan i nepobediv.

Mato sagnu glavu, On nastavi:

— Mi ćemo podleći, vojska će samu sebe satrti. Nema nam nade ni u beg, niti pomoć ni oproštaj! Kakve se to kazne božje pribojavaš, kada ti je njihova sila u rukama? Da li više voliš da pogineš u veče jednog

poraza, sramotno u prikrajku, kraj nekog žbuna, ili sred narodnog besa u plamenu lomače? Gospodaru, jednog ćeš dana ući u Kartaginu, među svešteničku bratiju, koja će ti ljubiti sandale: i ako ti je Tanidin veo još i težak, ti ćeš ga u njen hram vratiti. Za mnom! Dođi da ga uzmeš.

Strašna je želja proždirala Mata. Želeo je on, a sve izvukavši se mimo svetogrđa, da taj veo ima. Govorio je samom sebi da možda i ne treba da ga uzme, da bi pružio šapu na vrlinu. Uopšte se u te misli udubljavao i nije, već bi samo išao do granice, na kojoj bi ga one uplašile.

— Krenimo! — reče on; i oni se, jedan uz drugoga, udaljiše brzim hodom i bez reči.

Tlo se ponovo uzdizalo a približavale se kuće za stanovanje. Skrenuli su kroz pomrčinu u uske ulice. Dronjci od rogozine što je zatvarala kapije, udarali su o zidove. Na jednoj su širini, preživale kamile, ispred hrpe pokošene trave. Zatim prođuše ispod galerije što je bila prekrivena lišćem. Čopor pasa zalaja. Ali se najednom prostor raširio, i oni prepoznaju zapadno lice Akropolja. Podno Birse, prostirala se duga crna masa: bio je to Tanidin hram, skup spomenika i vrtova, dvorišta i prednjih dvorišta, oivičen jednim malim zidom od tesanog kamena. Spendije i Mato ga preskoče.

Unutar prvog tog bedema smeštena je bila šumica platana, kao predostrožnost protiv pošasti i zaraženog vazduha. Ovde-onde posejani su bili šatori gde su danju prodavale kreme za uklanjanje malja, mirisi, odeća, kolači u obliku polumeseca, kao i ikone sa likom Boginje i prikazom hrama, sve to u jedan komad alabastera urezano.

Nisu imali čega da se plaše, jer u noći kada zvezde ne izađu, povlače se svi obredi: ali je Mato usporio; on se zaustavio ispred tri abonosova stepenika koji su vodili na drugi bedem

— Samo napred! — Spendije reče.

Stabla nara, badema, čempresa i mirte, nepomična kao da im je lišće od bronze, ravnomerno su se smenjivala. Put posut plavim šljunkom je pod koracima pucketao a rascvetale su ruže, kao iz kolevke, visile celom dužinom aleje. Stigoše pred ovalan otvor, zaklonjen rešetkom. Tada Mato, koji se pribojavao tišine, reče Spendiju:

— Ovde je mesto gde se mešaju slatke vode sa onim gorkima.

— Sve sam to već video — produži nekadašnji rob — u Siriji, u gradu Mafugo; i jednim se stepeništem sa šest srebrnih stepenika, oni ispeše na treći bedem.

Jedan poveliki kedar popunio je sredinu bedema. Najniže grane njegove, iščezavale su pod vrpcama od platna i đerdanima što su ih tu povešali vernici. Pruže još nekoliko koraka, pa se raskrčila i fasada

hrama.

Dva poduža trema, čiji su krovovi počivali na zdepastim stubovima, bočno su dodirivala jednu četvrtastu kulu, čiji je ravan krov ukrašen bio jednim polumesecom. Po uglovima trema, i na četiri ćoška od kule, uzdizale su se vaze pune upaljenih miomirisa. Kapiteli svih su stubova krcati bili narovima i ukrasnim bundevama. Čipkaste šare, rombovi, biserne niske, smenjivale su se po zidovima, a ograda od srebrnoga filigrana, stvarala je široki polukrug ispred bronzanog stepeništa kojim se silazilo na trem.

Na ulazu, između jedne zlatne zvezde i jedne smaragdne, stajala je niska kamena kupa; Mato prolazeći pokraj nje, spusti desnu ruku.

Prva je prostorija bila poprilično visoka; nebrojani su otvori parali čitav njen svod; kad bi podigli glave, mogli su da vide zvezde. Svuda oko zida, u korpama od trske, sakupljene su bile brade i kose, prve mladalačke; i nasred toga kružnog stana, iz nekakvog dojkama prekrivenog zaklona, izvirivalo je telo jedne žene. Ugojena, bradata i spuštenih očnih kapaka, odavala je ona utisak da se smeje, ruku skrštenih na početku svog povelikog stomaka — uglačanog poljupcima gomile.

Pa se opet zadesiše na čistom vazduhu, u jednom pobočnom hodniku, u kome se jedan žrtvenik skromne veličine naslanjao na neka vrata od slonovače. Dalje se uopšte nije ni moglo: samo su sveštenici smeli da ih otvaraju; hram baš nije bio mesto za okupljanje svetine, već naročito obitavalište za jedno božanstvo.

— To je nemoguć poduhvat — govorio je Mato — Nisi ni u snu na to pomislio. Vratimo se. Spendije je ispitivao zidove.

On je žudeo za tim plaštom, ne zato što je verovao u njegove blagodeti (Spendije je verovao samo proročistu), već iz ubeđenja da bi Kartaginjani, videvši da su im ga uzeli, pali u krajnju utučenost. Da bi nekakav izlaz pronašli, oni obiđu krug i pozadi.

Pod šumarkom terpentinovog drveta, razaznavali su oni zgradice neujednačenog oblika. Ovde-onde, izdizao se poneki kameni falus, a krupni jeleni mirno su tumarali, prevlačeći svojim račvastim kopitima, popalo zrnevlje borovice.

Po svojim tragovima oni se ponovo vrate između dve duge kolonade koje su išle naporedo. Postrance, otvarale su se male ćelije. Daire su bile i tasovi okačene odozgo nadole po njihovim stubovima od kedra. Žene su spavale van ćelija, ispružene po prostirkama. Tela njihova, sva masna od raznih pomazivanja, ispuštala su zadah začina, i zgasnutih kadionica; toliko su bile pokrivene tetovažama, ogrlicama,

prstenjem, crvenilom i antimonom, da bi ih, da im se nedra nisu dizala, neko zamenuo za idole položene na zemlju. Lokvanji su pravili obruč oko vrela u kome su plivale ribe slične onima kod Salambo; dalje pozadi, uz zid hrama, puzala je vinova loza, čije su grane bile od stakla a grozdovi od smaragda; odbljesci dragog kamenja, pričinjavali su igru svetlosti među oslikanim stubovima, po usnulim licima.

Mato se gušio u pretoplom okruženju koje ga je zapahnjivalo, odbijajući se o pregrade od kedrovine. Svi ti simboli plodnosti, ti mirisi, zračenja, izdisanja, su ga pritiskali. Kao kroz neku tajanstvenu zaslepljenost, sanjao je on Salambo. Ona se brkala sa Boginjom, a njegova se ljubav, sve jače oslobađala, kao krupan cvet lokvanja koji se rascveta iz vodene dubine.

Spendije je računao koliko bi novca ranije dobio da ovakve žene proda; i jednim brzim pogledom, u prolazu, izvaga on ogrlice od zlata.

Hram je s te strane, kao i sa one druge, nepristupačan bio. Oni se vratili na isto mesto iza prve prostorije, dok je Spendije tražio, čeprkao, Mato se klanjao pred vratima i kumio Tanidu. Preklinjao ju je da nikako ne dopusti to obesvećenje. Pokušavao je da je umiljatim rečima umilostivi, kao što se to sa ljutitom osobom radi.

Spendije zapazi iznad vrata jedan uzan otvor.

— Diži se! — kaza on Matu, i natera ga da se, sasvim uspravan, nasloni na zid. Tada on, metnuvši mu jednu nogu u ruku, a onu drugu na njegovu glavu, dosegne sve do visine prozorčića, provuče se i nestade. Zatim oseti Mato kako mu na rame pada uža sa vezanim čvorovima, baš ono koje je Spendije obmotao bio oko tela pre nego što se uputio ka cisternama; i pridržavajući ga obema rukama, on se ubrzo stvori kraj njega u prostranoj dvorani ispunjenoj tamom.

Takvi su upadi bili nešto neočekivano. Nedovoljnost sredstava za njihovo sprečavanje, svedočili su dovoljno o tome da su ih prosudili kao nemoguće.

Strah je, više i od samih zidova, branio svetilišta. Mato je na svakom koraku, iščekivao smrt.

Ipak, jedno se svetlo kolebalo u dnu mraka; oni mu se primakoše. Radilo se o lampi, koja je gorela u školjci na postolju nekakvog kipa pod kabirskom kapom. Duga mu je plava odežda bila posuta dijamantskim diskovima, a lanci, što su se uvlačili pod ploče, vezivali su mu pete za tlo. Mato se uzdrža da ne vrisne. On promuca: A! Evo je! Evo je!... Spendije prinese lampu da osvetli.

— Kakav si ti to bezbožnik! — Promrmlja Mato. On ipak pođe za njim.

U stanu u koji su bili kročili, nije bilo ničega sem jedne slike u crnom koja je predstavljala drugu neku ženu. Noge su njene dosezale sve do kraja zida.

Njen trup potpuno je zauzeo tavanicu. Sa njenog pupka, okačeno o nit, visilo je jedno ogromno jaje, a ona se spuštala i na drugi zid, od glave na dole, sve do ravni poda koju su dosezali njeni šiljati prsti.

Da bi prošli dalje oni strgnu jednu tapiseriju; ali dune vetar, i svetlost se ugasi.

Sada su počeli da lutaju, pogubivši se u zamršenosti takve gradnje. Iznenada su osetili pod nogama nešto neuobičajeno mekano. Stadoše da trepere i pršte varnice; hodali su oni kroz vatru. Spendije opipa tlo i ustanovi da je bilo propisno postavljeno kožom risa; zatim, njima se pričinilo da im nekakav veliki konopac, mokar, hladan i mazuljav klizi među nogama. Pukotine, prosečene u zidu, propuštale su oskudne bele zrake. Oni se upute ka tom nestalnom svetlucanju i najzad raspoznaju krupnu crnu zmiju. Ona brzo poskoči i nestade je.

— Bežimo! — povika Mato — To je ona! Ja je osećam; ona dolazi.

— Ma ne — uzvрати Spendije — hram je pust.

I tada ih neka zaslepljujuća svetlost natera da obore oči. Onda svuda unaokolo zapaziše oni jedno neprebrojivo mnoštvo zverinja, iznurenog, zadihanog, nakostrešenih kandži i upetljanog jedno preko drugog, u tajanstvenoj zbrci koja je plašila. Zmije su imale noge, bikovi su bili krilati, ribe sa ljudskom glavom, tamanile su voće, cvetovi su se otvarali u čeljustima krokodila, a slonovi su, uzdignute surle, promicali jarkim plavetnilom, kao da su orlovi. Jezivim su naporom, ispružali oni svoje nedovršene ili višestruke udove. Plazeći jezik, činilo se kao da žele da ispuste dušu; i svi su se oblici pojavljivali tamo, kao da se posuda sa klicama, dok se sve začinjalo, naglo rasprsla i na zidove te dvorane ispraznila.

Dvanaest kugli od plavoga kristala koje su se ređale ukруг, držale su čudovišta koja su ličila na tigrove. Zenice su se njihove pridizale kao i oči u puža, i povijajući svoja zdepasta krsta, osvrtale se prema pozadini, gde se na kočijama od slonovače, sva sijala Rabeta vrhovnica, Sveplodnica i poslednja izmišljena.

Krljušt, perje, cvetovi i ptice, dosezali su joj sve do stomaka. Imala je srebrne tasove umesto naušnica, koje su joj udarale u obraze. Njene ukočene oči zurile su u svakoga ko je dolazio, dok je svetlucavi kamen, njoj u čelo utisnut kao nekakvo skaradno znamenje, celu dvoranu obasjavao svetlošću, koja se iznad vrata, od ogledala od crvenog bakra odbijala.

Mato iskorači nogom; jedna ploča, po njegovim nogama popusti, i evo kad kugle počnu da se okreću, a čudovišta da riču; i muzika se podigne, usaglašena i potmula, kao i sklad planeta, a uskomešana se duša Tanidina zavijori u širinu. Ona samo što se rodila, velika kao dvorana, i raskriljenih ruku. Tek najednom, čudovišta začepi gubice, a kristalne kugle prestadoše da se okreću.

Onda se neko zlokobno brujanje za neko vreme vinulo u vazduh, pa se i ono naposljetku utulilo.

— A veo? — Spendije reče.

Nisu ga nigde primećivali. Gde se dakle on nalazio? Kako ga pronaći? Mato je osetio kako mu se srce cepa, kao i da je zabludeo od svoje vere.

— Ovuda! — prošaputa Spendije. Njega je vodilo nekakvo nadahnuće. On povuče Mata iza kočija Tanidinih, gde je jedna pukotina u širini lakta, presećala zid od vrha, pa sve do dole. Tuda su se probili do jedne omanje dvorane, potpuno kružne, a tako visoke, da je ona ličila na unutrašnjost nekakvog stuba. Na njenoj sredini bio je veliki crni kamen, a u obliku polulopte, kao daire; iznad njega su buktali plamenovi; jedna se kupa od abonosovine izdizala pozadi, držeću kupu i dve ruke.

A sa one strane toga svega, reklo bi se, neki oblak ili svetlucanje zvezda; u dubini njegovih prevoja, ukazaše se lica: Ešmoun sa Kabirom, neka od onih već viđenih čudovišta, vavilonske svete životinje, pa onda i ostale koje oni nisu ni prepoznavali. Sve je to prolazilo kao nekakav plašt ispod lica idola, koji se nanovo prostirao po zidu, zapinjao po njegovim ćoškovima, a u isti mah plavičast, kao i noć, kao zora žut, purpuran kao i sunce, mnogostruk, providan, svetlucav, lak. Boginjin plašt, sveti zaimf, bio je tamo a da oni nisu mogli da ga uoče.

I jedan i drugi su prebledeli.

— Uzmi ga, Mato reče najzad.

Spendije nije oklevao, i, pridržavajući se za idola, on strgnu veo, koji se slegao na zemlju. Mato stavi ruku iznad njega, zatim proturi glavu kroz otvor, pa ga obmota oko sebe i raširi ruke da ga bolje pogleda.

— Hajdemo! — reče Spendije.

Mato, sav zadihan, odmarao je oči pogleda uprtog U pod.

Sasvim iznebuha on poviče :

— A kada bih otišao do nje, njene se lepote ja ne bojim više. Čime bi onda ona mogla da mi naudi? Sada sam čovek i po. Prolaziću kroz vatru, hodaću po moru! Polet me nosi! Salambo! Salambo! Tvoj sam gospodar!

Glas mu je grmeo. Spendiju se učinilo da je rastom viši i kao da se

preobrazio.

Približi se šum nečijih koraka, otvoriše se jedna vrata, pa se pojavi čovek, sveštenik, sa svom povišom kapicom i razrogačenih očiju. Pre nego što je mogao i da pisne, Spendije nasrne na njega, pa ga golim rukama ščepa, i zabi mu oba svoja bodeža u slabine. Glava mu zveknu o ploče.

Nepomični kao leševi, neko su vreme stajali osluškujući. Čuo se samo šumor vetra kroz otškrinuta vrata.

Ona su se otvarala na neki uzan prolaz. Spendije uđe u njega, a i Mato krenu za njim, pa se obojica skoro istovremeno nađu na trećem bedemu, između pobočnih niša, u kojima su stanovali sveštenici.

Iza tih ćelija, morao je da bude neki kraći put za izlazak. Oni pohitaše.

Spendije, čučnuvši uz rub fontane, opra svoje krvave ruke. Žene su usnule bile, loza od smaragda, sjajila se. Oni su nastavili da hodaju.

Ali neko je iza drveća trčao za njima, a Mato, koji je nosio plašt oseti više puta kako ga odozgo neko sasvim lako potrže. Bio je to poveliki cinokefal, jedan od onih majmuna što su neometano živeli u okviru bedema Boginjinog. Kao da je bio svestan krađe, grabio je plašt. A nije se usuđivao da ga udara, u strahu da ovaj ne udvostruči svoje krike; najednom se gnev njegov ipak smiri i on počne da hoda u stopu s njima, rame uz rame, klateći svoj trup uz duge ruke koje su visile. I tada, kod ograde, jednim skokom, odbaci se on na palmu.

Kada su sa poslednjeg bedema sišli, oni se upute prema Hamilkarovom dvoru. Spendije shvati kako bi izlišno bilo pokušati da Mata odgovori od toga.

Prođoše Ulicom Kožara, pa Mutumbalovim trgom, tržnicom bilja i Cinasinovim raskršćem. U dnu jednog zida, jedan se čovek izmače, prestravljen tom svetlucavom stvari, što je presecala pomrčinu.

— Sakrij taj zaimf — Spendije reče.

I drugi su im ljudi nadolazili u susret, ali ga ne primete.

A oni najzad prepoznaju kuće u Megari.

Svetionik, sagrađen sasvim pozadi, na vrhu litice, osvetljavao je nebo jednom širokom crvenom svetlošću, i senka palate sa svojim terasama koje su počivale jedna na drugoj, padala je na vrtove kao jedna čudovišna piramida. Oni uđu kroz ogradu od živice, grane obarajući zamasa bodeža.

Sve je nosilo tragove plaćeničkog praznovanja. Park je bio izlomljen, zverinjaci isprovaljivani, vrata na tamnici za robove otvorena. Ni oko kuhinja, nije se mogao videti niko, kao ni oko podruma. Začudeni su bili

tišinom, tek poneki put prekinutom promuklim duvanjem slonova, koji su se vrpoljili u svojim ograđenim prostorima, kao i pucketanjem svetiljki gde je na lomači goreo aloj.

Mato međutim ponovi:

— A gde je ona? Ja nju hoću da vidim! Odvedi me!

— To je sumanuto! — govorio je Spendije — Ona će pozvati, dotrčaće njeni robovi, i, uz svu tvoju snagu, ti ćeš stradati.

Tako oni dođoše i do stepenica galija. Mato diže glavu, i poverova da je, tamo naviše, primetio neku nejasnu svetlost, zrakastu i blagu. Spendije je pokušao da ga zadrži. On zaždi uz stepenice.

Opet došavši na već viđena mesta, pamćenje mu obrisalo rastojanje koje su protekli dani načinili. Istog tog je časa, ona pevala između stolova; bila je nestala, i od tada se on stalno tim stepeništem penjao. Nebo je nad njegovom glavom bilo pokriveno vatrom; more je ispunjavalo vidik; pri svakom ga je daljem koraku, sve veći beskraj okruživao, i on je svoj uspon nastavljao sa neobičnom lakoćom, kakvu osetimo u snu.

Šumor vela koji se krzao po kamenju, podseti ga na njegovu novu snagu.

Ali preterujući u svojim nadanjima, nije sada znao šta mu valja činiti; ta ga neizvesnost zaplaši. S vremena na vreme, priljubljavao bi lice uz četvrtaste prozore na zatvorenim stanovima, i učini mu se da u više njih vidi usnule prilike.

Poslednji nivo, predstavljao je kao neku kocku povrh svih terasa. Mato ga obiđe. Polako.

Mlečna je svetlost zasipala slojeve talka što su začepljivali sitne otvore u zidu; i, simetrično raspoređeni, ličili su oni u pomrčini na niske sitnih bisera. Prepoznao je i crvena vrata sa crnim krstom. Otkucaji njegovoga srca su se udvostručili. Radije bi utekao. On pogura vrata, ona se otvoriše.

Jedna je svetiljka u obliku galije gorela okačena podalje u sobi; i tri zraka koji su izmicali sa srebrnog oboda, drhtali su na visokim oblogama od drveta, crvenim prevučena sa crnim prugama. Tavanica je bila sastavljena od drvenih gredica, koje su u čvorovima drveta imale ametistima utisnute topaze. Između dva suprotna zida sobe, prostirala se postelja, sva načinjena od belog remenja; u udubljenju zida, otvarala su se nagore, u obliku školjke, krila škrinje, dopustivši da poneka haljina pređe preko ivice pa ostane tako i da sve do zemlje visi.

Stepenik od oniksa bio je svud oko ovalne kade; papuče, fine od zmijske kože, ostale su na ivici kraj kljunastog bokala od alabastera.

Otisak se mokre stope primećivao tamo. Odatle je sve naročitim mirisom odisalo.

Mato je doticao pod sa pločama po kojima su bile intarzije od zlata, sedefa i stakla; i uprkos uglačanosti tla, njemu se činilo da mu stopala upadaju, kao kad se gazi po pesku.

Opazio je iza svetiljke od srebra, veliki azurni kvadrat koji je u vazduhu stajao uz pomoć četiri kanapa koji su ga podizali, pa mu se on, pogrbljenih leđa i zinuvši, i primakao.

Krila flaminga, uglavljena na grane od crnih koralja, povlačila su se među purpurnim jastučićima i češljicima od krljušti, kovčežićima od kedrovine, lopaticama za češanje od slonovače. Na rogove antilope, namaknute su bile grivne i prstenje; a vaze od gline, rashlađivale su se na vetru, u propustu u zida a na mrežici od trske. Nekoliko je on puta nogom zapeo, jer je pod bio nejednake visine, kao da je soba bila od više prostorija spojena. Pozadi, stubići od srebra, oivičavali su jedan tepih posut naslikanim cvetovima. Najzad, on se primakao visećoj postelji, sve do šamlice koja je služila da bi se u nju popela.

Ali se svetlost zastajala na ivici — i senka kao od neke velike zavese, ništa nije otkrivala sem jednog ugla crvenog dušeka sa vrhom jedne nožice, bose, koja je ležala na članku. Tada Mato, sasvim blago, privuče svetiljku.

Ona je spavala sa rukom na obrazu, a ona joj je druga bila ispružena. Kolutovi njene kose, širili su se tako obilato oko nje, da se činilo kao da na crnome perju leži, i njena se široka bela tunika u blagim naborima previjala sve do stopala, prateći krivinu njenoga struka. Pomalo su joj se i oči nazirale, ispod polusklopljenih kapaka. Zavesu pružene uspravno, dale su joj neko plavičasto okruženje, a od pokreta njenog disanja, što su ih sami kanapi poprimali, činilo se kao da se njiše u vazduhu. Neko dugo se zujanje, kako da su komarci, čulo.

Mato, nepomičan, držao je u svojoj ruci srebrnu galiju, ali komarnik u jednom trenutku bukne, pa utrne i Salambo se probudi.

Vatra se bila sama od sebe ugasila. Ona je ćutala. Svetiljka je po drvenim oblogama zaigrala krupnim svetlosnim bljescima.

— A šta je pa to? — izusti ona.

On joj odgovori:

— To ti je boginjin veo!

— Veo od Boginje! — vrisnu Salambo. I naslonjena na jedan i na drugi dlan, ona se, ustreptala sva, nagne napolje. On dodade još i:

— Za tebe sam samo išao da ga tražim, u dubinama svetilišta! Gledaj ga! — zaimf je, sav prekriven zracima, svetlucao.

— Sećaš li se ti toga? — pričao je Mato — Noću si mi se javljala u snovima; ali nisam mogao da odgonetnem te neme zapovesti iz očiju tvojih. Ona spusti stopalo na stoličicu od abonosa.

— Da sam ih prepoznao, ja bih dotrčao; napustio bih vojsku; ne bih iz Kartagine ni izlazio. Da tvoje uslišim želje, sišao sam udubljenjima Hadrumeta, u kraljevstvo Senki... Oprosti! Kao da su to bile planine što su mi dane pritiskale; i nešto me je ipak povuklo ovamo! Pokušao sam da ti priđem, što je moguće bliže! Bez bogova, da li se tako nešto ikada usudio!... Krenimo! Treba da ideš sa mnom! A ako ti ne želiš to, ja ću da ostanem tu. Šta me se to tiče? ... Utopi moju dušu u udisanje tvoga daha! Neka mi se usne smožde ljubeći tvoje ruke.

— Pusti me da vidim — ona kaza — Bliže! Bliže! Zora je svitala i neka je vinasta boja zasipala

listove od talka po zidovima. Salambo se, ošamućena, upirala o jastučice iz postelje.

— Volim te! — kliktao je Mato.

Ona je mucala: — Daj ga! Primicali su se oni jedno drugom.

Svoje krupne crne oči ne odvajajući od vela, u toj beloj spavaćici što se za njom vukla, ona je prilazila sve bliže. Mato ju je posmatrao zaslepljen sjajem njene glavice, i pružajući zaimf ka njoj, pođe da je objumi u zagrljaj. Ona je širila ruke. Odjednom, ona zastane i oni zabezegnuto stadoše da se gledaju.

Ne shvatajući šta to on traži, nju obuzme užas. Te su tanušne obrve njene poskočile, usne joj se razdvoje, sva se tresla. Najzad ona lupi u jednu od bronzanih vešalica u vide školjke što su po temenima crvenog dušeka visile, vičući:

— U pomoć! U pomoć! Odbij skrnavitelju! Besramni! Prokleti! Ka meni, Tana, Krolm, Eva, Micipsa, Šaul!

A iz zida proviri unezvereno lice Spendijevo, pa dobaci reči:

— Beži odatle! Dotrčaće!

Silna se graja podiže, drmusajući stepenište, i jedna bujica sveta, žena poslužitelja, robova, pohrli sve sa motkama, buzdovanima, nožekanjama, kamama, u sobu. Bili su na prizor muškog prisustva, kao skamenjeni; posloga je kao na sahrani urlikala, evnusi, pod svojom crnom kožom, pobeleše.

Mato se sklonio iza stubova. Sa velom kojim se bio obmotao, ličio je na zvezdanog boga, sveg okruženog nebeskim svodom. Robovi samo što se nisu bacili na njega. Ona ih u tome spreči.

— To je plašt od Boginje! Ne dirajte ga!

Bila se ona izmakla u stranu, ali napravi jedan iskorak ka njemu, pa

mu pruži svoju golišavu ruku:

— Prokletstvo tebi koji si Tanidu poharao! Mržnja, osveta, pokolj i bol! Neka te Gurzil, bog bitaka, raskomada! Neka te Matizman, bog mrtvih, zadavi. A onaj drugi — koji ne sme da se pomene — on da te sprži!

Mato ispusti urlik kao da su ga ranili mačem. Ona ponovi više puta — Nestani! Nestani!

Gomila slugu se razdvojila i Mato, sagnuvši glavu, polako prođe pored njih; ali na vratima zastane jer se jedna od resa sa zaimfa zakačila za neku od zlatnih zvezdica koje su bile ušuškane u ploče. On ga naglim trzajem ramena izvuče, i siđe niz stepenice.

Spendije, preskačući sa terase na terasu i skačući preko ograda i jaraka, bio je utekao iz bašte. Došao je do podnožja svetionika. Na tom je mestu, zid u zapuštenom stanju bio, koliko je greben bio nepristupačan. On priđe na samu ivicu, leže na leđa, i, sa nogama napred, otisnu se klizeći dole, do samoga kraja; plivajući, dočepao se Rta Grobova, nadaleko zaobišao solane i vratio u logor među varvare.

Sunce je već bilo izašlo; a Mato silazeći putem, bacaio je neke zastrašujuće poglede oko sebe, baš kao i lav kada se udaljava.

Neka mu je nerazgovetna buka dopirala do ušiju. Polazila je od dvora, pa se nastavljala u daljini, čak tamo do Akropolja. Jedni su pričali kako su digli blago Republike, i to baš iz Molohovog hrama; drugi o nekom ubijenom svešteniku. Na drugim se mestima pomislilo kako su varvari već ušli u grad.

Mato, koji nije umeo da se izvuče van zidina, išao je pravo napred. Opazili su ga i na to podigli dreku; nastupila je pomućenost, pa zatim i beskrajna jarost.

Iz udoline Mapala, sa visova Akropolja, iz katakombi, sa obale jezera, trčala je masa naroda. Patriciji su izlazili iz svojih palata, prodavci iz svojih radnji; žene su ostavljale svoju decu; grabili su mačeve, sekire, palice; ali je prepreka koja je u tome sprečila Salambo i njih zaustavila! Kako da veo povrate? I videti ga samo, već je bio greh: u njemu je bilo božanske prirode, pa je i dodir s njim donosio smrt.

Po peristilu hramova, očajni su sveštenici kršili ruke. Stražari iz Legije, jahali su nasumice: pelo se na kuće, terase, na ramena kolosa i na jarbole brodovlja, a on, uprkos svemu, grabio napred, i pri svakom mu je sledećem koraku, bes još više rastao ali ništa manje od užasnutosti. Ulice su se, kako se on približavao, praznile, a ta je bujica ljudi u zbegu briznula na jednu kao i na drugu obalu, pa sve do vrha zidina. Ništa se drugo nije uočavalo sem širom otvorenih očiju, kao da bi proždrle

nekoga, zuba koji cvokoću, izvučene kame, a kletve od strane Salambo, odzvanjale su i umnožavale se.

Iznebuha, dugačka strela fijuknu, pa druga, i zaškripa kamenje: ali su mu hici, loše nišanjeni (jer su se bojali da ne pogode zaimf) prosiktali nad glavom. Međutim, velom se služeći kao štitom, kretao se on desno, pa levo, napred, nazad; a oni nisu našli nikoga ko je bio dovoljno snalažljiv. Hodao je sve brže i brže, zavlazeći se u ulice u koje je bilo pristupa. Ali su one bile preprečene konopcem, kolicima i zamkama; svaki put kada bi skrenuo, morao je natrag da se vrati. Naposletku je utrčao na Hamonov trg na kome su bili pogubili Balearce. Ovoga puta je zaista bio izgubljen. Gomila je tapšala.

On pritrča velikoj, zatvorenoj kapiji. Ona je vrlo visoka bila, sva od srca hrasta, zakovana bronzanim, pa povrh toga još i gvozdanim klinovima. Mato navali na nju. Kada je video da mu je žestina uzaludna, od radosti narod zatrupka nogama; on tada dograbi svoju sandalu, na nju pljunu, pa poče da njom udara po nepomičnim krilima! Ceo grad zaurla! Sada su bili zaboravili na veo i njega hteli da smrve. Mato svojim krupnim zamagljenim očima preleti preko svetine. Slepoočnice su mu bubnjale da ga zagluše; oseti da ga obuzima utrnulost pijanice. Iznenada, spazi on dugačak lanac koji se potezao kako bi se rukovalo pretegom vrata. U skoku ga ščepa, pa zgrčivši ruke, odupre se on nogama; i, na kraju, ogromna su se krila odškrinula.

Čim se napolju našao, svuču ogroman zaimf sa ramena, pa ga navuču preko glave, što je moguće više. Tkanina što ju je morski povetarac podizao, na suncu se presijavala u svim svojim bojama, sa svim svojim dragim kamenjem i licima bogova. Mato, noseći je tako navučenu, pređe celu ravnici, sve do vojničkih šatora, dok je narod, svuda po bedemima gledao, kako odlazi sreća Kartagine.

VI

Hanon

— Trebalo je da je otmem! — govorio je on to veče Spendiju — Trebalo ju je zgrabiti, otrgnuti je od kuće! Niko se ne bi usudio da mi se suprotstavi!

Spendije ga nije slušao. Opružen poleđuške, sa uživanjem se odmarao uz poveći mednom vodom napunjen ćup, u koji bi, s vremena na vreme, turio glavu, da bi se do mile volje napio.

Mato nastavi:

— Šta da radimo?... Kako otići nazad u Kartaginu?

— Pojma ti ja nemam! — Spendije mu kaza.

Ta ravnodušnost ga je do ludila dovodila. On povika.

— Hej! Pa krivica je tvoja bila. Dovučješ me, pa me posle ostaviš, kukavče! Zašto sam te uopšte slušao? Smatraš da si ti moj gospodar! Ah! Ti kurvaru!

Robe! Ropski sine! Škrgutao je zubima i na Spendija zamahivao onim svojim širokim dlanom.

Grk se nije odazivao. Glinena svetiljka, tiho je gorela uz šatorski direk, na kome je među povešanim oružjem, svetleo i zaimf.

Iznenada, Mato obuje svoje koturne, zakopča prsluk sa bronzanim pločicama, i dohvati se šlema.

— Kuda si pošao? — upita Spendije.

— Vraćam se tamo! Ostavi me! Dovešću je ja! A ako mi se ispreče, rastrgnuću ih kao zmije! Pa ću da je ubijem, Spendije. Pa ponovi: — Da, ubiću je! Videćeš ti to, ja ću da je ubijem!

Ali Spendije koji je bio načuljio uši, naglo zbaci zaimf, pa ga baci u jedan ćošak i nabaca preko njega krzna. Začuo se žagor ljudskih glasova, zasijaše baklje i uđe Nar Havas, u pratnji njih dvadesetak.

Svi su nosili bele vunene kabanice, dugačke bodeže, kožne ogrlice,

drvene naušnice, obuću od kože hijene i, ne prelazeći prag, ostali su na svoja koplja oslonjeni, kao neki čobani na počinku. Od svih je najviše zapadao za oko Nar Havas; đinđuve ukrašene biserima, stezale su njegove tanušne prste; u kolut od zlata, za koji se oko vrata kačila njihova široka odeća bilo je udenuto jedno nojevo pero što mu je visilo iza ramena: jedan neprekinut osmeh otkrivao mu je zube; oči njegove izgledale su izoštrene, i oko cele njegove ličnosti, bilo je nečega i obazrivog i lagodnoga.

On izjavi kako je došao da se pridruži najamnicima, jer je Republika još poodavno pretnja njegovom kraljevstvu. Dakle, bilo mu je u interesu da pomogne varvarima, a takođe je mogao i da im bude od koristi.

— Ja mogu da vas snabdevam slonovima (moje su ih šume pune), vinom, uljem, ječmom, urmama, smolom i sumporom za opsade, uz dvadeset hiljada pešaka i deset hiljada konjanika. Ako sam se obratio tebi Mato, to je zato jer te je posed zaimfa učinio vojnim prvakom. On na to dodade: — Uostalom, stari smo mi prijatelji. Mato je međutim gledao u Spendija koji je slušao, sedeći na ovnujskoj koži, i sve vreme klimajući pomalo glavom u znak odobravanja. Nar Havas se izjašnjavao. Uzdao se on u bogove a proklinjao je Kartaginu. Dok je sve svoje kletve izgovarao, on slomi jedno koplje. Istovremeno svi njegovi ljudi zaurlaše, i Mato, ponesen tim gnevom, doviknu da prihvata savezništvo.

Tada dovedu oni jednog belog bika, i jednu crnu ovcu, kao simbol noći i simbol dana. Zaklaše ih na rubu jednog jarka. Kad se taj napunio krvlju, umočili su oni svoje ruke u njega. Onda Nar Havas položi svoju ruku Matu na grudi, a Mato svoju na grudi Nar Havasove. Oni ove stigmatu prenesu i na platna svojih šatora. Onda im je noć prošla u jelu, da bi ostatke mesa sagoreli sa kožom, kostima, rogovima i papcima.

Jedan neizmeran pljesak dočekaio je Mata kada se vratio noseći boginjin veo; čak i oni koji nisu bili kartaginske vere, osetiše, u svom nedokučivom oduševljenju, kako jedan Genije tamo nastupa. Utoliko što, da pokuša da se dočepa zaimfa, ni sanjao niko nije; tajnovitost načina na koji je bio dobavljen, dovoljna je bila da u dušama varvara njegovo posedovanje i ozakoni. Tako su barem mislili ratnici afričke rase.

Oni ostali, čija je mržnja bila odskora, nisu umeli da o tome prosude. Da su imali ikakvih brodova, otišli bi oni iz ovih stopa.

Spendije, Nar Havas i Mato razaslaše ljude svim plemenima sa punskih zemalja.

Kartagina je ove narode cedila. Od njih, navlačila je ona prekomeran harač; a gvožđe, sekira, ili krst, kažnjavali su ne samo kašnjenja već i

negodovanja. Gajilo se samo ono što je Republici godilo, pružalo ono što je ona zahtevala. Niko prava imao nije da poseduje oružje. Kada bi se pobunili, stanovništvo bi im prodavali u roblje; upravnike su cenili kao da se radi o muljačama, po količini koja od njih poteče. Zatim, pored oblasti koje su Kartagini direktno potčinjene bile, protezale su se vazalne oblasti koje su plaćale samo prosečan danak. Iza tih vazala, potucali su se nomadi koje su mogli da nateraju na ove. Takvim su poretkom žetve uvek bile obilate, konji znalački odgajani, plantaže vrhunske.

Stari Katon, upravnik nad ratarima i robljem, ustvari je, devedeset i dve godine kasnije, bio zadržan time, i urlik je smrti, što ga je u Rimu ponavljao, bio samo usklik jedne gramzive surevnjivosti.

Tokom poslednjeg rata su nameti bili udvostručeni, tako da su se skoro svi gradovi po Libiji bili predali Regulu. Za kaznu, ona im je iznuđivala hiljadu talenata, dvadeset hiljada goveda, tri stotine vreća zlatnog praha, pozamašan predujam u žitu, dok su poglavice plemena stavili na krst ili ih pobacali lavovima.

Pre svega je na Kartaginu bio kivan Tunis! Stariji i od metropole, on joj tu njenu veličinu nikako nije opraštao; stajao je on preko puta njenih zidova, čučajući u blatu, na obali vode, kao neka otrovnica koja vreba. Raseljavanja, pokolji i epidemije, nisu mu naudili. On je podržao bio Aršagata, Agatokleovog sina. Žderači nečistih stvari su se tamo snabdeli oružjem odmah.

Glasnici još nisu čestito ni pošli, a već je u unutrašnjosti buknila sveopšta radost. Ne čekajući da im se kaže, oni su već podavili nadzornike kupališta i činovnike Republike; iz udubljenja su izvukli staro oružje koje je ležalo sakriveno; od gvožđa sa plugova iskovali su oružje, deca su pored vrata oštrila koplja; a žene su poklanjale svoje ogrlice, prstenje, naušnice i sve što je moglo da posluži kako bi se Kartagina uništila. Svako je želeo da tome doprinese. Svežnjivi kopalja gomilali su se po vašarskim gradićima kao da su kukuruzni snopovi. Slali su im i stoku i srebro. Mato brzo najamnicima isplati njihovu zaostalu zaradu, i ta Spendijeva zamisao, pribavi mu naimenovanje za vrhovnog zapovednika, šalilišima varvarima.

Istovremeno je pristizala i podrška u ljudstvu. Prvo su se domorodački sinovi javili, a onda i robovi sa sela. Presretoše crnačke karavane, od njih dobiju oružje a trgovci koji su dolazili u Kartaginu, u nadi za izvesniju dobit, umešale se među varvare. Neprestano su novi odredi pristizali. Sa visina Akropolja, videla se vojska u narastanju.

Na zaravni akvadukta, Legija je postavila svoje straže; kraj njih, na izvesnom odstojanju su se dizali kotlovi sa rastopljenim asfaltom. Dole

niže, u ravnici, gmizala je hučna gomila. Nisu bili sigurni, i osećali su isto ono snebivanje, koje je uvek susret sa zidinama pobuđivao kod varvara.

Utika i Hipo-Zarit odbili su savez sa njima. Bili su zasebne feničanske naseobine, kao što je to bila i Kartagina, sa samoupravom, a u ugovorima što ih je Republika zaključivala, ona je svaki put dodavala članove o njihovoj zasebnosti. Međutim, oni su tu jaču sestru koja ih je štitila poštovali, i uopšte nisu verovali da neka rulja varvara može da bude u stanju da je pobedi; naprotiv, biće oni istrebljeni. Želeli su da ostanu po strani i žive u miru!

Ali ih je njihov položaj činio nezaobilaznim. Utika, u dnu zaliva, bila je pogodna da se spolja dopremi pomoć u Kartaginu. Uzmu li samo Utiku, zameniće je Hipo-Zarit, i Prestonica, na šest sati hoda dalje od obale, tako snabdevena, postala bi neosvojiva.

Spendije je hteo da se u opsadu krene odmah, dok se tome protivio Nar Havas; trebalo je pre svega izbiti na granicu: to je bilo mišljenje onih iskusnih, pa i samoga Mata, te odlučiše da će Spendije ići da napadne Utiku, Mato Hipo-Zarit; treći armijski korpus, sa podrškom iz Tunisa, zauzeće kartaginsku ravnici; Otarit će se pobrinuti za to. Što se Nar Havasa tiče, on treba da se vrati u svoju kraljevinu vrati, i da sa konjicom udari putem.

Žene na ovu odluku udare u glasnu ciku, jer su priželjkivale dragulje punskih dama. Začuše se i Libijci. Pozvali su ih protiv Kartagine, i evo ih kako stižu. Vojnici skoro da su sami polazili. Mato je zapovedao svojim drugovima a uz njih i Iberijcima, Luzitancima, muževima sa zapada i sa ostrva, a svi oni koji su znali grčki, zapitkivali su Spendija kao visprenog čoveka.

Poprilična se stvorila zaprepašćenost na iznenadan prizor vojske u pokretu; zatim se ona razvila podnožjem planine Arijane, do puta za Utiku, uz more. Jedan je patrljak ostavljen pred Tunisom, ostatak je nestao, da bi se ponovo pojavio sa druge strane zaliva, na šumskom obodu, gde je potonuo.

Možda je tu bilo i osamdeset hiljada ljudi. Ona dva tirska grada ne bi ni pružala otpor; oni se okrenuše na Kartaginu. Nju je već poprilično bila načela vojska, pri dnu zauzevši poluostrvo, pa će svi brzo da pomru od glavi jer neće moći da žive bez ispomoći okoline, pošto njeni građani, za razliku od Rimkih nisu plaćali poreze. Baš taj politički duh bilo je ono što je nedostajalo Kartagini. Njena večita brigada za hleb, onemogućavala ju je da dođe u posed one pameti koja rađa stremljenja ka višem. Galije, usidrene na libijskom pesku, održavane su one silom rada. Narodi, kao i

talasi, mukali su oko nje, pa je i najmanja bura tu izuzetnu mašinu rušila.

Blagajna je bila iscrpljena ratom sa Rimljanima, a i svim onim što su straćili, izgubili, dok se pogađalo sa varvarima. Međutim, trebalo je vojnika, a nijedna vlada nije imala poverenja u Republiku. Ptolomej joj je nedavno odrekao dve hiljade talenata. Uz to ih je obeshrabrilo iznošenje vela. Spendije je to dobro predvideo.

Ali taj narod, koji je osećao kako ga mrze, stiskao je na srce svoje pare i svoje bogove: pa se i njihovo rodoljublje odražavalo na sam način podele vlasti.

U prvo vreme je vlast zavisila od svih, a da niko nije dovoljno jak bio da bi je prigrabio. Dugovi pojedinaca bili su smatrani kao javni, ali je bavljenje trgovinom bilo privilegija samo za kanaansku rasu; kako se dobit od gusarenja uvećavala onom od zelenašenja, pa grubim krčmljenjem zemlje, robova i sirotinje, dolazilo se ponekad i do bogatstva. Jedino je ono otvaralo sve ljudske položaje, pa, iako su se moć i novac kod jednih te istih porodica zadržavali, podnosila se i oligarhija, jer je bilo nade da se u nju i dospe.

Trgovačka su društva, u kojima su se izrađivali zakoni, birala nadzornike finansija koji bi, po predaji dužnosti, naimenovala stotinu članova Veća Staraca, a i samog potčinjenog Velikoj Skupštini, najširem sazivu svih bogataša. Što se sufeta tiče, ti tragovi kraljeva, a manji od konzula, birani su istoga dana a iz dvaju različitih porodica. Njih su svakojakim mržnjama delili, kako bi se međusobno oslabili. Nisu smeli da odlučuju o ratu; i, kada bi bili pobeđeni, Veliko Veće ih je razapinjalo na krst.

Snaga je Kartagine, dakle, dolazila od Sisita, što će reći, velikog jednog dvora kraj Malke, a u čijem je prikrajku, kažu, pristala prva barka sa feničanskim moreplovcima, mada se more bilo dosta od tada povuklo. To je bio sklop malih odaja, građen po starinski, od debla palmi, sa uglovima u kamenju, i izolovanih jednih od drugih, kako bi se različiti skupovi održavali odvojeno.

Bogati su se po celi dan tiskali tamo da razmatraju ono što je u njihovom ili vladinom interesu, od potrage za biberom pa do istrebljenja Rimljana.

Dali bi oni tri puta mesečno da im se ležajevi iznesu na gornju terasu, visoko, uz sam dvorski zid; i odozdo bi ih gledali kako u vazduhu ručavaju, bez koturni, bilo ogrtača, sa dijamantima na njihovim prstima koji su se šetali po mesu, i njihovim velikim naušnicama koje su se naginjale među bokalima sa kljunom — svi jaki i masni, goli do pojasa, srećni i nasmejani dok jedu sred plavetnila, kao krupne ajkule što

se praćakaju po moru.

Ali sada već nisu mogli da prikriju nespokoj, bili su isuviše bleđi; masa što ih je sačekala na vratima, pratila ih je sve do kuća, da bi kakvu novost od njih izvukla. Kao i za vreme kuge, svi su se zatvarali u kuće. Ulice bi se napunile, pa bi se nenadano ispraznile; pelo se na Akropolj, trčalo prema luci; svake noći većalo je Veliko Veće. Najzad, narod je bio pozvan na Hamonov trg, i odlučeno je bilo da im se obrati Hanon, pobednik iz Hekatompila.

On je kao čovek bio privržen, lukav, prema Afrikancima neumoljiv. Njegovi su prihodi bili jednaki onima porodice Barka. A niko nije takva iskustva u poslovima upravljanja posedovao.

On naredi da se svi sposobni građani upišu u vojsku, po kulama je razmestio katapulte, zatražio preterane količine oružja, pa čak naredio i gradnju četrnaest galija za kojima nije preke potrebe bilo; i hteo je da sve to bude uknjiženo, i brižljivo upisano. Tražio je da ga odnesu u oružarnicu, na svetionik, u riznice hramova; njegova velika ležaljka viđana je svuda, kako se ljuljajući se sa stepenika na stepenik, penje stepeništem prema Akropolju. Noću je on, kako nije mogao da spava, u svojoj palati, kako bi se za boj pripremio, izvikivao, strašnim jednim glasom, ratne pokrete.

Sav svet, usled preteranog straha, postaje hrabar. Oni bogati bi se, čim petao zapeva, postrojili duž Mapala; i podvrnutih haljina, vežbali se da barataju koljem. Ali u odsustvu instruktora, započinjale su rasprave. Tako, bez daha, posedali bi oni na grobne ploče, pa onda, jovonanovo. Neki su čak propisivali sebi i pravila. Jedni su mislili kako baš treba da se propisno najedu da bi stekli snagu, i prežderavali su se, dok su se drugi, kojima je gojaznost baš smetala, ne bi li smršali, izgladnjivali.

Utika je već više puta od Kartagine tražila pomoć. Ali Hanon nikako nije želeo da se krene, sve dok bude i poslednji točkić u ratnoj mašini nedostajao!

On je i naredna tri meseca izgubio, da opremi tih stotinu i petnaest slonova što su bili smešteni unutar zidina; sve su to bili pobednici nad Regulom; narod ih je obožavao; nije se tim starim prijateljima nikako moglo da ugodi. Hanon je dao da se preliju bronzane obloge što su im štatile grudi, da im se pozlate kljove, prošire kule i, najlepša korpa od purpura, oivičena prilično teškim resama, iseče. Na kraju, kako su njihove pilote zvali Indusima (po onim prvima, koji su nema sumnje došli iz Indije), on zapovedi, da ih sve odenu na indijski način, što će reći sa belim čalmama na slepoočnicama, i malim čakširama od bisisa, koje su svojim unakrsnim naborima podsećala na dva krila školjke utisnuta u

njihova bedra.

Otaritova je vojska još uvek stajala pred Tunisom. Ona se krila iza zida napravljenog od jezerskog blata, što ga je na vrhu branilo bodljivkavo šipražje. Crnci su tu ponegde, na dugačkim štapovima, poboli zastrašujuća lica, ljudske maske, sačinjene od ptičjih pera, glava šakala ili zmija, koja su se kezila na neprijatelja kako bi ga uplašila; — i sa ovim sredstvima, smatrajući sebe nepobedivima, varvari su igrali, rvali se i izvodili veštine, ubeđeni kako Kartagina samo što nije nastradala. Neko drugi, a ne Hanon, skršio bi ovu istu gomilu, od koje su se skanjerala i stada i žene! Uostalom, oni ratničkoj veštini i nisu bili vični, pa Otarit, obeshrabren, nije više ništa ni ispitivao.

Sklanjali su se kada bi on kolutao svojim krupnim plavim očima. A kada bi došao na obalu jezera, svukao bi svoj gunj od fokinog krzna, odrešio uzicu koja je vezivala njegovu dugu, crvenu kosu, da bi je umočio u vodu. Zažalio je što nije sa dve hiljade Gala iz hrama u Eriksu prebegao Rimljanima.

Često bi, u po bela dana, sunce iznenada gubilo svoje zrake: Tada su i zaliv i morska pučina izgledali ukočeni kao od istopljenog olova. Jedan oblak mrke prašine, izokrenut uspravno, pritrčavao je kovitlajući se; palme su se povijale, nebo nestajalo, čulo se kako kamičci odskaču od životinjskih sapi; i Gali, usana priljubljenih uz rupe na šatoru, roptali su od iscrpljenosti i potištenosti.

Sanjarili su o pašnjacima što odišu u jesenja jutra, o snežnim pahuljicama, rici bivola zagubljenih u magli, i, sklopivši oči, činilo im se da se vatre iz podužih koliba, pokrivenih slamom, pomaljaju, a koje trepere nad močvarama, na kraju šume.

I drugi kojima postojbina nije tako daleko bila, žalili su za njom. Zarobljeni su Kartaginjani komotno sa one druge strane zaliva, mogli da razaberu, na padinama Birse, zavese na svojim domovima, okačene po dvorištima. Ali su stražari neprestano koračali oko njih. Sve su ih bili na jedan zajednički lanac privezali. Svaki je još i gvozdenu bukagiju vukao, a rulja nije ni marila mnogo da dođe i vidi ih. Žene su maloje deci pokazivale, njihove divne haljine u ritama što su visile na njihovim omršavelim udovima.

Svaki put kada bi Otarit pogled bacio na Giskona, obuzimao ga je pri pomisli na njegovu uvredu bes; ubio bi ga da nije bilo časne reči što ju je dao Nar Havasu. Tada bi se vratio u svoj šator, pa bi navalio jednu smesu ječma i komine, sve dok se ne bi obeznanio od pijanosti — zatim se sa suncem u zenitu, budio smoren jednom užasnom žeđi.

Mato je međutim opsedao Hipo-Zarit.

Ali je grad štitilo jedno jezero povezano sa morem. Imao je trostruke zidine, a po visovima što su nad njim gospodarili, povijao se jedan utvrđeni zid kula. Nikad on nije zapovedao takvim poduhvatom. A pored toga, opsedala ga je i pomisao na Salambo, pa je uživao da sanja o lepoti njenoj kao o dražima jedne osvete koja bi mu ulila ponos. Ta besna, surova i neotklonjiva potreba, nalagala mu je da je ponovo vidi. Čak je razmišljao da se ponudi kao pregovarač, u nadi da, kad se jednom već u Kartagini nađe, dopreće on i do nje. Često bi zapovedao da se trubi na juriš, i ne časeći ni časa, navalio na molo što su se oni trudili da ga izgrade u moru. Rukama je izvaljivao kamenje, rio je, udarao, i svuda zarivao svoj mač. Varvari bi se navrat-nanos stuštili; lestve su se lomila uz silan prasak, i toliki ljudi stropoštaivali u vodu koja se crvenim talasima otpljuskiivala od zidina. Najzad se i graja stišavala, pa bi se vojnici udaljili, kako bi se pregrupisali.

Mato ode da zasedne ispred šatora; rukama je brisao svoje krvlju isprskano lice, i osvrnuvši se prema Kartagini, pogleda ka horizontu.

Licem prema njemu, po maslinjacima, gajevima palmi, mirtama i platanima, prostirale su se dve široke bare koje su se sa jednim drugim jezerom dodirivale. Iza jedne planine, još su neke planine štrčale, a nasred tog ogromnoga jezera, uzdizalo se jedno ostrvce, sasvim crno i u obliku piramide. Na levoj strani, nakraj zaliva, nanosi reka, izgledali su kao veliki zaustavljeni žuti talasi, dok se more, ravno kao lazuritski pločnik, neosetno uspinjalo sve do nebeskog ruba. Zelenilo polja mestimično je nestajalo u dugim žutim prugama; rogači su se sijali kao koralna dugmad; rese su spadale sa vrha javora; čuo se žubor vode; ćubaste su ševe skakutale a poslednje su vatre sunca pozlaćivale oklope kornjačama, koje su izlazile iz ševara da bi se nadisale povetarca.

Mato je duboko uzdisao. Ležao je potrbuške; zabijao je nokte u zemlju i plakao; osećao se kao bednik, mlitav, ostavljen. Nikada ona neće njemu pripadati, niti će se on pak, ijednog grada dočepati.

Te noći u šatoru, i sam, razgledao je zaimf. Čemu ova božja stvar, njemu može da bude od koristi? I iskrsavale su sumnje u varvarinovojoj glavi. A onda bi mu sa činilo da, naprotiv, odeća Boginje pripada Salambo, i da jedan delić njene duše tuda bludi još tananiji i od daha; i on ga je opipavao, njušio, gnjurao lice u njega i, jecajući, ljubio ga. Prebacio bi ga preko ramena, da poveruje kako je pokraj nje.

Ponekad, on bi tek najjednom utekao; pri sjaju zvezda, opkoračujući vojnike koji su spavali, umotani u svoje ogrtače; pa bi, na logorskoj kapiji, skočio on na konja, i dva sata kasnije, bio u Utici, pod šatorom Spendijevim.

Prvo su se bavili opsadom; ali je on ipak došao da bi utopio svoj bol zbog Salambo. Spendije ga je dozivao k pameti.

— Izbaci iz svoga srce te jade što te unižavaju! Ranije si ti bio onaj koji se povinovao, a sad zapovedaš vojskom, pa ako Kartaginu baš i ne osvojimo, barem će nam ona prepustiti okolinu, i mi ćemo postati kraljevi!

Ali kako to da posed nad zaimfom nije doneo i pobjedu. Spendije je smatrao da treba pričekati.

Mato je mislio da veo dotiče isključivo one kanaanske rase, i u svojoj istančanosti jednog varvarina, on bi sebi kazao: — Od zaimfa, prema tome, meni nikakve pomoći nema; ali, pošto su ga i oni izgubili, neće ni njima ničemu služiti.

Zatim ga je jedan obzir uzbunio, jer se kao obožavalac Aptuknosa, bojao da ne uvredi Moloha; i zapita obazrivo on Spendija, kome od ova dva boga bi bilo uputno žrtvovati čoveka.

— Žrtvuj ga uvek — kaza mu Spendije uz smeh.

Mato koji nikako ovaj manjak saosećanja nije razumevao, posumnja da Grk ima neka znanja a o kojima neće da govori:

Sve veroispovesti, kao i sve rase, susretale su se u toj vojsci varvarskoj, a bili su poštovani i bogovi drugih, jer su oni takođe zastrašivali. Neki su u svoje rodne vere mešali strane obrede. Ma kako da nisu voleli zvezde, pa bilo sazvežđe zlokobno ili povoljno, oni su im prinosili žrtve; neka nepoznata amajlija, nađena kad je pretila neka opasnost, postajala je božanska; ili pak, ako je to bilo ime, samo to ime, koje su oni ponavljali a da se čak nisu ni zapitali šta bi ono moglo da znači. Ali, pošto su silne poharali hramove, videli tušta i tma narodnosti i klanja, mnogi su došli na to da veruju samo u sudbinu ili smrt; i svako veče, oni bi zaspali spokojni kao opake zveri. Spendije bi pljunuo na slike „Jupitera Olimpijskoga“; međutim, plašilo ga je da govori glasno u pomrčini, i ne bi propustio da svakoga dana, prvo obuje desnu nogu.

Nasuprot Utici, podizao je on dugi četvorougao bedem. Ali, koliko se ta kosina izdizala, tom je i on brzinom rastao; što bi jedni obarali, drugi bi odmah nanovo dizali. Spendije je štedeo svoje ljude, a sanjao da svoje namere i sprovede; upirao se da se doseti strategija o kojima je na svojim putovanjima čuo priče. Zašto li se ne vraća Nar Havas? Nespokojeje bilo veliko.

Hanon je dovršio bio svoje pripreme. Po jednoj noći bez meseca, njemu pođe za rukom da splavovima svoje slonove i vojnike preveze preko Kartaginskog zaliva. Zatim su obišli oko Gore Toplih Izvora, kako bi mimoišli Otarita, pa sa takvom tromošću dalje produžili, da umesto

da varvare prepadnu ujutru, kako je to sufet računao, stiglo se, i to po najvećem suncu, tek trećeg dana.

Sa istočne strane od Utike, nalazila se ravnica koja se pružala sve do velike Lagune kartaginske; iza njih, izbijalo se pod pravim uglom na jednu udolinu, stisnutu između dve oniske planine što su se iznenada završavale; varvari su se ulogorili nešto dalje levo, kako bi zatvorili luku; i svi su spavali u svojim šatorima (jer su se toga dana, dva izmorena odreda, koji nisu bili u stanju da se bore, odmarala), kada se na zavijutku brdašca, kartaginska vojska pojavila.

Nosače, naoružane praćkama, rasporedili su po krilima. Prvu borbenu liniju sačinjavala je vojska Legije, pod oklopima od zlatne krljušti na pozamašnim konjima bez grive i bez dlaka i ušiju, kojima je svima na čelu bio jedan srebrni rog, kako bi ličili na nosoroge. Između njihovih konjičkih četa, mladići, sa malim šlemom, poigravali su se sa po jednim kopljem od jasenovog drveta u ruci; pozadi su nastupala duga koplja teške pešadije: svi ovi pešaci bili su se natovarili sa što je moguće više oružja: videli su se i takvi koji su istovremeno nosili i koplje, sekiru, buzdovan, dva mača; drugi, kao bodljikava prasad, bili su načičkani strelicama i njihove su se ruke raskrečile od oklopa sa rožnatim pločicama, ili onima od gvožđa. Pojaviše se najzad i skele sa visokim spravama: karobalisti, onagri, katapult i škorpije, truckali su se na kolima koja su vukle mazge ili volovske zaprege — i kako se ta vojska izvijala, zapovednici su, zadihani, trčkali s leva na desno, kako bi izdavali naređenja, spajali redove i održavali njihovo odstojanje. Oni Starci koji su zapovedali, bili su došli svi sa vrsnim purpurnim šlemovima, čije su se predugačke rese, zaplitale njihovim koturnama u remenje. Njihova lica, sva u crveno namazana, presijavala su se pod tim ogromnim kacigama, sa kojih su se psili bogovi i, kako su nosili štitove sa obodom od slonovače pokrivena dragim kamenjem, reklo bi se za njih da to sunce prelazi preko bronzanog zida.

Kartaginjani su se tako teško prestrojivali, da su ih vojnici, podsmešljivo, sve ponudili da sednu. Oni poviču kako će im smesta isprazniti njihove trbušine, isprašiti pozlatu sa kože i naterati ih da popiju gvožđe.

Pri vrhu jarbola što je bio pred Spendijevim šatorom poboden, ukaza se jedna pocepatina od zelenog platna: to je bio taj znak. Kartaginska vojska je na to odgovorila takvim kreštanjem truba, tasova, svirala od magareće kosti i timpana. Varvari su već bili iza pobodenog kolja iskočili. Bili su u dometu koplja, licem u lice.

Jedan balearski praćkaš istupi korak napred, stavi u svoj remen

jedno glineno tane, i zavrnu rukom: jedan je štit od slonovače prsnuo i dve se vojske izmešaše.

Vrhovima kopalja budući konje u nozdrve, Grci su ih tako prevrtali na njihove gospodare. Robovi koji su trebali da bacaju kamenje, uzeli su ih bili prevelike; oni popadaše isuviše blizu. Punski pešaci, dirajući se svojim dugačkim mačevima u trtice, ostavljali su desni bok otkriven. Varvari se probiju među njihove redove; pobiju ih oni isukanim mačevima; spoticali su se o leševe i one na umoru, svi zaslepljeni krvlju koja ih je šibala po licu. Ta hrpa izmešanih kopalja, kaciga, oklopa, mačeva i sabranih udova, vrtela se oko sebe, opružala i grčila u svom gipkom stezanju. Kartaginske kohorte, cepale su se sve više i više, njihove ratne sprave bile su ukopane u pesku; i najzad, sufetova nosiljka (ona velika sa kristalnim visuljcima), koja se na početku bitke uočavala kako se među vojnicima ljuljuška kao barka na talasima, odjedared je potonula. Bio je mrtav, tu nema sumnje: varvari ostadoše sami.

Okolo njih je počela da pada prašina, a oni već počeli da pevaju, kad se glavom i bradom sam Hanon pojavio gore na jednom slonu. Bio je gologlav, pod jednim suncobranom od bisisa, što ga je iza njega pridržavao neki crnac. Njegova ogrlica od plavih pločica, udarala je o cvetove na toj crnoj tunici; dijamantski obruči su stezali njegove ogromne ruke, i, sav zinuo, vitlao je neizmerno velikim kopljem, rascvetanim kao neki lokvanj na vrhu, i sjajnijim od ogledala. Istoga trena kao da je zemlja posrnula — i varvari ugledaju kako im u susret, u jednoj koloni, trče svi slonovi Kartagine, pozlaćenih kljova i ušiju obojenih u plavo, bronzom obloženi i drmusajući odozgo svojim skerletnim korpama u kožnim kulama, uz po tri strelca u svakoj od njih, koja su držala zapetim po jedan veliki luk!

Vojnici tek što su ostavili oružje; bilo ga je svuda nabacanog bez reda. Oni se slede od užasa; nađu se svi u nedoumici.

Već su na njih sa vrha kula bacali koplja, strele, pa one goruće i teško olovo; neki, pokušavajući da se na njih popnu, kačili su se o rese, koje su iz korpi visile. Sekli su im noževima ruke, a oni su padali unazad na isukane mačeve! Koplja su bila isuviše slaba i lomila su se, slonovi su kroz zbijene redove vojnika prolazili kao divlje svinje kroz busenje trave; svojim surlama oni počupaju direke logora, pregazivši ga s kraja na kraj, obarajući šatore koji bi im se pod prsima našli; svi se varvari razbeže. I svi su se posakrivali po brdima koja su omeđavala dolinu kojom su Kartaginjani prišli.

Pobednik Hanon se pojavi na kapiji Utike. Naredi da zasviraju u trube. Trojka se gradskih sudija ukazala na vrhu jedne kule a kroz otvor

stražarnice.

Građani Utike nikako nisu hteli da kod sebe puste toliko naoružanih gostiju. Hanon planu. Oni najzad popuste da samo njega prime, sa nevelikom pratnjom.

Ulice su slonovima ispale preuske. Morali su da ih ostave spolja.

Čim je sufet ušao u grad, da ga pozdrave su prišli gradski prvaci. Zatraži on da ga odvedu na kupanje i pozove svoje kuvare.

Tri sata kasnije, bio je još utonuo u cimetovo ulje kojim su mu napunili kadu; i dok se tako kupao, sa rasprostrte je goveđe kože jeo jezik flaminga sa makovim zrnima i medom začinjen. Pokraj njega mu je lekar, nepomičan u svojoj žutoj haljini, s vremena na vreme dogrevao kupatilo, a dva su mu momčića, nagnuta nad stepenicama, trljali noge. Ali briga za njegovo telo nije stišavala i njegovu brigu za javne poslove, pa je tako diktirao jedno pismo Velikom Veću, a budući da samo što je uzeo zarobljenike, pitao se kakvu strašnu kaznu da im izmisli.

— Stani! — reče on robu koji je stoječki, po svom naručju zapisivao — Vodite me tamo. Želim da ih vidim!

I iz dubine dvorane, što ju je ispunjavala ta beličasta para, po kojoj su baklje ostavljale crvene mrlje, oni izguraju tri varvarina; jednog Samničanina, jednog Spartanca, i jednog iz Kapadokije.

— Nastavi — Hanon mu reče.

— Radujte se o vi što sve svetlost Baalova! Vaš je sufet proždrljive kerove istrebio! Blagoslovljena nam Republika bila! Naredite molitve! On osmotri zarobljenike i tada prsne u smeh.

— Oj! Oj! Moji junaci iz Sike! Ne drečite danas tako jako! Ja sam to. Jel me vi uopšte poznajete? Pa gde su vam ti vaši mačevi? Kakav strašan svet, zaista.

Pa se napravi kao da hoće da se sakrije, kao da ih se uplašio. Vi, ste zahtevali konje, žene, zemljišta, položaje, nema sumnje, kao i svešteničke! A zašto ne? Baš dobru ću vam ja dati, i to zemlju iz koje vi nikada nećete izaći. Priženićemo vas na sasvim nova vešala! Vaša plata? Usućemo vam je u usta u olovnim odlivcima! I staviću vas sve na dobra mesta, mnogo visoko, posred oblaka, da se zbližite sa orlovima.

Tri varvarina, kosmata i svi dronjavi preko, gledali su u njega ne poimajući išta od onoga što im je govorio. Ranjene u kolena, ugrabili su ih konopcima, a poveliki lanci sa njihovih ruku svojim su se krajem vukli po podnim pločama. Hanona razbesni njihova ravnodušnost.

— Na kolena! Na kolena! Šakali jedni! Prašinari! Gamad! Izmećari!

A oni i ne odgovaraju! Dosta! Samo vi ćutite! Neka vas žive oderu! Ne! Iz ovih stopa!

Brektao je kao nilski konj i kolutao očima. Mirisno ulje mu je prekrivalo veći deo tela, i hvatajući se za ljuspice njegove kože, a pri svetlosti baklji, činilo mu izgled ružičastim. On nastavi:

— Čitava smo četiri dana, mi tako silno propatili od sunca. Pri prolazu kod Makara, mazge su se splele. Uprkos njihovom stanju, pokazale su izuzetnu hrabrost... Ah! Didemone! Kako mi je loše! neka podgreju cigle, da se baš užare!

Čuo se zveket žarača i bubnjanje peći. Iz većih se kadionica, tamjan jače zadimi i maseri, sasvim svučeni i kao sunđer znojavi, počеше da mu po zglobovima utrljavaju neko testo, zgotovljeno od pšenice, sumpora, crnog vina, kujinog mleka, smirne, galbanuma i skroba. Morila ga je neprestana žeđ, čovek, u žuto obučen, nije mu u ovoj želji popuštao, već mu je pružio pehar od zlata u kome se pušila zmijska supa.

— Pij! — kaza mu — da snaga iz zmiije, rođene iz sunca, prodre u srž tvojih kostiju, i da ti snagu, o ti odrazu božanstava! To uglavnom znaš da jedan Ešmounov sveštenik motri oko Psa na opake zvezde od kojih tvoja bolest potiče. One blede kao i pečati na tvojoj koži, i nećeš nužno od toga umreti.

— O je li? Neću? — ponovi sufet — Ne moram da od toga umrem! — I sa njegovih se ljubičastih usana takav podiže dah, još ogavniji od zadaha iz neke lešine. Umesto očiju na kojima nije više imao obrva, kao da su bile dve užarene žeravice; po čelu su mu visile naslage zborane kože; njegove uši su, odvajajući se od glave, sve više rasle, a duboke bore, što su stvarale polukrugove oko nozdrva, davale su mu čudan i zastrašujući izgled, kao neke opake zveri. Njegov je iskrivljen glas podsećao na riku; on reče: — Možda i jesi u pravu Demonade? Ustvari. Evo ovde i čireva što su se zatvorili! Osećam se žilav. Gledaj! Vidi kako jedem!

Manje kao sladokusac, a više kao uobraženko, i kako bi sebi dokazao kako mu je zdravlje u redu, načinjao je punjenice sa sirom i origanom, ribe očišćene od kostiju, tikve, ostrige s jajima i rotkvama, pa sa tartufima, kao i ptičice sa ražnjića. Ne skidajući oči sa zarobljenika, on se sladio, dovijajući se kako da ih pokažnjava. Međutim, kako se prisetio Sike, bes od svih njegovih boli izlio se protiv ova tri čoveka.

— Ej! Izdajice! O! Bednici! Bestidnici! Prokletnici! I vi da me vređate! Mene! Sufeta! Njihove usluge, cenu krvi njihove, kako to oni kažu! Pa da! Njihova krv! Krv Njihova! — A onda obraćajući se samome sebi — Svi će izginuti! Nećemo ni jednog jedinoga prodati! Više bi vredelo da ih

sve dovedemo u Kartaginu! Već bi svi videli mene — ali nisam, sumnje tu nema, poneo dovoljno lanaca? Piši: pošaljite mi ... Koliko su oni? Da odmah i to pitamo Matumbala? Idi? Nema milosti! I neka mi sve njihove odsečene ruke u korpama donesu.

Kada počese da u dvoranu, preko Hanonovog glasa dopiru, nestvarni urlici, istovremeno i grleni i piskutavi, i da od njih zveče poslužavnici što su ležali oko njega. Oni se pojačaju i besna rika slonova grunu, kao da je bitka ponovo otpočela. Strašna je graja bila oko grada.

Kartaginjani uopšte nisu pokušavali da varvare dalje ganjaju. Oni su uporišta raširili po podnožju zidina, sve sa svojim prtljagom, poslušnicima, svojom svitom satrapa, pa su se radovali po njihovim lepim, biserima ovičenim šatorima, što najamnički logor ništa nije predstavljao više sem naslaga ruševina.

Spendiju se bila njegova hrabrost povratila. On posla Zarksasa ka Matou, obigra sve šume, skupi svoje ljudi (gubici nisu bili znatni) — i gnevan što su ga bez borbe porazili, obnavljao je on svoje bojne redove, kada pronađu jedno bure puno petroleja što su ga, nema sumnje, bili Kartaginjani ostavili. Tada Spendije sa napoličarskih imanja dovuče svinje, namaza ih bitumenom, zapali, pa ih natera prema Utici.

Slonovi koje je taj plamen uplašio, razbežaše se. Kako se tlo podizalo, a i koplja na njih bacali, oni pođu unazad; pa su snažnim udarcima slonovače i pod svojim šapama, oni cepali Kartaginjanima trbuhe, gazili ih i spljeskali. Za njima su sa brda silazili varvari; punski logor, kako nije imao opkop, bio je već na prvi juriš pregažen, a Kartaginjani zgnječeni bili na kapijama, koje nisu hteli da, u strahu od najamnika, otvore.

Dan je svanjivao; videlo se kako sa zapadne strane pristiže Matova pešadija. Istovremeno se pojavila i konjica; bio je to Nar Havas sa Numiđanima. Skačući preko ruševina i žbunja, gonili su begunce kao kada lovci jure zečeve. Ovaj obrt sudbine, prekinuo je sufeta. On vikne pomoć da ga izvuku iz kade.

Trojica zarobljenika još uvek su stajala tu pred njim. Tada jedan crnac (isti onaj koji mu je kroz bitku nosio suncobran) mu se nagnu nad uvo.

— Pa šta! — lakonski uzvratil sufet — Pa ubij ih! — dodade on uz oštar prizvuk. Etiopljanin sa svoga pojasa potegne dugačak mač i tri glave popadaju. Jedna je od njih, poskakujući među otpacima od gozbe, bila uskočila u kadu i po njoj, usta razjapljenih i ukočenog pogleda, neko vreme plutala. Odbljesci jutra već su ulazili kroz procepe u zidu; iz tri trupla, polegala po prsima, liptalo je u krupnim mlazevima kao iz tri

izvora, i jedna je prostirka od krvi tekla preko mozaika posutih plavim prahom. Sufet umoči ruku u taj sasvim topao mulj, i njim istrlja kolena: to mu je došlo kao lek.

Kada se spustilo veče, on se sa svojom pratnjom izmače iz grada, pa se zavuče u planine, kako bi se pridružio svojoj armiji.

Pošlo mu je za rukom na pronadje njene ostatke.

Posle četiri dana, došao je do Gorze, povrh jednog tesnaca, kada su se odozgo Spendijeve čete pojavile. Dvadeset bi dobrih konjanika, vrlo lako mogli da ih zaustave. Kartaginjani su ih, načisto otupaveli, gledali kako prolaze. Hanon na začelju prepozna Numidskog kralja; Nar Havas se sagnu da ga pozdravi, načinivši, uz to, i pokret koji on nije razumeo.

U Kartaginu su se vratili gonjeni svakojakim užasom. Išli su samo noću; danju se krili po maslinjacima. Pri svakom tom počinku, neko je umirao; nekoliko su puta pomislili da su izgubljeni. Najzad, dokopaju se Rta Hermaena, gde su lađe došle da ih pakupe.

Hanon je bio toliko izmoren, toliko očajavao — da je, kako bi svršio sa svim tim, zatražio od Demonadesa otrov. Uostalom, već se osećao kao da su ga raširili na njegov krst.

Kartagina nije imala snage da se zgaražava nad njim. Bilo je izgubljeno 487.200 sikla srebra, 15.623 šekela zlata, osamnaest slonova, četrnaest članova velikog veća, tri stotine bogataša, osam hiljada građana, žita za tri meseca, pozamašan prtljag kao i sve ratne sprave! Prebeg Nar Havasa bio je jasan kao dan, a druge su dve opsade počinjale. Otaritove vojska se sada širila od Tunisa pa do Rada. Odozgo sa Akropolja zapazili su po unutrašnjosti dugačke stubove dima, koji su se penjali do samog neba; goreli su to bogataški letnjikovci.

Jedan bi čovek, samo, mogao da spase Republiku. Pokajali su se što nisu umeli da ga cene, i čak je i sama stranka mira, glasala žrtve paljenice zarad Hamilkarovog povratka.

To što je videla zaimf, Salambo je potpuno smutilo. Ona je poverovala kako noću čuje korake Boginje, pa se prestravljena budila i ispuštala krike. Slala je da svaki dan odnesu u sva svetilišta hranu. Tanaka je spadala s nogu da njena naređenja izvrši, a Šahabarim se od nje nije više odvajao.

VII

Hamilkar Barka

Osmatrač mesečevih mena koji je svake noći bdio gore na Ešmounovom hramu, kako bi duvanjem u trubu označio pomicanja zvezda, uoči, jednoga jutra, sa strane zapada, nešto što bi ličilo na pticu koja svojim dugačkim krilima krza površinu mora.

Bila je to lađa sa tri reda vesala; na kljunu joj je bio uklesan konj. Sunce se rađalo; osmatrač pokri oči rukom, a zatim, čvrsto stisnuvši svoj rog u ruku, ispusti on nad Kartaginom jedan bronzani urlik.

Iz svih je kuća izlazio narod; i nisu hteli da poveruju na reč, prepirali su se, molo je bilo prekriveno svetom. Na kraju i oni prepoznaju Hamilkarovu triremu.

Gordo i opako, prilazila je ona isprečenog pramca i jedra potklobučenog duž katarke, parajući oko sebe penu; njena su divovska vesla udarala složno po vodi; s vremena na vreme, na drugom kraju njenog korita, koji je kao ralo raonika napravljen bio, pomaljao se, pod mamuzom kojom se pramac završavao, konj sa glavom od slonove kosti, i podignutim prednjim nogama, koji je izgledao kao da trči po ravnicama mora.

Tu negde oko rta, kako je prestao vetar, i jedro se uruši, pa se uz krmanoša primećivao čovek koji je stajao gologlav; bio je to baš on, sufet Hamilkar! Nosio je, okačene oko struka, gvozdene rese koje su se sijale; crveni ogrtač koji mu je bio zakopčan za ramena, izlagao je njegove mišice pogledu; dve su mu dosta dugačke biserne naušnice visile iz ušiju, a brada u pramenovima, spuštala se sve do prsa.

Kako se galija ljuljala među stenjem, obilazeći molo, tako ju je pločnikom pratila svetina izvikujući:

— Zdravo! Blagosloven bio! Oko Hamonovo! O! Spasi nas! To je bila greška bogataša! Hteli su da te ubiju. Pazi se Barka!

On nije uzvraćao, kao da je od hučanja okeana i bojeva bio potpuno ogluveno. Ali kada stupi podno stepeništa koje je silazilo s Akropolja, Hamilkar diže glavu i skrštenih se ruku, on zagleda u Ešmounov hram. Pogled se njegov tada popeo još i više, u široko i čisto nebo; oporim glasom, on povika na svoje mornare; trirema poskoči; ona okrznu idola što su ga nakraj mola postavili da bi se isprečio burama; i u trgovačkoj luci, punoj otpadaka, drvenih cepanica i kora od voća, odgurala je ona i rasparala druge za kolje privezane brodove, koji su napred imali krokodilske čeljusti. Narod se sjurio, neki su čak mislili da doplivaju. Ona je već stigla na kraj u dnu, pred kapiju načičkanu klinovima. Kapija se podiže, a trireme nestade pod dubokim svodom.

Ratna je luka bila potpuno odvojena od grada: kada bi došli izaslanici, morali bi da prođu između dva zida, kroz jedan hodnik iz koga se s leve strane izlazilo ispred Hamonovog svetilišta. Taj veliki vodeni trg, okrugao kao pehar, imao je po obodu svome dokove gde su bila izgrađena udubljenja u koja su sklanjali brodove. Po dva su se stuba ispred svakoga od njih uzdizala, koja su na svom kapitelu nosila Amonove rogove, što su tako nastavljali trem svoda oko vodenog rova. Na sredini njegovoj, uzdizao se na jednom ostrvu dom za sufeta pomorca.

Voda je bila toliko bistra da se providedelo dno posuto belim šljunkom. Ulična graja nije do tamo dopirala, i Hamilkar, u prolazu, mogao je da prepozna trireme kojima je ranije komandovao.

Nije ih ostalo bilo više od možda dvadesetak, u zaklonu, po zemlji, nagnutih na bok, ili baš uzdignutih na koritu, sa krmama previsoko uzdignutim i ispupčenim pramcima sa pozlatom i čudnovatim znamenjima. Himere koje su pogubile krila, bogovi Pateci bez ruku, a bikovi lišeni svojih srebrnih rogova: — i sve one napola obojadisane, trome, natrule, ali pune priča i još uvek odišući zadahom sa putovanja, kao i osakaćeni vojnici kada ponovo ugledaju svoga gospodara, pa kao da žele da mu saopšte: Mi smo to! Mi! Mi! A ti si isto kao i mi pobeđen!

Niko sem sufeta pomorca, nije smeo da uđe u admiralski dom. Kako za smrt njegovu dokaza nije bilo, smatrali su da on još postoji. Starci su time izbegavali da imaju jednog starešinu više, pa ni u Hamilkarovom slučaju nisu se ustručavali da postupe u skladu sa istim običajem.

Sufet kroči u opustele prostorije. Pri svakom koraku, nailazio je on na opremu, nameštaj, stvari što ih je raspoznavao, a koji su ga, međutim, iščuđavali. Čak se i na tremu zadržala mirisna kadionica, sa pepelom mirisa na odlasku upaljenih za zakletvu Melkartu. Nije se nadao da mu

povratak ovakav bude! Sve što je ikada preduzeo, što je ikada video, prolazilo mu je kroz sećanje; juriši, požari, legije, oluje, Drepanum, Sirakuza, Lilibeja, brdo Etna, visoravan Eriksa, pet godina vojevanja — sve do turobnog dana, kada su, položivši oružje, izgubili Siciliju. Pa ponovo ugleda zasade limunova, čobane kraj svojih koza po surim planinama; i srce mu poskoči na prizor jedne druge Kartagine što bi je tamo dole podigao. Njegove namere, uspomene, sve mu je brujalo kroz glavu, još uvek omamljenu truckanjem broda; tištala ga je strepnja, i sasvim nenadano on klonu, i oseti potrebu da se približi bogovima.

Tada se uspenra na poslednji sprat svog doma; pošto je iz jedne školjke od zlata okačene oko ruke, pokupio jednu lopaticu ukrašenu bodljama, on otvori malu ovalnu prostoriju.

Tanušni crni kolutovi, u zid uklješteni i prozračni kao da su od stakla, baciše blagu svetlost na njega. U nizovima tih identičnih diskova, bile su probušene rupe, slične onima za pohranjivanje urni. U svaku je umetnut bio po jedan okrugao kamen, zatamnjen, i koji se činio baš težak. Jedino su ljudi uzvišenog duha, odavali počast tim sa neba palim abadirima. Oni su svojim padom označavali zvezde, nebesa, oganj; svojom bojom olujne noći, kao i gustinom, bili sažimanje zemaljskih stvari. Neka je zagušljiva atmosfera ispunjavala ovo tajnovito mesto. Od morskoga peska, što ga je, nema sumnje vetar bio kroz vrata naneo, pomalo bečeći oblutke posejane po udubljenjima. Hamilkar ih vrhom prsta jednog po jednog pobroja; on svoje lice pokri velom boje šafrana, pa se, spustivši na kolena, prostre po zemlji, ispruživši obe ruke.

Spolja se kroz crna okna upirao da uđe dan. Žbunje, brdašca, kovitlaci, obrisi životinja, ocrtavali su se u njihovoj providnoj podebljanosti; i stizala je svetlost, bojažljiva, mada mirna, mora biti kao da je baš bila iz pozadine Sunca, iz žalosnih prostora budućih stvaranja. On se upirao da iz svojih misli odagna sve oblike, i božja dozivanja, kako bi bolje uhvatio taj neizmenjivi duh što su mu ga otimala priviđenja. Prožimalo ga je ponešto od životnosti vaseljske, pa je prema smrti i svim udesima gajio jedan nešto umniji i prisniji prezir. Kada ih se rešio, ispuni ga neka jedra neustrašivost, neranjivost na nedaće, bojazni, pa kako su mu se nadimala prsa, on ode na vrh kule koja je Kartaginu nadvisivala.

Grad se spuštao ukopan u jedno dugačko udubljenje, sa svojim kupolama, svetilištima svojim, krovovima u pozlati, kućama svojim, čupercima od palmi, ovde-onda, staklenim kuglama iz kojih je vrcala vatra, kao i bedemima koji kao da su pribavljali divovski rub ovome rogu izobilja koji se prosipao ka njima. Pri dnu su se primećivala luka,

trgovi, unutrašnjost dvorišta, obrisi ulica, ljudi tako sićušni, skoro tik uz pločnik. O! Da samo Hanon nije onog jutra prekasno stigao na Egatska ostrva? Oči mu utonuše u kraj vidika, i on obe ruke koje su drhtale, ispruži na stranu Rima.

Masa je bila zaposela stepenike Akropolja. Na Hamonovom su se trgu tiskali kako bi videli sufeta dok izlazi, i terase su se malo po malo punile svetom; oni koji bi ga prepoznali, pozdravljali su ga, a on je okretao glavu, kako bi se bolje sa narodnim nestrpljenjem poigrao.

Hamilkar je u dvorani, tu niže, zatekao najviđenije ljude iz svoje stranke: Ištatena, Subeldiju, Hiktamona, Jeubasa i sve ostale. Oni su mu prepričali sve što se po zaključenju mira izdešavalo: tvrdičluk Staraca, odlazak vojnika, povratak njihov, prohteve, otimanje Giskona, krađu zaimfa, obezbeđivanje Utike, pa njeno napuštanje; ali se niko ne usudi da mu saopšti događanja koja su se lično njega ticala. Na kraju se oni razidu, da bi se ponovo, tokom noći, svi videli na skupštini Staraca u Molohovom hramu.

Samo što su hteli da izađu, kad se napolju, pred vratima, podiže nekakva dreka. Želeo je neko da i pored slugu uđe. Kako se topot pojačavao, Hamilkar zapovedi da tog neznanca puste da uđe.

Oni vide kako se ukazala jedna stara crnkinja, sva slomljena, zborana, uzdrhtala, priglupog izgleda, i sve do peta obmotana u široke plave velove. Ona priđe pravo prema sufetu, pa su oni nekoliko časaka gledali jedno drugo; najednom Hamilkar uzdrhta; na jedan njegov pokret ruke, robovi se razidoše. Tada, dajući joj znak da oprezno stupa, on je odvuče u jednu podalju prostoriju.

Crnkinja se baci na zemlju njemu uz noge, pa ih poljubi; on je grubo odgurne.

— Gde si ga ostavio, Idibale?

— Tamo gospodaru — i otarasivši se svojih velova, on protrlja lice rukavom; crni ten, staračko drmusanje, pogrbljenost, svega toga nestade. Žilav je to starac bio čiju kožu, naizgled, kao da su uštavili pesak, vetar i more. Jedan pramen sede kose dizao mu se na temenu kao neka ptičja ćuba; i uz jedan podsmešljiv pogled, pokaže on masku pobacanu po zemlji.

— To si o Idibale, dobro učinio! Baš dobro! — A onda, kao da ga svojim prodornim pogledom probada — Niko u to još nije posumnjao?...

Starac mu se zakune Kabirima da je tajna ostala sačuvana. Oni svoju brvnaru, na tri dana od Hadrumeta, obale nastanjene kornjačama i palmama na dinamama, nisu napuštali. — I u skladu sa tvojim naređenjem O, Gospodarule, učio sam ga da baca koplje i da vozi zapregu!

— Jak je on, zar ne?

— Jašta Gospodaru, a i neustrašiv takođe! Ne boji se on ni zmijsa, ni grmljavine, ni aveti. On bosonog trči, kao čobanin, ivicom provalija.

— Pričaj! Pričaj!

— On smišlja i klopke za opake zveri. Prošlog meseca, možeš ti to da pojmiš, nabasao je na orla; ovaj ga je vukao, i krv ptičija i krv detinja u krupnim su se kapima rasipale unaokolo kao da su od počupanih ruža. Zver, besna, obavila ga je trepetom svojih krila; on je stegne na prsa, pa, kako se ona koprcala, tako se smeh njegov udvostručavao, sjajan i zvonak kao udaranje mačevima.

Hamilkar pogne glavu, zasenjen tim predznacima veličine.

— Ali, od pre izvesnog vremena, neki ga je nemir uzdrmao. Gleda u jedra što u daljini prolaze morem; tuga ga mori, ni hleba ne jede, obaveštava se o bogovima i želi da upozna Kartaginu.

— Ne, ne! Još ne! — sufet zavapi.

Izgledalo je kao da stari sužanj zna koja je to opasnost Hamilkara plašila pa nastavi:

— Kako ga odvratiti? Kopka me da mu već dam obećanja, i u Kartaginu sam došao nizašta drugo, već da mu jedan bodež kupim, sa srebrnom drškom i svuda okolo biserima. Pa onda ispriča da se, pošto je sufeta zapazio na terasi, lučkim čuvarima izdao za jednu od žena uz Salambo, kako bi se probio do njega.

Hamilkar je dugo bio kao izgubljen čuvši njegova razmišljanja, naposletku mu je kazao:

— Ti sutradan dođi, po zalasku sunca, u Megaru a iza radionice purpura, tri puta oponašajući urlik šakala. Ako me ne budeš video, vraćaćeš se svakog prvoga u mesecu u Kartaginu. Zapamti sve to! Voli ga! Sada možeš da mu pričaš o Hamilkaru.

Sužanj ponovo navuče svoj kostim, pa su zajedno izašli iz kuće i udaljili se od luke.

Hamilkar nastavi pešice sam i bez pratnje, jer su okupljanja Staraca, uvek u vanrednim okolnostima, bila skrovida, i na njih se dolazilo u tajnosti.

On prođe prvo duž istočnog lica Akropolja, pa zatim i tržnicom bilja, duž Kinsidove galerije, predgrađa dućana sa mirisima. Retke su se svetiljke gasile, šire ulice su utihnule bile, a senke klizile kroz pomrčinu. One su išle za njim, pristizale su i druge, i sve se kao i on uputilo bilo na stranu Mapala.

Molohov hram izgradili su u podnožju jednog uspravnog tesnaca, na sumornom jednom mestu. Odozgo se nije videlo ništa sem visokih

zidina koje su se dizale u nedogled, kao da su zidovi neke čudovišne grobnice. Noć je bila tmurna, činilo se da neka sivkasta izmaglica tlači more. Ono je udaralo o liticu zvukom ropca i jecaja; i malo po malo, senke su venule kao da su ih zidovi upijali.

Ali čim bi se prošlo kroz kapiju, nailazilo se na jedno prostrano, četvorougono dvorište, što su ga omeđavali lukovi. Na sredini, dizala se nezgrapna građevina sa osam jednakih zidova. Kupole što su je nadvisivale, gomilale su se oko drugog sprata koji je držao nekakav kružan krov, sa koga je štrčala neka kupa povijena unazad, koja se pri vrhu završavala kuglom.

Vatre su gorele unutar cilindara od filigrana, nataknutih na držalje što su ih nosili ljudi. Ta se svetlost pod udarima vetra leljala i od nje su se crveneli zlatni češljevi što su njihovu upletenu kosu vezivali na potiljku. Oni su trčali, dozivajući se, kako bi dočekali Starce.

Po pločniku su, tu i tamo, čučali kao sfinge, grdno veliki lavovi, živi simboli proždrljivoga sunca. Dremuckali su poluzatvorenih kapaka. Ali kada bi ih koraci i glasovi probudili, oni bi se polako pridigli, pa bi prilazili starcima koje su prepoznavali po njihovim odeždama, i trljali im se o butine, napinjući svoja leđa vrlo zvučnim zevanjem; para je njihovoga daha prelazila preko svetlosti sveća. Uskomešanost se pojača, vrata su bila zatvorena, i Starci ponestajše iza stubova koji su oko hrama pravili jedan udubljeniji peristil.

Ovi su raspoređeni bili na način da svojim kružnim redom oponašaju, jednim usađenim u drugi, period saturna, sadržaj godina, meseca u godini, dane u svakom mesecu, i, posle svega, dodirivali su sam zid svetilišta.

Upravo tamo, bilo je mesto na koje su Starci odlagali svoje palice od narvalovog roga — pošto je jedan zakon koga su se uvek pridržavali, smrću kažnjavao onoga, koji na sednicu uđe sa bilo kakvim oružjem, neki su, pri dnu svojih odeždi imali pocepatinu, purpurnom šnalom sastavljenju, kako bi se bolje pokazalo da oplakuju smrt nekog od njihovih bližnjih, i nisu odeću uopšte krpili, a to samo svedočanstvo ožalošćenosti, nije dozvoljavalo da se procep dalje proširi. Ostali su negovali svoje brade skupljene u male vrećice od ljubičaste kože, što su im dvema vrpcama vezivali za uši. Svi pohrliše jedni drugima u susret, grleći se prsa u prsa. Oni koji su okružili Hamilkara, svi su mu čestitali; što će reći, kao braća koja svog brata ponovo vide.

Svi su ti ljudi najčešće bili zdepasti, i kukastih noseva, kao oni asirski kolosi. Ipak, neki od njih, svojim su isturenijim jagodicama, višim strukom i užim stopalima, odavali ono afričko poreklo, skitalačkih

predaka. Onima što su stalno iza svojih tezgji živeli, lica su bila bleđa; ostali su na njih gledali kao što se gleda surovost pustinje, a neobični dragulji svetlucali su im po svim prstima na rukama, opaljenih neznanim suncem. Moreplovci su se raspoznavali po njihovom zanošenju pri hodu, dok su ratari njuha imali za muljanje, sasušeno bilje i znoj mazgi. Ovi okoreli gusari, davali su da se polja obrađuju, slagači srebra su opremali lađe, a ti vlasnici nasada, prehranjivali su one robove koji su znali neki zanat. Svi su bili poznavaoči verskih obreda, vični ratnim veštinama, neumoljivi i bogati. Izgledali su kao iznureni od dugih briga. Oči njihove, pune plama, gledale su sa prkosom, i navike putovanja i laganja, trgovanja i zapovedanja, davale bi celoj ličnosti njihovoj lukav i nasilnički izgled, neku vrstu suzdržane a grčevite grubosti. Uostalom i božji ih je uticaj činio mračnima.

Prvo su prošli kroz jednu zasvođenu dvoranu, koja je bila u obliku jajeta. Sedmora vrata, koja su odgovarala planetama u tom istom broju, šarala su zidove sedmorim raznobojnim kvadratima. Iz jedne dugačke sale su oni prešli u drugu, dosta sličnu.

Pri dnu, gorele su vatre jednog svećnjaka, svog pokrivenog urezanim cvetovima, i svaki od njegovih osam kraka od zlata, nosio je u dijamantskoj čaši po jedan fitilj od bisisa. Bili su ga postavili na poslednji od dugačkih stepenika što su vodili do jednog povećeg žrtvenika, koji se po uglovima završavao bronzanim rogovima. Dva su pobočna stepeništa vodila na njihov zaravnjen vrh; nije se videlo kamenje; bila je tamo neka planina od nagomilanog pepela, i nešto se nerazgovetno iznad pušilo, lagano. A sa one strane, poviše svećnjaka i poprilično iznad žrtvenika, uzdizao se taj Moloh, sav od gvožđa, sa ljudskim grudima na kojima su zevali otvori. Njegova raširena krila, razapeta su bila, a ispružene ruke mu silazile sve do zemlje; tri crna, žutim krugom oivičena kamena, predstavljala su tri zenice na njegovome čelu i, kao da je hteo da riče, jednim je stravičnim naporom podigao svoju bičiju glavu.

Okolo po prostoriji bile su razmeštene klupice od abonosova drveta. Iza svake od njih, bronzana grančica koja je počivala na tri kandže, nosila je jednu buktinju. Sva se ova svetlost odražavala na pločama od sedefa koje su prekrivale pod dvorane.

Ona je sama toliko visoka bila da je crvena boja njenih zidova, kako se penjalo ka svodu postajala crna, i tri su oka sa idola sasvim gore, izgledala kao zvezde napola zagubljene u noći.

Starci su zaposeli abonosove klupice, pošto su stavili peševe svojih haljina preko glave. Oni su ostali nepomični, skrštenih ruku u tim širokim rukavima njihovim, a pločnik od sedefa, izgledao je kao

sedefasta reka koja je, vijugajući od žrtvenika ka ulaznim vratima, tekla pod njihovim bosim nogama.

Četvorica prvosveštenika zaseli su bili po sredini, leđa uz leđa, na četiri stolice od slonovače što su sačinjavale krst. Prvosveštenik Ešmounov u haljini sa zumbulima, prvosveštenik Tanidin u haljini od belog lana, prvosveštenik Hamonov u istoj od grube vune i prvosveštenik Molohov u purpurnoj.

Hamilkar je prišao svećnjaku. Obiđe skroz oko njega, posmatrajući upaljene fitilje, pa na njih baci mirisavi prah; ljubičasti plamenovi javiše se na krajevima krakova.

Tada se začu piskutav jedan glas a drugi mu jedan na to uzvрати: i stotinu Staraca, četiri prvosveštenika i Hamilkar koji je stajao, svi istovremeno zapevaju a uvek jednako ponavljajući iste slogove i pojačavajući zvuk, glasovi su im se podigli, razbuktali, pa postali i jezivi, da bi onda, jednim udarcem, zamukli.

Čekalo se neko vreme. Naposljetku Hamilkar izvuče iz nedara jednu troglavu figuricu, plavu kao da je bila od safira, pa je stavi ispred sebe. To je bilo obličje istine, sam genije njene reči. Zatim je na svoje grudi vrati, i svi kao da ih je neki iznenadan gnev dočepao, povikali su:

— Ti varvari, oni su tvoji dobri prijatelji! Izdajniče! Bestidniče! Vratio si se samo da bi nas video kako propadamo, nije li tako? Pustite ga da govori!

— Ne! Ne!

Oni su se svetili stegama kojima ih je politička ceremonija u tom trenutku podvrgavala; iako su želeli da im se Hamilkar vrati, oni su se sada žestili što on uopšte nije njihovu propast sprečio, ili, bolje rečeno, nije je podneo onako kao oni.

Kada se stišala graja, prvosveštenik Molohov se podigne.

— Mi te pitamo zašto se nisi vratio u Kartaginu?

— A zašto vas to zanima? — prezrivo odgovori sufet?

Njihova se dreka udvostruči.

— Za šta me vi to optužujete? Da sam loše vodio rat, možda? Vi ste svi videli kako sam ja bitke vodio, vi ostali što lagodno prepuštate da varvari...

— Dosta! Dosta!...

On produži tišim glasom kako bi ga bolje saslušali:

— O! Tačno je to! Ja se varam, tako mi svetlosti Baalove; ima li među vama onih neustrašivih! Giskone, diži se! Pa je obigravajući stepenik oko žrtvenika, sa napola spuštenim kapcima, kao da nekoga traži, ponavljao: — Diži se Giskone! Ti smeš da me nagrdiš, oni će te

braniti! Pa gde je on? — A onda, kao da je preokrenuo mišljenje: A! Pa kod svoje je kuće, nema sumnje? Okružen svojim sinčićima, naređuje robovima sav srećan, i još broji zlatne ogrlice za čast, što mu ih je Otadžbina dodelila?

Oni se uzvrpolje sležući ramenima, kao da su ih ošinuli bičem.

— Vi ne znate čak ni da li je živ ili mrtav! — I ne mareći za njihove povike, on se izjašnjavao kako je ostavljanjem sufeta, Republika bila ta koju su ostavili. Čak je i mir sa Rimljanima, koji im se tako povoljnim učinio, pogibeljniji bio i od dvadeset bitaka. Nekolicina tada zapljeska, oni manje bogati iz Veća, koje su sumnjičili da uvek naginju ili ka narodu ili ka tiraniji. Njihovi protivnici, vođe Sisita kao i gradski upravitelji, nadmašivali su ih svojom brojnošću; oni najvažniji bili su se rasporedili pokraj Hamilkara, koji je sedeo na drugom kraju sale, ispred velikih vrata, koja je zaklanjala jedna tapiserija sa zumbulima.

Bio je šminkom prekrio čireve na licu. Ali mu je zlatni prah popao iz kose po ramenima, po kojima je napravio dve sjajne naramenice, dok se ona činila beličasta, fina i kovrdžava, kao od vune. Salvete natopljene nekim masnim mirisom što je kapkao po podu, obavijale su mu ruke, a bolest mu je bila očigledno uznapredovala, jer su mu oči iščezavale pod naborima njegovih kapaka. Da bi nešto video, morao je da zabaci glavu. Njegove su ga pristalice hrabrile da govori. Najzad, promuklim i groznim glasom:

— Manje nadobudnosti, Barka! Sve su nas pobedili! Svako podnosi sopstvenu nevolju! Smiri se!

— Nauči nas radije — Hamilkar s osmehom reče — kako si ti odveo galije među rimsko brodovlje.

— Vetar me je tamo naterao — odgovori Hanon.

— Ti se ponašaš kao nosorog koji tapka po sopstvenoj balezi; ti samo prostireš svoju glupost! Umukni! — I počеше oni da se međusobno optužuju povodom bitke kod Egatskog Ostrvlja.

— Ali to bi značilo ostaviti Eriks nebranjen. Trebalo je ići otvorenim morem; ko te je u tome sprečavao? O! Pa zaboravio sam to! Svi se slonovi boje mora!

Hamilkarovim se ljudima ovo podsmevanje učinilo tako dobrim, da su prasnuli u glasan smeh. Svod je ječao kao da su udarali u timpane.

Hanon se požali na nedostojnost takve jedne pogrde; tu bolest navukao je on od prehlade pri opsadi Hekatompila, i suze su mu se niz lice slivale kao zimska kiša niz neku razvalinu.

Hamilkar nastavi:

— Da ste me voleli toliko kao i onog tamo, u Kartagini bi sada bilo

priličnog radovanja! Koliko sam puta vapio kod vas! A vi mi i dan danas uskraćujete novac!

— On treba i nama! — kazaše mu vođe Sisita.

— A kada smo mi u očajnom stanju bili, pili smo mazgama mokraću i jeli remenje sa svojih sandala — kada sam pozeleo da od vlati trave stvorim vojnike, i bataljone od truleži naših mrtvih okupim, vi ste i ono što mi je preostalo brodova, pozvali natrag kod vas!

— Nismo mogli da sve prepustimo slučaju — uzvрати mu Baat-Baal, sopstvenik rudnika zlata po Getuliji-Daritijeni.

— Pa šta ste to radili ovde u Kartagini, po kućama vašim, iza zidova vaših? Ima Gala u Eridaniji koje bi valjalo povući, Kanaanaca u Kireni koji bi došli, a dok Rimljani šalju svoje izaslanike Ptolomeju...

— Sad nam još i hvali Rimljane! — neko mu doviknu — Koliko su te oni platili da bi ih branio?

— O tome priupitaj polja Brutijuma, razvaline Lokride, Metaponta i Herakleje! Popalio sam im sve drveće njihovo, poharao im sve hramove, i sve do smrti unuka njihovih unuka...

— Ej! Pa ti recituješ kao neki govornik! — primeti Kapuras, vrlo viđen trgovac — Čemu pa ti sad ciljaš?

— Kažem ja da treba ili biti još umešniji ili grozniji. Ako cela Afrika vaš jaram odbaci, to je zato što ne znate, vi priglupi gospodari, da joj ga na ramena namaknete! Agatokle, Regul, Lepid, svi ti smeli ljudi samo treba da se iskrcaju da bi je zauzeli; i kada se Libijci, koji su na istoku, sporazumeju sa Numiđanima sa zapada, i kada sa juga još i nomadi dođu, sa Rimljanima na severu... — Začu se prestrašeni krik — O! Busaćete se vi u grudi, valjaćete se u prašini i cepati vaše ogrtače! Ne mari! Trebalo bi otići i obrtati vodenički kamen u Suburi, i ići u berbu grožđa po brdima Lacija.

Oni su udarali u svoju levu butini ne bi li iskazali svoju sablažnjenost, i rukavi na njihovim haljinama podizali su se kao široka krila poplašanih ptica. Hamilkar ponesen tim istim osećanjem, nastavi, stojeći na najvišem stepeniku žrtvenika, sav uzdrhtao i strašan; on podiže ruke i zruci svećnjaka što je bio upaljen pozadi, prođoše mu kao zlatna koplja kroz prste.

— Izgubićete vi lađe vaše, njive, kočije vaše i viseće postelje, pa i robove koji vam trljaju noge! U vašim će palatama spavati šakali, plugom će grobove vaše preorati. Ničeg više biti neće sem kliktanja orlova i nagomilanih ruševina. Propašćeš ti Kartagino!

Četiri prvosveštenika ispružiše ruke da odagnaju prokletstvo. Svi poustaju. Ali sufet pomorac, sveštenečki sudija pod zaštitom Sunca, bio

je nedodirljiv sve dok ga skupština bogataša nije osudila. Oko žrtvenika je sejan užas. Oni ustuknuše.

Hamilkar se nije oglašavao više. Uperenih očiju a lica bledog kao biseri na njegovoj kolajni, on je dahtao, skoro prepadnut samim sobom i duše izgubljene u grobnim ukazivanjima. Sa visine na kojoj se nalazio, sve su mu se buktinje na grančicama od bronzne činile kao proširena vatrena krila, stavljena tik uz podne ploče; crni dim što se izvija iz njih, dizao se u pomrčinu svoda; i tišina je tokom tih nekoliko minuta, toliko duboka bila, da su i huk mora iz daljine čuo.

Onda Starci počnu da premišljaju. Njihova dobra, njihov opstanak, su se našli od varvara ugroženi. Ali da ih savladaju, to nije u njihovoj moći bez pomoći sufeta bilo, i, pošto su uprkos svoj svojoj gordosti, to shvatili, natera ih da zaborave sve druge. Oni pozvaše na stranu njegove prijatelje. Bilo je tu i pomirenja radi koristoljublja, prećutnih dogovora i obećanja. Hamilkar nije želeo da više ni sa kakvim vlastima ima posla. Svi su mu se umiljavali. Preklinjali su ga; pa kako je reč izdaja ponovo u njihove razgovore dolutala, on se unese u njih. Jedini izdajnik, to je bilo Veliko Veće, jer kada vi najmite vojnike, to sve prestaje saratom, oni postanu slobodni čim se i rat završi; on čak pohvali njihovu odvažnost, kao i sve koristi što bi se mogle izvući privolevši ih Republici davanjima, privilegijama.

Tada Magdasan, bivši upravitelj provincija, kaza kolutajući svojim užutelim očima:

— Zaista Barka, zahvaljujući tvojim putešestvijima, ti si postao Grk ili pak Latin, šta ti ja znam! O kakvoj ti to nagradi za ove ljude pričaš? Pre neka dve hiljade varvara pogine nego li ijedan od nas!

Starci su to odobravali glavom uz brbljanja: — Da li treba da se toliko skanjeramo? Da ih nađemo, možemo uvek!

— I ugodno da ih se otarasimo, zar ne? Da ih ostavite kao što ste to učinili na Saradiniji, Obavestite neprijatelja o putu kojim treba da prođu, kao sa onim Galima na Siciliji, ili ih iskrcate nasred mora. Pri povratku, video sam stenu što se sva od njihovih kostiju beli.

— Kakva nesreća! — upade nepristojno Kapuras.

— Nisu li se stoput već okrenuli neprijatelju? — povikaše ostali.

Hamilkar vrisnu.

— Zašto ste ih i pored vaših zakona, vi pozvali u Kartaginu? A kada su već u vašem gradu, jadni i mnogobrojni, a usred svih bogatstava vaših, i ne pomišljate da ih i najmanjom podelom oslabite. Zatim ih otpuštate, sve sa njihovim ženama i decom, baš sve, a da niste zadržali nijednog taoca! Zar ste računali da će se poubijati među sobom, kako bi

ste vi prištedeli bola da se vaših zakletvi pridržavate. Vi njih mrzite jer su jaki. Vi još i više mrzite mene, njihovog gospodara! O! Osetio sam ja odmah to, dok ste mi ljubili ruke, pa ste se svi vi uzdržavali da ih ne ugrizete!

Da su lavovi što su u dvorištu spavali, s rikom svojom ušli, dreka ne bi bila stravičnija. Ali diže se prvosveštenik Ešmounov, i, kolena sastavljenih, sa laktovima uz telo, uspravljen i poluotvorenih šaka, pa kaza:

— Barka, Kartagini je nužno da ti protiv najamnika preuzmeš vrhovno zapovedništvo nad snagama punskim.

— Odbijam — uzvratil Hamilkar.

— Daćemo ti punu vlast! — povikaše sve sisitske vođe.

— Ne!

— Bez ikakvog nadzora, bez odbitka, sav novac koji budeš poželeo, sve zarobljenike, sav plen, pedeset zereta zemlje za svaki neprijateljski leš.

— Ne! Ne i ne! Jer je sa vama pobediti nemoguće!

— On ih se boji!

— Jer ste baš vi kukavice, tvrdice, nezahvalnici, malodušni i lude!

— On ih tetoši!

— Da im se stavi na čelo — kaza drugi neko; i iz dubine dvorane, Hanon zaurla.

— Hoće da postane kralj!

Tada svi skočiše, poobaravši stolice i buktinje: gomila njih nasrne na žrtvenik; vitlali su bodežima. Ali, čeprkajući ispod rukava, Hamilkar izvuče dve nožekanje, pa ih je napola pognut, sa isturenom levom nogom, užagrenim očima, stisnutih zuba, on čikao, nepomičan ispod zlatnog svećnjaka.

Tako, predostrožnosti radi, svi su uneli bili oružje; to je bio zločin; oni pogledaše jedni u druge, prestravljeni. Pošto su svi oni ispali krivci, svi su se dosta brzo i umirili; i malo po malo, okrećući sufetu leđa, oni posedaju razbesneli zbog tog poniženja. Po drugi put, ustuknuli su pred njim. Još za neko vreme ostali su oni da stoje. Nekolicina koji behu povredili prste, prinosili su ih ustima, ili ih ovlaš uvijali u peševe svojih ogrtača, i spremali se već da pođu, kad Hamilkar začu ove reči:

— Eh! Pa to je da ne bi ucvelio svoju ćerku! Još se glasnije začulo:

— Nema sumnje, pošto ona ljubavnike nalazi među najamnicima!

On posrnu najpre, a onda pogledom brzo potraži Šahabarima. Ali sam, Tanidin sveštenik je ostao bio na svom mestu; i Hamilkar, iz daljine, nije sem njegove previsoke kape ništa drugo mogao ni da

primeti. Svi su mu se u lice smejali. Koliko je strepnja njegova rasla, utoliko se njihova radost uvećavala, pa, usred svih tih povika, oni koji su stajali pozadi, zauraju:

- Videli su ga kako izlazi iz njene sobe.
- Jednog jutra u mesecu Tamuzu!
- Taj je kradljivac Zaimfa.
- Vrlo lep čovek!
- Viši je od tebe!

On svuče svoju kolajnu, znamenje svoga dostojanstva — onu svoju kolajnu sa osam tajanstvenih redova u čijem je središtu smaragdna školjka bila — i obema rukama, svom svojom snagom, udari je o zemlju; zlatni prstenovi, slomljeni, odskočiše i biseri zazveče po pločama. Tada oni u belini njegovog čela ugledaju dugi ožiljak; on se među obrvama pomerao kao zmija; svi su mu se udovi tresli. On se pope uz jedno od pobočnih stepeništa što su vodila na oltar i zakorači odozgo na njega! To je bilo za zakletvu bogu, sebe ponuditi kao žrtvu paljenicu. Pomeranje njegovog ogrtača, drmalo je svetlost svećnjaka koju mu je do ispod sandala dosezao, i fini ga je prah, što su ga njegove stope podigle, obavijao kao oblak sve do trbuha. On zastane među nogama tog bronzanog kolosa. U ruke uzme šačice te iste prašine koju, samo da vide, svi bi se Kartaginjani stresli od užasa, pa im kaza:

— Tako vam svih stotinu buktinja naše Oštroumnosti! Tako vam osam vatri Kabirovih! Tako vam zvezda, meteora i vulkana! Tako vam svega što gori! Tako vam žeđi pustinje i slanosti Okeana! I svih šupljina Hadrumeta i carstava Amsa! Tako vam istrebljenja! Pepela vaših sinova, kao i onog braće predaka vaših, sa kojima ja sada brkam i svoje! Vas stotinu iz Veća Kartagine, vi ste lagali, kada ste moju kći optužili! A ja, Hamilkar Barka, sufet morski, vođa Bogatih i Vladalac nad narodom, pred Molohom sa svojom glavom zaklinjem se... Očekivalo se nešto strašno, ali on nastavi, glasom jačim i smirenijim; da čak to njoj i ne pomenem!

Ušli su sveti služitelji, noseći zlatne češljeve — jedni sa purpurnim sunderima, a drugi sa granama palme. Oni dignu zavesu sa zumbulima raširenu pred ulazom: otvarajući taj ćošak, u pozadini se ukažu i ostale dvorane kao i široko, ružičasto nebo, koje kao da je nastavljalo svod, dok se na horizontu naslanjalo na more, sasvim plavo. Sunce, pošto je iz mora izašlo, podizalo se. Najednom ono naleti na prsa onog bronzanog kolosa, odeljena u sedam odeljaka koje su sve zabravile rešetke. Gubica sve crvenih zuba, zjapila je grozno, zevajući; ogromne njegove nozdrve širile su se, velika rupa ih je oživljavala, dajući im stravičan i nestrpljiv

izgled, kao da su želele da iskoče napolje kako bi se umešale među zvezde i Boga samog, i oni zajedno protrčali beskrajem.

Međutim, po podu raštrkane buktinje su još uvek gorele, pružajući se ovde-onde po sedefastim pločama kao krvave mrlje. Starci su se teturali smoreni; udisali su punim plućima svežinu vazduha; po ubledelim licima njihovim, kuljao je znoj; pošto je tolika bila vika, više se međusobno nisu ni čuli. Ali se njihov gnev protiv sufeta nije uopšte stišavao: kao da kažu zbogom, tako su mu oni dobacivali pretnje, a ni Hamilkar im nije ostajao dužan.

- Do sledeće noći, Barka, u Ešmounovom hramu!
- Doći ću tamo!
- Izdejtvoaćemo da te Bogataši osude!
- A ja da vas osudi narod!
- Pazi se da ne završiš na krstu!
- A vi da vas po ulicama ne rastrgnu!

Čim su se našli na izlazu iz dvora, razgovor im je tada miran tok poprimio. Na vratima su ih čekali njihovi kuriri i kočijaši. Većina se od njih razide na belim mazgama. Sufet uskoči u svoja kola, dohvati uzde; dve životinje, pognuvši svoje vratove i složno udarajući po šljunku koji je poskakivao, dadoše se u u silan jedan galop, svom dužinom puta kroz Mapal, a srebrna je grabljivica na vrhu rude prosto letela, koliko su kola išla brzo.

Put je prelazio preko polja, usađen podužim pločama, zašiljenim na rogljevima kao što su to piramide, i sa urezanom rukom na sredini svake od njih, pruženom kao da ispod leži mrtvac koji ju je pružio ka nebu da bi se požalio na nešto. Posle toga, naišli su na kolibe od blata, od upletenih grana, od trske i ilovače, sve kupastog oblika. Ošljunkani zidići, jendeci sa živežnom vodom, užad od afričke konoplje, živi zabrani od kaktusa, neravnomerno su odvajali te nastambe, što su se sve više i više, kako se penjalo ka sufetovim vrtovima, zbijale. Ali je Hamilkar oči upijao u jednu visoku kulu čija su tri nivoa činila tri čudnovata valjka, prvi građen od kamena, drugi od cigala a treći sav od kedrovine, koji su jedno bakarno kube držali uz pomoć dvadeset i četiri stuba od borovice, sa kojih su, kao nekakvi venci, padali isprepletani bronzani lančići.

Ta je visoka građevina nadvisivala one koje su se udesno širile, stovarišta, trgovine, kad se ženska palata uzdigla pozadi čempresa — koji su se bili svrstali kao dva bronzana zida.

Kada su kola uz tandrkanje ušla kroz uzanu kapiju, zaustave se pod krovom vrlo prostranog senika, gde su konji, vezani uz grede, zobali sa

hrpa pokošene trave.

Sva im posluga pritrča. Bilo ih je u tolikom mnoštvu, jer su i oni što su radili na poljima, u strahu od vojnika, bili dovedeni u Kartaginu. Ratari, obučeni u zverinje kože, vukli su na svojim člancima okove od lanaca; radnicima iz radionica koje su izrađivale purpur, ruke su bile crvene kao u dželata; mornari, svi sa zelenim kačketima; ribari sa ogrlicama od korala; lovci sa mrežom na leđima; a sami stanovnici Megare, u crnim ili belim tunikama, kožnim čakširama, i sa kapticama od slame, sukna ili platnenim, već bilo prema ulozi koju su imali, bilo prema svakovrsnim zanatima njihovim.

Pozadi se tiskao čitav jedan narod u dronjcima. Oni su živeli bez ikakvoga uposlenja, podalje od stanova, noću spavajući po baštama i proždirući ostatke iz kuhinje — ta ljudska plesan, što je životarila u senci palate. Hamilkar ih je podnosio, više iz uviđavnosti nego prezira. Svi su, kako bi osvedočili svoju radost, iza uveta stavili cvet, mada ga mnogi među njima nikada nisu ni videli.

Ali se ljudi očešljani kao Sfinga i sa močugama u rukama, stušte na tu gomilu, udarajući levodesno. To su uradili ne bi li potisli robove, radoznale da gospodara vide, a kako njega ne bi saletali iz toga mnoštva, i njemu ne bi njihov zasmetao zadah.

Tada svi oni legnu potrbuške i poviču:

— Oko Baalovo, neka ti kuća procveta! — I od njegovih ljudi, koji su isto tako plegali bili po zemlji u leji čempresa, upravitelj nad upraviteljima, Abdalonim, sa belom mitrom na glavi, pođe prema Hamilkaru, sa kadionicom u ruci.

Salambo je baš tada silazila niz stepenište sa galijama. Sve su njene pratilje išle za njom; i, na svaki njen korak, i one bi sišle. Glave crnkinja, kao crnim su pegama označavale prekid u liniji belih poveza sa zlatnim šljokicama koje su stezale čela Rimljankama. Ostalima su po kosi bile srebrne strelice, smaragdni leptirovi, ili dugačke igle, sve one okačene u obliku sunca. Povrh te vreve od odeće, bele, žute i plave, još i prstenje, kopče, ogrlice, rese i grivne, presijavale su se; šuštanje laganih tkanina se podizalo; lupkanje sandala čulo se uz gluvi bat bosih nogu koje stupaju po drvetu: — i, tu bi se i tamo, ponekom krupnom evnuhu, koji ih je za čitava ramena nadvisivao, smejalao u vazduhu lice. Kada se stišao bio pljesak muškaraca, one, rukavima zaklonivši lica, ispustiše jedan nesvakidašnji krik, nalik na zavijanje vučice, a koji je tako žestok pa još i prodoran bio, da se činilo da je, odozgo pa sve do dole, zatitrao kao neku liru; to veliko stepenište od abonosa a sasvim prekriveno ženama.

Vetar im je podizao velove, i tanušne stabljike papirusa blago su se

ljuljuškale. Bio je mesec Šebaz, usred zime. Narovi u cvatu, gruvali su po nebeskom plavetnilu, a kroz granje, naziralo se more sa jednim ostrvom u daljini, kao dopola zatureno u magli.

Hamilkar, ugledavši Salambo, zastane. Ona mu je preostala posle smrti više od jednog muškog deteta. U poklonstvu Suncu, rođenje se ženske dece smatralo nesrećom. Bogovi su mu, nešto kasnije, poslali i sina; ali je on sačuvao ponešto od svoje izneverene nade i kao obrušavanje prokletstva što ga je izrekao nad njom. Salambo, uprkos svemu, pružala je svoj korak.

Raznobojne đinđuve u velikim su joj se grozdovima spuštale od ušiju i ramena, pa sve do lakata. Kosa joj je bila kovrdžava kao da kopira oblak. Oko vrata nosila je zlatne pločice, koje su prikazivale ženu između dva propeta lava; pa i njena je nošnja u celini podražavala Boginjin nakit. Njena haljina sa zumbulima, sa širokim rukavima, stezala joj je struk, a pri dnu se širila. Crvenilo na njenim usnama, činilo je zube beljim, a antimon na trepavicama oči njene još izduženijim. Njene sandale, skrojene od ptičijeg perja, imale su previsoku petu, dok je ona bila izuzetno ubledela, reklo bi se nesumnjivo, od hladnoće.

Najzad stiže ona pred Hamilkara, i, ne gledajući ga, ne dižući glavu, ona mu se obrati.

— Zdravo, oko Baalovo; večna slava! Pobeda! Otpočinak! Zadovoljstvo! Bogatstvo! Evo već dugo kako mi je tuga u srcu, a kuća tavorila. Ali gospodar koji dolazi je kao vaskrsli Tamuz; i pod tvojim okom, o oče, radost će jedna, novo postojanje, odmah i svuda procvetati!

I uzimajući iz Tanakinih ruku jednu duguljastu vazicu u kojoj se pušila neka smesa od brašna, masla, kardamona i vina. — Pij punim grlom — kaza ona — napitak za povratak koji ti je tvoja sluškinja pripremila.

On uzvrat — Blagoslov tebi! — i ne razmišljajući dograbi on vazicu od zlata što ju je ona držala.

Međutim, odmeravao ju je on sa pažnjom tako oštrom da Salambo, sva zbunjena, promuca:

— Kazali su ti o Gospodaru?

— Da! Znam sve! — oglasi se tiho Hamilkar.

Da li se radilo o priznanju? Ili je ona pominjala varvare? I on nabaci još pokoju neodređenu reč, koja se ticala javne sablazni a koju se nadao da sam otkloni.

— O oče! — zavapi Salambo — nećeš izbrisati ono što je nepopravljivo!

On tada ustuknu, a Salambo njegovo zaprepašćenje začudi; jer ona

ni pomišljala nije na Kartaginu, već na svetogrđe kome se ona zatekla saučesnikom. Čovek taj, pred kim su drhtale legije i koga je ona jedva i poznavala, plašio ju je kao neki bog; pogodio je, sve je on saznao, desiće se nešto stravično. Ona vrisnu: Milost!

Hamilkar sagnu glavu, polagano.

Iako je želela da sebe samu okrivi, ona se nije usuđivala da razmakne usne; na kraju krajeva, gušila ju je ta želja da se požali i bude utešena. Hamilkar se hrvao sa željom da pogazi svoju zakletvu. On se nje držao, bilo zbog ponosa, bilo iz bojazni da time svrši sa svojom neodlučnošću: pa ju je tada, svim svojim silama, gledao u lice, ne bi li uhvatio ono što je ona u dubini svoje duše prikrivala.

Malo po malo, smoždena tim isuviše teškim pogledom, Salambo uvuče ramena i zajeca. Sada je i on bio siguran da je grešila u varvarinovom naručju; on se tresao, pa podiže obe pesnice. Ona ispusti krik, pa se sruči među svoje pratilje, koje se sjatiše oko nje.

Hamilkar okrenu leđa. Svi nadzornici pođu za njim.

Otvorili su vrata skladišta, pa on stupi u prostranu a okruglu dvoranu, gde su se završavali, kao paoci točka u svom središtu, dugački hodnici koji su vodili u ostale dvorane. Kameni kotur dizao se u središtu uz stubove za održavanje do jastuka nagomilanih po prostirkama.

Sufet se prvo prošetao krupnim a brzim koracima; šumno je disao, lupao petom o zemlju, prelazio rukom preko čela kao neko koga saleću muve. Ali on otrese glavom, i, sagledavši naslage svoga bogatstva, umiri se; njegove misli, što ih je privukao pogled na hodnike, proširile su se po ostalim dvoranama koje su ispunjavala mnogo ređa blaga. Bronzane ploče, srebrni odlivci i gvozdene poluge, smenjivale su se sa kalaisanim tovarima što su ih iz Kasterida doneli preko Sumračnog Mora; gume iz crnačkih zemalja ispadale su iz njihovih vreća od palmine kore; a zlatni je prah, natrpan u mešine, neprimetno isticao kroz prastare šavove. Tanušne niti, izvučene iz morskog rastinja, visile su između lanenih platna iz Egipta, Grčke, Taprobane, kao i onih iz Judeje; zvezdasti koralni, kao veliki bokori, kočoperili su se u podnožju zidova; i lebdeo je nekakav nedokučiv miris, isparenja od mirisa, kože, začina, kao i nojevog perja, sve svezanog u pozamašne bale, poviše, bliže svodu. Ispred svakog hodnika, slonovske su kljove bile položene uspravno, i svojim vrhovima sastavljene, pravile jedan luk iznad vrata.

Na kraju, on se popeo na jedan kameni žrvanj. Svi su nadzornici stajali, skrštenih ruku, pognute glave, dok je Abdalonim ponosito podizao svoju šiljastu mitru.

Hamilkar je ispitivao nadzornika brodovlja. Bio je to stari jedan

moreplovac, kome je vetar počupao trepavice, dok su mu bele pahulje silazile sve do kukova, baš kao da mu je pena od nepogoda zaostala na bradi.

On odgovori da je brodove otpravio preko Gadesa i Tijamate, ne bi li pokušali da dopru do Eziongabera, a obilazeći Južni Rog i Rt Začina.

Ostali su produžili na zapad, i za četiri meseca, nisu naleteli na obalu; ali su se brodski pramci zaplitali u morsku travu, vidik se neprestano orio hukom vodopada, magle krvave boje pomračile i sunce, dok je povetarac sav ispunjen nekakvim mirisima, uspavljivao posade; pa sad oni ne mogu ništa da kažu, toliko im se pomutilo pamćenje. Međutim, uplovili su uzvodno u skitske reke, prodrli i do Kolhide, pa kod Ingrijana, kod Estijana, pokupili po arhipelagu petnaest stotina devica, i poslali na dno sve tuđinske lađe što su plovile s one strane Rta Estrimona, kako se ne bi doznala tajna tih puteva. Kralj Ptolomej zadržava tamjan iz Šesrema, Sirakuza, Elatija, Korzika i ostrva nam nisu ništa poslali, pa stari moreplovac tada spusti glas da izvesti kako su jednu triremu u Rustikadi uzaptili Numiđani, jer su oni sada uz njih, Gospodaru.

Hamilkar nabra obrve; pa onda daje znak da počne da govori starešina puteva, koji se bio umotao u haljinu bez opasača, mrku, a glavu uvukao u podužu maramu od beloga sukna, koja mu je dopirući kraj usta, padala pozadi ramena.

Karavani su redovno kretali tokom zimskih ravnodnevnica. Mada se, od pet stotina ljudi što su se na odličnim kamilama, novim mešinama i popriličnom zalihom šarena platna zaputili, samo jedan vratio u Kartaginu — ostali su od premora pomrli ili poludeli od pustinjskih užasa; — ali on kaže da je, prilično dalje od Crnoga Haruša, pa i posle Ataranta i zemalja velikih majmuna, video nepregledne kraljevine u kojim su i najsitnija oruđa sva od zlata, mlečnu reku kao more široku; šume sa drvećem plave boje, bregove začina, čudovišta sa ljudskim licem, koja životare na stenama a čije se zenice, da bi vas pogledale, otvaraju kao cvetovi; onda iza jezera sasvim pokrivenih zmajevima, kristalne su planine što pridržavaju sunce. Drugi su se iz Indije vratili sa paunovima, biberom i novim tkaninama. Što se onih tiče, koji su otišli da pribave kalcedon i pošli pored Amonovog hrama, pa putem za Sirtu, bez sumnje su stradali u pesku. Karavani iz Getulije i Facane dopremili su svoja uobičajena sledovanja; ali sada se ni on sam, starešina, ne bi usudio da tamo ijedan otpravi.

Razumeo je to Hamilkar. Najamnici su držali polja. Sa jednim gluvim jecajem, naslonio se on na drugi lakat: a upravnik poljskih

dobara se toliko uplašio da govori, da je uprkos svojih širokih pleća i krupnih crvenih zenica, jezivo drhtao. Nad licem prćastim kao u doge, bila je mrežica od niti sa kore drveta; nosio je pojas od leopardove kože sve sa krznom, i sa koga su se presijavale dve poprilične nožekanje.

Čim je Hamilkar svrnuo pogledom, on stade da kukajući priziva sve Baale. To nije bila njegova krivica! On tu ništa nije mogao! Pazio je na zagrejanost, zemljište, zvezde, sadio baš po zimskoj ravnodnefici, a potkresivao o mesečevim menama, vodio računa o robovima i štedeo im odeću.

Ali je Hamilkara ta pričljivost već dražila. On pucnu jezikom a čovek sa noževima ubrza priču.

— O Gospodaru! Oni su sve popljačkali! Sve pokupili! Sve razorili! Tri hiljade stopa drveta posekli su u Mašali, a u Ubadi su žitnice provaljene a cisterne zatrpane! U Tedesu, doneli su petnaest stotina gomora brašna; u Marazini, pastire su pobili, krda pojeli, spalili ti kuću, tvoju lepu kuću sa kedrovim gredama u koju si svraćao leti! U Tubuzbu, robovi što su žnjeli ječam, svi su se razbežali po gorama; a od magaraca, mazgi, mula, taorminskih goveda i konja, ni jednog jedinog više! Sve su ih odveli! Pravo prokletstvo! Ja to preživeti neću! — On plačući nastavi: — Au! Pa da si samo znao kako su podrumi bili puni a plugovi se sijali! O! Lepih ovnova! O! Lepih li bikova!

Hamilkara je gnev već gušio. On se izli:

— Ućuti! Jesam li prema ovome siromah? Nikakve laži! Kažite mi istinu! Hoću da saznam sve do poslednjeg sikla, sve do poslednjeg kaba! Abdalonim, donesi mi račune o brodovlju, one od karavana; one sa poljskih dobara i one od kuće! I ako vam nešto leži na savesti, loše po vaše glave! — Idite!

Svi nadzornici, povlačeći se unazad sa pesnicama sve do zemlje, izađoše.

Abdalonim se uputio da iz središnjeg dela zidne škrinje, donese užad sa vezanim čvorovima, svitke platna ili papirusa, ovčije plećke krasnopisom nakrcane. On sve to položi Hamilkaru pred noge, a u ruka mu stavi jedan ram od drveta na kome su bile udenute tri niti po kojima su klizile kuglice, zlatna, srebrna i rožnata, pa poče:

— Stotinu devedeset i dve kuće u Mapalu iznajmljene novim Kartaginjanima po ceni od jednoga beka za mesec.

— Ne! Previše je to! Štedi siromahe! I napisaćeš imena onih koji su najviše ugroženi. Uz to, saznaj koliko su oni odani Republici! Dalje.

Abdalonim je oklevao, iznenađen tom velikodušnošću.

Hamilkar mu iz ruke istrže platnene svitke.

— Šta imamo tu? Tri zdanja oko Hamona za dvanaest kezita mesečno! Neka bude dvadeset! Nisam rad da me bogataši požderu.

Upravitelj nad upraviteljima, pošto se duboko poklonio, nastavi:

— Tigelasu smo uzajmili, sve do kraja žetvene sezone, dva kikara po tri dinara, pomorska stopa; Bar Malkartu, petnaest stotina sikla uz zalag od trideset robova, ali već ih je u solanama umrlo dvanaest.

— Biće jer nisu bili žilavi — reče sufet, smejući se — Ne mari! Ako mu treba novac, udovolji mu! Uvek treba zajmiti, uz različitu stopu, već prema bogatstvu pojedinca.

Zatim sluga pohita da pročita sve ono što su doneli rudnici gvožđa u Anabi, lovišta korala, radionice purpura, razrez na naseljene Grke, izvoz srebra u Arabiju gde vredí deset puta više od zlata, zaplena brodova, desetak odbijen za hram Boginje.

— Svaki put sam prijavio za četvrtinu manje, Gospodar! Hamilkar je brojao kuglice, one su mu zvečale pod prstima.

— Dovoljno! Koga si isplatio?

— Stratoniklu Korinćaninu i trojici trgovaca iz Aleksandrije, evo po ovim zapisima (stiglo je) deset hiljada atinskih drahmi i dvanaest zlatnih talenata sirijskih. Hrana brodske posade dostizala je dvanaest merova mesečno za jednu triremu...

— Znam ja to. Koliki su gubici?

— Evo upravo ovde računa na ovim olovnim kaiševima — reče poslužitelj — Što se tiče brodova zajedno uzetih u zakup, kako je često toware trebalo bacati u more, te su gubili nejednako raspoređeni po glavi učesnika. Za užariju zaduženu iz arsenala, i koju im nije bilo moguće vratiti, sisiti su zahtevali osam stotina kezita, pre pohoda na Utiku.

— Opet oni! — Hamilkar reče, pa obori glavu; i ostane neko vreme tako kao da je skrhan težinom svih onih mržnji što ih je na sebi osećao. Ali ne vidim troškove iz Megare?

Abdalonim, sav pobledeo, ode da iz druge škrinje sa pregradama, druge javorove pločice donese, nanizane u svežnjeve sa kožnim vrpčama.

Hamilkar ga je slušao, radoznao da sazna kućne pojedinosti, i stišavajući se uz jednoličnost toga glasa što je ređao brojke; Abdalonim poče da zastaje. Najednom, on ispusti na zemlju drvene listove, pa se i sam baci potbuške, šireći ruke kao osuđenik. Hamilkar, nimalo uzbuđen, pokupi tablice; ali mu se usne rašire i oči se iskolačile, kada je spazio da je za jedan jedini dan utrošena takva grdna količina mesa, ribe, ptica, vina i začina, uz polupane vaze, pobijene robove i pogubljene tepihe.

Abdalon, još uvek potrbuške, saopšti mu sve o varvarskoj svetkovini. On nije mogao da se odupre naređenju Staraca — Salambo je, uostalom, bila voljna da se novac traći, kako bi se vojnici bolje ugostili.

Pri pomenu imena svoje kćeri, Hamilkar poskoči. A zatim stisnutih usana, on čučnu na jastučice; svojim noktima im je on gulio rese, dahćući, ukočenih zenica.

— Diži se! — reče mu; i on siđe.

Abdalonim pođe za njim; kolena su mu klecala. Ali, dograbivši jednu gvozdenu polugu, on se baci da kao u besu izvaljuje ploče. Iskoči tada jedan drveni kotur, a ubrzo se svom dužinom hodnika pojavilo više tih širokih poklopaca, koji su zaptivali udubljenja u kojima se čuvalo žito.

— Vidiš li ti to, oko Baalovo? — sluga mu reče, sav drščući — još nam sve nisu uzeli! I svaki je od njih dubok pedeset lakata a napunjen do vrha! Dok si ti bio na putu, dao sam da se iskopaju u oružarnicama, po vrtovima, svuda! Tvoja kuća je puna žita, kao srce tvoje mudrosti.

Hamilkaru pređe osmeh preko lica — Dobro si uradio, Abdalonime! — a zatim sagnuvši mu se na uvo: — Dobavićeš ga iz Etrurije, Brutijuma, odakle hoćeš, i nije važno po koju cenu! Naslaži i čuvaj! Imam da preuzmem, za sebe samog, sve žito kartaginsko.

Pa kada su stigli do kraja hodnika, Abdalonim, uz pomoć jednog od ključeva što su visili za pojasom, otključa jednu veliku četvorougona prostorijsku, po sredini kedrovim stubovima podeljenu. Kovanice od zlata srebra i bronzne, raspoređene po stolu ili nagurane po udubljenjima koja su se penjala duž sva četiri zida, i do njihovih spojeva sa svodom. Ogromne vreće od kože nilskog konja, podupirale su po ćoškovima čitave redove onih manjih; hrpe sitniša, gradile su brdašca po podu; dok bi, tu i tamo, poneka veća gomila što se urušila, izgledala kao razoreni stub. Veliki kartaginski novac, sa likom Tanide sa konjem i pod palmom, bio je izmešan sa onim iz njihovih kolonija, koji je bio uočljiv po biku, zvezdi, zemlji ili polumesecu. Pa su se videli, razbacani, i novčići svih vrednosti, svih veličina, svih epoha — još od starih asirskih, tanušnih kao nokat, pa sve do starih altinskih, po širini većih od ruke, uz dugmiće iz EGINE, pločice iz Baktrije, kao i kratke šipke iz drevne Lakademonije; na mnogima je bilo rđe, bio je ogreban, pozeleneo od vode, ili pocrneo od vatre, već prema tome je li bio uhvaćen u mreži, ili uzet, posle opsada, iz razvalina gradova. Sufet je vrlo brzo izračunao da li tu prisutne sume odgovaraju dobitcima ili gubicima koji su upravo bili pročitani; i već se spremao da pođe, kad on primeti tri bronzana ćupa,

sasvim prazna. Abdalonim sav užasnut okrene glavu a Hamilkar, pomiren, ništa ne reče.

Prođoše kroz preostale hodnike, kroz druge dvorane, i konačno stigoše pred jedna vrata gde su, da bi bio bolje čuvan, i jednoga čoveka zavezali za pojas dugačkim lancem, pričvršćenim za zid, po rimskom običaju, a odskora uvedenom i u Kartagini. Brada i nokti bili su mu izrasli preko svake mere, i on se njihao levodesno, kao životinja zatočena u kavezu. Kako je prepoznao Hamilkara, on se otrgne i vičući krene na njega.

— Milost, oko Baalovo! Smiluj se! Ubi me! Evo deset godina već kako nisam sunca video! Milost! U ime oca tvoga!

Hamilkar, ne osvrćući se na njega, zatapša rukama i pojave se trojica muškaraca; pa sva četvorica zajedno, upirući rukama, izvukoše iz tih alki ogromnu rezu što je zabravljivala vrata. Hamilkar uzme jednu buktinju, i iščeze u tami.

Verovalo se kako su na tom mestu bile porodične grobnice; ali se tamo nalazio samo široki bunar. Bio je iskopan samo da omete kradljivce, ništa u njemu nije bilo sakriveno. Hamilkar prođe pored njega; pa se zatim sagnu, i zavrti jedan strašno težak žrvanj na točkovima pa, kroz taj prolaz, on uđe u jednu prostoriju građenu kao kupa.

Zidove je prekrivala bronzana krljušt; u sredini se na jednom granitnom pijedestalu kip uzdizao Kabira po imenu Alet, utemeljivača rudnika u Celtiberiji! Po zemlji, naslonjeni uz postolje u obliku krsta, bili su poređani veliki štitovi od zlata i čudovišno velike vaze od srebra, zalivenog grlića, nestvarnoga oblika i koje su bile neupotrebljive; jer, imali su osećaj da ako iskuju tako pozamašne metalne odlivke, odvaljivanje bi, pa čak i odnošenje, bili skoro onemogućeni.

Uz pomoć buktinje koju je sa sobom imao, on upali rudarsku lampu što je bila učvršćena na vrhu idola; sve vatre, zelena, žuta, plava, ljubičasta, boje vina, boje krvi, najednom su osvetlile dvoranu. A ova je puna bila dragog kamenja koje je bilo pohranjeno u tikvama od zlata okačenim na bronzane kaiše kao lusteri, ili u njihovim prirodnim komadima, poređanim pri dnu zida. Tu je bilo tirkiza, praćkaškim zahvatom odeljenim iz planina, rubina stvorenih urinom risa. Pa kamenje za gatanje palo s meseca, tijani, dijamanti, sandastrumi, berili, a rubina bile su tri vrste, safira četiri, a smaragda ništa manje nego tuce. Ono je sevalo, nalik na mlečne kapljice, na grumenje modrog leda, srebrnastu prašinu, i svoju svetlost bacalo u pramenovima, zrakasto, zvezdasto. Kamenje stvrdnuto od udara groma, svetlucalo se kraj onog

kalcedona što leći trovanja. Bilo je tu i topaza s planine Zabarka, kako bi se predupredili strahovi, opala iz Baktrije, što sprečavaju pobačaj, i Amonovih rogova, koji se pod krevet stave da bi se sanjalo.

Vatre iz kamenja i plamenovi od lampe, ozarili su velike zlatne štitove. Hamilkar se, stojeći skrštenih ruku, smeškao: — i manje ga je sam prizor uveseljavao, nego li svest o svojim bogatstvima. Ona su bila nedostupna, neiscrpna, beskonačna. Dedovi njegovi, koji su pod njegovim stopama spavali, odašiljali su mu ponešto od svoje večnosti u srce. Oseti se isuviše blizu podzemnim duhovima. To je bila radost Kabirska; i krupni zraci svetla što mu je padalo na lice, činili su mu se krajevima neke nevidljive mreže, koji su ga posredstvom ambisa, povezivali sa središtem zemlje.

Ali je od jedne pomisli uzdrhtao i, namestivši se iza idola, on odšeta pravo prema zidu. Pa zatim po istetoviranoj ruci zagleda jednu vodoravnu crtu, uz druge dve, njoj unakrsne, što je u kanaanskim brojevima bio broj trinaest. Onda on izbroja sve do trinaeste ploče od bronzne, podiže još jedared svoj široki rukav; i, ispruživši desnu ruku, tumačio je sa drugog mesta na ruci još složenije linije, dok je po njoj šetao potanko i baš u stilu nekog svirača na liri. Na kraju, on udari bičem sedam puta; i kao nedeljiv, jedan se deo zida ceo otvorio.

On je sakrivao neku vrstu pećine, koja je pohranjivala tajanstvene stvari, bezimene, ali jedne neprocenjive vrednosti. Hamilkar se spustio tri stepenika niže; on iz jedne srebrne bačve uzme kožu lame koja je plutala po nekoj crnoj tečnosti, pa se opet popne.

Abdalonim tada preuzme da ispred njega hoda. Lupkao je po pločicama svojim dugim štapom oko jabučice okićenim zvoncima, i, ispred svake prostorije, Hamilkarovo ime izvikivao, kićeno hvalospевom i blagoslovom.

Po kružnoj galeriji na koju su svi hodnici izlazili, bilo je duž zidova naslagano šipki algumina, vreća lauzonija, kolača od zemlje sa Lemnosa, kao i kornjačinih oklopa prepunih bisera. Sufet, u prolazu, okrznuo bi ih haljinom, a da ne bi ogromne komade ćilibara, božanske supstance što je stvaraju sunčevi zraci, ni pogledao.

Izvi se jedan oblak pare od mirisa.

— Gurni ta vrata!

Oni uđu.

Unutra su golišavi ljudi gnječili testo, mleli travke, podsticali vatru na uglju. Nasipali su ulje u ćupove, otvarali i zatvarali male jajolike ćelije svuda u kružnom zidu izdubljene i tako brojne, da je prostorija ličila na unutrašnjost neke košnice. Mirobalona, bdelijumske smole, šafrana, kao

i ljubičica tu je bilo u izobilju. Svuda je bilo rasutog želatina, praška, korenja i staklenih posudica, grana filipendule i ružinih peteljki; bilo, je uprkos štiraksovom rasprašivaču koji je sa jednog tronožca u sredini prskao, od sveg mirisa zagušljivo.

Upravitelj nad umilnim mirisima, bled i dug kao neka voštanica, priđe Hamilkaru, da mu ugnječi u rukama jedan valjčić od metopiona, dok su mu druga dvojica trljali pete lišćem bakarije. Oni ih odgurnu: bili su to Kirenjani, besramnih običaja, ali koje su zbog njihovih tajni držali.

Da bi svoju revnost pokazao, upravnik nad mirisima sufetu ponudi da na kašičici od beloga zlata, proba malo esencije, pa jednim šilom probije tri indijska bezoara. Majstor toj veštini vičan, dohvati rog i, pošto ga je užarenom uglju prineo, nad svojom ga haljinom iskrenu; ukazala se mrka mrlja, bio je lažan. Tada on pogledom ošinu upravnika i, bez ijedne mu reči, on hitnu gazelin rog posred lica.

Ma koliko da je bio ljutit zbog krivotvorenja koja su na njegovu štetu išla, kada ugleda svežnjeve nardske valerijane, koje su pakovali u bale za prekomorske zemlje, on naredi da se u njih smeša antimon, kako bi postale što teže.

Pa upita za one tri kutije psagasa, namenjene za njegovu upotrebu.

Upravitelj nad mirisima prizna da o tome ništa ne zna, pošto su vojnici došli sa noževima i urlajući; on im je otvorio pregrade.

— Ti se dakle više njih bojiš nego li mene? — vrisnu sufet; i kroz dim su se te njegove zenice iskriale kao baklje na krupnoga bledog čoveka, koji je počeo da shvata. — Abdalonime! Pre nego što sunce zađe, ti ćeš ga propustiti kroz šibe: pocepaj mu kožu!

Ova ga je šteta, pa bila ona i manja od ostalih, prosto pomamila; jer uprkos svih svojih napora da ih izгна iz svojih misli, neprekidno je ponovo nailazio na varvare. Njihovo je pustošenje on pomešao sa sramotom svoje kćeri, a bio je na celu kuću kivan što su to znali a nisu mu kazali. Ali ga je nešto vuklo da se udubi u svoje nevolje, pa on, zahvaćen jednim ispitivačkim besom, ode da pogleda ispod hanagara, trgovačko stovarište, zalihe bitumena, drveta, kotvi i užarije, meda i voska, štofaru, zalihe namirnica, slagalište mermera, ambare sa silfijumom.

Išao je sa druge strane vrtova da proverii, u njihovim kolibama, i zanatlje u kućnoj radinosti, čije su prodavali proizvode. Krojači su opšivali plaštove, neki drugi su krpili mreže, neki drugi, opet, jastučice bojili šareno, krojili sandale, egipatski su radnici školjkom glačali papirus, kod tkača se čulo slaganje čunka, a nakovanj je odzvanjao kod oružara.

Hamilkar im reče:

— Kujte mačeve! Kujte svaki dan! Trebaće mi oni! — I iz nedara izvadi on kožu antilope natopljenu svakojakim otrovom da mu skroje oklop još jači od onog bronzanog, kome ni gvožđe ni vatra ne mogu ništa.

Čim je ovaj prišao radnicima, Abdalonim, kako bi njegov gnev preusmerio, pokuša da ga podigne protiv njih, omalovažavajući im rad glasnim negodovanjem — Ma kakav učinak! To je prosto sramota! Gospodar je isuviše dobar baš! — Hamilkar se, i ne slušajući ga, udalji.

Usporio je on, jer putem pred njega iskrsnu, s kraja na kraj, i krupno izgorelo drveće kakvo se po šumama sreće tamo gde su se zadržali čobani; ograda od kolja bila je izvaljena, voda iz korita oticala, a srča od stakla i kosti majmuna, ukazivali su se po blatnjavim lokvama. Poneki ostatak tkanine, visio je tu i tamo po žbunju; pod limunovima, istrunulo je lišće pravilo neko žuto đubrivo. Ustvari, sluge su tako sve ostavili, u uverenju da im se gospodar neće više ni vratiti.

Na svakom se koraku neka nova propast otkrivala, jedan dokaz onoga što je sebi bio zabranio da dočuje. Evo ga kako svoje purpurne čizmice krčmi gazeći po toj priljavnosti; što nije sav taj svet imao tu, pred katapultom, pa da ih sve raznese! Osećao se poniženim što ga je uopšte branio; bila je to budalaština, izdaja; pa, pošto nije mogao da se osveti ni vojnicima, niti Starcima, ni Salambo, baš nikome, a kako mu je gnev tražio nekoga, jednim je potezom, osudio on na rad po rudnicima, sve baštenske robove.

Svaki put kada bi ga ugledao kako prilazi parku, Abdalonim bi se sav stresao. Ali Hamilkar pođe stazom ka vodenici, odakle je dopiralo neko tugaljivo cviljenje.

Sred prašenja se obrtalo teško mlinsko kamenje, a što će reći, dve kupe od porfira, jedna na drugoj, i od kojih se gornja, za koju je bio pričvršćen levak, obrtala na donjoj uz pomoć jakih poluga. Grudima i rukama, neki su radnici gurali, dok su ostali, upregnuti, vukli. Trenje od veznog remenja, stvorilo im je svima oko pazuha gnojave kraste, kakve se viđaju oko vrata magaraca, a crna i nikakva krpa, koja tek da im je i pokrivala leđa, i visila nadole, udarala im je o cevanicu kao neki dugačak rep. Očiju zakrvavljenih, sa gvožđem što zveči na nogama, svima su prsa dahtala u skladu. Preko usta imali su svi oni brnjicu, na dva bronzana lanca okačenu, kako bi im bilo onemogućeno da jedu brašno, i rukavice bez prstiju koje su im ruke zatvarale ne bi li ih sprečile da ga krađu.

Po gospodarovom dolasku, škripale su drvene poluge još više. Žito

što se mlelo, škrgutalo je. Kada ih je nekolicina popadala na kolena, ostali bi, nastavljaajući, svi prešli preko njih.

On zatraži Gidenema da vidi, nadzornika robova; i ove se osoba pojavi, prikazujući svoje dostojanstvo, raskošnošću svoje odeće; jer tunika je njegova, sa strane usečena, bila od skupocenog purpura, teški kolutovi mu vukli uši i, da bi komade štofa što su mu obavijali noge sastavila, zlatna se vrpca, kao kakva zmija oko stabla, penjala od članaka do kukova njegovih. Među prstima, sve krcatim prstenjem, držao je jednu ogrlicu od kuglica ahata, radi raspoznavanja onih koje je opselo sveto zlo.

Hamilkar mu dade znak da se skinu brnjice. Svi se tada, uz krike izglednelog zverinja, baciše na brašno, koje su proždimali.

— Ti ih izmoriš! — kaza mu sufet.

Gidenem odgovori da to tako mora, kako bi ih ukrotili.

— Onda tebe nije vredelo slati u Sirakuzu, u školu o robovima. Dovedi mi ostale!

Pa se i kuvari i podrumari, konjušari, potrčci, i nosači ležaljci, ljudi iz perionica i žene sa svojom decom, lepo poređaše u bašti u jedan red, od trgovačke kuće pa do parka za divljim zverima. Svima im je zastao dah. Grdan je muk ispunio Megaru. Sunce se povlačilo nad Lagunom, pod katakombama. Paunovi su cikitali. Hamilkar, nogu pred nogu, stupao.

— Šta da radim sa ovim starcima? — on kaza; — Prodaj ih! Dosta nam je Gala, oni su pijandure! I dosta mi je Krićana, oni su lažovi! Nakupujte mi one iz Kapadokije, Azijate i crnce.

Začudio se što dece ima u tako malom broju — Svake godine, Gideneme, u kući moraju da se rađaju deca! Stanove ćeš im svake noći ostavljati otvorene da bi se mogli slobodno da mešaju.

Pa mu onda pokažu kradljivce, lenštine, bundžije. On je, uz prekore Gidenemu, delio kazne; a Gidenem, kao pravi bik, saginjao je svoje nisko čelo na kome su se dve široke obrve ukrštale.

— Gledaj, oko Baalovo — reče, pokazujući na jednog snažnog Libijca — Evo jednoga koga smo sa užetom oko vrata zatekli.

— Aha! Ti bi želeo da umreš? — prezrivo mu se obratio sufet.

A rob jednim neustrašivim glasom:

— Da!

Tada, ne vodeći računa ni o primeru, niti materijalnom gubitku, Hamilkar kaza posluzi:

— Sklonite ga!

Možda mu je bilo na pamet palo da prinese jednu žrtvu. Tu nesreću,

svaljivao je on na sebe, ne bi li izbegao neku strašniju.

— A ko je tebi odsekao ruku?

— Vojnici, o oko Baalovo.

A jednome Samničaninu, koji je šepao kao ranjena roda:

— A ti! Ko je tebi to uradio?

Njemu je to upravo nadzornik, slomivši mu nogu gvozdеном šipkom, uradio.

Ova idiotska svirepost razgnevi sufeta; pa, istrgavši Gidenemu njegovu ahatnu ogrlicu iz ruke, on će:

— Proklet bio pas čuvar koji ranjava stado. Sakatiti robove, dobroto Tanidina! Ej! Ti da svoga gazdu upropašćavaš! Da se on od balege uguši. A oni što nedostaju? Gde li su oni sada? Jesi li ih ti zajedno sa vojnicima pobio?

Lice mu je bilo jezivo da su se sve žene razbežale.

Robovi su se izmakli praveći širok обруč oko njih dvojice; Gidenem zbaci pomamno sandale; Hamilkar, uspravan, ostao je ruku dignutih ka njemu.

Međutim, uma bistra kao i sred najljućega boja, prisetio se on hiljada mrskih stvari, poniženja od kojih se bio sklonio; i u svetlu je svoga gneva, sve te svoje poraze on jednim udarcem premotao, ponovo. Upravnici su sa zemlje pobjegli u strahu od vojnika; iz koristoljublja možda, varali su ga svi, a tokom isuviše dugog vremena, suzdržavao se on.

— Da se dovedu! — on povika — i da ih sve vrelim gvožđem počelu žigošete kao kukavice!

Doneli su tada i na sredini dvorišta poređali okove, gvozdene okovratnike, noževe, lance za osuđeničke po rudnicima, stege za noge i takve slične za sapinjanje ramena, pa škorpije, bičeve sa trostrukim remenjem i kandžama na krajevima.

Sve su ih postavili bili licem prema suncu, sa strane Moloha-Proždirača, prostrte po zemlji i na leđima ili potrbuške, osim osuđenih na bičevanje, koji su stajali uspravljeni uz stabla, i uvek sa dvojicom uz njih, jednim koji je udarce brojao, a drugim, što ih je zadavao.

On pljesnu dlanom o dlan; remenje, uz fijuke, počeo da otkida koru s platana. Krv se kao kiša rasipala po lišću; i crvene su se telesine grčile u podnožju drveća, urlajući. Oni kojima su stavljali okove, noktima su grebli lica. Čulo se kako se otpiru vijci, gluvo su odjekivali udarci; ponekada bi se jedan piskutav krik najednom prolomio kroz vazduh. Kraj kuhinja, između krpa od odeće i smaknute kose, neki su ljudi lepezama oživljavali užareno ugljevlje, pa je miris izgorelog mesa

dolazio. Oni bičevani su padali u nesvest, ali zadržani vezovima po rukama, žmureći su glavom vrteli od jednog do drugoga ramena.

Ostali koji su to posmatrali, udarali su u vrisak od užasa, dok su se lavovi, koji su se, može biti, prisećali gozbe, protezali prema rubu svojih udubljenja.

Tada na ravnom delu svoje terase ugledaju Salambo. Ona, sa desna na levo, sva unezverena, pretrča preko nje. Hamilkar ju je spazio. Učinilo mu se da je dizala ruke, kako bi sa svoje strane zatražila milost; užasnut, on se zavuču u zabran sa slonovima.

Te su životinje bile ponos velikih domova kartaginskih. One su još dedove nosile, slavile pobjede u ratovima, i obožavali su ih kao miljenice Sunca.

Ove iz Megare, najbolje su bile u Kartagini. Hamilkar je, pred polazak zahtevao, od Abdalonima, da se zakune kako će paziti na njih. Ali su uginule od njihovih sakaćenja, i samo ih je preostalo tri, što su ležale nasred dvorišta, u prašini, pred ostacima njihovih jasala.

One su ga prepoznale i priđoše mu.

Jednoj je uvo stravično bilo rascepano, drugoj je široka rana bila na kolenu, a trećem slonu bila je odsečena surla.

Neočekivano, one su ga gledale nekako tužno, kao da su osobe sa razumom; i onaj koji je bio bez surle, sagnuvši svoju preveliku glavu, i savivši još i kolena, trudio se sa ga blago pomazi vrhom tog svog groznog patrljka.

Na tu životinjsku nežnost, dve suze mu iskočiše u oči. On skoči na Abdalonima.

— Ah! Bedniče! Na krst! Na krst!

Abdalonim, onesvestivši se, pade ničice na zemlju.

Iza radionica purpura, čiji se laki plavi dim dizao u nebo, odjeknuo je lavež šakala; Hamilkar zastade.

Pri pomisli na svoga sina, kao pri dodiru kakvog boga, odmah se primirio. To je produžetak njegove snage, beskrajno nastavljanje ličnosti njegove koje je nazirao, a robovi nisu razumeli odakle mu je uopšte takva staloznost naišla.

Uputivši se ka radionicama purpura, on prođe pored tamnice robova, tog dugačkog zdanja od crnog kamena izgrađenog u četvrtastoj jami sa stazicom oko nje i četiri stepeništa po uglovima.

Da bi upotrebio znak, Idibal je, nema sumnje, čekao da padne noć. Ništa mu nije još tako hitno, pomisli Hamilkar; pa siđe u tamnicu. Neki mu povikaše: — Vрати se! Najsmelijim su pošli za njim.

Otvorena su vrata lupala na promaji. Suton je ulazio kroz uzane

procepe i u unutrašnjosti su se razaznavali iskidani lanci koji su sa zida visili.

Evo sve što je od ratnih zarobljenika ostalo.

Hamilkar tada preko svake mere preblede, i oni koji su bili nagnuti nad jamom, videli su da se jednom rukom odupro o zid, da ne bi pao.

Ali je šakal tri puta zaredom zaurkao. Hamilkar digne glavu; nije jednu reč izgovorio, jedan pokret napravio. A zatim, kada je sunce bilo sasvim zašlo, on zamače za ogradu od kaktusa, da bi te večeri, na skupštini bogataša, u Ešmounovom hramu, on po dolasku izjavio:

— Svetlošću Baalima, prihvatam se zapovedništva punskih snaga a protiv vojske varvara!

BalkanDownload

www.BalkanDownload.com

VIII

Boj na Makaru

Već sutradan, on izvuče od Sisita 223.000 kikara u zlatu, i razreza namet od četrnaest šekela svim Bogatašima. Morale su i žene da daju doprinosa; plaćalo se i na decu i, nepojmljiva stvar za kartaginske običaje, prinudio je on čak i sveštenečka bratstva, da mu daju sredstva.

Pa je sve konje, sve mazge, sve oružje pokupio. Nekima koji su svoje bogatstvo hteli da prikriju, sva su im njihova dobra prodali; i, da bi i ostale tvrđice zaplašio, dade on šezdeset oklopa i petnaest stotina gomora brašna, on sam koliko i Društvo za slonovaču.

Poslao je ljude da mu u Liguriji kupe tri hiljade planinaca, priviknutih da se bore s medvedima; unapred su ih platili šest meseci, po četiri mina na dan. I uprkos tome, nedostajalo im je vojske. Ali on, za razliku od Hanona, nije primao svakog građanina. Pre svih odbijao je sve one koji tokom posla puno sede, pa trbonje ili one koji izgledaju malodušni; a primao je one građane drugoga reda, propalice iz Malke, decu varvara, oslobođenike. Kao nagradu, on je svim novopečenim Kartaginjanima obećao pravo punog građanstva.

Prvom mu je brigom postalo da preustroji Legiju. Ti prelepi mladići, smatrani za ratničku vrhušku Republike, bili su sami sebi gospodari. On im raščini oficire; sa njima je postupao grubo, terao ih da trče, skaču, u jednom se dahu popnu uz padinu Birse, bacaju koplje, bore se prsa u prsa, spavaju noću na otvorenom. Porodice, kada bi im došle u posetu, sažaljevale su ih.

Propisao je kraće mačeve i čvršće čizme. Utanačio je koliko im posluge sleduje i smanjio prtljag; u Molohovom su hramu čuvali tri stotine rimskih kopalja, on je, pored prvosveštenikovih žalbi, pokupio i njih.

Sa slonovima vraćenim iz Utike, kao i onima u posedu nekolicine

pojedinaца, oformio je falangu od devedeset i dva slona, i učinio je bez premca. Njihove goniče naoružao je maljem i dletom da im slome lobanju ako im se otmu.

I nikako nije to dozvolio, da mu generale Veliko Veće postavlja. Starci su pokušali da se pozovu na zakone, on je samo prelazio preko toga; više se nisu odvažili da mu prebacuju, i oni svi pognuti pod snagom njegovog genija.

Vođenje rata, države i blagajne, preuzeo je bio sve na sebe; i, kako bi odgovorio na optuživanja, on zatraži da mu računovodstveni revizor bude sufet Hanon.

Dao je da se poradi na bedemima pa, kako bi došao do kamenja, on sruši stare, unutrašnje zidove, sada sasvim nepotrebne. Ali je razlika u imetku, što je zamenila rasnu potčinjenost, nastavila da sinove pobeđenih drži odvojene od pobeđničkih; tako su patriciji gnevnim okom gledali na rušenje tih starih, razvaljenih zidina, dok se narod tome radovao, a ne znajući zašto ni sam.

Naoružane su čete od jutra do mraka krstarile ulicama; svakoga se trenutka čuo zvuk praporaca; prolazila su kola natovarena štitovima, šatorskim krilima, kopljima: dvorišta su bila puna žena koje su cepale platna; žar se prenosio sa jednoga na drugoga: duša Hamilkarova, nadahnjivala je Republiku.

On je svoje vojnike razdelio na vrste jednake brojnosti, pobrinuvši se da duž njih naizmenično razmesti jednog jačeg uz jednog slabijeg čoveka, kako bi manje bodre ili one plašljivije, istovremeno ta druga dvojica i vukla i gurala. Ali i sa tih tri hiljade Liguraca i najboljima iz Kartagine, on nije mogao da oformi jednu običnu falangu od 4096 teških pešaka hoplita, sa zaštitom od bronzanih šlemova i koji su nosili saris koplje od jasena, dugačko četrnaest lakata.

Dve hiljade mladića nosilo je pračke, po bodež i sandale. Kao pojačanje, služili su im sledećih osam stotina, a sa po jednim okruglim štitom i mačem rimskog tipa.

Teška konjica se sastojala od hiljadu i devetsto gardista koji su svi poticali iz Legije, pod prslucima od jarkocrvenih bronzanih kaiševa. Uz njih još i četiri stotine asirskih strelaca na konju, koje su zvali Tarentincima, sa kačketom od kože lasice, jednom sekirom sa dvostrukim sečivom, i kožnom tunikom. Najzad, hiljadu i dve stotine crnaca iz četvrti karavana, izmešanih sa Klinabarima, trebalo je da jezdi na pastuvima, a jednom se rukom držeći za grivu. Sve je bilo spremno, ali Hamilkar ipak kretao nije.

Često bi on noću izlazio iz Kartagine, sam, i zalazio još dalje od

Lagune, prema ušću reke Makar. Da li je hteo da priđe najamnicima? Ligurci iz tabora u Mapalu okruživali su mu kuću. Strepnja Bogataša već se pokazivala opravdanom, kad, jednoga dana, ugledaju oni tri stotine varvara kako se približavaju zidu. Njima sufet otvori vrata; ovi su im bili prebegli; pohrlili su bili svome gazdi, naterani strahom, ili odanosti radi.

Hamilkarovim povratkom najamnici nisu nimalo bili zatečeni; taj čovek, oni su mislili, i ne može da umre. Vratio se da svoja obećanja i ispuni: nada u kojoj nije ničeg neprimerenog bilo, koliko je jaz između Otadžbine i Vojske bio dubok. Uostalom, oni se nisu nimalo osećali krivima; slavije su bili smetnuli sa uma.

Uhode koje su pohvatali izvele su ih iz zablude. Time su najtvrdokorniji imali zbog čega da likuju; čak su se i mlakonje bili izmetnuli u gnevne. Osim toga, obe su im opsade već dosadile, pomaka bilo nije, više bi vredeo jedan boj!

Pa su se tako, silni vojnici raspustili i rasturili po poljima. Na vesti o uzimanju oružja, vratili su se. Mato je poskočio od radosti.

— Konačno! Konačno! — uskliknuo je.

Tada se njegovo ogorčenje koje je gajio protiv Salambo, okrenulo protiv Hamilkara. Sada je njegova mržnja dobila određenu lovinu; i kako je osvetu sada lakše bilo osmisliti, skoro pomisli da mu je već u ruci, pa je uživao u njoj. Istovremeno, obuzimala ga je sve uzvišenija milina, a proždimala sve ogorčenija žudnja. Jedno za drugim, video je sebe sred vojnika kako, nabijenom na koplje, vitla sufetovom glavom, pa kako u sobi, na postelji od purpura, steže tu devu u naručje, lice joj pokriva poljupcima, rukom povlači po toj njenoj dugoj kosi; i takva su ga maštanja, za koja je znao da su neostvarljiva, kinjila. On se, pošto su ga saborci imenovali za šališima, zakleo da nastavi rat; izvesnost da se iz njega vratiti neće, naterala ga je da postane nemilosrdan.

On dođe kod Spendija, pa mu reče:

— Ti ćeš da pokupiš svoje ljude! Ja ću dovesti moje! Upozorite Otarita! Gotovi smo ako nas Hamilkar napadne! Čuješ li me? Diži se!

Spendije je tim zapovednim načinom ostao zapanjen. Mato se, po svom običaju, lako zanosio, ali bi se ti nastupi koji su mu dolazili, brzo i stišavali. Sada se, međutim, on sav pretvorio i u mirnijeg i, istovremeno, još strašnijeg; jedna nadmena volja mu je sevala iz očiju, slična plamenu nekakvog žrtvovanja.

Grk nije mario za njegove razloge. On je stanovao u jednom kartaginskom šatoru sa porubom od bisera, osvežavao se pićem iz srebrnih pehara, igrao kotabu, pustio kosu i sporo izvodio opsadu. Uostalom, bio je ubacio obaveštajce u grad i nije uopšte hteo da krene,

siguran da će mu se za koji dan otvoriti kapije.

Nar Havas koji se među tim trima armijama potucao, baš se tada zatekao kraj njega. On je njegovo mišljenje podržao, čak Libijca optuži da želi, iz preterane hrabrosti, da njihov poduhvat napusti.

— Idi onda, ako se bojiš! — vrisnu na njega Mato — Obećao si nam smole, sumpora, slonova, pešaka, konja! Pa gde su?

Nar Havas ga podseti da je on potamnio poslednje Hanonove kohorte; — a što se slonova tiče, lovimo ih po šumama, pešadince naoružavaju, a konji su na putu; i Numiđanin, mazeći nojevo pero što mu je spalo bilo na rame, kolutao je očima kao žena i na jedan se razdražljiv način smejujlio. Mato, koji je pred njim stajao, nije imao šta da mu odgovori.

Ali uđe neki nepoznat čovek, mokar od znoja, unezveren, nogu okrvavljenih i otkopčanog pojasa; dah mu je tresao mršave slabine da prsnu i, sve se vreme služeći nemušt看 narečjem, on je svoje krupne oči kolačio, kao da prepričava neku bitku. Kralj istrča napolje i dozva svoje konjanike.

Oni su se tamo postrojili, stajući u jedan обруč pred njim. Nar Havas, na konju, sagnuo je glavu i grizao se za usne. Naposletku on svoje ljude razdvoji nadvoje, pa prvoj polovini reče da ga sačeka; onda jednim carskim potezom, galopom, otevuši se ostalima, nestade s vidika, put planina.

— Gospodaru! — promrmlja Spendije — baš ne volim ove neobične podudarnosti, sufet, koji se vraća, Nar Havas, koji odlazi...

— Pa! Koga je briga? — prezrivo će Mato.

To je razlog više bio da se, preduhitrivši time Hamilkara, oni sastave sa Otaritom. Ali ako bi se opsade gradova prekinule, izašlo bi njihovo stanovništvo i napalo ih sleđa, dok bi im Kartaginjani bili spreda. Posle poprilične priče, sledeće su mere bile donesene i neposredno sprovedene u delo.

Spendije i njegovih petnaest hiljada vojnika, izbili su sve do čvrsto građenog mosta na Makaru, a na tri milje od Utike; bokove su mu utvrdili sa četiri goleme kule sa na svakoj postavljenim katapultima. Stablima drveća, odvaljenim stenama, bodljikavim žbunjem opletenim, kamenim zidovima, začepljene su sve planinske staze, i svi klanci; na njihovim su vrhovima nabacali travu koju bi upalili kako bi im poslužila za dojave, a čobani, umešni da vide iz daleka, bili su ponameštani ovde-
onde.

Nema sumnje da Hamilkar neće, kao Hanon, poći Planinom Toplih Izvora. On bi morao da pretpostavi kako će mu Otarit, koji je gospodario

unutrašnjašću, preseći put. Sem toga, jedan neuspeh na samom početku, potpuno bi ga pomeo, dok bi mogao odmah da započne pobedom, ako su najamnici dalje. Mogao bi još da se iskrca kod Grozdanog Rta, pa da pođe na jedan od gradova. Ali bi se tada našao između dve vojske, neopreznost koju on ne sme da sa snagama manje brojnim, sebi dozvoli. Dakle, morao bi on da ide podnožjem Arijane, pa da skrene zatim levo, kako bi izbegao ušće Makara, i stigne pravo na most. A tamo ga je čekao Mato.

Noću, pri svetlosti baklji, on je nadgledao najmlađe. Odjurio bi do Hipo-Zarita, na radove po planinama, pa se vraćao, a da se ne bi ni odmorio. Spendije mu je na toj snazi zavideo; ali po pitanju slanja uhoda, izbora stražara, umeća pravljenja bojevih sprava i svih odbrambenih sredstava, Mato je krotko svog saborca slušao; i nisu više pominjali Salambo — jedan o njoj nije mogao ni da sanja, drugog je u tome pristojnost sprečavala.

Često bi se privukli Kartagini, da bi pokušali da zapaze Hamilkarove trupe. Oči su im vrcale prema vidiku; legli bi potrbuške, i od brujanja sopstvenih arterija, pomislili da čuju jednu vojsku.

On Spendiju kaza da, ako za tri dana Hamilkar ne priđe, on će mu sa svim svojim ljudstvom poći u susret i ponuditi bitku. Prošla su još dva dana. Spendije ga zadrža; ujutru šestoga dana, oni krenu.

Kartaginjani nisu ništa manje od varvara bili nestrpljivi da zarate. Po šatorima i u kućama, ista je želja bila i ista strepnja; svi su se pitali zašto Hamilkar okleva.

On se, s vremena na vreme, penjao na kupolu Ešmounovoga hrama, pokraj osmatrača mesečevih mena, i pratio vetar.

Jednoga dana, a bio je treći u mesecu Tibiju, ugledali su ga kako žurnim koracima silazi sa Akropolja. U Mapalu se dizala nekakva silna povika. Ubrzo su ulice oživele i svuda vojnici među uplakanim ženama koje su im se bacale na grudi, počеше da se laćaju oružja i da hitaju ka Hamonovom hramu, kako bi zauzeli svoja mesta. Njima nije bilo omogućeno da ih dalje isprate, čak ni da im se iko obrati, niti približi bedemima; tokom nekoliko minuta bio je čitav grad utihnuo kao golema grobnica. Vojnici su premišljali, oslonjeni o svoja koplja, dok su po kućama, oni ostali uzdisali.

Po zalasku sunca, izađe vojska kroz zapadnu kapiju; ali umesto da udari putem za Tunis, ili da se uhvati planina u smeru Utike, oni nastave uz obalu mora; i ubrzo se dokopaju Lagune, gde su se okrugla mesta, sva bela od soli, zarila kao divovski srebrni poslužavnici, zaboravljeni po priobalju.

Zatim se vodene lokve namnožiše. Tlo je, malo po malo, postajalo mekše, noge su upadale. Hamilkar se nije osvrtao. Išao je stalno na čelu; a konj je njegov, prekriven žutim pegama kao kakav zmaj, bacajući pene unaokolo, krupnim koracima grabio kroz mutljag. Bila se spustila noć, i to bez meseca. Nekoliko njih povika da idu u pogibiju; on im istrže oružje i dade ga posluži. Međutim, bivalo je blato sve dublje. Morali su da uzjašu tegleću marvu; ostali se uhvate za konjske repove; snažniji su povlačili slabije, a korpus je Liguraca pešadiju gurkao vrhovima kopalja. Zamračenost se pojačala. Bili su skrenuli s puta. Svi se zaustaviše.

I tada robovi sufetovi pođu svi napred da potraže kočice po njegovome naređenju a na određenom rastojanju pobodene. Oni bi povikali iz pomrčine a vojska pošla za njima.

Konačno su osetili da mogu da se odupru o tlo. Zatim se, kao maglovito, i jedna beličasta krivina ocrtala, te se oni zatekoše na samoj obali Makara. I pored hladnoće, nisu upalili vatru.

Po ponoći, pošto se vetar podigao u naletima, Hamilkar naredi da se vojska razbudi, ali se ne začu ijedna truba: njihove su ih starešine samo blago potapšale po ramenima.

Jedan čovek visokog stasa, siđe u vodu. Nije mu ni do pojasa dopirala; moglo je da se prođe.

Sufet tada zapovedi da se stotinak koraka dalje, trideset i dva slona, razmeste u reku, dok će ostali, tamo niže, zadržavati one kolone koje ponese matica; i svi, oružje držeći iznad svojih glava, kao da su između dva zida prošli, prebrode Makar. Bili su uočili da zapadni vetar, nanoseći pesak, zakrči reku i na njenom širem deli pravi jedan prirodan gaz.

Sada su se na levoj obali reke nalazili, licem prema Utici, a u prostranoj nizini, prohodnoj slonovima, koji su činili snagu njegove vojske.

Ovaj je genijalni potez osokolio vojnike. Povratio im jedno vanredno poverenje. Poželeli su da iz ovih stopa jurnu oni na varvare: sufet im je dao dva sata da odspavaju. Čim se ukazalo sunce, oni su u tri reda zakoračili u ravnicu: pre svih slonovi, pa laka pešadija sa konjicom za sobom, i na kraju je stupala falanga.

Varvari ulogoreni kod Utike, i na petanestak milja oko mosta, bili su zatečeni videvši kako se u daljini zemlja njiše. Taj vetar, koji je poprilično jako duvao, terao je peščane kovitlace; ovi su se podizali kao iščupani od tla, uzdignuti u vidu velikih dronjaka, žute boje, što su se kidali i nanovo pojavljivali, sakrivajući od najamnika punsku vojsku. Zbog uzdignutih rogova na obodu šlemova, neki su pomislili kako su приметili jedno krdo

bivola; drugi, zavarani lepršanjem plaštova, uvereni su bili su kako razaznaju neka krila, a oni koji su se puno naputovali, sležući ramenima, tumačili su sve to optičkom varkom. Bilo kako bilo, nešto je ogromno nastavljalo svoj pohod. Sićušna su isparavanja, tanana kao izdisaji, pretrčavala pustinjskom površinom; sunce, sada nešto poviše, jače je i sijalo: neka oštra svetlost, koja se pričinila kao da podrhtava, potiskivala je u dubinu nebesa i, prodirući u predmete, učinila rastojanje nemerljivim. Prevelika se ravnica odvijala na sve strane, dokle je pogled dosezao; i povijanja terena, skoro neprimetna, produžavala su se sve do krajnjih vidika, zatvorena jednom velikom plavom prugom, za koju se znalo da je bila more. Dve vojske, izašavši iz šatora, gledale su samo; narod u Utici, da bolje vidi, se slegao na bedeme.

Konačno su i oni razlučili nekoliko poprečnih pruga, načičkanih jednakim šiljcima. Oni su se zgušnjavali, rasli; crna su se brda ljuljuškala; iznebuha pojaviše se četvrtasti žbunovi; bili su to slonovi i kopljanici; jedan se samo krik podigao: — Kartaginjani! — i, bez opomene i bez naređenja, vojnici od Utike, jednako kao i oni od mosta, jurnuše navratnanos, da svi zajedno grunu na Hamilkara.

Čuvši to ime, Spendije se sav strese. On ga je dahćući ponavljao:

— Hamilkar! Hamilkar! A Mato nije bio tu! Šta da se čini? Nema načina da se pobegne!

Iznenadenje razvojem događaja, njegova prestravljenost od sufeta a ponajviše hitnost da se nađe neposredno rešenje, potpuno su ga pomeli: video je sebe kako ga hiljade mačeva probada, odrubljene glave, mrtvog. Ali ipak, na njegovu će zapovest, trideset hiljada ljudi krenuti za njim; obuzeo ga je bes prema samome sebi; on ponovo prigrli nadanja u pobedu; ona je bila puna blaženstva, a on poverovao da je neustrašiv kao Epaminonda. Da svoje bledilo sakrije, on namaza obraze rumenilom, pa zatim zakopča svoje potkolenice i oklop, iskapi putir čistog vina i potrči za svojom četom, koja je hitala ka Utici.

Obe su se tako brzo jedna drugoj pridružile da sufet nije imao vremena da svoje ljude prestroji u borbeni poredak. Oni, malo po malo, posustanu. Slonovi stadoše; klatili su svoje teške glave, nakrcane nojevim perjem, sve vreme udarajući surlom po ramenima.

Kako su se oni razmicali, u dubini su razabirali laku pešadiju, još dalje krupne kacige Klinabara, sa gvožđem što je gorelo na suncu, oklope, peruške, barjake u vijorenju. Ali je Kartaginska vojska brojala 11.396 ljudi, i činilo se da jedva može da se drži, jer je sva bila u obliku kvadrata, dugačka, uska po bokovima i stegnuta u samu sebe.

Videvši ih tako slabašne, varvare, tri puta brojnije, obuzme neka

nepojmljiva radost; Hamilkar se nije primećivao. Možda je ostao tamo dole? Uostalom, šta to mari? Prezir što su ga oni naspram ovih trgovčića gajili, pojačavao im je hrabrost; i pre nego što je Spendije zapovedio da se prestroje, svi su ga pročitali bili i već to sprovodili u delo.

Ovi su se bili razvili u poveliki pravi red, koji je obujmio krila punske vojske i samo što je nije i sasvim obavio. Ali dok su se nalazili na tristotinak koraka udaljenosti, slonovi, umesto da idu napred, vrata se unazad! A zatim, gle, kako i Klinabari, ti prevrtljivci, to isto učine; i iznenađenje se kod najamnika još uveća, kada su ugledali i sve strelce, kako trče da bi im se pridružili. Dakle Kartaginjani se boje, oni beže! Strašan smeh odjeknuo je među varvarskim četama, i, sa visine svoje jednogrbe kamile, Spendija zaurla: — Aha! Dobro sam ja to znao! Napred! Samo napred!

Istovremeno su tada iskočila koplja, strelice, kuglice iz prački. Slonovi, sapi probodenih strelama, počеше da galopiraju mnogo brže; njih zavi prilična prašina, i kao senke u oblaku, oni iščeznu.

Međutim se iz dubine začulo snažno trupkanje koraka, koje je nadmašivalo jak zvuk truba što su duvale kao furije. Taj prostor, što su ga varvari pred sobom imali, pun kovitlaca i graje, privlačio ih je kao bezdan. Neki se u njega i baciše, pojaviše se kohorte pešadije; sastaviše se, i u istom trenutku su i svi ostali videli kako pešadinci pristižu uz konjanike u galopu.

Ustvari, Hamilkar je naredio da falanga rasturi svoja odeljenja, a slonovima, lakim trupama i konjici, da se kroz taj otvoren prostor provuče, kako bi hitro izašli na krila, i vrlo dobro izračunavši razdaljinu do varvara, tako da, u trenutku prelaska u dodir s njim, Kartaginska je vojska cela predstavljala jedan veliki, prav red.

Po sredini se kostrešila falanga od čvrstih jezgara (sintagmi) ili popunjenih kvadrata sastavljena, sa šesnaest ljudi sa svake strane. Sve starešine, a svih pojedinačnih redova, pojavljivale su se između dugih i oštih gvožđa, što su izvirala nejednako, jer je prvih šest redova bilo svoja sariska koplja ukrstilo, držeći ih u sredini, a poslednjih deset ih je naslanjalo na ramena svojih drugova, što su se pred njima smenjivala. Ispod vizira na kacigama, sva su lica dopola iščezavala; svima su desnu nogu pokrivali bronzani štitnici; široki, valjkasti, spuštali su im se sve do kolena; i ta se strašna, četvorougaona masa, pomerala kao jedan, a izgledala da kao životinja živi, a kao sprava stupa u dejstvo. Dve su je pravilno poređane kohorte slonova pratile s boka; svojim drhtanjem, bacali su oni odbleske strela prikačenih uz njihovu suru kožu. Indusi koji su im čučali na grebenima, okruženi bokorima belog perja, držali su

ih kukama od harpuna, dok su unutra po kulama, ljudi do ramena zaklonjeni, odapinjali sa struna svojih velikih lukova, gvozdena vretena, vrha umotanog u upaljenu kučinu. Desno i levo od slonova, kružili su praćkaši, sa jednom praćkom oko krsta, drugom na glavi i trećom praćkom u desnoj ruci. Za njima Klinabari, svaki sa po jednim crncem uzase, kopalja upravljenih među ušima njihovih konja, svih pokrivenih zlatom baš kao što su to i oni bili. Za njima su razmešteni bili vojnici, lako naoružani, sa štitovima od kože risa, preko kojih su štrčali vrhovi kratkih kopalja, što su ih u desnoj ruci držali; i Tarentinci, koji su po dva konja zajedno vodili, izdizali su na oba kraja taj zid od vojnika.

Naprotiv, varvarska vojska, nije mogla da održi svoje ustrojstvo. Na prekomernoj širini njenoj, pojavili su se pregibi, praznine; svi su dahtali, od trčanja zadihani.

Falanga se glomazno zaljuljala, gurnuvši napred svu silu sarisa: pod ovom ogromnom težinom, najamnička linija, isuviše tanka, popusti ubrzo po sredini.

Tada se i kartaginska krila razviju ne bi li ih obuhvatila: za njima stignu i slonovi. Svojim ukoso držanim kopljima, falanga je presekla varvare; dve se ogromne kriške uskomešaju; krila, pod udarcima praćki i strela, pribili su uz falangu; da bi ih se otarasili, nedostajala im je konjica; sem dve stotine Numiđana, koji su navalili na Klinabare i njihov desni eskadron, svi su se ostali našli u okruženju, u nemogućnosti da se iz svojih redova izvuku. Opasnost je visila i neka odluka bila neodložna.

Spendije je zapovedio da se falanga istovremeno napadne sa oba boka, da bi se prošlo skroz na suprotnu stranu. Ali najzbijeniji redovi uklizaju među one najrazvučenije, zauzimajući ponovo svoja mesta, i ona se okrenu na varvare, isto tako strašna, kao i sa bokova kao što je to malopre bila i sa čela.

Oni posegnu na držalje sarisa, ali im je konjica, od pozadi, njihov napad preprečila; i falanga se, uz podršku slonova, skupljala i širila, pretvarala u kvadrat, kupu, romb, pa u trapez ili piramidu. Iznutra se neprekidno odvijalo dvojako pomicanje od glave do repa, jer su se oni iz pozadine primicali u prve redove, dok su se ovi, zbog premora ili svojih ranjenih, povlačili pozadi. Varvare je falanga prosto zgnječila. Bilo im je onemogućeno pomeranje unapred; to se moglo nazvati jednim okeanom po kome skaču crvene čaplje sa perjem od bronze, dok su se sjajni štitovi valjali kao srebrna morska pena. Ponekad su se, s kraja na kraj, slivale velike struje, pa se povlačile, a u središtu, troma je masa stajala nepomično. Koplja su se na smenu spuštala i podizala. Izvan toga, mlataranje isukanim oštricama, bilo je tako žustro, da su im se samo

vrhovi ukazivali, dok su rojevi konjanika, širili obruč, koji se vrtoglavo zatvarao oko njih.

Poviše glasova komandanata, sviranja rogova i ciguljanja lira, olovne kugle i bademi od gline, bačeni kroz vazduh, zviždeći, izbijali su mačeve iz ruku, mozak iz lobanja. Ranjenici, jednom rukom se zaklonivši iza svojih štitova, dizali su mač oslonjen balčakom o tlo, dok su se drugi, u lokvi krvi, izvijali da se ujedu za petu. Mnoštvo je toliko bilo pribijeno, prašina tako gusta, graja tako jaka, da je nemoguće bilo išta razabrati; kukavice koje su predlagali da se predaju, nisu ih ni saslušali. Kada bi ostali goloruki, gušali su se oni prsa u prsa; prsa su pucketala, stisnuta uz oklope, i leševi bi visnuli zabačene glave, između dve stegnute ruke. Tu se zadesila jedna grupa od šezdesetak Umbrijaca, koji su, nepomični na svojim cevanicama, sa kopljima pred očima, nepokolebani i škrgućući zubima, dve sintagme na uzmicanje naterali. Epirski pastiri jurnuše na levi Klinabarov eskadron da im šćepaju konje za grivu i zavitlaju svoje močuge na njih; životinje, zbacivši svoje jahače, se razbežaše po ravnici. Punski praćkaši, tu i tamo postrance, ostadoše zabezeknuti. Falanga je počela da se drma, zapovednici su bežali u neredu, oni iz pozadine gonili su vojnike, a varvari došli k sebi; oni se vraćaju; pobeda kao da je bila njihova.

Ali strašan se jedan začu krik, jedna rika od bola i gneva: to su bila ona sedamdeset i dva slona koja su se sada sjurila u dva reda, pošto je Hamilkar sačekao da se najamnici svi na jednom istom mestu nagomilaju, pa da ih sve na njih pusti; Indusi su tako žestoko bili po njima, da je po njihovim velikim ušima krv tekla. Njihove surle, namazane crvenilom, podignute visoko u vazduh su ličile na crvene zmije; na prsima im je bio namešten kolac, na leđima oklop, a kljove bile produžene kao sablja povijenim sečivima od gvožđa — i da bi ih još i više naljutili, oni su ih opili nekom mešavinom bibera, čistog vina i tamjana. Tresli su svoje ogrlice sa praporcima, i dizali vrisku; slonovođe tada sagnuše glave pod mlazom ognjenih strela što su počele da lete, odozgo sa kula.

Kako bi im se što bolje oduprli, varvari su nasrnuli u zbijenoj gomili. Slonovi banuše po sredini, žestoko. Mamuze sa njihovih grudnjaka, kao brodski kljunovi, probijale su kohorte. Ove su se u buljucima provlačile. Svojim surlama, oni su davili ljude, ili, kada bi ih odigli sa zemlje, predavali ih više glave, posadi u kulama; parali su im utrobe, odbacivali u vazduh i na njihovim su očnjacima od slonovače, creva nadugačko visila, kao pribori užarije na jarbolima. Varvari su pokušavali da im probodu oči, da im preseku cevanice; drugi bi im se

uklizali pod trbuh, tu zabadali svoj mač, i ginuli zgnječeni; oni neustrašivi, kačili su se o njihovo remenje; i pod plamenom, pod kuglama, pod strelama, oni bi nastavljali da im seku kaiševe, i pletena se kula, kao da je od kamena stropoštavala. Četrnaest od onih koji su se nalazili na desnom kraju, unezvereni svojim ranama, vratiše se u drugi red; Indusi dograbe svoj malj i dleto, pa, prislonivši im ih na teme, i zamahnuvši rukom, udariše iz sve snage.

Prevelike su se životinje slegale i padale, jedna preko drugih. Nastade čitava planina, a na toj hrpi strvina i oklopa, jedan je čudovišni slon, što su ga zvali Besom Baalovim, noge uklještene u lanac, nastavio sve do večeri da urla, sa strelom u oku.

Dotle su se oni ostali, kao pobednici koji uživaju u svome pustošenju, zbacivanju, gnječenju, okomili bili na leševe, ostatke. Da bi odbili čete koje su ih stisle bile kao venac, oni su se vrteli na svojim zadnjim nogama, u kružnom jednom kretanju, u nedogled, i jednako napredovali. Kartaginjani osete da im snaga nadolazi i bitka ponovo otpočne.

Varvari su smalaksavali; grčki su hopliti svoje oružje pobacali, strah je obuzeo i ostale. Zapazili su kako se Spendije nagnuo nad svoju kamilu i sa dva koplja je po ramenima mamuza. Tada svi naglo jurnuše na krila i potrčaše ka Utici.

Klinabari, čiji konji nisu dalje mogli, nisu ni pokušavali da ih sustignu. Ligurci, koje je morila žeđ, zavapili su da se ode do reke. Ali Kartaginjani koji su stajali u sredini sintagmi, i ponajmanje istrpeli, nogama su lupali o zemlju od želje za osvetom, koja im je, eto, sada izmicala; već su se dali u poteru za najamnicima; tada se pojavio Hamilkar.

Zadržavao je on srebrnim uzdama svog tigrastog konja sveg pokrivenog znojem. Pantlije okačene o rogove na šlemu, pucketale su iza njega na vetru, pod levo je bedro stavio svoj ovalni štit. Jednim pokretom svoga koplja sa tri šiljka, on zaustavi vojsku.

Tarentinci žurno preskoče sa konja koga su jahali na onog drugog, i otperjaju, levo i desno, prema reci i prema gradu.

Falanga je bez problema potamanila sve što je od varvara preostalo. Pre zamaha mačem, oni bi ispružili grlo i sklapali oči. Drugi bi se u nedogled branili; njih su iz daleka obarali pračkama kao pobesnele pse. Hamilkar beše preporučio da se hvataju zarobljenici. Ali su mu se Kartaginjani vrlo nerado pokoravali, toliko su osećali zadovoljstvo da zabodu mač u telo varvarinu. Kako je bilo već poprilično toplo, odabrali su da posao obavljaju kao kosači, ruku obnaženih do ramena; kada bi ga,

kako bi došli do daha prekidali, pogledom bi po poljima ponekog konjanika u galopu sledili, kako ganja vojnika koji beži; i kada bi mu pošlo za rukom da ga zgrabi za kosu, držao bi ga tako neko vreme, pa smlavio jednim udarcem sekire.

Pade noć. Od Kartaginjana, bilo od varvara, ni traga ni glasa. Oni slonovi koji su bili utekli, skitali su se sa zapaljenim kulama vidikom. Ove su gorele, tu i tamo u mraku, kao fenjeri napola pojedeni maglom; niti su se ikakva druga kretanja primećivala po polju, sem talasanja reke, nabujale od leševa, što ih je ona nosila prema moru.

Dva sata kasnije stiže Mato. Pri svetlosti zvezda nazirale su se dugačke i nejednake hrpe što su ležale po zemlji. Bili su to redovi varvara. Sagne se; svi su bili mrtvi. On počne da doziva iz daljine, niko se ne oglasi.

On je baš tog jutra napustio Hipo-Zarit da bi sa svojim vojnicima marširao ka Kartagini. U Utici, samo što ju je Spendije napustio, stanovnici su već palili ostavljene sprave. Svi su se ogorčeno borili. Međutim, graja što se napravila na mostu se na tako nerazumljiv način pojačala, da je Mato najkraćim mogućim putem udario preko planine, i pošto su varvari bežali ravnicom, nije ninakoga naišao.

Licem prema njemu, male su se mase u obliku piramide dizale u senci, a sa ove strane reke i bliže, bilo je, tik uz tlo, nepomičnog svetla. Ustvari, Kartaginjani su se bili povukli iza mosta a, da zavaraju varvare, sufet je brojne straže namestio sa ove strane.

Matu se, kroz neprestano napredovanje učinilo da razaznaje Kartaginska znamenja, jer su iskrsele u vazduhu nepomične konjske glave, privezane kraj kopalja na šošku, koja se nisu videla; i on začu nešto dalje, silnu buku, zvuk pesama i kucanja peharima.

Tada, ne znajući gde se nalazio, niti kako da pronađe Spendija, sav obuzet strepnjom, unezveren, izgubljen u toj tami, on se tim istim putem još žurnije vratio. Zora je rudela, kada je on sa planinskog visa ugledao grad, sa truplima mašina pocrnelim od plamena, kao skelete divova što su se oslanjali o zidove.

Sve je počivalo u tišini i nesvakidašnjem tištenju. Među vojnicima, na ivici šatora, ljudi, skoro sasvim goli, spavali su poleđuške, ili sa onom rukom uz čelo, kojom su pridržavali svoj štitnik. Neki su sa svojih nogu odvili okrvavljene zavoje. Oni koji su bili na umoru, vrteli su sasvim blago glavom, drugi su im puzeći donosili da piju. Duž uskih staza, stražari su koračali kako bi se ugrejali, ili su im lica bili upreli prema horizontu, sa kopljem o ramenu, u ukletom jednom stavu.

Mato je Spendija našao pod zaklonom od jednog dronjavog platna,

nataknutog na dve, u zemlju pobodene motke, a sa cevanicom u šaci i oborene glave.

Dugo su ostali a da nisu progovarali.

Na kraju Mato promrlja:

— Pobeđeni!

Spendije preuzme sumornim glasom:

— Da pobeđeni!

I na sva je pitanja on odgovarao pogledima očajnika.

Međutim, uzdasi, smrtni ropci, dopirali su sve do njih. Mato odmakne malo platno. Tada mu prizor vojnika u sećanje dozove jedan drugi poraz, u okolini tog istog mosta i škrgućući zubima:

— Bednici! Već se jednom...

Spendije ga prekine.

— Ni tada te nije bilo.

— To je neko prokletstvo! — vrisnu Mato — Ipak, ja ću je na kraju sačekati! Pobeđiću je! Ubiću je! Ej! Da sam samo bio tamo... Pomisao da je boj propustio, još ga je više bacala u očaj od samog poraza. On isuče svoj mač, pa ga baci na zemlju. — Ali kako su vas Kartaginjani tako potukli?

Bivši rob počne da priča o pokretima vojske. Matu se činilo kao da ih gleda, pa je padao u vatru. Trebalo je da vojska kod Utike, Hamilkara obuhvati s leđa, umesto da trči na most.

— Eh! Znam ti ja to! — Spendije reče.

— Trebalo je da udvostručiš po dubini, ne izlažeš laku pešadiju protiv falange opasnosti, i da slonovima ostaviš propust da bi izašli. U poslednjem smo trenutku mogli sve da preokrenemo: ništa nas nije teralo u beg.

Spendije uzvрати:

— Njega sam video kad je prošao u svom širokom crvenom plaštu, podignutih ruku, još više od prašine, kao neki orao koji leti kohortama uz bok; i na svaki njegov pokret glavom, ona se stezala, pa bi se bacila napred; gomila nas je naterala jedne protiv drugih; on me je gledao; u srcu sam osetio neku hladnoću kao da mi je mač zaboden bio.

— Možda je baš potrefio dan? — sasvim se tiho pitao Mato.

Sve su oni preispitivali, u pokušaju da otkriju šta je to sufeta baš u najpovoljnijem trenutku dovelo. Došli su do razgovora o položajima, i, da bi ublažili sopstvenu krivicu, ili pak, ne bi li nešto hrabrosti i samima sebi ulili, Spendije izjavi kako je još ostalo nade.

— Da li je nje još ostalo, to nije ni važno! — kaza Mato — Sasvim sam, ja nastavljam ovaj rat!

— Isto tako i ja! — povika Grk, poskočivši; on je zagrabio krupnim koracima; zenice su mu se iskrile, a čudan osmeh nabirao to njegovo šakalsko lice.

— Krenućemo iz početka, samo me ne ostavljaj više! Ja nisam stvoren za bitke na prejakom suncu; bljesak oštrica mi pomuti vid. To je neka bolest, isuviše sam mnogo vremena proveo u ropskoj tamnici. Ali mi daj da noću preskačem zidove, pa će leševi već biti hladni, pre nego što je petao i zapevao! Pokaži mi nešto, neprijatelja nekog, blago, neku ženu — on ponovi: — neku ženu, pa bila ona i kraljeva kći, i doveo bih, života mi, onu za kojom žudiš, pred tvoje noge. Ti me grdiš kako sam protiv Hamilkara bitku izgubio, međutim, ja sam je ponovo dobio. Priznaj! Moje krdo svinja nam je bolje poslužilo od falange Spartanaca.

I podležući potrebi da se ponovo podigne i ugrabi priliku za osvetom, on pa pobroja sve ono što je za najamničku stvar učinio bio. — Onaj koji je u sufetovim vrtovima nahuškao Gale, to sam Ja bio! Kasnije u Siki, sve sam ih napujdao strahom od Republike! Giskon ih je otpravljao, ali Ja nisam hteo da se tumačima omogući da govore. O! Kako su im se samo jezici iz usta isplazili!

Sećaš li se toga? Ja sam te odveo u Kartaginu; ja sam i zaimf ukrao. Odveo sam te kod nje. Učiniću i više od toga: videćeš! I kao neki ludak prasnu u smeh.

Mato ga je razrogačenih očiju posmatrao. Osećao je nekakvu boljku, kad se pred ovim čovekom nalazio, koji je istovremeno i takva bio kukavica, i toliko opasan.

Grk nastavi jednim veselim tonom, puckajući prstima.

— Evo je! Posle kiše sunce! Radio sam ja po kamenolomima, pa sam pio mastiku na brodu, koji je bio moj, pod nadstrešnicom od zlata, baš kao neki Ptolomej. Nedaća treba da služi da nas načini okretnijim. Radom se umilostivi sudbina. Ona voli one koji se zalažu. Popustiće ona!

On se vrati Matu i, uzevši ga za ruku:

— Gospodaru, Kartaginjani su sada u svoju pobedu sigurni. Ti imaš čitavu jednu vojsku koja se još nije potukla, a tvoji te ljudi slušaju. Postavi ih napred; moji će, zarad osvete, marširati. Ostalo mi je tri hiljade Karijaca, dvanaest hiljada praćkaša i strelaca, čitave kohorte! Mogli bismo čak da i jednu falangu oformimo, vraćajmo se!

Mato, zbunjen propašću, nije sve do sada išta smislio kako da se iz nje izvuku. On je slušao, zinuvi, i bronzano remenje koje mu je okruživalo rebra, podizalo se na poskakivanje njegovoga srca. On pokupi svoj mač, usto urlajući:

— Za mnom! Napred!

Ali su izviđači, kada su se vratili, objavili da su mrtvi Kartaginjani odneti, most da je sav porušen, a Hamilkara nigde nema.

www.BalkanDownload.org

IX

U polju

Pomislilo je on da će ga najamnici sačekati kod Utike ili da će protiv njega ponovo krenuti u napad; i nemajući dovoljnu silu ni da napadne a niti da odbije napad, ukopao se na jugu, po desnoj obali reke, što mu je neposredno pružalo zaklon od iznenađenja.

Želeo je da pre svega zažmuri na pobunu plemena i otrgne ih od one varvarske; posle bi se, kada oni budu odsečeni po unutrašnjosti, stuštio i istrebio ih.

Za četrnaest je dana, on umirio sve predele smeštene između Toukabera i Utike, sve sa gradovima Tiginikabom, Tesurom, Vakom i još drugima na zapadu: Zungarom, podignutim u brdima; Asurazom, slavnim zbog hrama u njemu! Đeradom, gde im rađa borovica; Taptis i Hagur poslali su mu izaslanike. Svet je dolazio sa sela, ruku prepunih namirnica. Neki su mu dolazili da u vrećama predaju glave onih najamnika, za koje su tvrdili da su oni ubili, a koje su u stvari posekli sa leševa; jer mnogo ih se bilo pogubilo pri bekstvu, pa su ih, tu i tamo, mrtve zaticali, po maslinjacima i ispod čokota.

Kako bi zasenio narod, Hamilkar je već sutradan po pobedi, dve hiljade zarobljenika sa poprišta bitke prebacio u Kartaginu — svi su oni pristizali u razvučenim trupama svaka od po stotinak ljudi, i sa rukama vezanim na leđima za bronzanu šipku, što im se držala pri vratu, dok su za njima, nailazili ranjenici u krvarenju; sasvim pozadi, konjanici su ih gonili udarcima biča.

Bili su u bunili od radosti! Ponavljalo se da je šest hiljada varvara pobijeno; ostali se neće održati, rat je završen; po ulicama se ljubilo, a lica bogova Pateka, bila su iz zahvalnosti namazana maslom i cimetom. Oni su, zbog svojih krupnih očiju, trbušina i obe ruke podignute do ramena, pod svojom najsvežijom bojom izgledali kao da su živi i

pridružili se narodnom veselju. Bogati su svoje kapije ostavili otvorene; grad je odzvanjao od huka दौरа; hramovi su ostajali po čitavu noć osvetljeni, a službenice Boginje silazile u Malku i nameštale javorova nogara na kojima su se podavale. Odobrili su zemljišta za pobjednike, a žrtve paljenice za Melkarta, tri stotine zlatnih kruna sufetu, a njegove su pristalice predlagale da mu se dodele nove povlastice i počasti.

On je preklinjao Starce ne bi li se otvorili prema Otarit, da se, ako treba, i svi varvari zamene za starog Giskona i ostale sa njim zatočene Kartaginjane. Libijci i nomadi, od kojih je ta Otaritova vojska ponajviše i bila sastavljena, jedva da su ove najamnike, ljude rase italske, grčke, i poznavali; i pošto im je Republika tolike varvare nudila u razmenu za šaćicu Kartaginjana, ispadalo je da su jedni bezvredni, a oni drugi silno vredni. Oni su posumnjali da se radi o zamci. Otarit to odbije.

Na to Starci izdaju ukaz da se svi zarobljenici pogube, iako ih je sufet da to ne čine molio i pismeno. On je računao da najbolje od njih pridoda svojim četama i tako izazove odmetanja. Ali je mržnja nadjačala svaku uzdržanost.

Dve hiljade varvara nalazilo se po Mapalu, vezanih oko nadgrobnih spomenika i trgovci, kuhinjske sudopere, kulučari pa čak i žene, udovice poginulih, sa decom, svi kojima se tako prohtelo, dolazili su da ih ustrelje i tako usmrte. Nišani se lagano, kako bi im se još više produžilo njihovo kažnjavanje: oni bi spustili ruku, pa bi je podizali, mic po mic; gomila se tiskala i urlala.

Oni nepomični su tražili da ih dovedu na nosilima; mnogi su iz predostrožnosti svoje sopstveno jelo donosili, pa tu ostajali sve do uveče; neki su tu provodili i noć. Postavljeni su i šatori u kojima se pijančilo. Mnogi su se prilično ovajdali, iznajmljujući lukove.

Zatim bi sve razapete leševe ostavili da vise uspravljeni, pa su jednako ličili na crvene kipove nad grobovima, a ushićenje hvatalo čak i ljude iz Malke, koji su poticali iz starosedelačkih porodica i, po običaju, ravnodušni bili prema otadžbinskim obzirima. Kao priznanje svim užicima kojim ih je ona obasula, ovoga su se puta za njenu sreću zabrinuli, osetivši se Punima, i Starci tu ispadnu vešti, što su jedne takve osvete radi, stopili oni baš čitav narod.

Blagoslov bogova tu nije izostao; sa svih nebeskih strana, obrušile se gavranovi. Leteli su oni kružeći vazduhom uz silno promuklo graktanje, i praveći baš poveliki oblak, koji se neprestano okretao oko svoje ose. Mogli su da ga primete od Klipeje, iz Rada i sa Rta Hermeuma. Iznenada, umeo je da se poneki put i rasturi, šireći u daljini svoje crne spirale; to se dešavalo kada bi orao u njegovo središte prodro,

pa, otišao; po terasama, kupolama, na vrhovima obeliska, i pod zabatima hramova, bilo je, ovde-onde, ptičurina što su u jarko crvenim kljunovima stezale ljudske dronjke.

Zbog zadaha su se Kartaginjani smilovali da skinu leševe. Neke su od njih zapalili; ostali su bili bačeni u more, i talasi, gurani severcem, posejali ih po plaži, na samom kraju zaliva, baš pred Otaritovim logorom.

Takvo kažnjavanje, svakako da je prestravilo varvare, jer su ih odozgo sa Ešmouna videli kako spuštaju šatore, skupljaju svoja stada, dižu prtljag na magarce, i uveče, istog tog dana, čitava se armija udaljila.

Trebalo je da ista vojska, pomerajući se od Gore Toplih Izvora, pa naizmenično do Hipo-Zarita, zabrani sufetu pristup tirskim gradovima kao i da mu onemogući povratak u Kartaginu.

Za sve bi to vreme, druge dve vojske pokušale da se domognu s juga, Spendije s istoka a Mato sa zapada, tako da se sve tri spoje, iznenade ga i uhvate u mrežu. Zatim, naišlo je pojačanje kome se nisu ni nadali više; pojavio se Nar Havas sa tri stotine kamila i tovarom bitumena, dvadeset i pet slonova i šest hiljada konjanika.

Sam je sufet smatrao mudrim, ne bi li oslabio najamnike, da ga zabavi u dubini njegovoga kraljevstva! Iz kartaginske se pozadine, on sporazumevao sa Mazgabom, jednim getulskim razbojnikom, koji je težio da stvori sopstveno carstvo. Uz pomoć punskog novca, taj je pustolov pobunio numiđanske državnice, obećavajući im svima slobodu. Ali Nar Havas, koga je o tome upozorio sin njegove dojlje, upadne u Sirtu, potruje pobednike vodom iz cisterni, smače ih nekoliko, uspostavi nanovo sve kako je i pre bilo, i stiže on protiv sufeta, bešnji nego što su to sami varvari bili.

Vođe sve četiri vojske su se sporazumeli o samom načinu vođenja rata. On će biti dug: trebalo je baš sve predvideti.

Prvo su se dogovorili da zatraže pomoć od Rimljana, i taj je zadatak ponuđen bio Spendiju. Kao begunac, on se nije usuđivao da ga prihvati. Dvanaest ljudi iz Grčkih kolonija ukrcali su se u Anabi na jednu numiđansku šalupu. Pored toga su vođe od svih varvara zatražili zakletvu o potpunom pokoravanju. Svakoga su dana zapovednici vršili smotru odeće, obuće; čak su i zabranili stražarima da nose štitove, jer su se ovi često kopljem o njih oslanjali, pa bi, tako stoječki, i pospali; oni koji su bilo kakav prtljag vukli, prinuđeni su bili da ga se otarase, sve je, na rimski način moralo da se nosi na leđima. Iz predostrožnosti od slonova, Mato ustanovi četvu konjanika oklopnika, u kojoj su čovek i konj nestajali pod jednim zaklonom od kože nilskog konja, načičkane

ekserima; a da bi konjima bolje zaštitili kopita, naprave im čizmice od spletene rogozine.

Bilo im je zabranjeno da haraju po gradovima, da zlostavljaju one koji nisu od punske rase. Ali kako se oblast oko njih već iscrpljivala, zapovedio je Mato da se namirnice dodeljuju po glavi vojnika, bez obzira na žene. Oni su je na početku i delili sa njima. Od pomanjkanja su hrane mnogi oslabili. Ovo je bio neprestan povod za svađe, grdnje, dok su mnogi sebi tuđe družbenice privukli, njime ih mameći, ili im samo obećavajući deo svoga obroka. Mato naredi da se sve one oteraju, i to neumoljivo. One sve prebegnu u Otaritov logor; ali ih Galkinje i Libijke i odatle, uz silne pogrde oteraju.

Naposletku one dođoše pod zidove Kartagine, da zaštitu izmole kod Cereze i Prozerpine, jer se u Birsu nalazio hram, sa ovim boginjama posvećenim, sveštenicama, a koje su ispaštale zbog onih užasa, počinjenih ranije tokom opsade Sirakuze. Sisiti su, na osnovu svog obalskog prava, zatražili najmlađe za prodaju, a novopečeni Kartaginjani poženi su sve Lakademonjanke jer su one bile plave.

Neke su uporno pratile vojsku. One bi trčale uz sintagme, pored zapovednika. Svoje su muškarce dozivale, povlačile ih za ogrtače, busale se u grudi proklinjući ih, sve pružajući u rukama njihovu dečicu koja su plakala. Taj je prizor otrombavio varvare. One su postajale smetnja, opasnost. Odgurali bi ih i više puta, one su se ponovo vraćale. Mato ih je razjurio udarcima kopalja Nar Havasovih konjanika; i kada su mu Balearci zavapili kako im trebaju žene:

— Nemam je ni ja! — odgovorio im je on.

U tom ga je trenutku duh Molohov obuzimao. Uprkos pobunama njegove savesti, stravične je stvari radio, umislivši da se pokorava glasu nekog boga.

Kada nije mogao da ih opustoši, sipao je po poljima kamenje kako bi ih učinio neplodnim.

Ponovljenim je porukama on pritiskao Otarita i Spendija da požure. Ali su pokreti sufetovi postajali neshvatljivi. On je svoj logor, jedan za drugim, postavljao u Ejdosu, u Monharu u Tehentu: izvidnici se učinilo da su ga opazili i u okolini Ismila, uz Nar Havasovu granicu, i saznalo se da je iznad Terburbe prešao reku kao da se vraća u Kartaginu. Samo što se na jednom mestu našao, on se prebacivao na drugo. Putanje kojima je išao, uvek su ostajale nepoznanica. Ne upuštajući se u bitku, sufet je tako čuvao prednost; kao progonjen od varvara, izgledalo je da ih on vodi.

Ti pokreti napred-nazad, Kartaginjane su još i više zamorili; a i Hamilkarove su se snage, pošto nisu obnavljane, iz dana u dan sve više

smanjivale. Narod mu je sa sela, mnogo sporije donosio namirnice. Svuda je sada susretao oklevanje, neku potihu mržnju; i uprkos njegovog preklinjanja kod Velikog Veća, nije iz Kartagine nikakva pomoć stizala.

Govorilo se (ili možda verovalo u to) da njemu ona i ne treba. Bilo je to neko lukavstvo, ili nepotrebne žalopojke; pristalice Hanonove, da bi mu nudile, uveličavale su značaj te njegove pobjede. Čete kojim on zapoveda se žrtvuju; ali neće mu baš uvek svi zahtevi biti ispunjeni. Rat je bio poprilično težak! I već je i previše košta, te su ga i plemići iz sopstvene stranke samo mlako podržavali.

Tako je, očajan zbog ponašanja Republike, Hamilkar od domorodaca sve ono što mu je bilo potrebno za rat, silom uzimao: žita, ulja, drveta, životinje, pa i ljude. Ali stanovništvo nije oklevalo da beži. Gradiće kroz koje su prolazili, zaticali su oni prazne, preturali su po kolibama a da unutra ništa i ne nađu; uskoro je stravična jedna usamljenost obavila punsku vojsku.

Gnevni, Kartaginjani su se predali haranju unutrašnjosti; zatrpavali su cisterne, palili kuće. Varnice, koje je nosio vetar, rasipale su se nadaleko i čitave bi šume po brdima buktale; doline bi bile omeđene celim jednim vatrenim vencem; da bi se prošlo na onu drugu stranu, bili su prinuđeni da čekaju. Pa bi onda svoj pohod nastavljali, po jarkom suncu i preko toplog pepela.

Ponekada se uz rub puta, a u nekom grmu, videlo svetlucanje kao da je iz očiju tigraste mačke. To je neki varvarin koji se bio namazao prašinom da bi se u boju grmlja utopio, čučao na petama; dok se duž neke razvaline išlo, oni koji su bili na krilima, sasvim bi iznebuha čuli kako se skotrljalo kamenje; pa kada bi oči podigli, dalje bi, u dubini klanca, bosonogog čoveka videli, kako skakuće.

Iako su Utika i Hipo-Zarit bili oslobođeni, jer ih najamnici nisu više opsedali, Hamilkar im naredi da mu priteknu u pomoć. Ali ne usuđujući da se izlože, oni su mu odgovarali nejasnim rečima, pohvalama i izvinjenjima.

On naglo okrene ka severu, odlučan da mu se jedan od gradova tirskih otvori, pa makar morao i da ga opsega. Nedostajalo mu je mesto na morskoj obali, kako bi sa ostrva ili iz Kirenajke dovlačio hranu i vojnike, i priželjkivao da to upravo bude luka Utike, kao najbliža Kartagini.

Sufet se dakle uputi na Zuitin, oprezno obišavši Hipo-Zaritsko jezero. Ali ubrzo je bio prinuđen da svoje pukove razvuče u kolonu, kako bi prešao preko planine koja je te dve doline razdvajala. Sunce je

zalazilo, kada su oni stupili na sam vrh udubljenja u obliku levka, i kada su spazili pred sobom, tik uz zemljište, bronzane vučice koje kao da su trčale po travi.

Tada se, najednom krupne perjanice podigoše, i u snažnom ritmu flauta, sjajna se pesma začula. Bila je to Spendijeva vojska; jer su Kampanci i Grci, iz gađenja prema Kartagini, preuzeli bili znamenja Rima. Istovremeno su se, na levoj strani, ukazala dugačka koplja, štitovi svi od kože leoparda, laneni štitnici, a obnažena ramena. To su bili Matovi Iberijci, Luzitanci, Balearci, Cetuli; čulo se i rzanje Nar Havasovih konja; oni su bili raštrkani po brdu; onda nadode bezoblična rulja a kojom je Otarit zapovedao: Gali, Libijci, nomadi; a među njima su se poznavali „Strvojadi“ — po ribljoj kosti u kosi,

Tako su se varvari, tačno usklativši svoje marševe, sastavili bili. Ali i oni sami iznenađeni, ostali su nekoliko minuta nepomično, da bi se usaglasili,

Sufet je svoje ljude nagomilao u kružnu gomilu, ne bi li na taj način svuda pružio jednak otpor. Visoki šiljati štitovi, razbacani jedni kraj drugih u travi, okruživali su tu pešadiju. Klinabari su bili spolja, a sve dalje, od mesta do mesta, slonovi. Najamnici su bili posustali od premora; više je vredelo dočekati dan; i, sigurni u svoju pobedu, zabavljeni su bili jelom.

Bili su upalili velike i jarke vatre, koje su ih zabljesnule, a punsku vojsku ispod njih, ostavile u senci. Hamilkar dade da se, po ugledu na Rimljane, oko njegovog logora iskopa šanac, petnaest koraka širok i šest lakata dubok; od iskopane je zemlje, unutar njega, podigao zaklon po kome je pobo oštro i unakrsno kolje, pa su, kad je sunce izašlo, varvari bili zatečeni prizorom Kartaginjana koji su se svi tako bili ušančili, kao da su u tvrđavi.

Među šatorima, prepoznali su oni Hamilkara koji se šetkao i izdavao naređenja. Telo mu je sapeto bilo u jedan mrk oklop razrezan u male krljušti, i, u pratnji svog konja, s vremena na vreme se zaustavljao da svojom ispruženom desnom rukom nešto iscrta.

Nije se samo jedan od njih tada podsetio sličnih jutara, kada su, uz kreštanje roga, lagano prolazili pokraj njega, i njegovi ih pogledi, kao da su pehari vina okrepljivali. Sve ih zahvati nekakva razneženost. A oni koji ga nisu upoznali, naprotiv, ludovali su od radosti što su ga se dočepali.

Međutim, kada bi svi istovremeno navalili, samo bi oni na tom preuskom prostoru jedni drugima naudili. Numiđani su mogli da upadnu po sredini, ali oklopima zaštićeni Klinabari bi ih smlavili; a još

treba proći i kolje, kako? Slonovima, nisu još bili dovoljno vični.

— Svi ste vi kukavice! — izdere se Mato.

I on sa onim najboljima polete prema šancu. Jedno ih pravo jato kamenja, sve odbaci natrag, jer je sufet sa mosta pokupio sve njihove ostavljene katapulte.

Ovaj neuspeh je skoro trenutno varvare, i inače po duhu prevrtljive, okrenuo. Višak one njihove smelosti, nestao je; pobjedu su hteli ali uz što manja izlaganja opasnosti. Kako je to Spendije zamislio, trebalo je položaj, što ga sada imaju, brižljivo očuvati i punsku vojsku izgladnati. Ali se Kartaginjani bace da kopaju bunare, i iz planina koje su okruživale breg, izvuku vodu.

Bacali su sa vrha kolja strele, zemlju, balegu, kamenje što su ga čupali iz zemlje, a uz to je bez prestanka, duž zemljanog nasipa, zamahivalo i onih šest katapulta.

Ali će i sami ti izvori presahnuti; namirnice će se potrošiti, katapulti dotrajati; na kraju će ovi deset puta brojniji najamnici likovati. Sufet, kako bi dobio na vremenu, smisli pregovore, i, jednoga jutra, varvari tako, zateknu na svom prednjem položaju jednu ovčiju kožu, odozgo ispisanu. On se pravdao zbog svoje pobjede: Starci su ga naterali da povede rat, i kako bi im pokazao da je čovek od reči, nudi im on pljačkanje Utike ili Hipo-Zarita, onoga koga oni već izaberu; Hamilkar, na kraju, izjavljuje da ih se ne plaši, pošto je pridobio izdajnike, pa će zahvaljujući njima, lako na kraj izaći i sa svima ostalima.

Varvari nisu znali šta da kažu: ovaj predlog za brz plen došao im je kao san: svi su strahovali od moguće izdaje, pa ni pomišljali nisu, da se tu ustvari radi o sufetovoj podvali, i počeli da zaziru jedni od drugih. Pazili su na reči, pokrete; noću su se, u strahu, budili. Mnogi su napuštali svoje drugove; prema svome bi nahođenju odabrali vojsku, a Otaritovi Gali priđuše uz Cisalpine, ljude čiji su jezik razumevali.

Svako su se veče okupljala ta četvorica vođa u Matovom šatoru, i, čučnuvši oko velikog štita, pažljivo gurali i povlačili drvene figurice, što ih je, da bi podražavao pokrete vojske, izmislio Pir. Spendije je prikazivao sredstva kojima je raspolagao Hamilkar; preklinjao je da se ovakva prilika ne ispušta, i svim se bogovima zaklinjao. Mato, gnevan, hodao je mlatarajući rukama. Rat protiv Kartagine kao da je bio njegova lična stvar; on se ljutio što svi se ostali pačaju u njega, a ne žele da mu se potčine. Otarit mu je čitao reči s lica i odobravao ih. Nar Havas prezrivo podiže bradu; nije bilo predloga a da mu se nije činio pogibeljnim; i nije se više osmehivao. Otimali su mu se uzdasi kao kada progutamo bol jednog nedosanjanog sna, ili očajanje nekog neostvarenog poduhvata.

Dok su se tako kolebljivi varvari premišljali, sufet je pojačao svoju odbranu: on dade da se sa ove strane palisada iskopa još jedan rov, podigne dodati bedem, dograde po uglovima drvene kule; robovi pobodu u zemlju zamke, sve do samih predstraža. Ali slonovi, kojima su obroke smanjili, već su se po svojim zabranima ritali. Da se uštedi na travi, on je naredio Klinabarima da od svojih pastuva, one manje snažne ubiju. Neki su se o to oglušili, on im poskida glave. I konje su jeli. Sećanje se na to sveže meso, sledećih dana u stravičnu tugu pretvaralo.

Iz pozadine toga amfiteatra, u koji su bili stešnjeni, videla su se svuda unaokolo, po visovima, četiri varvarska logora, sva uzavrela. Žene su kružile sa mešinama na glavi, koze uz meket lutale među snopovima kopalja; straže su se smenjivale, jelo se oko tronožaca. Ustvari, plemena su im u izobilju hranu donosila, i ni sami nisu u to sumnjali, koliko je njihova nepreduzumljivost prestravljalala punsku vojsku.

Već drugoga dana primete Kartaginjani da je kod nomada u logoru, po strani od ostalih, jedan odred od osam stotina ljudi. Bili su to Bogataši koje su kao zarobljenike držali od početka rata. Libijci su ih sve po ivici jame poređali i, postavljeni iza njih, odapinjali koplja, služeći se njihov telima kao štitovima.

Ovi jadnici jedva da su bili prepoznatljivi, koliko im se lice gubilo pod prljavštinom i gamadima. Njihova je, ponegde sasvim iščupana kosa, otkrivala čireve po glavi, a bili su tako mršavi i grozni, da su ličili na mumije u pojedenim čaršavima. Neki su, tresući se, nekako budalasto jecali; drugi, opet, svojim zemljacima dovikivali da gađaju te varvare. Jedan je bio od njih sav ukočen, niskoga čela, koji je ćutao; njegova mu je duga bela brada padala sve do lancima prekrivenih ruku; i Kartaginjani su, osetivši u dnu svoje duše kao da se Republika urušila, prepoznali Giskona. Mada su se našli na opasnom mestu, tiskali su se da ga vide. Na glavu mu je bila navučena smešna kolajna od kože nilskoga konja, oivičena šljunkom. Nju je Otarit bio smislio, ali se ona Matu nikako nije sviđala.

Hamilkar, sav ogorčen, otvori kolje, rešen da se, kud puklo da puklo, probije; i u žestokom se naletu, Kartaginjani popnu do pola kosine, za nekih tri stotine koraka. Toliki ih je talas varvara zapljusnuo, da ih je ponovo odbacio na polaznu liniju. Jedan je od stražara iz Legije ostao sa one strane, spotičući se o stene. Zarksas pritrča i, bacivši ga na zemlju, zari mu bodež pod grlo; on ga izvuče, pa mu se baci na ranu — pa priljubivši uz nju usta, a grcajući od радости, i sa trzanjem koja su mu celo telo tresla, sve do peta — on je na dušak ispijao krv; a onda, sasvim

mirno, sede na leš, zabacivši vrat otkri svoje lice, da bi bolje upio vazduh, baš onako kao što košuta radi samo što se napila na nabujalom potoku, pa gromko zapeva neku balearsku pesmu, jednu nerazgovetnu melodiju punu produženih zavijanja, što se prekidala, vraćala, kao odjeci kojima nam odgovaraju planine; zvao je svoju mrtvu braću, i pozivao ih na gozbu; — a zatim ispustivši šake među kolena, polako je sagao glavu i zaplakao. Ovaj svirepi čin užasnuo je varvare, naročito Grke.

Kartaginjani, počevši od tog trenutka, nisu više pokušavali da izađu; — a nisu pomišljali ni da se predaju, jer bi sigurno stradali pod mukama.

Međutim, hrane je, uprkos Hamilkarovoj brizi, stravično ponestajalo. Na svakoga nije ostajalo više od deset k'komera pšenice, tri hina prosa i dvanaest betza sušenog voća. Više nema ni mesa, niti ulja ili usoljenog, i ni zrna ječma konjima; gledali su ih kako spuštaju svoje smršavele kragne, tražeći po prašini po koju vlat izgažene slame. Više puta bi osmatračići, koji su stražarili na bedemu, pri mesečini, primetili nekog varvarskog psa, koji bi došao da nešto glođe po đubrištu ispod opkopa; maznuli bi ga kamenom, i, pomažući se kaišem sa šlema, spustili se niz kolje i onda ga bez reči i pojeli. Neki put bi se podigao jeziv lavež, i čovek se ne bi više vratio. U četvrtoj dilokiji, dvanaeste sintagme, trojica iz falange, u svađi oko jednog psa, poubijali su se noževima.

Svi su tugovali za svojim porodicama, svojim kućama: sirotinja, za svojim kolibama u obliku košnice, sa školjkama na pragu, razapetom ribarskom mrežom, a patriciji za svojim prostranim dvoranama ispunjenim plavičastim pomrčinama, kada se, u najmlitavije doba dana, odmaraju slušajući potmulu zvuk ulica, pomešan sa treperenjem lišća, što se pokretalo u njihovim baštama; — i, da bi još više oni u ove misli utonuli, štaviše u njima uživali, napola bi sklapali kapke; sevanje rana bi ih vraćalo iz sna. Svakoga časa novi okršaj, nova uzbuna; gorele su kule, a Strvojedi se kačili o kolje; sekirama su im kresali ruke; dotrčali su i ostali; čitava se kiša od gvožđa sručila na šatore: Podigoše nadstrešnice od trske i ilovače, da bi se obezbedili od tanadi. Kartaginjani su se tu zatvorili, i nisu više micali.

Svakoga dana, sunce koje je zavijalo za brežuljak, napuštalo je, još od ranih časova kraj klanca, a njih u mraku ostavljalo. Spređa i od pozadi, podizale su se sure padine pokrivene šljunkom išaranim jednim retkim lišajem, a više njihovih glava, nebo, neprestano čisto, rasprostiralo se, glatkije i hladnije na oko, od metalne kupole. Hamilkar

je bio toliko besan na Kartaginu, da je dobio želju da se baci među varvare da ih povede na nju. Evo već i nosači, kantineri, robovi, počinjū da gundaju, a ni narod, niti Veliko Veće, niko, ne polaže makar nekakvu nadu. Položaj je bio nepodnošljiv, uglavnom zbog pomisli da će postati još i gori.

Na vesti o propasti, Kartagina kao da je zatreptala i od mržnje i od gneva; sufeta bi sada manje proklinjali, da je još na samom početku pustio da ga pobeđe.

Ali gde sada nabaviti nove plaćenike, vremena nema, para nema. Ako bi pokupili vojnike po gradu, kako ih opremiti? Hamilkar je sa sobom poneo sve oružje! A ko će im uopšte zapovedati? Najbolji komandanti nalaze se tamo s njim! Međutim, sufetovi glasnici stigli su na ulice i nadali dreku. Veliko se veće zbog toga potreslo, te naredilo da ih uklone.

Ta je predostrožnost bila bespotrebna; svi su optuživali Barkuda se poneo kao mlakonja. On je morao, da posle svoje pobeđe, uništi najamnike. Zašto li je opustošio plemena? U svakom je slučaju već bilo dosta žrtava! A već su se patriciji žalili na njihov namet od četrnaest šekela, sisiti na svojih 223.000 kikara u zlatu; i oni koji ništa nisu dali, kukali su zajedno sa ostalima. Običan je narod bio ljubomorān na novopečene Kartaginjane, kojima je on obećao puno pravo građanstva; i čak su i Ligurce, a koji su se itekako neustrašivo borili, oni poistovećivali sa varvarima, i ništa ih manje proklinjali; biti njihove rase, uzimalo se kao zločinstvo, saućesništvo. Trgovci pred pragom svojih dućana, radnici koji su nosili olovni lenjir u ruci, prodavci salamure, dok su propirali svoje korpe, kupači po kupalištima, raznosāči toplih napitaka, svi su raspravljali o ratu napolju. Po prašini su prstom iscrtavali pregled bitka; i nije bilo, ma i najništavnijeg propalice, a da ne bi umeo da ispravi sve pogreške Hamilkarove.

To je došlo, izgovarali su sveštenici, kao kazna zbog njegovog dugotrajnog bezbožništva. Uopšte nije pravio paljenice: pa nije ni mogao da svoju vojsku očisti; štaviše, nije sa sobom vodio ni vračeve: — tako je sablazan svetogrđa pojačala žestinu potisnute mržnje, gnev zbog izneverenih nadanja. Sećali su se Sicilijanske propasti, i sveg bremena njegove gordosti, što su ga tako dugo podnosili! Sveštenička bratstva, nikako mu nisu opraštala, što je posegao u njihove riznice, pa su Veliko Veće pritiskali da mu prirede, ako se ikada bude vratio, razapinjanje na krstu.

Vrućine meseca Elula, te godine naročito jake, predstavljale su dodatu nevolju. Jedan se ogavan zadah sa obala jezera podizao; taj isti je

kroz vazduh dopirao sa isparenjima od začina što su se kovitlala uglovima ulica. Bez prestanka se čulo odjekivanje himni. Poplava je naroda zaposedala stepeništa svetilišta; sve su zidove prekrili crnim velovima; voštanice se gorele na čelima bogova Pateka, a krv kamila preklanih radi žrtvovanja, prelivala se duž ograda i, praveći vodopad crvenila, tekla po stepenicama. Kartagina se u jednom grobljanskom bunilu koprčala. Iz dubine najužih uličica i najcrnijih ćumeza, nailazile su blede prilike, ljudi zmijskog opisa, koji su škrgutali zubima. Kuće su ispunjavali piskutavi ženski urlici, i, kako su i kućne pragove prekoračivali, osvrtali su se i oni što su po trgovima stajali i razgovarali. Moglo je da se pomisli kako to dolaze varvari; bili su već primećeni u zaleđu Gore Toplih Izvora; bili su se ulogorili u Tunisu; i glasovi su se množili, uvećavali, slivali u jedan povik. A onda je zavladała sveopšta tišina, neki su se i dalje pentrali na zabate građevina, sa šakom preko očiju, dok su oni drugi, ležeći potrbuške u podnožju bedema, čuljili uši. Sa minulim užasom, započinjao bi gnev. Ali uverenost u svoju sopstvenu nemoć, ubrzo bi ih strovalila opet u tu istu tugu.

Koja se svake večeri pojačavala, kada bi svi, popevši se na terase, dok su se klanjali i po devet puta, kao pozdrav Suncu, ispuštali jedan priličan urlik. On bi se spustio iza Lagune, pa polagano, a posle iznebuha, zamirao u brdima, na varvarskoj strani.

Očekivao se presveti praznik, kada sa vrha lomače, u znak vaskrsavanja godine, u nebo uzleti orao, poruka svevišnjem Baalu od naroda, što se smatrala nekom vrstom sjedinjavanja i načinom da se prisajedini moći Sunčevoj. Međutim sada se, prožet mržnjom, naivno okrenuo Molohu-Čovekoubici, a svi zanemarili Tanidu. Ustvari, pošto Rabeta nije više posedovala svoj plašt, time su čini njene bile kao jednim delom skinute. Uskraćivala im je blagodet svojih voda, i bila je Kartaginu ostavila; postala je odmetnicom, neprijateljem. Neki, da bi je nagrdili, bacali su kamenje na nju. Ali i dok su je ružili, žalili su je mnogi; još im je bila prirasla za srce, a sada još i prisnije.

Sve su nevolje, prema tome, morale da dođu od gubitka zaimfa. Salambo je posredno bila saučesnik u tome; potpadala je i ona pod taj isti bes; morala je da bude kažnjena. Ubrzo je nejasna pomisao o prinošenju ljudske žrtve po narodu obigrala. Da bi se Baalim umilostivio, trebalo mu je, u to nema sumnje, ponuditi nešto neprocenjivo vredno, jedno stvorenje lepo, mlado, devicu iz najstarije kuće, od bogova potekle, jednu pravu ljudsku zvezdu. Svakoga dana, neki su potpuni neznanci pohodili vrtove u Megari; robovi se nisu usuđivali, tresući se i za sopstvene živote, da im se suprotstave. Ipak nisu dalje prekoračivali od

onog stepeništa da galijama. Ostajali su dole, niže, očiju podignutih ka najgornjoj terasi; Salambo su oni čekali, i, za sve to vreme, urlali protiv nje kao psi koji zavijaju na mesec.

www.BalkanDownload.org

X

Zmija

Sva ta povika svetine nije plašila kći Hamilkarovu.

Nespokoj mnogo uzvišeniji je potresao nju: njena krupna zmija, crni Piton, kopnela je; a ta je zmija Kartaginjanima bila kao fetiš, opštenarodan, u isti mah, i pojedinačan. Za nju se verovalo da je dete duha iz podzemlja, jer se iz tih njenih dubina pomaljalo, a nisu joj potrebne noge da bi po njoj išla; kretanje njeno podsećalo je na vijuganje reka, toplota njena na prastare sluzave pomrčine pune plodnosti, a krug što ga je opisivala, ujedajući se za rep, na planetni skup, na snalažljivost Ešmounovu.

Ova koju je Salambo držala, već je nekoliko puta odbijala četiri živa vrapčića koja su joj davali pod punim mesecom i za svaki mlad mesec. Njena lepa koža, kao nebeski svod posuta zlatnim pegama na sasvim crnoj pozadini, bila je sada žuta, mlitava, zborana, i za njeno telo prevelika; neka pamučasta uplesnjivljenost joj je obmotavala glavu, i na uglovima se njenih kapaka, primećivale sitne crvene tačkice, koje kao da su se mrdale. S vremena bi na vreme, Salambo prišla njenoj korpi od srebrnih niti; pa bi joj zadigla zavesu, lišće lokvanja i ptičje perje; ona je bila neprestano sklupčana i nepokretnija od sasušene lijane; i, pošto bi je ugledala takvu, na kraju bi joj došlo u srce, neko osećanje kao uvijanje, kao da neka ima druga zmija koja se, malo po malo, njoj do grla penjala i davila je.

Ona je očajavala što je videla Zaimf, ali je uprkos tome, i neku vrstu radosti osećala, neku pritajenu oholost. Nekakvo tajanstvo krilo se u sjaju njegovih nabora; to je bio oblak koji je obavijao bogove, tajna sveopšteg postojanja, i sama u sebi užasnuta, žalila je što ga nije ona pokupila.

Ona je skoro uvek čučala u kraj, u svom stanu, obema rukama

držeći svoju levu nogu savijenu, napola otvorenih usana, spuštene brade, ukočenog pogleda. S užasom se ona prisećala lica njenoga oca; želela je da ode u planine Fenikije, na hodočašće u hram Apake, gde je Tanida sišla u obliku zvezde; svakojake maštarije su je privlačile, plašile; uostalom, svaki ju je dan sve veća samoća okruživala. Čak nije znala ni šta se zbivalo s Hamilkarom.

Najzad, smorena svojim mislima, ona je ustajala i, vukući svoje malene sandale čiji su đonovi lupkali, nasumice se šetala po toj prostranoj sobi punoj tišine. Ametisti i topazi sa tavanice, bacali su tamo-amamo drhtave svetlosne mrlje, i Salambo bi, dok je tako koračala, glavu zaokretala da ih pogleda. Dohvatila bi se povešanih amfora za grliće, rashlađivala pod velikim lepezama, ili se zanimala time da u izdubljenim biserima pali cimet. Po zalasku sunca, Tanaka je uklanjala paravane od crnog platna, koji su zatvarali otvore u zidu: najedanput su tada uletali njeni golubovi, mošusom trljani kao i oni Tanidini, i njihove su ružičaste kandže, klizile po pločama od stakla, među zrnima ječma koje je ona punim šakama, kao kakav sejač na njivi, bacala. Ali bi odjednom pala u jecanje, i ostajala tako, opružena na prostranoj postelji od goveđeg krzna, ne mičući se i jednu reč ponavljajući, uvek istu, otvorenih očiju, bleđa kao mrtvac, otupela i hladna: — međutim, mogla je da čuje krike majmuna u bokorima palmi, uz neprekidno škrgutanje velikog točka, što je preko spratova donosilo jednu navalu čiste vode u porfirnu kadu.

Ponekada, tokom i više dana, odbijala je ona da jede. Viđala je u snu pomračene zvezde što su joj pod nogama prolazile. Pozivala je Šahabarima, pa kada bi on došao, nije imala više šta da mu kaže.

Ona nije mogla da živi bez njegovih utešnih prisustava. Ali se u sebi bunila protiv takve prevlasti; sve je ona prema svešteniku u isti mah osećala, stravu, ljubomoru, mržnju, kao i neku vrstu ljubavi, kao priznanje za neobično sladostrašće što ga je doživljavala pored njega.

On je, vešt u razlikovanju onih bogova što su bolesti slali, prepoznao Rabetin uticaj; i, da bi Salambo izlečio, naredio je da joj se soba sva isprska vodicom od verbene i paprati; jela je svakoga jutra mandragore; spavala je ona sa glavom na vreći miomirisa, što ih je sve prvosveštenik smešao. Čak je upotrebljavao i baras, koren boje ognja, kojim na severu ganjaju podle duhove; konačno, okrenuvši se prema Zvezdi Severnjači, on tri puta promrmlja Tanidino tajanstveno ime; ali kako je Salambo i dalje poboljevala, njegove strepnje bile su se produbile.

Niko u Kartagini nije tolika znanja imao kao on. U mladosti, učio je

u bratstvu Mogbeda u Borsipi, kraj Vavilona; posle je posetio Samotrake, Pezinunt, Efes, Tesaliju, Judeju, Nabatejske hramove, izgubljene u pesku; i od vodopada, pa sve do mora, pešice prošao obalom Nila. Velom prekrivenog lica, i mašući bukčinjama, bacio je crnog petla na lomaču od sandarka, a pred prsima Sfinge, oca tog svih užasa. Silazio i u Prozerpinina udubljenja; video kako se pet stotina stubova okreće po lavirintu na Lemnosu i presijava svećnjak iz Taranta, koji na svojoj grani onoliko svetiljki nosi, koliko ima dana u godini; ponekad je, moću, primao Grke da bi im postavljao pitanja. Sastav sveta ga nije ništa manje uznemiravao od prirode bogova; sa svojim prstenovima, nameštenim na jednom aleksandrijskom tremu, on je posmatrao ravnodnevnice i pratio sve do Kireje, bematiste Ezergetove, koji su merili nebo brojeći sopstvene korake; — tako da je sada u misli njegovoj prevladala neka posebna religija, bez određenog izraza i, zbog svega ovoga, čak puna zanosa i žara. Nije verovao više da je zemlja kao borovnica, smatrao ju je okruglom i da večno pada u beskraj, i to takvom brzinom, da joj se pad i ne primećuje.

Iz položaja sunca nad mesecom, zaključio je nadmoćnost Baala, čija zvezda nije ništa drugo nego odraz i lik samo. Sve što je video u ovozemaljskim stvarima, nagnalo ga je da kao vrhovno prihvati ono muško, istrebilačko načelo. Povrh toga, on je zbog svoje životne nesreće potajno optuživao upravo Rabetu. Nije li to bilo zarad nje, da je prvosveštenik, uz jeku tasova, jednom pre, tepsijom ključale vode, oduzeo njegovu buduću muževnost? I on je setna oka zagledao muškarce, koji su sa sveštenicama nestajali među terpentinskim drvećem.

Njegovi su dani proticali u nadgledanju kadionica sa tamjanom, zlatnih posuda, mašica, grabulja za žrtveni pepeo, i sve odeće kipova, čak i bronzane šnale, što je služila da utegne kosu staroj jednoj Tanidi, u trećoj kapeli, pokraj loze od smaragda. Uvek u isto vreme, on je sa tih istih vrata, kada popadaju, podizao velike tapiserije; ostajao je raširenih ruku, uvek u istom stavu; i molio se prostrevši se uvek po istim pločama, dok je oko njega jedan sveštenički narod kružio bosih nogu po hodnicima punim nekog večitog sumraka.

Ali je u jalovosti njegovog života, Salambo bila kao cvet u grobnoj pukotini. Bio je međutim, on prema njoj krut, i nije je uopšte štedeo ni ispaštanja niti gorkih reči. Stanje njegovo, uspostavilo je ravnopravnost među njima kao kod zajedničkog pola, pa se on na devojkju ljutio manje zbog toga što nije mogao da je ima, već pre što je primećivao koliko je lepa i, povrh svega, čista. Često se sasvim dobro moglo da vidi, da se

ona muči da njegovu misao isprati. Tada bi se od nje vraćao rastužen; osetio bi se još više napušten, usamljeniji, prazniji.

Ponekada bi mu se čudne reči omakle, što su ispred Salambo prolazile kao široke munje kada osvetle ambise. To se događalo noću, na terasi, dok su samo njih dvoje posmatrali zvezde, a Kartagina se prostirala dole niže, pod njihovim nogama, sa zalivom i morskom pučinom, nejasno zagubljenom u boji pomrčine.

On joj je izložio svoje učenje o dušama koje silaze na zemlju. Sledeći tu putanju kao i sunce po zodijačkim znacima. Ispruživši ruku, pokazivao je u Ovnu kapiju ljudskog nastajanja, a u Jarcu, onu vraćanja bogovima; a Salambo se trudila da ovo vidi, jer je te pojmove smatrala stvarnima; prihvatila je kao same po sebi istinite, čiste simbole i jezičke ukrase, čije tačno značenje, štaviše, nije ni tome svešteniku uvek bilo očigledno.

— Duše umrlih — on joj je kazivao — rastaču se na mesecu, baš kao i mrtva tela u zemlji. Od suza njihovih, nastaje na njemu vlaga; to je mračno neko boravište, prepuno mulja, krhotina i oluja.

Ona ga upita za ono što će tamo od nje biti.

— Prvo ćeš kopneti, lagano, kao para što se njiše nad talasima; i, posle poduzih iskušenja i strepnji, ti ćeš otići u sunčevo ognjište, na sam izvor mudrosti!

Međutim, Rabetu on pominjao nije. Salambo je pomišljala kako je to iz postojanosti prema pobeđenoj boginji činio, i nazivajući nju zajedničkom imenicom što je označavala mesec, on se rasplinjao u blagosiljanju te plodne i mile zvezde. Na kraju, on povika:

— Ne! Ne! Ona svoju plodnost iz onog drugoga izvlači! Ne vidiš li je kako obigrava oko zvezde, kao zaljubljena žena koja trči za nekim muškarcem u polje? I bez prestanka uzdizao je on čudotvornu moć svetlosti.

Daleko od doga da je želeo da pokopa njene mistične žudnje, on ih je, naprotiv, podsticao, i činilo se čak, kako mu pričinjava radost da je obespokoji objavljivanjem tog baš neumoljivog učenja. Salambo, i pored svojih ljubavnih jada, predavala joj se sa još većim zanosom.

Ali što se više osećala sumnja Šahabarimova u Tanidu, to je više on hteo da u nju veruje. U dubini duše ga je kočila griža savesti. Njemu je baš trebao nekakav dokaz, božja prizivanja, pa se, u nadi da ga dobije, sveštenik jednog poduhvata dosetio, koji je mogao da spase istovremeno i otadžbinu, ali i njegovo verovanje.

Tada se on navadio da, pred Salambo, jadikuje zbog svetogrđa i nesreće koje su posledica onoga sa nebeskih prostranstava. A onda,

sasvim iznenada, nagovesti joj kakva opasnost sufetu preti, na koga su navalile tri vojske što im je vođa bio Mato; jer je Mato bio, zbog toga vela, kao varvarski kralj Kartaginjanima; i on dodade da spas Republike, kao i njenog oca, zavisi od nje same.

— Od mene! — vrisnu ona — Pa kakao bih ja mogla...? A sveštenik će, uz prezriv osmeh:

— Nikada ti nećeš na to pristati!

Ona ga je preklinjala. Najzad joj Šahabarim kaza:

— Ti treba da odeš kod varvara i povратиš zaimf!

Ona se složi na stoličicu od abonosa: pa ostade tako, ruku otromboljenih između kolena, a svi su joj udovi treperili, kao žrtvi u podnožju gubilišta, dok iščekuje udarac buzdovana. Slepoočnice su joj bubnjale, videla je kako se kolutaju vatreni krugovi, i u svojoj utučenosti, nije više ništa shvatala, sem da će svakako uskoro umreti.

Ali kada bi Rabeta izašla kao pobednik, ako taj zaimf bude vraćen a Kartagina izbavljena, kome je do života jedne žene stalo! — mislio je Šahabarim. — Uostalom, ona će možda da dobije zaimf a da ne pogine.

Tri dana se vraćao nije: večer, četvrtoga, ona posla da ga potraže.

Da bi joj srce još više razbuktao, doneo joj je on sve pogrde kojima su, pred celim Većem, hulili na Hamilkara; on joj kaza da je zgrešila, i da za svoj greh mora da se iskupi. Rabeta je ta koja ti ovo žrtvovanje nalaže.

Često su silni povici prolazeći preko Mapala, dopirali i do Megare. Šahabarim i Salambo brzo izađu; pa su se sa vrha stepeništa sa galijama, zagledali.

To su na Hamonovom trgu ljudi vikali da im se oružje da. Starci nisu hteli da im ga daju, ocenivši da bi taj potez bio uzaludan; neki, koji su otišli bez starešina, bili su posečeni. Naposljetku su im dopustili da odu, i, zarad nekakve počasti Molohu, ili neke neodređene potrebe da uništavaju, oni su po šumarcima oko gajeva počupali krupne čemprese, pa, upalivši ih na buktinjama od Kabira, nosili ulicama i pevali. Ti su čudovišni plamenovi dolazili u susret, blago se ljuljuškajući; oni sami su oganj prenosili i na staklene kugle po krovovima hramova, po ukrasima kolosa, mamuzama sa brodskih kljunova, prelazili preko terasa, kretali se kao sunca što se valjaju gradom. Sišli su s Akropolja. Kapija na Malki se otvori.

— Jesi li spremna? — povika Šahabarim — ili si im preporučila da tvome ocu kažu, kako ga ti napuštaš? Ona lice sakri pod svoje velove, dok su se veliki odbljesci udaljavali, postepeno se spuštajući ka obali.

Neki ju je neodređen strah sasvim sputao: plašila se ona Moloha, pa Mata. Tog čoveka divovskoga stasa, i koji je bio gospodar zaimfa; imao

je vlast nad Rabetom koliko i nad samim Baalom, pa se njoj činilo da su oko njega jedino munje; pa i duša bogova, ponekada, umela je da pohodi ljudska tela, Šahabarim, pominjući ga, nije li kazao kako ona mora da savlada Moloha? Oni su bili proželi jedno drugo; ona ih je poistovećivala, a obojica su je gonili.

Ona je želela da sazna budućnost, pa priđe zmiji, jer su se proročanstva iz njenog položaja čitala. Ali je korpa bila prazna; Salambo se prenerazila.

Ona ju je zatekla repom obmotanu oko jednog od srebrnih stubova, kraj viseće postelje, o koji se trljala ne bi li se sa starom žučkastom kožom rastavila, dok joj je telo bilo svo svetlucalo i svetlo, istegnuto, kao mač, na pola izvučen iz korica.

Zatim, sledećih dana, kako su je sve više ubeđivali, a ona bivala raspoloženija da priskoči u pomoć Tanidi, Piton se opravljao, debljao se i kao preporođen izgledao.

Tada se u njenoj svesti, uvreži ubeđenje da Šahabarim volju bogova izražava. Jednoga jutra, ona se probudila odlučna i upita šta je potrebno da Mato taj veo i vrati.

— Zatraži mu ga — reče joj Šahabarim. — Ali ako odbije? — nastavi ona. Sveštenik ju je netremice posmatrao, uz osmeh kakav još nikada ona videla nije.

Da, šta onda? — ponovi Salambo.

On je vrteo po prstima krajeve pantljika što su mu sa kolajne njegove padali na ramena, oborenih očiju, nepomičan. Najzad, videvši da se ona ne snalazi:

— Bićeš sama s njim.

— A posle?

— Sama u njegovom šatoru.

— A onda?

Šahabarim se ujeo za usnu. Tražio je neku izreku, neku odstupnicu.

— Ako budeš morala da umreš, to će biti kasnije — reče joj — Kasnije! Ništa se ti ne boj! I ma šta on pokušao, ne viči! Ne plaši se! Bićeš ponizna, čuješ li? I pokorićeš se njegovoj požudi, koja je zapovest sa neba!

— A šta sa velom?

— Za to će se bogovi postarati — odgovori Šahabarim.

— A kada bi ti pošao sa mnom, o oče?

— Ne!

On je natera da klekne i, držeći levu ruku podignutu a desnu ispruženu, on je zakle da će povratiti u Kartaginu Tanidin plašt.

Stravično se kunući ona se bogovima zakle, i svaki put kada bi Šahabarim i jednu reč izgovorio, ona bi je ponovila, gubeći svest.

On ukaza njoj na sva ona pročišćenja, postove koje treba da prođe, i kako dospeti do Mata. Uostalom, pratiće je neko ko taj put poznaje.

Ona se oseti izbavljenom. Više ninašta drugo mislila nije, sem na sreću kada zaimf ponovo bude ugledala, i sada je blagosiljala i Šahabarima i njegova navaljivanja.

To je baš bilo godišnje doba kada se golubovi iz Kartagine sele na Siciliju, oko Venerinog hrama, u gore oko Eriksa. Pred njihov polazak, nekoliko dana se oni dozivaju, traže se kako bi se sastavili; najzad, jedne večeri, oni se vinuše, vetar ih je zanosio, i taj veliki, beli oblak, klizio je nebom nad morem, prilično visoko.

Vidik se bojio u krvavo. A oni, činilo se, silazili su do samih talasa, postepeno; zatim su nestali, kao da su oni sami popadali, i progutala ih sunčeva gubica. Salambo, koja ih je gledala kako se udaljuju, saže glavu, a Tanaka, uverena da je pogodila šta ju je bolelo, nežno joj kaza:

- Pa vratiće se oni gospodarice.
- O da! Znam to.
- Vratićeš se i ti.
- Možda bude! — uz uzdahe to ona izusti.

Ona nikome još svoju odluku poverila nije; da bi sve to što je više moguće prošlo u tišini, ona pošalje Tanaku, da u predgrađu Kinisdo (a da se ne upućuje na poslužitelje), sve što joj je bilo potrebno pokupuje: rumenilo, miomirise, jedan laneni pojas, kao i novu odeću. Ove njene pripreme, zaprepastile su staru robinju, ali se ona nije usudila išta da je priupita; i dođe taj dan, utanačen od Šahabarima, kada je Salambo trebalo da pođe.

Ona, oko dvanaestog sata, među javorima spazi slepog starca, rukom oslonjenog na rame jednoga dečaka, koji je pred njim koračao. A ovaj drugi je uz sekiru imao okačenu i neku vrstu citre od crnog drveta. Svi su evnusi, robovi i žene, pažljivo bili udaljeni; niko nije mogao da sazna tajnu onoga što se spremalo.

Tanaka upali po uglovima odaje četiri tronošca napunjena strobusom i kardamonom; potom razvi ona velike vavilonske tapiserije, pa ih svud okolo po sobi zategnu na kanape; jer Salambo nije želela da je iko vidi, pa čak ni zidovi. Svirač sa kinorom, čučnuo je bio iza vrata, a jedno mlado momče, stojeći uspravno, prinosilo je svojim usnama sviralu od trske Graja sa ulica, zamirala je u daljini, ljubičaste su se senke izdužile ispred peristila svetilišta, a, sa ove se strane zaliva, obronci planina, gajevi maslina i nerazgovetna žuta zemljišta, u nedogled

talasala i stapala u jednu modrikastu izmaglicu; ništa se čulo nije, ali je neki neizrecivi pritisak tlačio u vazduhu.

Salambo je čučnula na stepenik od oniksa, na sam rub kade; ona zadignu svoje dugačke rukave, vezavši ih za ramena, pa poče svoje umivanje, sistematično, već prema svetim obredima.

Na kraju joj je Tanaka, u nekoj bočici od alabastera, dodala nekakvu zgrušanu tečnost; bila je to krv jednog crnog psa, koga su neplodne žene, jedne zimske noći zaklale, na razvalinama neke grobnice. Ona joj protrlja njom uši, pete, palac desne ruke, i čak joj je i nokat pomalo crven ostao, kao da je zgnječila neku voćku.

Izađe mesec: tada obadve, i citra i svirala, istovremeno otpočеше sa svirkom.

Salambo skine svoje minđuše, svoju ogrlicu, svoje grivne, svoju dugu belu spavaćicu; rasplete ona vrpce kojom joj je kosa bila vezana i, nekoliko trenutaka ju je ona blago po ramenima tresla da bi se osušila i rasula. Napolju je muzika i dalje išla; radilo se o trima, uvek istim notama, naglim, žestokim; strune su ciguljale, flauta hrkala; Tanaka je tapšući rukama, ritam označavala. Salambo, njišući se celim telom, mrmrljala je molitve, a njena odeća, komad po komad, padala je oko nje.

Teška se tapiserija zatresla, i izdan kanapa na kome je visila, pomolila se glava pitona. On je silazio polagano, kao kap vode što se niz zid cedi, provukao kroz razbacane haljine, pa repom priljubljenim uz tlo, diže se baš sasvim uspravno; i njegove oči, od džeta sjajnije, vrcale su na Salambo.

Zbog straha od hladnoće, ili možda od stida, ona se u prvi mah snebivala, ali se prisetila Šahabarimovih naređenja, te priđe; piton se izvi, pa polegavši joj sredinom svoga tela na potiljak, pusti da mu glava i rep, vise kao iskidana ogrlica čija se oba kraja povlače sve do zemlje. Salambo se njime obavila oko bokova, pod miškama, među kolenima; onda ona, ščepavši ga za čeljust, privuče tu malu trouglastu gubicu sve do ruba sopstvenih zuba, i, na pola sklopivši oči, zavali se pod mesečevim zracima. Bela svetlost, učinila je da izgleda kao nekom srebrnastom izmaglicom obavijena, da se mokri otisci stopa njenih sa ploča sjaje, dok su zvezde u vodenim dubinama treperile; a on je stezao oko nje svoje crne, tigraste kolutove, osute zlatnim pegama! Salambo je sva uzdisala pod tom prevelikom težinom, koja joj je ugibala krsta i činila da se oseti kao da umire; a vrhom svoje repine, sasvim ju je blago tapšao po butinama; tada muzika učuta i on spadne.

Salambo je sedela u stolici sa nogama od slonovače, prepuštajući se nezi svoje robinje: ali ta mazanja, isparenja od mirisa, kao i silni postovi

što ih je podnela, rastrojiše je. Ona tako poblede, da je Tanaka zastala.

— Nastavi! — Salambo reče i, oduprevši se samoj sebi, ona se istog trena povratila. Tada ju je svu obuzela nestrpljivost; silila je Tanaku da požuri, na šta stara robinja promrmlja:

— Dobro! Dobro! Gospodarice!... Ti bar nemaš nikoga ko te čeka!

— O da! — reče Salambo — neko me čeka.

Tanaka se od iznenađenja izmakla, i, kako bi saznala što više:

— Šta mi ti zapovedaš. Gospodarice? Jer ako se zadržiš na putu...

Ali Salambo zajeca, a robinja zavapi:

— Ti patiš! Pa šta te je to snašlo? Nemoj da ideš! Povedi i mene! Kada bi se dok si mala bila zaplakala, privijala bih te k srcu i zasmejala te vrhom jedne moje dojke; ti si ih pila Gospodarice! — Ona se lupi u svoja usahla nedra. — Ostarila sam sada! Ništa ne mogu više za tebe da učinim! I ti me više ne voliš! Od mene svoje patnje kriješ i svoju dovilju prezireš — I od nežnosti i prkosa, suze joj potekoše licem po ožiljcima od tetoviranja.

— Ne! — reče Salambo — Ne! Volim te ja! Smiri se! Tanaka, uz osmeh koji je ličio na grimasu ostare

log majmuna, nastavi sa svojim poslom. Prema Šahabarimovim uputstvima, bila joj je naložila da je veličanstveno dotera; ona ju je udešavala baš po varvarskom ukusu, istovremeno i sa puno izveštačenosti i puno prostodušnosti.

Preko prve tunike, uske i boje vina, ona joj je prebacila sledeću, sa izvezenim ptičjim perjem. Ljuske od zlata, pripijale su se uz kukove, i od tog širokog pojasa, silazile su talasasto, plave šalfare, posute srebrnim zvezdama. Zatim joj Tanaka navuče jednu dugačku haljinu, skrojenu od seržinskog platna, i prošaranu zelenim prugama. O rame joj okači purpuran kvadrat na kome su odozgo nalegala dugmad od sandastruma; a povrh sve te odeće, položi ona crni plašt čiji se šlep povlačio po zemlji; onda je osmotri, pa, ponosna na svoj rad, nije mogla da se uzdrži a da ne izusti:

— Nećeš ni dan svoje svadbe lepša da budeš!

— Moje svadbe! — ponovi Salambo; ona je nalakćena na tu stolicu od slonovače, sanjala.

Ali joj Tanaka pred njom pridiže jedno ogledalo od bakra, toliko široko, da je mogla da se u njemu i cela pogleda. Ona se tada podiže i laganim dodirom prsta, pridignu jedan uvojak svoje kose, koji je sišao prenisko.

Ova je prekrivena bila zlatnim prahom, na čelu kovrdžava, a pozadi joj je u krupnim uvojcima koji su se završavali biserima, padala niz leđa.

Odbljesak od svećnjaka, oživljavao je rumenilo njenih usana, zlato na njenoj odeći, belinu njene kože; oko struka, po rukama, prstima na rukama i nogama, svudaje bilo takvo obilje dragoga kamenja, da je ogledalo odbijalo zrake od nje, kao od sunca; — i Salambo, uspravljena uz Tanaku, koja se nagnula da je pogleda, zasmjeja sve to blještavilo.

Pa se ona uzduž i popreko šetala, ne bi li prekratila preostalo vreme.

Najednom, začuo se glas pevcu. Ona žustro natakne na kosu dugi žuti veo, provuče maramu oko vrata, stopala zavuče u čizmice od plavoga krzna, pa još Tanaki reče:

— Idi da vidiš da li pod mirtama stoji neki čovek s dva konja.

Tanaka samo što se vratila, a ona je već silazila stepenicama sa galijama.

— Gospodarice! — povika dojlja.

Salambo se osvrte sa prstom na ustima kao u znak da ćuti i da se ne pomera.

Tanaka neprimetno skliznu duž kljunova, sve do nižeg kraja terase; a izdaleka, pri sjaju mesečine, ona razabra na aveniji čempresa, jednu divovsku senku, koja je koračala levo i iskosa od Salambo, što je bio predznak smrti.

Tanaka se popne u sobu. Baci se na zemlju, grebući se noktima po licu; čupala je sebi kosu, i iz punih pluća je na sav glas zakukala.

Na pamet joj pade da bi mogli da je i čuju; ona tada začuta. Jecala je sasvim tiho, sa glavom u šakama i licem prema podu.

XI

Pod šatorom

Čovek koji je pratio Salambo, povede je sa one strane od svetionika, gore prema katakombama, pa se spustiše duž predgrađa Miloje, u kome je sijaset bilo strmih ulica. Nebo je počelo da beli. Ponekad, snopovi palmi što su iz zidova izbijali, primoravali su ih da sagnu glave. Dva konja su išla ukorak, klizeći; stignu oni tako do kapije od Teveste.

Teška su krila bila porazmaknuta; oni prođoše; pa se ona zatvore za njima.

Prvo su neko vreme pratili podnožje zidina, pa u visini cisterni, udare Tenijom, uskom prevlakom one žute zemlje, što se, odvajajući zaliv od jezera, protezala sve do Rada.

Niko se nije oko Kartagine primećivao, ni na moru, ni u poljima. Talasi u boji škriļjca, tiho su pljuskali, a lagani vetar, terajući tamo-amu, šarao ih je belim ogrebotinama. I uz sve te velove na sebi, Salambo je drhtala od jutarnje svežine; kretanje, svež vazduh, ošamutili su je. Onda je izašlo sunce: ono ju je pomalo kljucalo po temenu, pa, nehotice, ona malo i zadrema. Dve životinje kasale su jedna pored druge zabadajući nečujno noge u pesak.

Kada su prešli preko Gore Toplih Izvora, nastavili su put nešto bržim kasom, jer je tu zemlja bila čvršća.

Ali polja su, mada je bilo vreme setve i oranja, daleko, koliko je pogled dopirao, bila prazna kao pustinja. Tu i tamo, bila je poneka gomila razvejanog žita; drugde su ispadala zrna prezrelog ječma. Na jasnom vidiku, sela su se ukazivala crna u nevezanim i isečenim obličjima.

S vremena na vreme, izdizalo bi se pored puta poneko poluizgorelo krilo zida. Krovovi koliba bili su urušeni, i unutra se razaznavala srča od grnčarije, pocepotine od odeće, svakojake potrepštine i one polomljene

stvari, koje nisu bile prepoznatljive. Često se i neko stvorenje ogrnuto u rite, lica umrljanog zemljom i užagrenih očiju, iz tih ruševina pomaljalo. Ali bi se prilično brzo dalo u beg ili nestalo, zavukavši se rupu. Salambo i njen vodič nisu se zaustavljali.

Napuštena su se polja smenjivala. Po širokim prostranstvima sasvim žute zemlje, bio je u nejednakim pramenovima razvejan ugljeni prah što su ga njihove stope za sobom podizale. Ponekad su nailazili na tiha mestašca, neki potok koji protiče kroz visoku travu; i prelazeći na onu drugu stranu, Salambo bi, da osveži ruke, otkidala mokro lišće. Kod ruba jednog oleandrovog šumarka, njen konj naglo odskoči u stranu ispred nečijeg leša, opruženog po zemlji.

Rob je odmah namesti ponovo na jastučice. Ispostavilo se da je to baš bio jedan od služitelja u hramu, i čovek koga je Šahabarim u opasnim zadacima upošljavao.

Iz krajnje je obazrivosti, on sada išao pešice, uz nju, a između konja: šibao ih je krajem oko ruke obavijene, kožne kamdžije, ili bi iz torbe što mu je oko vrata visila, vadio pšenične pogačice, urme i žumanca uvijena u lišće lokvanja, pa ih u trku, i bez reči, nudio Salambo.

Oko podneva, tri su varvarina, obučena u životinjske kože, naišla stazom. Malo-pomalo, pojavljivali su se i drugi, koji su se potucali u čoporima od deset, dvanaest, pa i dvadeset pet ljudi; mnogi su vukli koze ili poneku kravu koja je hramala. Njihove su močuge bile načičkane bronzanim šiljcima; nožekanje su im se sijale povrh odeće, što im je bila prokleta prljava, a oči su otvarali preteći i sa zaprepašćenjem. Poneko bi, onako u prolazu, tek uputio najobičniji pozdrav; drugi, nepristojna dobacivanja; Šahabarimov je čovek svima odgovarao na svom sopstvenom narečju. Govorio im je da to jedan mlad ali bolestan momak, koji se u jedno udaljeno svetište uputio, da ga tamo izleče.

Dan se ipak svršavao. Odjeknuo je lavež; oni mu pođu u susret.

Zatim, pri svetlosti sumraka, spaziše jednu ogradu od naslaganog kamenja, koja je odvajala neku nerazpoznatljivu građevinu. Po zidu je neki pas trčkarao. Rob mu je dobacio kamenčice; oni uđu u visoku, zasvođenu prostoriju.

U sredini je čučala žena i grejala se na vatri od šiblja, čiji se dim vio kroz rupe u tavanici. Seda kosa, što je skoro do kolena dovezala, skrivala ju je do pola; nije bila rada da odgovori, samo je, baš idiotski, čavrljala reči osvete protiv varvara i protiv Kartaginjana.

Trčkaralo stade da levodesno njuška. A zatim se opet vrati kraj nje, tražeći da jede. Starica odmahne glavom i, ne odvajajući pogled od žara, promrmlja:

— Bila sam ruka, deset su mi prstiju odsekli. Usta više ne jedu.

Rob joj pokaže punu šaku zlatnika, ona se pomami na njih, ali ubrzo opet u svoju ukočenost pređe.

Naposletku joj on pod grlo prinese sečivo bodeža što mu je za pojasom bio. Tada ona, drhteći, ode i podigne jedan veliki kamen, pa im donese amforu vina i ribe iz Hipo-Zarita ušpinovane u medu.

Salambo ustuknu pred tom nečistom hranom i zaspi na konjskim presvlakama, prostrtim u jednom kraju odaje.

Pas je zavijao, rob mu se sasvim polako prišunja; i, jednim potezom sečiva mu odrubi glavu. Pa tom krvlju namaže nozdrve konjima, kako bi ih obodio. Starica mu je iza leđa dobacila kletvu. Salambo je to primetila, pa pritisnu amajliju što ju je nosila oko srca.

Oni nastaviše put.

S vremena na vreme, upitala bi se ona hoće li ubrzo stići. Put je krivudao po brdašcima. Čulo se samo cvrčanje zrikavaca. Sunce je izgrejalo po požuteloj travi; zemlja je bila sva izbrazdana pukotinama, što su je razdvajale i obrazovale se kao neke poprilično velike ploče. Povremeno je tuda i poneka otrovnica otpuzala, i proleteli orlovi; rob je nastavljao da trči; Salambo je snevala pod svojim velovima, koje i uprkos vrućini, širila nije, iz bojazni da istu tu lepu odeću ne isprlja.

Na ravnomernim su se rastojanjima izdizale kule, koje su Kartaginjani podigli kako bi plemena držali pod prismotrom. Unutra su ulazili zbog hladovine, pa bi opet nastavili put.

Juče su, iz opreza, baš dosta zaobilazili. Ali sada nisu sretali nikoga; pošto je kraj bio neplodan, varvari mu nisu ni prilazili.

Malo po malo, opet su počinjali tragovi pustošenja. Nekada se nasred polja širio mozaik, jedini ostatak nestalog dvora; maslinovo je drveće, iz daleka, bez lišća, izgledalo kao veliko, bodljikavo šiblje. Prolazili su pokraj gradića u kome su sve kuće bile do temelja spaljene. Pored zidina, videli su se i ljudski kosturi. Bilo ih je i od jednogrbih kamila i mazginih. Ulice su preprečila napola oglodane mrcine.

Spuštala se noć. Nebo je bilo nisko i prekriveno oblacima.

Jahali su tako još neka dva sata u smeru zapada i, najednom se pred njima ukazalo mnoštvo malih plamenova.

Oni su goreli pri dnu jednog amfiteatra. Neke zlatne ploče su se tu i tamo zarile i menjale mesta. Bili su to oklopnici Klinabarovi i punski logor; zatim su unaokolo razabrali i druga svetlucanja, još mnogobrojnija, jer su se najamničke vojske, sada spojene, raširile po prilično velikom prostoru.

Salambo pruži korak da pođe napred, ali je Šahabarimov čovek

povede još dalje, pa prođu duž ispusta koji je zatvarao varvarski logor. Otvori se jedan procep, rob nestane u njemu.

Po vrhu bedema, šetkala se straža sa lukom u ruci i kopljem na ramenu.

Salambo je neometano prilazila; varvarin kleknu na kolena, a duga strela probi donji deo njenog plašta. Pa pošto ona stade kao ukopana, vičući, varvarin je priupita šta želi.

— Da govorim s Matom — odgovori ona — ja sam prebegla iz Kartagine.

On zazviždi jednom, a to se ponavljalo sve dalje i dalje.

Salambo pričeka; ali se njen konj, preplašen, sav vrpeljio i frktao.

Kad je stigao Mato, mesec se podizao iza nje. Ali kako je ona imala žuti veo sa crnim cvetovima preko lica, a i tolike presvlake oko sebe, nije se ništa moglo da dokuči. Odozgo sa nasipa, gledao je on taj nejasni oblik kako stoji kao sablast u polusenci večeri.

Naposletku mu ona kaza:

— Vodi me u svoj šator! To želim!

Kroz glavu mu prođe uspomena koju nije mogao jasno da odredi. Oseti samo kako mu bije srce. Taj zapovedni način, zastrašivao ga je.

— Pođi za mnom! — reče joj.

Brana se spustila; i ona odmah kroči u varvarski logor.

A on je bio ispunjen silnom grajom i priličnim mnoštvom. Jarke vatre gorele su pod povešanim loncima; i njihovi odbljesci su purpurnim prelivima obasjavali neka mesta, dok su druga ostavljali u potpunom mraku. Vrištalo se, dovikivalo: sapeti su konji, stvarali duge, pravilne vrste među šatorima; a ovi su bili okrugli, četvrtasti, od kože ili platna; bilo je i koliba od trske i rupa u pesku, kakve ih prave psi. Vojnici su dovozili snoplje, nalakćeni, ležali na zemlji, ili, umotavši se u rogožinu, spremali za počinak; i konj ispod Salambo, da bi prošao preko, neki put bi pružio nogu i skakao.

Prisetila se ona da ih je već videla; samo su im brade bile duže, a lica crnja, glasovi promukliji. Koračajući ispred njih, Mato ih je sve terao, jednim potezom ruke, kojom je dizao i svoju crvenu kabanicu. Nekolicina mu poljubi ruke, ostali, savivši kičmu, prilazili su da zatraže naređenja; jer on je sad bio istinski, jedini vođa varvara. Spendije, Otarit i Nar Havas, bili su obeshrabreni, dok je on pokazao bio toliku smelost i tvrdoglavost, da su mu se pokoravali.

Salambo, idući za njim, prođe tako celim logorom. Njegov je šator bio krajnji, na tri stotine koraka od Hamilkarovog rova.

Na desnoj strani, ona primeti širok rov, i učini joj se da na njegovom

tlu počivaju glave, i to na samom tlu baš, kao da su odrubljene. Ali oči su im se pokretale, a iz poluotvorenih usta su ime se jauci na punskom jeziku otimali.

Dva su crnca sa buktinjama, stajala sa obe strane ulaza. Mato naglo povuče platno. Ona pođe za njim.

Bio je to šator po dubini, kome se glavni jarbol dizao po sredini. Osvetljavao ga je poveliki lampadarijum u obliku lokvanja, sav ispunjen nekim žutim uljem, po kome su plivale gužvice kućine, a u senci se razaznavala ratna oprema, koja se sjajila. Uz jednu klupicu, uz štit, položen je bio isukan mač; bičevi od kože nilskog konja, tasovi, praporci, ogrlice, bili su, zbrda-zdola nabacani po jednoj korpi od rogozine; po jednom suknenom pokrivaču, prosute su bile mrvice od crnog hleba; u jednom uglu, bile su nemarno sakupljene bakarne kovanice i, kroz pocepano platno, vetar je spolja donosio prašinu sa vonjem slonova, koji su se čuli kako ručkaju, tresući pritom svojim lancima.

— Ko si ti?

Ne dajući odgovora, ona se polagano osvrne oko sebe, da bi joj se pogled zaustavio u dnu, gde se, sa postelje od palminih grana, spuštalo nešto plavičasto i svetlucavo.

Ona se stušti. Ote joj se krik. Iza nje, Mato zalupa nogom.

— Šta te dovodi ovamo? Zašto si uopšte tu? On odgovori pokazujući na zaimf:

— Da ga uzmem. I drugom rukom strgne velove sa glave. On ustuknu, laktovima unazad, zabezeknut, pa skoro i prestravljen.

Ona se držala kao da se oslanja na neku božju snagu; i, gledajući ga pravo u lice, zatraži mu zaimf; ona ga je iskala obilnim i izuzetnim rečima.

Mato nije slušao; on ju je gledao ispitivački i, za njega se, odeća njena poistovećivala sa telom. Presijavanje svih tih tkanina; sjajenje njene kože, bilo je nešto posebno što je samo njoj pripadalo. Te njene oči, dijamanti na njoj, blistali su; lak na njenim noktima, nastavljao je finoću dragog kamenja kojima su joj prsti bili iskićeni; dve kopče na tunici, odizale su joj pomalo dojke, približavajući jednu drugoj, a on se u mislima izgubio u tom uskom rascepu, po kome se jedna nit o kojoj je visila smaragdna pločica, spuštala, i koja se malo nije ispod ljubičaste gaze videla. Kao naušnice, imala je dve male safirne vage sa šupljim biserom, punim tečnog mirisa. Kroz otvore na biseru, s vremena na vreme, po jedna kap što bi pala, kvasila je njeno obnaženo rame. Mato ju je gledao kako pada.

Njega je neka neukrotiva radoznalost uhvatila; i, kao kada dete za

nekim nepoznatim voćem posegne, sav se tresući, on je vrhom svoga prsta, lagano dotaknu po vrhu prsa; pomalo hladnjikava put, savitljivo popusti.

Taj jedva osjetljiv dodir, ipak do u dubinu potrese Mata. Razdraganost sveg njegovoga bića, pohrlila je ka njoj. Želeo je da je objumi, udahne, da je pije. Grudi su mu dahtale, cvokotali zubi.

Uhvati je za te dve male pesnice, pa je privuče blago, i tada sede na jedan oklop, kraj palmove postelje koju je prekrivala jedna lavlja koža. Ona je ostala da stoji. On ju je odmeravao, od pete do glave; držeći je tako, među kolenima, i ponavljao:

— Kako si ti lepa? Kako si ti lepa?

Te njegove oči, neprestano upiljene u njene, ona nije više mogla da istrpi; i ta muka, pa i ta odvratnost, povećavale su se tako jako, da se Salambo uzdržavala da ne vrisne. Priseti se Šahabarima; i pokorila se.

Mato je neprestano držao njene ručice u svojim; pa bi, s vremena na vreme, i uprkos sveštenikovih naređenja, okrećući lice, ona pokušala da ga rukama odgurne. On je širio nozdrve, ne bi li bolje udahnuo miris kojim je ova osoba odisala. To je bilo nepojmljivo izdisanje, sveže, ali i koje je omamljivalo kao dim iz kadionice. Mirisala je na med, biber, tamjan, ružice i još neki drugi miris.

Ali kako se ona našla kraj njega, u njegovom šatoru, u njegovoj milosti? Neko ju je svakako na to naterao? Ona nije došla zbog zaimfa? On spusti svoje ruke, i sagne glavu, kao smožden iznenadnim snoviđenjem.

Salambo, da ga razneži, tugaljivim mu glasom kaza:

— Pa šta sam ti ja to uradila, da želiš moju smrt?

— Tvoju smrt? Ona produži:

— Ja sam te jedne večeri primetila, pri odbljesku mojih vrtova koji su goreli, među zadimljenim peharima, i mojim poklanim robovima, a gnev je tvoj toliko jak bio, da si na skočio na mene da mi je valjalo da pobegnem! Pa je užas stigao u Kartaginu. Vriska je bila za opustošenim gradovima, požarima u selima, pokoljem vojnika; to si ih ti pogubio, ti si ih poubijao! I mrzim te! Samo ime tvoje, razjeda me kao griža savesti. Ti si ogavniji i od kuge i od rata sa Rimljanima. Oblasti u unutrašnjosti grcaju od tvoga gneva, brazde su leševima napunjene! Trag sam tvog ognja propratila, kao da sam hodala za Molohom!

Mato se u skoku diže; grdan ponos naduva mu srce; oseti se kao da mu je rast dostigao stas jednog boga.

Raširenih nozdrva i stegnutih zuba, nastavljala je ona:

— Kao da ti tvoje svetogrđe nije dovoljno bilo, ti si još došao do

mene, u moj san, sav se pokrivši zaimfom! Te tvoje reči, ja ih ni razumela nisam; ali sam se nagledala kako ti je želja bila da me gurneš prema nečemu stravičnome, na dno ambisa.

Mato, uvrćući ruke, povika:

— Ne! Ne! Bilo je zato da ti ga dam! Da ti ga vratim! Činilo mi se da ti je Boginja bila ostavila svoje ruho, i da je tebi pripadalo! U tvom hramu, ili u tvome domu, šta mari? Nisi li ti svemoćna, bezgrešna, sjajna i lepa kao Tanida!

I tada, uz pogled ispunjen beskonačnim divljenjem:

— Ukoliko ti nisi, možda, lično Tanida?

— Ja Tanida! — reče u sebi Salambo.

Nisu govorili više. Grmljavina se valjala u daljini. Blejale su ovce, preplašene olujom.

— O! Priđi! — nastavi on — Priđi! Ničeg se ne boj!

— Nekada, ja sam bio samo vojnik koji se utapao u puk najamnički, i čak tako drag, da sam na svojoj grbači za druge nosio drva. Šta mene evo briga za Kartaginu. Gomila njenih ljudi, okreće se u prašini, što je tvoje odižu sandale, i sva ta blaga, priobalje i ostrva, ni blizu ne bude u meni želju, kao svežina tih tvojih usana i oblina tvojih ramena. Ali želeo bih da sve te zidine poobaram, ne bih li do tebe dopro, da bih te prisvojio! I dok sam čekao na to, ja sam se svetio! Sada ja kršim ljude kao da su školjke i jurišam na falange, sarise rukama sklanjam, pastuve hvatam za njuške; nema tog katapulte, koji bi mene umorio! O! Da si samo znala, usred rata, koliko sam ja na tebe mislio! Ponekad sećanje na jedan pokret tvoj, samo na neki nabor na tvojoj haljini, mene bi iznenada dohvatilo, kao da se u mrežu spletem! Ja vidim oči tvoje u ognju vatrenih strela, i na pozlatama štitova! Tvoj glas začujem u odjekivanju cimbala. Ja se osvrnem, a tebe nema tamo! I tada se opet upustim u bitku.

On podiže ruke, po kojima su se vene uplitala kao bršljan po granama drveća. Po prsima, među četvrtaste mišiće, curio mu je znoj; a dah mu je drmao bokove po kojima je bronzani opasač, sav okićen remenjem što mu je sve do kolena visilo, čvrst opstajao, kao da je od mramora. Salambo, naviknutu na evnuhe, ponese snaga ovoga čoveka. Kao da je kazna Boginje, ili Molohov uticaj, kružio, usred tih pet vojski, oko nje. Spopao ju je nekakav umor; kao obamrla, slušala je on to, isprekidano dozivanje stražara.

Plamenovi od svetiljke kolebali su se pod navalom toploga vetra. Samo časak kasnije, svenule su duge munje; onda nadjača tama, pa se nije ništa videlo osim zenica Matovih, kao par žeravica u noći. Međutim,

osećajući dobro kako je neka kob okružuje, a da se i onaj krajnji i neopozivi trenutak primiće, i, čineći taj napor, ona priđe Zaimfu i pruži ruke da ga dogradi.

— Šta radiš ti to? — zaurla Mato. Ona smireno odgovori:

— Vraćam ga u Kartaginu.

On istupi, ruku skrštenih, i tako strašnoga izgleda, da je ona odmah bila kao za pete prikovana.

— Ti bi da ga vratiš u Kartaginu! — mucao je on, i ponavljao, škrgućući zubima:

— Da ga vratiš u Kartaginu, to bi ti! Hej! Pa ti dolaziš da mi zaimf uzmeš! Da me pobediš, pa da nestaneš! Ne! Ne! Ti pripadaš meni! I sada te niko odavde izvući neće! O! Pa nisam ja zaboravio nadmenost tvojih krupnih i mirnih očiju, i kako si me, s visine, tvojom lepotom smoždila! Sada je red na mene! Ti si moja zatočenica, robinja, moja sluškinja! Ti, ako to hoćeš, zovi tvog oca i vojsku njegovu, Starce, Bogataše i sve njih zajedno, tvoj ogavan soj! Pod sobom imam tri stotine hiljada vojnika! Ići ću da ih tražim u Galiji, po Luzitaniji, i na kraju pustinje, i rasturiću tvoj grad, spaliću ti sve tvoje hramove, trireme će zaploviti krvavim talasima! Ne želim da ostane ni jedna kuća, niti kamen ni palma! I ako mi bude ponestalo ljudstva, doteraću iz planine lavove! Nemoj ni pokušavati da utekneš!

Bled i stisnutih pesnica, podrhtavao je on kao harfa, čije strune samo što nisu pukle. Ali ga, tako najednom, zaguše jecaji, i on se sruši na kolena:

— Ah! Oprosti mi! Ja sam bestidnik i zloća, veća od škorpije, i od mulja i od prašine! Dok si ti govorila, istog časa je tvoj dah preko moga lica prešao, i prijalo mi je to kao samrtniku koji pije potbuške sa ruba potoka. Zgazi me, dopusti da tako osetim stopala tvoja! Prokuni me, pruži mi da to tako čujem glas! Ne idi! Milost! Ja te volim! Volim te!

Bio je na kolenima, pred njom, po zemlji; on ju je obema mišicama obuhvatio oko struka, zabačene glave, dok su mu ruke lutale; zlatni koluti što su mu visili s ušiju, sijali su se na njegovom, od sunca potamnelom vratu; krupne suze, kotrljale su mu se iz očiju kao srebrna zrna; on je dahtao kao da miluje, uz nerazgovetno mrmljanje reči, laganijih od povetarca i umilnijih od poljubaca.

Salambo je bila savladala slabost od koje je ona gubila svest o samoj sebi. Nešto, u isti mah prisno i uzvišenije, neki poredak božji, terao ju je da mu se silom prepusti; Mato je dohvati za pete, pritom, njen zlatni lančić pukne, a dva kraja odskoče i udare o platno kao dve izmigoljene zmijske. Zaimf padne i pokri je; ona spazi Matovo lice, kako se nad njena

nedra naginje.

— Molohu, ti me uspaljuješ! — i vojnिकovi poljupci, proždrljiviji i od plamenova, protrčase po njoj; ona se osećala kao da ju je uragan odneo, i ugrabio žar sunca.

Ljubio joj je svaki prst na ruci, ruke, stopala, i s kraja na kraj, dugačke uvojke njene kose.

— Nosi ga — govorio joj je — kako ja brinem o njemu, povedi i mene s njim!

Ostaviću vojsku! Svega se odričem! Tamo, preko Gadesa, na dvadeset dana plovidbe morem, sreće se ostrvo posuto zlatnim prahom, zelenilom i pticama. Po planinama se ogromni cvetovi puni mirisa koji vetrovi njišu, kao večite kadionice; sa limunovog drveća, još višeg od kedrovog, zmiје boje mleka, svojom dijamantskom čeljusti stresaju plodove na travu; tamo je vazduh tako blag, da sprečava umiranje. O! Naći ću ga već ja, videćeš! Živećemo u udubljenjima od kristala, isklesanim u podnožju brda. Još niko ne stanuje u predelima kojima ću ja postati kraljem.

On metlom otrese prašinu sa svojih koturni; želeo je da joj u usta stavi četvrt nara: da joj skroji jastuče, on joj skupi odeću pod glavu. Tražio je kako da je usluži, da se pred njom ponizi, pa je čak preko kolena raširio zaimf, kao da se o običnoj prostirci radi.

— Imaš li još — zapitkivao je — one male gazeline rogove, što na njih kaćih ogrlice? Poklonićeš mi ih; baš mi se dopadaju! — Pošto se izražavao kao da je rat već završen, i nije mogao da se uzdrži od radosnog osmeha; i najamnici, Hamilkar, sve su prepreke sada bile iščezle: mesec je klizio između dva oblaka, a oni su ga gledali kroz jednu rupu na šatoru — Ah! Kolike sam noći proveo posmatrajući ga! Činio mi se kao veo koji tvoje skriva lice; ti me gledaš kroz njega, uspomena na tebe se mešala sa njegovim zracima; ja vas više nisam razlikovao! I, sa glavom među njenim dojkama, plakao je kao kiša.

— To li je dakle — pomisli ona, i oslobodivši se njegove ruke, stane jednom nogom na zemlju, pa primeti da joj je lančić pokidan.

Kod viđenijih porodica devojke su navikavali da te okove poštuju, skoro kao nešto versko, i Salambo, pocrvenevši, obmota oko nogu dva patrljka od zlatnog lanca.

Kartagina, Megara, njen dom, soba njena i predeli preko kojih je ona tu došla, kovitlali su joj se po sećanju u ispremetanim a ipak jasnim slikama. Ali tada iskrasne ambis, koji sve njih od nje odbaci u beskrajnu daljinu.

Oluja je bila prošla; retke kapi vode još bi jedna po jedna dobovale, i

tresle šatorski krov.

Mato je, kao neko pijan, zaspao opružen na bok, sa rukom prevaljenom preko ivice ležaja. Njegov je povez od bisera bio malo izmaknut, pa mu je otkrivao čelo. Jedan osmeh mu je rastavljao zube. Oni su u njegovoj crnoj bradi blistali, i među sklopljenim kopcima, bilo je radosti, tihe i skoro podrugljive.

Tako nepomičnog, Salambo ga je gledala, sagnuvši glavu i skrstivši ruke.

Uz uzglavlje postelje, na sto od čempresovog drveta, bio je položen jedan bodež; pogled na to svetlucavo sečivo, raspalio je u njoj neku krvničku žudnju. Iz mraka, otezali su se iz daljine plačni glasovi, i kao hor Genija, sokolili je. Ona priđe; dograbi gvožđe za dršku. Na šuštanje njene haljine, Mato je progledao, pa joj ustima munu ruku i bodež padne.

Nastupi vriska; iza platna strašna je svetlost sevala. Mato ga podiže; ugledali su visoke plamenove koji su obavijali logor Libijaca.

Gorele su njihove kolibe od trske, a stabljike se savijale, prštale u dimu i odletale kao strele; na sasvim crvenom vidiku, crne su senke trčale kao bez glave. Čuli su se urlici onih koji su ostali u kolibama; slonovi, goveda i konji, iskakali su nasred gomile, gnječili je, sve sa punjenjima i prtljagom, što su ih izvlačili iz požara. Zatrubile su trube. Dozivali su — Mato! Mato! Neki su hteli da navale unutra.

— Pa dođi! To Hamilkar pali Otaritov logor!

Iskočio je. A ona ostane sasvim sama.

Pa se onda zagleda u zaimf; i pošto ga je dobro odgledala, iznenađena je bila da nije srećna, koliko je to ranije pomišljala. Tako ona pred svojim dosadašnjim snom ostade potištena.

Tada se podnožje šatora podiže i ukaza neko nakazno obličje. Salambo nije u prvi mah mogla da išta razluči sem dva oka, uz jednu dugu belu bradu što je visila sve do zemlje; jer se ostali deo tela, sapet u pocepotine nekakve riđe odeće, vukao po zemlji; i, pri svakom pokretu unapred, ruke bi se zaplele u bradu, pa bi on klecnuo. Puzeći tako, to nešto stiže do njenih nogu, i Salambo prepozna starog Giskona.

Ustvari, najamnici, da bi one prvobitno uzete zarobljenike sprečili da beže, udarajući ih tučanim polugama polomili su im noge; oni su tako, jedni preko drugih, trunuli u nekom jarku punom đubreta. Oni najžilaviji, kada su začuli zveket, podigli su se da viču: i upravo je tako Giskon zapazio Salambo. Da je Kartaginjanka, pogodio je po sitnim kuglicama od sandastruma, što su kuckale o njene koturne; i sluteći neku popriličnu tajnu, a uz pomoć svojih drugova, pošlo mu je za rukom

da se izvuče iz jarka; onda se na rukama i laktovima odvukao dvadeset koraka dalje, sve do Matovog šatora. Dva su se glasa u razgovoru u njemu čula. On je spolja slušao, i sve čuo.

— Ti si to! ona najzad kaza, maltene prestravljena. Pridižući se na pesnice, on odgovori:

— Da, ja sam to! Oni me smatraju mrtvim, zar ne? Ona obori glavu.

— Ah! Što mi nisu Baali tu milost ukazali! — i prišavši tako blizu da ju je okrznuo. — To bi mi uštedelo trud da te prokunem.

Salambo živo ustuknu, jer ju je toliko bilo strah od ovog poganog bića, što je bilo ogavno kao larva, a jezivo kao utvara.

— Biće mi uskoro sto godina — on reče — Agatoklea sam video, pa Regula i orlove Rimske, kako useve gaze po poljima punskim! Gledao sam svu stravu bitaka, i more zakrčeno krhotinama od naše flote! Varvari, kojima sam ja zapovednik bio, okovali su mi u lance četvero udova mojih, kao da sam rob koji je čoveka ubio. Moji drugovi, skončavaju oko mene, jedan za drugim; zadah njihovih leševa me noću budi; teram ptice što dođu da im kljuju oči; i uz sve to, ja nijednoga dana nisam očajavao zbog Kartagine! Štaviše, voleo bih da se sve vojske sveta protiv nje udruže i da plamenovi opsade ližu preko hramova! Ja bih još uvek verovao u njenu večitost! Ali je sada sve gotovo! Sve je izgubljeno! Bogovima se ona gadi! Prokleta da si ti koja si beščaćem svojim ubrzala njenu propast!

Ona razmače usne

— Ej! Pa ja sam bio tamo! — zakuka on — I čuo sam te kako od ljubavi stenješ kao uličarka; a onda ti je iskazao svoju želju, a ti si mu dopustila da ti poljubi ruke! Ali kako te je žestina tvoje besramnosti povukla na to, ti to barem treba da radiš kao divlje zveri, što se sakriju u svoje leglo, a ne baškare se svojom sramotom, tik pred očima oca svoga!

— Kako? — upita ona.

— A! Pa ti i ne znaš da su dva rova na šezdesetak lakata jedan od drugoga, i da se tvoj Mato, iz prekomerne oholosti, baš licem postavio prema Hamilkaru.

Tu ti je tvoj otac, tu, iza tebe; i da sam u stanju da prepešačim onu stazu što vodi na zaravan, ja bih povikao na njega: siđi brate da vidiš svoju ćerku u naručju varvarina! Da mu se dopadne, ona je obukla ruho Boginje; i prepustivši svoje telo, ona uz slavu tvog imena, polaže mu i veličanstvenost bogova, osvetu otadžbine, sam spas Kartagine! — Pokreti njegovih krezubih usta, pomicali su mu celom dužinom bradu; oči njegove, u nju uperene, proždirale su je; i iz te prašine, dahćući, on je ponavljao:

— Ah! Skrnaviteljko! Prokleta bila! Prokleta! Prokletnica!

Salambo je bila razmakla platno i odignuto ga držala u ruci, te bez odgovora, pogled prebacila na Hamilkarovu stranu.

— Ovuda, je li? — upita ona.

— Šta se to tebe tiče! Okreni se! Gubi se! Zabi bolje lice tvoje u zemlju! Ovo je sveto mesto, što će ga pogled tvoj samo okaljati.

Ona zaimf prebaci preko ramena, hitro pokupi svoj veo, plašt, šal.

— Trčim tamo! — povika Salambo, izgubi se i nestade je.

Kretala se prvo kroz tamu, da nije sretala nikoga, jer ih je sve požar odvukao; i dreka je bila sve jača, a od popriličnih plamenova, nebo se u pozadini purpurno obojilo; nekakav nasip ju je zaustavio.

Ona se nasumice osvrtala, levo i desno, oko svoje ose, u potrazi za lestvicama, užetom, kamenom, za bilo čime što bi moglo da joj na kraju krajeva pomogne. Bilo ju je strah od Giskona i pričinjavalo da su joj krici i koraci za petama. Počelo je da se razadnjuje. Ona u širini opkopa spazi stazu. Uzevši peš od haljine o koji se spotala u zube, u tri skoka ona se nađe na zaravnjenom delu.

Tada sasvim razgovetan zov odjekne negde ispod nje, u mraku, i onaj isti što ga je čula u podnožju stepeništa sa galijama; nagnuvši se, prepozna ona Šahabarimovog čoveka sa svoja dva privezana konja.

Čitavu noć on je između dva opkopa lutao; onda, kada ga je uznemirio požar, vratio se nazad, pokušavajući da pretpostavi sve što se u Matovom logoru zbivalo; i kako je znao da je to mesto ujedno i najbliže njegovom šatoru, pokoravajući se svešteniku, nije mrdao odatle.

On uzjaha jednog od konja. Salambo tik do njega ukliza, pa se u punom trku pokupiše, da obigraju ceo punski logor, ne bi li na neku kapiju naišli.

Mato se vratio bio u šator. Svetiljka, sva zadimljena, jedva da je davala svetlost, pa je on ostao u uverenju kako Salambo spava. Šta bi drugo, on neprimetno opipa lavlju kožu na palminom ležaju. Dozove je, ona nije odgovarala; on hitro istrigne komad platna kako bi svetlost dana ušla; zaimf beše nestao.

Zemlje se tresla pod njegovim mnogobrojnim koracima. Silni urlici, rzanja, zveckanje oružja, podizali su se u nebo, i rogovi treštali na juriš. Kao da se oko njega uskovitlao uragan. Neka žestina u neredu ga je naterala na oružje i da istrči napolje.

Duge su kolone varvara, trčeći silazile sa brda, a četvrtasta borna kola punska, uz teško i ujednačeno klaćenje silazila ka njima. Magla, što su je sunčevi zraci raskinuli, lebdela je u oblacima i postepeno, kako se dizala, otkrivali su se barjaci, kacige i vrhovi kopalja. Pri ubrzanjoj

promeni, delovi zemljišta još uvek u senci, činili su se kao da za tili čas menjaju mesta; na drugom mestu, reklo bi se, bujice se ukrštaju, dok među njima, bodljikave mase nepomično stoje. Mato je zapažao starešine, vojnike, glasnike, pa sve pozadi do poslužitelja koji su bili na magarcima. Ali umesto da svoj položaj održi, kako bi pokrивao pešake, Nar Havas naglo je skrenuo udesno, kao da je hteo da ga Hamilkar smrvi.

Konjanici njegovi, prestigli su slonove koji su išli lagano; i svi konji, ispruživši vratove bez uzdi, jurnuli su u tako žestok galop, da se činilo kao da krzaju trbuhom zemlju. A onda, iznenada, Nar Havas odlučno okrene prema jednoj od straža. On odbaci svoj mač, oni svoja koplja, i izgubi se među Kartaginjanima.

Kralj Numidije stigne do Hamilkarovog šatora; pa mu pokazujući svoje ljude koji su bili zastali nešto dalje, kaza:

— Barka! Ja ti ih dovodim! Tvoji su!

Tada, u znak ropske pokornosti, i da bi iskazao svoju odanost, on se ničice pruži i podseti na svoje vladanje još od samoga početka rata.

Najpre je on sprečio opsadu Kartagine i pokolj zarobljenika; zatim se uopšte nije ovajdio od pobeде nad Hanonom, posle onog poraza kod Utike. Što se tirskih gradove tiče, nalazili su se na međi sa njegovom kraljevinom. Konačno, nije učestvovao ni u boju na Makaru; čak se i sada vrlo hitro izvukao, da bi pobeđao od obaveze da se sa sufetom bori.

Ustvari, Nar Havas je priželjkivao da se proširi otimanjem i punskih oblasti, i već bi, prema izgledima za pobeđu, najamnicima čas pritekao u pomoć, čas ih napuštao. Videvši kako će na kraju Hamilkar biti jači, njemu se okrenuo; a možda je i u njegovom odmetanju bilo neke surevnjivosti naspram Mata, bilo zbog vođstva, bilo zarad svoje nekadašnje ljubavi.

Sufet ga je saslušao, ne prekidajući ga. Onaj koji se u vojsci u kojoj su mu dužni osvetu, tako predstavlja, nije bio saveznik za preziranje; Hamilkar je odmah uvideo korist od jednog takvog savezništva za njegove krupne namere. Uz Numiđane, otarasiće se on Libijaca. Pa će uvući onda zapad u potčinjavanje Iberije; i ne zapitavši ga zašto nije ranije prišao, a ne potrudivši se bar da i jednu od njegovih laži raskrinka, poljubi on Nar Havasa, i tri puta ga stisnu na svoje grudi.

Bio je iz oćaranja, i ne bi li sve to okonćao, on upalio Libijcima logor. Ova mu je nova vojska dolazila kao pomoć božja; i prikrivajući svoju radost, on uzvrati:

— Da budeš ljubimac Baala! Ne hajem za ono što će Republika da za tebe učini, ali Hamilkar nije nezahvalnik.

Graja se udvostručila; prilazili su i zapovednici. On je pričajući uzimao oružje:

— Hajde, vrati se! Sa konjicom ćeš njihovu pešadiji sabiti među tvoje i moje slonove! Hrabro! Tamani ih!

I Nar Havas, gotov da pohita, kad je ugledao Salambo.

On brzo skoči sa konja. Otvorila je svoj široki plašt, i, šireći ruke, razvi zaimf.

Iz kožnog šatora, malo podignutog u kraj, pogled se unaokolo pružao, po čitavom tom brdu što su ga pokrili vojnici, pa kako se ona našla u sredini, Salambo su odasvud zapazili. Tada se zaorila neverovatna vika, dug poklič nade u pobedu. Oni koji su bili u pokretu, zastadoše; samrtnici se vratiše, oslanjajući se na laktove, da je blagoslove. Svi su varvari sada znali da je ona povratila zaimf; oni su je gledali iz daleka i činilo im se da su je uočili; i drugi su povici odjekivali, samo iz besa i osvete, nasuprot ovacija Kartaginjana; pet vojski, poređanih po brdu, tutnjalo je i urlalo tako, a sve oko Salambo.

Hamilkar koji je ostao bio bez reči, zahvaljivao je klimanjem glave. Oči su mu naizmenično silazile na zaimf, pa na nju, i on primeti da joj je lančić bio pokidan. Tada on nekom jezivom sumnjom uzdrhta. Ali brzo povrativši svoju hladnokrvnost, on postrance pogleda Nar Havasa, a da nije okretao glavu.

Kralj Numiđana se nekako nosio po strani i suzdržano; po čelu mu je ostalo malo prašine, što ju je pokupio, kad je ničice pao. Konačno, sufet mu pođe ususret, a izgledao je preozbiljan.

— Kao nagradu za usluge koje si mi pružio, ja ti Nar Havas dajem svoju kći. On tome doda — Mojim sinom budi i brani oca svoga.

Nar Havas od silnog uzbuđenja napravi takav trzaj, onda mu se baci na ruke koje pokri poljupcima.

Salambo još uvek mirna kao kip, naizgled se činila da još ništa ne shvata. Ona pomalo pocrvene, uz to oborivši kapke; njene dugačke i ispružene trepavice, bacale su joj senku na obraze.

Hamilkar je odmah želeo da ih sjedini nerastavljivom veridbom. Salambo tutnu on u ruke koplje, koje ona dalje pruži Nar Havasu; on ih je volovskim remenom sapeo jedan uz drugi, pa im po glavi prosuše žito, i zrna što su oko njih popadala, zvečala su i odskakala kao grad.

XII

Akvadukt

Posle pola dana, od najamnika je preostala samo hrpa ranjenika, mrtvih i umirućih.

Hamilkar, žustro se probivši iz dubine klanca, spustio se niz onu zapadnu padinu koja gleda na Hipo-Zarit; i, kako je prostor na tome mestu bio širi, briga mu je bila kako da tu odmami varvare. Nar Havas ih je opkolio svojom konjicom; za to vreme, sufet ih je odbacivao natrag i satirao; sem toga, oni su bili već unapred pobeđeni gubitkom zaimfa; čak i oni koji nisu za njega marili, osetili su zebnju i kao neku klonulost. Hamilkar, koji se nije trsio da bojište zadrži za sebe, uvukao se malo dalje, i levo, na visove sa kojih im je bio gospodar.

Dole se oblik bivšeg logora razaznavao po nakrivljenim kocima. Dugačka gomila crnog pepela, dimila se na mestu gde su bili Libijci; razriveno tlo, talasalo se kao more, a šatori, sa svojim krilima u dronjcima, ličili su na lađe koje su se napola razabirala, izgubljene među grebenjem. Oklopi, vile, trube, komadi drveta, gvožđa i tuča, žito, slama i odeća, porasturani posred leševa; tu i tamo pokoja zapaljena strela na domaku gašenja, još je gorela pored ostataka prtljaga; ponegde se zemlja ispod štitova bila izgubila; konjske strvine sustizale su se kao lanac brežuljaka; videle su se noge, sandale, ruke, panciri i glave pod podbradkom pričvršćenim šlemovima, koje su se kotrljale kao lubenice. Po trnju je visila kosa; u lokvama krvi, slonovi, rasporene utrobe, roptali su zajedno sa svojim kulama prevrnuti: gazilo se po nečemu lepljivom i bilo je tu kaljuga blata, iako nije padala kiša.

Ta zbrka od leševa, zauzimala je odozgo pa do dole, čitavo brdo,

Preživeli se nisu ništa više mrdali od mrtvih. Čučeci u nejednakim družinama, oni bi se, unezvereni, samo zgledali i ne bi pričali.

Na kraj, poduže jedne poljane, Hipo-Zaritsko se jezero presijavalo

pod odlazećim suncem. Zdesna, gomila se belih kuća prelivala preko nekog pojasa zidina; a more se dalje širilo u nedogled — i, s bradom u ruci, varvari su uzdisali i snevali o svojim otadžbinama. Jedan se oblak sivog praha spustio.

Večernji je vetar zaduavao; sva su se pluća raširila na njega; i onoliko, koliko je rasla svežina, moglo se da primeti kako gamad leševe koji su se hladili ostavlja, i trči po toplom pesku. Povrh krupnih stena, nepomični su se gavranovi stalno osvrtni na samrtnike.

Kada se spustila noć, oni psi žute dlake, te pogane zveri što prate vojsku, zašli su sasvim tiho među varvare. Prvo su sa još mlakih patrljaka lizali zgrušanu krv; i vrlo brzo počnu oni sa izujedanjem leševa, načinjući ih od trbuha.

Počeli su da se pomaljaju begunci, jedan po jedan, kao senke; i žene su se odvažile da se vrate, jer ih je dosta bilo ostalo, naročito kod Libijaca, i uprkos stravičnom pokolju što su ga Numiđani počinili.

Neki od njih bi se prihvatili kraja nekog užeta, koji bi im služio kao buktinja. Drugi bi držali koplja, ukrštena. Odozgo bi stavili leševe i odnosili ih sa strane.

Ovi su ležali u dugačkim redovima, na leđima, zinuli, sa svojim kopljima uz njih; ili su bili na gomili, nabacani zbrda-zdola, i često je trebalo raskopati čitavu gomilu, kako bi se našli oni koji su svuda nedostajali. Zatim bi im polako prelazili preko lica bakljom. Grozna oružja su im nanela zaguljene rane po licima. Zelenkasti su im kaiševi kože sa čela visili; bili su isečeni na komade, do samih kostiju izgnječeni, zadavljeni i poplaveli, ili naširoko rasporeni slonovskim kljovama. Iako su svi oni u skoro isto vreme preminuli, bilo je razlika u njihovom raspadanju. Ljudi sa severa su bili podnaduili i modrobledi, dok su žilaviji Afrikanci, izgledali kao dimljeni brzo se sušili. Najamnici su se razlikovali po svom tetoviranju; stari Antiohovi vojnici, nosili su kopca; oni koji su u Egiptu služili, majmunsku glavu; oni kod azijskih vladara — sekiru, nar i čekić; kod Grčkih republika, siluetu nekog utvrđenja, ili ime nekog arhonta; a videli su se i oni, čije su ruke bile potpuno prekrivene mnogim takvim znacima, koji su se mešali sa njihovim ožiljcima i novim ranama.

Za ljude latinske rase, Samničane, Etrurce, Kampance i Brućane, podigoše četiri velike lomače.

Grci vrhovima svojih mačeva iskopaše rake. Spartanci su svukli svoje crvene ogrtače, i u njih zavili mrtve; Atinjani su ih položili licem prema izlazećem suncu; oni iz Kantabrije, svoje su zakopali pod gomilom šljunka; Nazamonci svoje presamite, i stegnu ih volovskim

remenjem, a Garamanti, odoše da svoje sahrane na plaži, kako bi ih večito kvasili talasi. Ali su se Latini žalili kako ne mogu da svoj pepeo pokupe u urne; nomadi su očajavali zbog toplote peska u kome se telo mumificiralo, a Kelti za tri netesana kamena, pod jednim kišnim nebom, u dnu zaliva prepunog ostrvlja.

Počela su naricanja, za kojima je usledio dugi muk. Sve je to bilo, kako bi se duše prisilile na povratak. Zatim je uporno, u ravnomernim razmacima, nanovo dolazilo do vike.

Bilo je tu izvinjavanja mrtvima što ne mogu počast da im već prema propisanom obredu odaju: jer će, ako im se on uskrati, u neizmernom vremenskom razdoblju kružiti kroz svakojake opasnosti i preobraženja; oni su ih spopadali, zapitkivali ih šta žele; ostali su ih obasipali pogrđama, jer su ovi dozvolili da budu pobeđeni.

Od svetlosti povećih lomača, ubledela bi lica bez krvi, tamo-amo izvaljena po olupinama od oružja; i kako suze mame druge suze, a jecaji postajali sve pojačaniji, i prepoznavanja i zagrljaji sve pomamniji. Žene su se prostirale po leševima, usta na usta, čelo uz čelo; morali su da ih tuku ne bi li ih otrgli, kada je trebalo nabacati zemlju. One su garavile obraze; odsecale su kosu; puštale su krv i prolivale je po jami; pravile posekotine što na one rane liče, koje su iznakazile mrtve. Rika se probijala kroz lupanja u tasove: neki su svoje amajlije otkidali i pljuvali po njima. Umirući su se valjali po okrvavljenom blatu u besu se grizući za svoje okrvavljene pesnice; i četrdeset i tri Samničanina su se, čitavo jedno cvetno proleće, kao gladijatori klali. Uskoro je nestalo drveta za lomače, plamenovi se ugasili, sva mesta bila zauzeta; — i premoreni od vikanja, oslabeli, posrćući, pozaspali su svi kraj svoje mrtve braće, kojoj je stalo bilo do života punog nemira, kao i onih ostalih, koji su poželeli da se i ne probude.

Sa belasanjem zore, pojave se na varvarskim međama vojnici koji su se šepurili sa na koplja nataknutim kacigama; pozdravivši najamnike, oni ih priupitaju nemaju li slučajno da nešto poruče onima u svojim domovinama.

Tad im priđu i ostali, pa varvari prepoznaju nekolicinu od svojih nekadašnjih saboraca.

Sufet je svim zarobljenicima službu ponudio u svojim jedinicama. Većina je to neustrašivo odbila, a on, sasvim odlučan da ih neće ni hraniti, niti prepustiti Velikom Veću, sve ih je otpustio, zapretivši im da se više ne bore protiv Kartagine. Onima, pak, koje je strah od mučenja napravio krotkim, podelili su neprijateljevo oružje; i sada su oni pojavili kod pobeđenih, manje da bi ih zaveli, nego li pobuđeni ponosom i

radoznalošću.

Pre svega su ispričali o sufetovom dobrom ophođenju. Varvari su ih, zavideći im, slušali, mada su ih sve prezirali. Na prve se već prigovore, kukavice uzjoguniše. Izdaleka su im pokazivali njihove sopstvene mačeve, njihove oklope, i čikali ih, iz uvrede, da dođu i uzmu ih. Varvari dograbe kamenje; svi su zaždili; i na vrhu se brda ništa više nije videlo sem vrhova kopalja koja su prebacivala rub kolja.

Tada varvare počne da tišti još teži bol od poniženja zbog poraza. Premišljali su kako je njihova hrabrost bila uzaludna. Pogled im je ostao ukočen, zubi su škrgutali.

Oni na istu zamisao dođu. Sa vikom pohrle do tamo, gde su se kartaginski zarobljenici nalazili. Sufetovi ih vojnici, sasvim slučajno, nisu mogli da pronađu, pa kako su se isti bili sa bojnog polja povukli, ovi su se još nalazili u dubokom rovu.

Poređali su ih po zemlji, na jednom zaravnjenom delu. Stražari naprave obruč oko njih i puste žene da uđu, njih redom po tridesetak-četrdesetak. Želeći da to malo vremena što su im ga dali iskoriste, trčale su od jednog do drugoga, nesigurne, uzdrhtale; pa nagnute nad tim jadnim telima, lupale su ih zamasima ruke, kao pralje koje peru rublje; uzvikujući imena tih svojih suprug, grebale bi ih svojim noktima; oči su im bole iglama za kosu: Onda dođu muškarci, pa su ih zlostavljali od nogu, koje su sekli preko članaka, pa do čela sa kojih su skidali krune od kože, da bih ih sebi stavili na glavu. Strvojedi su tu imali najizopačeniju maštu. Zagadili bi im rane sipajući prašinu, sirće, srču od grnčarije u njih, a ostali bi stajali pozadi i radovali se kao vinogradari oko kazana koji se puše.

Međutim, Mato je sedeo na zemlji, na istom onom mestu gde se našao kada je bitka bila završena; s laktovima na kolenima, i dlanovima uz slepoočnice; nije ništa ni čuo ni video, niti inašta mislio.

Tek na urlike radosti što su se iz gomile začuli, on diže glavu. O jednu motku okačena, platnena krpa što se vukla i dole po zemlji, zaklanjala je korpe, tepihe, jednu lavlju kožu. On dokuči da se o njegovom šatoru radi; i on pobode oči nadole, kao da je kći Hamilkarova, da bi utekla, propala pod zemlju.

Razderano je platno lepršalo na vetru; ponekad bi mu njegove duže pocepatine prošle pred ustima, i on primetio jedan crveni žig koji je ličio na otisak šake. To je bila Nar Havasova ruka, i oznaka njihovog saveza. Mato se tada podiže. U ruku uzme jedan ugarak što je još tinjao, pa ga baci prezrivo na ostatke šatora. Onda vrhom svoje koturne, on u plamen pogura i stvari koju su bile ispale, kako ništa baš ne bi preostalo.

Iznebuha, i da se nije moglo da dokuči odakle je iskočio, pojavi se Spendije.

Nekadašnji je rob bio dva patrljka od koplja privezao uz butinu; hramao je sažaljivo, sve izdišući od jadikovki.

— Ostavi se toga! — njemu kaza Mato — Ja znam kakva si ti junačina! Jer je ovaj božjom nepravdom tako bio satrven, da nije imao nimalo snage, da se još i na ljude ljuti.

Spendije mu mahnu, pa ga uvede u udubljenje jednog brda, gde su se Zarksas i Otarit krili.

Oni su bili, baš kao i rob, pobegli, prvi, mada je svirep bio, a drugi i pored svoga junaštva. Ali ko je mogao da se nada, govorili su, baš Nar Havasovom izdajstvu, požaru kod Libijaca, gubitku zaimfa, Hamilkarovom iznenadnom prodoru, a naročito, njegovim pokretima, koji su ih naterali da se vrate u podnožje planine i budu pravo Kartaginjanima na udaru? Spendije nikako nije priznavao svoj strah, i držao se toga da mu je slomljena noga.

Najzad, sva se trojica vođa priupitaše, a kakvu to odluku sada valja doneti?

Hamilkar im je zatvorio bio put u Kartaginu; oni su uhvaćeni između njegovih vojnika i oblasti koje pripadaju Nar Havasu; gradovi tirski će se prikloniti pobedniku; njih će zadesiti to da budu saterani uz morsku obalu, i sve će ih te ujedinjene snage skršiti. Evo šta će doći, neizostavno.

Tako se ne nudi nikakav način da se rat izbegne. Prema tome, treba ga voditi do kraja. Ali kako utuviti nužnost takvog beskonačnog boja svim tim obeshrabrenim ljudima kojima rane još uvek krvare?

— To primam na sebe! — izjavi Spendije.

Dva sata kasnije, čovek koji je u trku prevalio planinu sa Hipo-Zaritske strane, mahao je pločicama koje su mu bile u rukama, i, kako se razdrao iz sveg glasa, varvari ga okružiše.

Pločice su poslali grčki vojnici sa Sardinije. Preporučili su njihovim afričkim drugovima da drže Giskona i ostale zarobljenike pod prismotrom. Neki trgovac sa Samosa, izvesni Hiponaks, ih je po povratku u Kartaginu, obavestio, da se zavera kuje da oni pobegnu, pa on varvare poziva da ništa ne previđaju; Republika je bila moćna.

Spendijeva dosetka nije, kako se on ponadao, upalila iz prve. Ta izvesnost nove opasnosti, ni izdaleka nije podigla bes, već je prouzrokovala strah; a kako im je u sećanju bila, ne baš davno pred njih bačena Hamilkarova ponuda, strepeli su sad od nečeg nenadanog i jezivog. Noć je prošla u velikoj napetosti; mnogi su čak i oružje odbacili,

ne bi li umilostivili sufeta kad se bude pojavio.

Ali se već sutradan, za vreme treće dnevne straže, još jedan glasnik pojavio, prašnjaviji i garaviji a i još više zadihan. Grk mu je iz ruku istrkao svitak papirusa, ispunjenog feničanskim pismom. U njemu su preklinjali najamnike da ne budu obeshrabreni; Tuniski junaci samo što nisu stigli kao značajno pojačanje.

Spendije je prvo pročitao pismo tri puta zaredom; i uz pratnju dvojice iz Kapadokije, koji su ga na ramena uprtili, nošen bio iz mesta u mesto, gde je čitao poruku. Čitavih je sedam sati držao govor.

Podsećao je on najamnike na obećanja Velikog Veća; Afrikance na okrutnost namesnika; a sve varvare, na nepravdu Kartagine. Blagost Hamilkarova, bila je jedan mamac kako bi ih se dočepao. One koji se budu predali, prodaće ih kao roblje: pobeđene će mučiti do smrti. Da se pobegne, a kojim to putem? Ne bi ih nijedan narod primio. Tako ako bi svoje napore nastavili, oni istovremeno zadobili slobodu, osvetu, novac! I neće morati da za to čekaju dugo, jer će im Tunižani, pa i Libija cela, pohrliti u pomoć. On im je pokazao odvijeni papirus:

— Dakle pogledajte! Čitajte! Evo šta su oni obećali! Ja nisam lagao.

Psi su lutali, crne njuške, sve obložene crvenilom. Jako sunce je grejalo gole glave. Kužan se zadah izdizao sa slabo zatrpanih leševa. Neki su i do pojasa izvirivali iz zemlje. Spendije ih je pozivao k sebi, da posvedoči ono što je govorio: a onda bi on podizao pesnicu prema Hamilkarovoj strani.

Uz gred je bio prisutan Mato i, kako bi pokrio sopstveni kukavičluk, raspirivao je gnev kojim se, malo-pomalo, i sam obuzet zatekao. Klanjajući se bogovima, on je gomilao sve kletve protiv Kartaginjana. Kažnjavanje zarobljenika bila je dečja igra. Dakle zašto da ih poštedimo i stalno tu bespotrebnu stoku vučemo sa sobom! — Ne! treba je dokrajčiti! Namere su im poznate! Jedan od njih u stanju je da nas pogubi! Bez milosti! Dobri se poznaju po brzini trka i jačini udarca.

Pa se tada okrenuše zarobljenicima. Mnogi su još roptali; on ih dokrajči, nabijajući im petu u usta, ili bi ih probo vrhom koplja.

Zatim su se setili Giskona. Ovoga nisu nigde primećivali; sve ih je zahvatio nemir. Svi oni su želeli da se uvere u njegovu smrt, ili da u njoj saučestvuju. Najzad ga tri čobana, svi Samničani, na petnaest koraka od mesta na kome se uzdizao Matov šator pronađu. Prepoznali su ga po dugoj bradi i pozvali ostale.

Opružen poleđuške, sa rukama uz sekire i skupljenih kolena, odavao je utisak jednog mrtvacu spremljenog da ga pokopaju. Međutim, njegova rebra koja su se brojila, dizala su se i spuštala, a oči njegove,

posred njegovog ubledelog lica širom otvorene, posmatrale su netremice i sa netrpeljivošću.

Varvari su ga najpre posmatrali sa krajnjom zbunjenošću. Otkako je on u ovom rovu obitavao, bili su ga nekako i smetnuli s uma; sputani starim uspomjenama, držali su se podalje i ne bi se usuđivali da na njega dignu ruku.

Ali oni što su bili pozadi, negodovali su i gurali se, kada se kroz rulju probi neki Garamant: on je vitlao srpom, i shvatili su svi šta mu je na umu; lica su im porumenela, i postišeni, zavape svi: Da! Da!

Čovek sa povijenim gvožđem Giskonu priđe. On ga ščepa za glavu, i naslonivši je na koleno, brzim je potezom odseče; ona padne; dva obilna mlaza, napravila su otvor u prašini. Zarksas ih preskoči, i s lakoćom većom i od leopardove, on potrča ka Kartaginjanima.

Kad on, kada je prevalio bio dve trećine planine, skide sa prsa Giskonovu glavu, držeći je za bradu, više puta hitro zamahne svojom rukom, — i ta gužva, na kraju zavitlana, jednu parabolu opisa, da bi se iza punskih opkopa izgubila.

Ubrzo su se dva izukrššana barjaka uz sam rub kolja uzdigla, kao ugovoren znak za razmenu mrtvih tela.

Tada su četiri glasnika, po rasponu njihovih pleća odabrana, išetala sa velikim rogovima, i vičući u te tučane cevi, proglasili da ipak neće više, između Kartaginjana i varvara, biti ni poverenja ni samilosti, niti bogova, i da oni unapred odbijaju sva otvaranja, pa će im poslanike vratiti sa odsečenim šakama.

Neposredno zatim, on Spendija otpravi do Hipo-Zarita ne bi li pribavio namirnice; tirski grad im ih je to isto večer dostavio. Žudno su ih gutali. Pa kada su se bili založili i potkovali, oni vrlo brzo prikupe ostatke svoga prtljaga i svog izlomljenog oružja; žene se sabiju u sredinu, i, bez obzira što su ranjenici plakali za njima, oni pođoše obalom, brzim koracima, kao čopor vukova koji se udaljava.

Bili su krenuli na Hipo-Zarit, odlučivši da ga zauzmu, jer im je trebao utvrđeni grad.

Hamilkar, spazivši ih iz daleka, i pored ponosa što ga je dobio videvši ih kako su bežali pred njim, pao je u očaj. Trebalo ih je bez oklevanja napasti i to potpuno svežim jedinicama. Još jedan takav sličan dan, i rat bi se završio! Ako bi se sve odužilo, oni bi postali još jači; tirski gradovi bi im se pridružili; njegova milost prema pobeđenima, ničemu nije poslužila. On donese odluku da će biti nemilosrdan.

Iste večeri, on Velikom Veću otpravi kamilu natovarenu narukvicama pokupljenim sa mrtvih i, uz užasne pretnje, on naredi da

mu pošalju još jednu vojsku.

Svi su ga odavno smatrali izgubljenim; iako su saznali za njegovu pobjedu, osjećali su jednu zbunjenost koja skoro da je bila užasnutost. Povraćanje zaimfa, nejasno nagovešteno, upotpunjavalo je čudo. Tako im se učinilo da sada bogovi i snaga Kartagine, pripadaju upravo njemu.

Niko se od njegovih neprijatelja usudio nije ni na ijednu žalbu, niti optuživanje. Uz oduševljenje jednih, i malodušnost onih drugih, pre je predviđenog roka, vojska što je brojala pet hiljada ljudi stajala spremna.

Ona se začas domogne Utike, da sufeta podrži s leđa, dok se tri hiljade najodvažnijih ukrcao na lađe, predviđene da ih kod Hipo-Zarita iskrcaju, baš tamo, odakle su bili potisli varvare.

Hanon se prihvatio bio zapovedništva nad njima, iako je vojsku poverio svom zameniku Magdazanu, kako bi iskrcavanjem trupa rukovodio lično, a pošto nikakvo više drmusanje ležaljke nije mogao da podnese. Oboljenje mu je njegovo, izgrizavši mu usne i nozdrve, iskopalo široku rupu na licu; sa udaljenosti od deset koraka, ždrelo mu se videlo, pa i sam znajući koliko je grdan, stavljao je, kao neka žena, veo oko glave.

Hipo-Zarit se na njegove pozove ništa manje osvrtao nije, kao ni na one varvarske; ali su im stanovnici svakoga jutra, u korpama, spuštali namirnice, i, dovikujući se odozgo sa kula, uz razumevanje za potrebe Republike, nagovarali ih da se udalje. Pomoću znaka su upućivali isto negodovanje Kartaginjanima, koji su bili raspoređeni na moru.

Hanon se zadovoljio bio time da zagradi luku, ne ulazeći u sukobe. Ali je ipak sudije iz Hipo-Zarita nagovorio bio da kod njih prime tri stotine vojnika. Onda se uputio do Rta Grožđa, gde u dugom luku skrene, kako bi varvare opkolio, što je bio neumesan, i čak opasan manevar. Njegova zavist ga je sprečavala da pomogne sufetu; on mu je pretresao njegove uhode; ometao sve njegove planove, te tako u pitanje dovodio ceo poduhvat. Na kraju, Hamilkar napiše Velikom Veću, da ga se otarase, pa su Hanona, svog besnog zbog niskosti Staraca i ludosti svoga kolege, vratili u Kartaginu. On se dakle, posle tolikog nadanja, u jednoj još žalosnijoj situaciji sada našao; ali je pokušao da o tome i ne razmišlja, i čak da se to uopšte i ne pominje.

Kao da već sve zajedno nije bilo dovoljno nevolja, saznalo se da su na Sardiniji najamnici svoga vojskovođu razapeli, ugrabili utvrđenja, i svuda poklali one kanaanske rase. Rimski je narod Republici pripretilo neposrednim neprijateljstvom, ako ona ne da hiljadu i dve stotine talenata, i uz to još celo ostrvo Sardiniju. Vili su prihvatili savezništvo sa varvarima i slali im brodove do vrha pune brašna i sušenoga mesa.

Kartaginjani su im ušli u trag, zarobivši pet stotina ljudi; ali tri dana kasnije, flota koja je plovila iz Bizacene, i u Kartaginu donosila namirnice, potonula je u oluji. Očevidno su se i bogovi izjasnili protiv nje.

U tom su času, građani Hipo-Zarita, pod izgovorom da je u pitanju uzbuna, namamili tri stotine Hanonovih ljudi da se popnu na zidine; pa ih, prilazeći im s leđa, pohvataju za noge, i tek ih najednom, sve pobacaju dole. Oni koji nisu izginuli, bili su poterani i podavili se u moru.

Utika je vojnike istrpela, jer je Magdazan uradio isto što i Hanon, i, po njegovim uputstvima, okružio grad, gluv na njegova moljenja. Ovim drugima su sipali vino pomešano sa mandragorom, pa ih poklali na spavanju. U istom su času pristigli varvari: Magdazan se dao u beg, kapije se otvorile, i od tada, ta dva tirska grada su svojim novopečenim prijateljima iskazivala jednu tvrdokornu privrženost, a prema svome bivšem savezniku, jednu nepojmljivu mržnju.

Ono je napuštanje punske strane bilo kao savet za primer. Nade su u oslobođenje oživele. Stanovništva, još u nedoumicu, nisu oklevala. Sve se stropoštalo. Sufet sazna za to, i nije se više ponadao ikakvoj pomoći! Bio je neopozivo izgubljen.

Istog časa on dade voljno Nar Havasu, koji je bio zadužen da čuva granice svog kraljevstva. On sam, reši da se vrati u Kartaginu, da bi tako pokupio vojnike i rat ponovo započeo.

Varvari smešteni u Hipo-Zaritu primetili su njegovu vojsku dok se spuštala niz planinu.

Pa kuda li su se to Kartaginjani zaputili? Glad ih je, sumnje nema, naterala, pa su, uz nagomilane muke, i uprkos svojoj slabosti, ipak prišli da povedu bitku. Ali oni skrenu udesno: beže. Mogli su da ih presretnu, i sve ih skrše. Varvari se baciše u poteru za njima.

Kartaginjane je zaustavila reka. Bila je ovoga puta nadošla, a od zapadnog vetra ni daška. Jedni su je preplivali, ostali prešli na štitovima. Ponovo su se dali u marš. Padne i noć. Nije se više ništa videlo.

Varvari se nisu zaustavljali; oni su produžili još dalje, ne bi li našli neko uzanije mesto. Dotrčali su Tunižani, pa su povukli i ove iz Utike. Sa svakim sledećim žbunom, njihov se broj povećavao; i Kartaginjani, polegavši po zemlji, osluškivali su bat njihovih koraka u pomrčini. S vremena na vreme, da bi ih usporio, Barka bi dao da se po njima odapnu jata strela; mnoge su tako ubili. Kad se razdanilo, stigli su do Arijskih planina, do onog mesta na kome je bila okuka na putu.

Tada se Matu, koji je bio na čelu, učini da na vidiku razaznaje nešto

zeleno, a na vrhu uzvišenja. Zatim se zemljište spuštalo, te su se i obelisci, kupole, baš kao i kuće ukazale. To je bila Kartagina! On se naslonio na drvo da ne padne, toliko mu je srce ubrzano zakucalo.

Prošlo mu je kao kroz san sve što je tokom njegovog bitisanja iskrslo, od kako je tuda poslednji put prošao! Iznenađenje je bilo beskonačno, da se zablenuo. Pa ga je nekakva radost ponela, na pomisao da bi mogao da ponovo vidi Salambo. Povodi zbog kojih mu se ogadila bila, su mu navalili u sećanje; on ih je vrlo brzo odbacio. Sav drhćući i raširenih zenica, proučavao je sa one strane Ešmounovoga hrama, gornji ispust jedne građevine poviše palmi; jedan osmeh od ushićenja, obasjao mu je lice, kao da je neka silna svetlost baš doprla do njega; širio je ruke, odašiljao poljupce u povetarac i mrmeljao: — Dođi! Dođi! — Jedan mu je uzdah naduo prsa, a dve suze, izdužene kao biseri, popale su mu na bradu.

— Šta te je spopalo? — uzviknu Spendije — Ma požuri već! Napred! Sufet će nam umaći! Ali tebi klecaju kolena a u mene gledaš kao u pijanog čoveka!

Nestrpljivo je udarao nogom; požurivao Mata; i očima namigivao kao neko ko na stiže na odredište što ga je dugo merkao.

— Ah! Evo nas ovde! Vidim ih!

Izgledao je tako uveren i pobeđnički, da se Mato, uhvaćen u svoju zabludlost, osetio ponesen. Te reči su nailazile u njegovoj najjačoj utučenosti, i njegov očaj terale ka osveti, dajući oduška njegovom gnevu. On priskoči jednoj kamili, od onih sa prtljagom, i istrže joj ular; dok je dugačkim konopcem on stao da tuče one zaostale; i trčao je i desno i levo, naizmenično, na začelju svoje vojske, baš kao pas-gonič stada.

Na njegov gromki glas, ljudi su stajali u vrste; čak bi i oni hromi tada pružili korak; na sredini poluostrva se rastojanje smanjilo. Varvarske prethodnice koračale su kroz podignutu prašinu Kartaginjana. Dve su se vojske približile, samo što se nisu dotakle. Ali kapija od Malke, kapija od Tagaste kao i velika Hamonova vrata, rašire svoja krila. Punski se kvadrat podelio; tri kolone uvukle su se unutra i povrvele po tremovima. Ubrzo se ta, suviše u sebe stešnjena gomila, nije nikako pomerala unapred; vrhovi kopalja sudarala su se u vazduhu, a varvarske strele skršile se o zidine.

Na pragu se Hamonovog hrama pojavio Hamilkar. Okrenuo se on, vičući na svoje ljude, da se uklone. Pa siđe s konja; i po sapima mačem, što ga je držao, bodući ga on posla varvarima.

To je jedan oringijski pastuv bio, koga su hranili valjuškama od brašna, i koji je povijao kolena, da bi svom gospodaru omogućio da se

popne. Zašto bi ga onda od sebe terao. Je li to bilo neko prinošenje žrtve?

Taj se krupan konj u galop dao posred kopalja, i obarajući ljude, i noge zaplićući u taj njihov splet, padao je i dizao se žešćim skokovima; i dok su se razmicali, bilo u pokušaju da ga zaustave, bilo da ga pogledaju iznenađeno, Kartaginjani su se bili ponovi sastavili; oni uđoše; velika kapija se iza njih sklopila uz jeku.

Ona nije popuštala. Varvari su se okomili na nju; — i tokom nekoliko minuta, duž cele vojske prođe kolebanje, pa sve mekše i mekše i na kraju se smiri.

Kartaginjani su isturili vojsku na akvadukt; počeli su da odapinju kamenje, tanad i grede. Spendije primeti da ne bi trebalo terati inat. Oni su se smestili nešto dalje, ali svi čvrsto rešeni da idu u opsadu Kartagine.

O ratu se, međutim, glas proširio i preko granica punskog carstva; i, od Herkulovih stubova, pa sve do sa one strane Kirene, čobani su o njemu maštali dok su čuvali svoja stada, a karavani o njemu vodili razgovore noću, pri svetlosti zvezda. Toj silnoj Kartagini, vladarki mora, kao sunce sjajnoj i kao neki bog strašnoj, našli su se neki koji su se drznuli da je napadnu! Čak su ti isti i više puta objavili njen pad, i svi su im poverovali, jer su ga i priželjkivali: potčinjeni žitelji sela koja su plaćala danak, oblasti sa njima u savezu, samostalne horde koje su ih zbog tiranije proklinjale, ili oni što su joj zavideli na moći, ili oni što su za njenim bogatstvom žudeli. Oni najodvažniji su vrlo brzo prišli najamnicima. Poraz na Makaru, bio je zaustavio sve ostale. Konačno su i oni poverenje povratili, pa se, malo-pomalo, približavali, zbližavali; i sada su se ljudi iz istočnih krajeva, smestili po dinama Keipeje, sa druge strane zaliva. Čim su spazili varvare, oni su izašli na vidik.

Nije se radilo o Libijcima iz okoline Kartagine; peć poodavno su oni sačinjavali treću armiju; nego oni su bili: nomadi sa zaravni Barka, razbojnici sa Rta Fiskusa i poluostrva Derna, oni iz Facana i Marmarike. Oni su prešli pustinju pijući iz bunara u kojima je manje soli nego u morskoj vodi bilo, a kamiljom su kosti ozidani; Zuaesi, pokriveni perjem noja, bili su u četvoroprezima došli; Garamanti, svi crnim velovima prepokriveni, zaseli pozadi na njihove išarane konje; ostali su na magarcima, onagrima, zebrama, bivolima; neki su uz svoje porodice vukli i idole svoje, i krov svojih koliba u vidu čamca. Bilo je tu Amočana, udova smežuranih od vruće izvorske vode; Ataranta, koji su proklinjali sunce; Troglodita, što sa smehom sahranjuje svoje mrtve pod granama drveća; i groznih Auzejaci što jedu skakavce; Adirmakiđana što jedu i

vaši, i Gizanta, namazani jarkim rumenilom a koji jedu majmune.

Svi su se oni duž morske obale poređali, u dugačkom i pravom redu. Zatim bi se približili kao peščani vihuri koje je dizao vetar. U središnjem delu poluostrva, gomila se zaustavila, jer najamnici koji su se već smestili pred njima, uza zidine, nisu hteli da se pomere.

Onda se sa strane Arijane, ukazaše ljudi sa zapada, narod numidski. Ustvari, Nar Havas je vladao nad Masilhanima samo; i kako im je običaj dopuštao da posle poraza kralja napuste, oni su se okupili na Zenu, pa su ga prešli na prvi pokret Hamilkarov. Videlo se da su prvi dotrčali svi lovci Maletut-Baala i Garafosa, obučeni svi u lavlje kože, i koji su drškom svojih kopalja terali mršave konjiće sa dugom grivom; zatim su prošli Getuli u oklopima od zmijske kože; posle njih Farutijanci, koji su nosili visoke krune od voska i smole; pa Kauni, Makarci, Tilbarci, od kojih je svaki nosio po dva džilita, i jedan okrugao štit od kože nilskog konja. Zaustavili su se podno katakombi, u prvim lokvama Lagune.

Ali kada su se Libijci pomakli, na mestu koje su oni zauzimali, kao oblak tik uz tlo, pojavi se jedno mnoštvo crnaca. Došli su svi oni iz Belog Haruša, Crnog Haruša, iz Augulske pustinje, i čak i iz velike oblasti Agacimbe, što je četiri meseca južnije od Garamanta, ako ne i dalje. Uprkos nakitu od crvenog drveta, zbog blata na svojoj koži, su izgledali kao kupine koje su se dugo valjale po zemlji. Nosili su čakšire od kore drveta, tunike od sušenih trava, sa čeljustima divljih zveri na glavama i, zavijajući kao vukovi, tresli štapovima nakićenim prstenovima, i vitlali močugama sa kravljim repom na kraju, kao barjacima.

Posle su za Numiđanima, Moruzijancima i Getulcima, nagrnuli ljudi žučkaste puti, koji su živeli raštrkani sa one strane Tagira, po kedrovim šumama. Po plećima su im cupkali tobolci od mačjega krzna, a nevezana, vodili su krupna pseta, visoka kao i magarci, ali koja nisu lajala.

Pa na začelju, kao da se Afrika nije bila dovoljno ispraznila i da je, kako bi se što više nakupilo besa, trebalo zagrabiti sve do najnižeg soja, videli su se svi ostali ljudi životinjskoga obličja, a što su se tako budalasto cerili; — jasnici, unakaženi od gadnih boleština, zakrčljali pigmeji, mešanci neodređenog pola, albinosi čije crvene oči na suncu žmirkale; i svi su oni zamuckivali nemušte zvuke, i stavljali prst na usta da pokažu kako su gladni.

Zbrka oružja nije ništa manja od one ljudske bila, niti one od odeće. Nijedan izum smrti nije nedostajao, od drvenih bodeža, pa preko kamenih sekira i trozubaca od slonovskih kljova, sve do podužih sablji, kao testera nazubljenih, tanušnih, napravljenih od bakarne oštrice što se

savijala. Baratali su nožekanjama, koje su se na više sličnih grana račvale, kao rogovi antilope, srpovi koji su visili na kanapu, gvozdene palice, topuze, bodeže. Etiopljani iz Bambotusa, imali su u kosi sakrivene, otrovne strelice. Mnogi su doneli vreće pune kamenčića. Ostali, praznih ruku, škrgutali su zubima.

Neprekinuto njihanje, potresalo je čitavo to mnoštvo. Jednogrbe su kamile, skroz namazane katranom, kao lađe bacakale žene sa decom u krilu. Zalihe bi se prosipale iz sepeta; u hodu se drobilo grumenje soli, gnječila se guma, guruški orasi, trulile urme; — a katkada, na gadošću pokrivenim nedrima, visio je o tankoj vrpici dijamant, za kojim bi se satrapi dali u poteru, kamen skoro basnoslovan i dovoljan da se otkupi čitavo jedno carstvo. Većina nije ni bila svesna onoga što želi. Zanos, radoznalost, bili su ih pogurali; nomadi koji nikada nisu neki grad videli, prestravili su se od senke što su je bacale zidine.

Zemljouz je sada već nestajao pod ljudstvom; i ta izdužena površ po kojoj su se šatori činili kao poplavljene kolibe, izdužila se bila sve do prvih redova preostalih varvara, koji su se talasali od oružja, i bili simetrično raspoređeni sa obe strane vodovoda.

Kartaginjani su još bili prestravljeni njihovim nailaskom, kada ugledaju kako pravo prema njima, kao čudovišta i kao građevine, — sve sa jarbolima, polugama i užarijom njihovom, sklopkama, glavama i štitnicima — idu sprave za opsadu što su ih tirski gradovi poslali: šezdeset karobalista, devedeset divljih magaraca (onagra) trideset škorpija, pedeset tolenona, dvanaest ovnova i tri divovska katapulta, što bacaju i komade stena težine petnaest talenata. Gomila ih je gurala, nagazivši na njihova postolja; po svakom pruženom koraku, oni bi od potresa zadrhtali; prišle su licem zidinama.

Ali je još nekoliko dana bilo potrebno da se pripreme za opsadu privedu kraju. Najamnici, koji su iz svojih poraza izvukli pouku, nisu želeli da se oni, nepotrebnim čarkama izlažu opasnostima: — i, ni na jednoj ni na drugoj strani, nikakve žurbe nije bilo, dobro znajući, da će strašna borba nastati i da će se ista ili u pobedu izroditi, ili u potpuno istrebljenje.

Kartagina je mogla dugo da odoleva; njeni podeblji bedemi, imali su dugi niz uvučenih i isturenih uglova, povoljnu okolnost pri odbijanju napada.

Međutim, prema katakombama, jedan se njihov deo bio urušio — pa se tokom mračnih noći, između rastavljenih gromada primećivala svetlost u udžericama u Malki. One su na nekim mestima bile i iznad vrha bedema. Tamo su baš živele, sa svojim novim muževima, žene

najamnika koje je oterao Mato. Kada su ih ponovo ugledale, nisu mogle da odole srcu. Mahale su izdaleka svojim maramama; počele su da po mraku prilaze da s vojnicima popričaju kroz procep u zidu, pa su Veliko Veće jednog jutra izvestili, da su sve one prebegle. Neke od njih su se provukle između kamenova: ostale, baš neustrašive, spustile su se bile niz konopce.

Konačno, Spendije se rešio da svoju nameru ostvari.

Rat ga je držao podaleko, i sve do tada u tome sprečavao; a od kako su se vratili pred Kartaginu, njemu se činilo da su stanovnici u njegov poduhvat posumnjali. Ali su uskoro smanjili broj stražara na akvaduktu. Za odbranu celog bedema, nije bilo dovoljno ljudi.

Čitavih se nekoliko dana, bivši rob vežbao strele odapinjući na jezerske flamingose. A onda, jedne noći, kada se mesečina sjajila, zamolio je on Mata da usred noći potpali veliku lomaču od slame, a da istovremeno, i kompletno ljudstvo započne krike da ispušta; i, vodeći Zarksasa sa sobom, on ode obalom zaliva, a pravo ka Tunisu.

U visini poslednjih lukova, skrenu oni pravo na akvadukt; našli su se na brisanom prostoru: do podnožja stubova dovukli su se puzeći.

Stražari su se gore, na ravnom delu, mirno šetali.

Buknuli su previsoki plamenovi; odjeknule trube; vojnici na straži, pomislivši da se radi o napadu, sjuriše se prema Kartagini.

Samo je bio jedan ostao. Činio se na nebeskoj osnovi crn. Mesec se našao iza njega, pa je senka njegova ostavljala, iz daleka, utisak da to neki obelisk korača.

Oni su sačekali da im se dobro namesti. Zarksas se maši praćke; obazrivosti ili svireposti radi, Spendije ga zaustavi.

— Ne! Fijuk taneta će dići buku! Ja ću!

I tada on iz sve snage zape luk, a dole se oslanjajući palcem svoje leve noge; on nacilja, strela polete.

Čovek uopšte nije pao. Nestade ga.

— Čuli bismo ga da je samo ranjen! — reče Spendije; i žurno počeo da se penje sa sprata na sprat, baš kao što je i prethodnog puta činio, uz pomoć užeta i harpuna. I onda kada se gore našao, pored leša, pusti uže da padne. Balearac na njega priveže jedan pijuk i malj, pa se vrati.

Trube više nisu svirale. Sve je bilo sada mirno. Spendije je podigao jednu ploču, ušao u vodu, a ploču opet spustio nad sobom.

Brojem svojih koraka računajući rastojanje, on je stigao tačno do mesta gde je zapazio jednu kosu pukotinu; i čitava tri sata, pa sve do jutra, on se baktao bez prestanka, žestoko i jedva kroz spojeve među gornjim pločama dišući, obuzet strepnjom i dvadeset puta u uverenju da

mu je tu kraj. Najzad se začuo prasak; jedan ogroman kamen, odskočivši od lukova niže, otkotrljao se sve do dole — i, tek najednom, jedan vodopad, čitava reka, stropošta se sa neba u ravnicu. Akvadukt, presečen napola, izlivao se. Za Kartaginu je to bila smrt, za varvare pobjeda.

Za tili čas su se probuđeni Kartaginjani ukazali na zidinama, po kućama, hramovima. Varvari su se tiskali i urlali. Zaigrali su oko velikog vodopada, kao da su u bunilu, i, u svojoj preteranoj radosti, prilazili da pod njega zagnjure glavu.

Na krovu akvadukta, video se neko u mrkoj, pocepanoj tunici. On je stajao nagnut preko ivice, sa rukama na kukovima, i gledao dole, ispod sebe, kao začuđen svojim delom.

Onda se uspravio. Pretrčao je duž vidika s jednim nadmenim licem, kao da kaže: — Sve je to sada moje! Među varvarima se zaorio pljesak; Kartaginjani, napokon shvativši svoju propast, urlali su od očajanja. Tada počne on da trčkara po krovu s jednog kraja na drugi — i, kao vozač pobjedničkih kola na olimpijskim igrama, Spendijske, sav u ponositom zanosu, podigne ruke.

XIII

Moloh

Varvarima nisu rovovi trebali kao odstupnica sa obale Afrike: ona i jeste njihova bila. Ali, da bi se lakši pristup zidinama omogućio, oborili su oni nasip koji je ovičavao rov. Zatim Mato razdeli vojsku u široke polukrugove, da bi tako bolje obavio Kartaginu. Najamnički hopliti bili su u prvi red postavljeni; praćkaši i konjanici iza njih; sasvim pozadi, prtljag, kočije i konji; a pred svim tim mnoštvom, i tri stotine koraka od kula, kostrešile su se ratne naprave.

Iz beskonačne raznolikosti kojom su im nadevali imena (što su se mnogo puta tokom vekova menjala), mogle bi se svesti pod dva sistema: jedne su radile kao praćke, a ostale kao lukovi.

Od onih prvih, katapulti, su se sastojali od jednog četvrtastog okvira, sa dva uspravna direkta i vodoravnom prečagom. Sa prednje strane, jedan valjak, sa namotanim užadima, zapinjao je rudu, koja je nosila kašiku u koju bi stavljali tanad. Donji deo bio je prosto upreden u splet namotanih struna, i kada bi onu istu užad olabavili, ceo se podizao, da bi navalio na prečagu, koja bi, primivši tako udar, povećala njegovu snagu.

Kod drugih se javljao i složeniji mehanizam: na sredini jednoga stubića, bila je poprečno prikačena jedna prečaga, na koju se pod pravim uglom ulivala neka vrsta žljeba; na krajevima prečage, dizale su se dve glave obmotane kudeljom; na njima su se nalazila uklještena dva nosača, koja su držala krajeve žica i sprovodila ih sve do podnožja kanala, a na jednu bronzanu ploču. Pomoću jednog osigurača, ta bi se ploča otpustila i kliznula preko brazdi, puštajući strele.

Katapulte koje su zvali i onagri, po divljim magarcima koji ritajuć se izbacuju šljunak, a bacače škorpionjama, zbog jedne kuke, koja bi uspravno stajala na ploči, pa bi se jednim udarcem pesnice, spuštala i

izbacivala osigurač.

Njihova je struktura iziskivala znalačko proračunavanje; drvo je moralo da im se bira od srži onog najčvršćega, a njihovi su zupčanici, obavezno bili tučani. Zapinjali su se polugama, ručicama, čekrcima i koturima, a dobro učvršćeni točkići, menjali su pravac njihovog izbacivanja, valjci su ih pokretali napred, a oni najzamašniji, bili su donošeni deo po deo, i sklapani bili neprijatelju pred nosom.

Spendije je tri najveća katapulta, rasporedio na tri glavna ugla; ispred svake kapije, postavio je po ovna, a pod svaku kulu balista, dok su se karobalisti švrćkali u pozadini. Ali trebalo ih je sve prvo obezbediti od vatre opsednutih, i svakako zatrpati rov što ih je odvajao od zidina.

Napred su isturili branike od nabijenih stabljika zelenog ševara, i nadstrešnice od hrastovine, koje su ličile na ogromne klizeće štitove na tri točka; male kolibe, pokrivene novim kožama i nafatirane morskom travom, zaklanjale su radnike: katapulte i bacače, štatile su zavese od užarije, koju su potopili u sirće, kako bi bila nezapaljiva. Žene i deca išli su da sa obale skupljaju šljunak, a zemlju bi rukama pokupili i donosili je vojnicima.

Ali su se i isto tako pripremali i Kartaginjani.

Hamilkar ih je sve jako brzo umirio izjavom da je u cisternama sačuvano vode za još stotinu devedeset i tri dana. Ova potvrda, prisustvo njegovo među njima, a naročito zaimfa, ulivali se im dosta nade. Kartagina se otrže iz svoje potištenosti; pa je i one koji nisu kanaanske vere bili, ponela revnost ostalih.

Naoružali su robove, ispraznili skladišta oružja; svakome je građaninu dodeljeno mesto i dužnost. Od onih koji su bili prebegli, preostalo ih je još dvanaest stotina. Sufet im je svima dodelio čin kapetana; a drvodelje, oružari i kovači, kao i zlatari, bili su upućeni na sprave. Kartaginjani su, i pored uslova o miru sa Rimljanima, neke od njih sačuvali. Sada su ih popravljali. Majstori su znalački obavljali te radnje.

Dve strane, severna i istočna, zaklonjene morem i zalivom, bile su nepristupačne. Na bedeme koji su se suočavali sa varvarima, popeli su drvena trupla, vodeničke žrvnje, posude napunjene sumporom, kazane prepune ulja, a sazidali su i peći na njima. Na tavane su kula nagomilali kamenje, a kuće tik uz bedem, nabili peskom da bi ih ojačali i podebljali.

Pred tom radinošću, varvari su se razgnevili. Oni su želeli da odmah krenu u borbu. Kamenje što su ga stavljali u katapulte, bilo je toliko teško, da su se rude lomile; oni odlože napad.

Konačno, trinaestog dana meseca Šabara, — kad je sunce izlazilo —

začu se silan udar o Hamonova vrata.

Sedamdeset i pet vojnika vuklo je užad koja su bila privezana uz podnožje jedne džinovske grede, što je na lancima vodoravno sa jedne skele visila, a na čijem je kraju bila jedna ovnujska glava, sva od tuča. Obložili su je volovskom kožom; bila je na pojedinim je mestima gvozdanim obručima obmotana; a bila je i tri puta od čovečjeg tela šira, dugačka sto dvadeset lakata, i pod masom tih golih mišica što su je gurale i dočekivale, ona se ujednačeno njihala napred-nazad.

I drugi su ovnovi, ispred ostalih kapija, bili pokrenuti. U udubljenju kotura, videli su se ljudi koji su se sa stepenika na stepenik pomerali. Čekrci i kućišta su škripali, zavese od užarije padale i jata kamenja i strela istovremeno poleteše; svi surastureni pračkaši potrčali. Neki su prišli bedemima, krijući pod svojim štitovima i pokušavali da izbegnu lonce sa smolom koje su ih na njih bacali iz sve snage. Sva ta tuča tanadi, strelica i vatre, padala je iznad prvih redova, i praveći krivinu, spuštala se iza zida. Ali na njihovom vrhu, propnu se dizalice za katarčenje brodova i spuste se njihova ogromna klješta koja su se završavala dvostrukim, iznutra nazubljenim, polukrugovima. One zagrizu u ovnove. Vojnici, držeći se grčevito za gredu, tada trgnu natrag. Kartaginjani su vukli da je dignu; i zapinjanje se nastavilo do večerja.

Kada su najamnici sutradan prionuli na posao, vrh zidina je bio sasvim prekriven balama pamuka, platnima i jastucima; otvori za strelce bili su začepljeni asurama; i, gore na bedemu, među dizalicama, raspoznavao se red vila i sečiva nataknutih na močuge. Istoga je trena započeo žestok otpor.

Trupla od drveća, vezana užadima, padala su i dizana, naizmenično, udarajući ovnove; kuke što bi ih hitnuli bacači, skidale su krovove kabina; i sa krovova kula, izlivali su se potoci kremenja i oblutaka.

Napokon su ovnovi probili Hamonova vrata, kao i ona od Tagaste. Ali su Kartaginjani bili iznutra takvo obilje svega i svačega naslagali, da im se krila nisu otvarala. Ostala su uspravno.

Onda svrdlima navale na zidove, koja su između kamenih blokova uglavljivali, pa ih izvaljivali. Bili su već spretniji u upravljanju napravama, posluga raspoređena u čete; od jutra do večeri, one su radile bez prestanka, sa jednoličnom tačnošću jednog tkačkog razboja.

Spendije je neumorno upravljao njima. On je lično bacačima zatezao strune. Kako bi u njihovom naponu na oba kraja bilo potpune uravnoteženosti, naizmenično su ih čukali desno i levo, sve dok obe strane ne bi odavale istovetan zvuk. Spendije im se penjao po

prečagama. Vrhom stopala, on ih je sasvim blago kuckao, — načuljivši uši kao kada muzičar podešava liru. A kada bi se ruda katapultla digla, kada bi se jarbol baliste pri trzaju osigurača zatresao, bilo da je kamenje izletalo u snopovima, bilo strelice letele kao kiša, on bi čitavo telo zgrčio i ruke bacio u vis, kao da ide za njima.

Vojnici su se divili toj njegovoj umešnosti i sva mu naređenja izvršavali.

Kako ih je rad uveseljavao, bili su dovitljivi u pogledu naziva sprava. Tako su klešta za hvatanje ovnova prozvali „vucima“, a pokrivene branike „lozom“, a svi su oni bili jagnjad, koja su išla u berbu; i, puneći ih, obraćali su se onagrima: „Hajde, udrite dobro“. A škorpijama: — Probijte ih u samo srce! Ova začikavanja, svaki put ista, održavala su im hrabrost.

Međutim, sprave nikako da razore bedem. On je sastavljen bio iz dva zida, popunjenih zemljom; one su razarale njihove gornje delove. Ali bi ih opsađeni, svaki put nanovo podigli. Mato je naredio da se sagrade kule od drveta, koje su trebale da po visini odgovaraju kulama po bedemima. Oni su u rov nabacali busenje, kočeve, oblutke i kola sa točkovima, kako bi ga što brže napunili; i pre nego što su ga zasuli, nepregledna masa varvara, zatalasala se kao u jednom jedinstvenom pokretu ravnicom, pa udarila u podnožje zidina, kao more koje se prelilo.

Prineli su lestve od užadi, uspravne lestve i one sambuke na kolima, što će reći, dva jarbola sa kojih se niz konopce spuštao red prečaga od bambusovine i završavao pokretnim mostom. One su činile mnoge one prave linije, prislonjene uza zid, a najamnici su se redom jedni za drugima penjali držeći svoje oružje u ruci. Ni jedan Kartaginjanin nije se pokazao; već su skoro doprli bili do dve trećine bedema. Tada se otvori na vrhu otvoriše i počnu da kao zmajeva čeljust vatru bljuju i da se dime; pesak se razvejavao ulazeći kroz sastave na oklopima; petrolej se pripijao uz odeću; tečno je olovo pljuskalo po kacigama, praveći rupe u mesu; jedna je kiša žeravica prskala u lica, — i duplje bez očiju kao da su isplakale suze krupne kao badem. Ljudima, svim žutim od ulja, gorela je kosa. Oni bi se dali u beg i vatru preneli na ostale. Gasili su ih, bacajući im preko lica, izdaleka, kabanice natopljene krvlju. Nekolicina još nepovređenih, ostajali su nepomični, ukočeniji i od kočeva, razjapljenih vilica i raširenih ruku.

Napad se nekoliko dana uzastopce ponavljao, — najamnici su se ponadali da će uz višak snage i smelosti, odneti pobedu.

Neki put, čovek bi, stajući drugome na rame, zabadao kočice među

kamenje, a onda bi se njima poslužio kao lestvama da bi otišao još dalje, postavljajući drugi, treći; i zaklonjen ivicom stražarnica, mic po mic, podizao se tako; ali uvek, sa jedne bi određene visine, svi oni popadali. Široki se rov prepunio; pod stopama živih, ranjeni su se gomilali uz mrtve i umiruće. Usred ispalih utroba, prosutih mozgova i lokvi krvi, ugljenisana su trupla bila kao crne mrlje; a ruke i noge, napola izvirivši ispod gomile, stajala su sasvim uspravljeno kao pritke u izgorelom vinogradu.

Kako su se lestve pokazale nedovoljnim, upotrebili su tolenone — naprave sastavljene od duge grede stavljene popreko na jednu drugu, a koje su pri kraju nosile jednu četvrtastu korpu, gde se trideset pešaka moglo da smesti zajedno sa oružjem.

Mato je hteo da se popne u prvu koja je bila gotova. Spendije ga zaustavi.

Ljudi zalegnu za jedan točak; velika se greda izdigla, postala vodoravna, pa se skoro podigla uspravno, i isuviše opterećena na krajevima, savijala se kao prevelika trska. Vojnici, nevidljivi sve do brade, bili su zgurani; videlo se samo perje po šlemovima. Napokon, kada se ona našla u vazduhu, na pedesetak lakata, pođe ona više puta levo, pa desno, pa se spusti kao ruka nekoga diva što u ruci drži kohortu patuljaka, i položi na ivicu zida tu korpu punu ljudi. Oni poskakaše u gomilu, i nikada se više ne vratiše.

Ubrzo su i sve ostale tolenone spremili. Ali bi im za zauzimanje grada trebalo, štaviše, preko stotinu takvih. Oni su ih na tako pogibeljan način koristili: u korpu se smeste etiopski strelci; zatim, pošto bi konopce zategli, ostali bi oni da vise i odapinju otrovne strele. Tih pedeset tolenona, koji su nadvisivali stražarnice, opkoljavali su tako Kartaginu, kao čudovišni lešinari; i crnci su se smejali gledajući kako stražari na bedemu umiru u jezivim grčevima.

Hamilkar je tu poslao hoplite, davao im je da svakoga jutra piju sok iz nekih biljaka koji ih je štitio od otrova.

Jedne večeri, već u vreme mraka, ukrca on svoje odabrano ljudstvo na brodove i skele, i oni, zavivši udesno od luke, iskrcaju se u Teniji. Pa su se sve do prvih varvarskih položaja prikrali, i, udarivši im s boka, među njima stravičan pokolj napravili. Noću bi se sa vrha zidova konopcem spuštali ljudi, sa bakljom u ruci, ovi bi učinak najamnika zapalili, i ponovo se gore ispeli.

Mato je bio van sebe; svaka je prepreka kod njega pojačavala gnev; hvatale su ga jezive stvari i ispadi. Umislio je kako je zakazao sastanak sa Salambo; pa ju je onda čekao. On nije došla; njemu se to učinilo kao

da ga je opet izneverila, — i on je, uprkos svemu, prokleo. Da je njen leš video, možda bi i tada otišao. Udvostručio je predstraže, podno bedema pobo vile, u zemlji iskopao klopke, i naredio Libijcima da mu čitavu jednu šumu donesu, kako bi mogao da zapali vatru, i Kartaginu kao lisičiju jazbinu sagori.

Spendije je opsadu sprovodio istrajno. Upirao se kako bi izmislio strašne naprave, kakve ih još nikada sagradili nisu.

Ostale varvare, ulogorene daleko na zemljouzu, ova je sporost zbunila; negodovali su; puste ih.

Oni se tada svojim mačetama i džilitima stuše na vrata. Ali je nepokrivenost njihovih tela olakšavala njihovo ranjavanje, i Kartaginjani su ih obilato klali; a najamnici su se tome radovali, nema sumnje zbog pljačkanja zavidljivi. Iz toga su se izrodile svađe i tuče među njima samima. Kako su polja bila opustošena, ubrzo su se otimali i radi hrane. Bili su obeshrabreni. Brojne su horde otišle. Ali kako je gomila bila poprilična, to se ni primetilo nije.

Najbolji su pokušali da kopaju lagume; loše poduprto zemljište se urušavalo. Pa bi ponovo otpočinjali na drugim mestima; Hamilkar bi uvek dokučio njihov smer stavljajući jedan bronzani štit uz uvo. On izbuši hodnike duž puta kojim su drvene kule trebale da prođu, u suprotnom smeru; kada su hteli da ih poguraju, propadale su u jame.

Konačno, svi su shvatili da je grad neosvojiv bio, sem ukoliko sve do visine zida, ne podignu jedan dugačak nasip, koji bi omogućio da se bore u istom nivou, i kome bi gornju površ popločali, kako bi tuda prevlačili naprave. Tada će Kartagina jako teško moći da se odupre.

A nju je počela da mori žeđ. Voda koja je početkom opsade stajala dva kezita samar, sada se prodavala i za srebrni šekel; zalihe mesa i žita su se takođe iscrpljivale; pojavio se bio strah od gladi; neko je čak pominjao i suvišna usta, što je sve prestravilo.

Od Hamonovog trga, pa sve do Melkartovog hrama, ulice su bile zakrčene leševima; pa kako je bio kraj leta, krupne su se crne muve okomile na borce. Oni stariji su prenosili ranjenike, a pobožan svet, održavao je prividne sahrane svojih bližnjih i prijatelja koji su se negde daleko u ratu upokojili. Vrata su im bila preprečena voštanim kipovima sa kosom i odećom; niz leđa im je curila boja, a suze se niz obraze slivale živima, koji su prigušeno pevali pogrebne pesme. Za sve je to vreme, gomila bila u jurnjavi: prolazile su naoružane grupe, starešine izvikivale naređenja, dok se zvuk ovnova koji su bili o bedeme, stalno čuo.

Žega je postala tako teška da podbuli leševi nisu više mogli da stanu u kovčege. Spaljivali su ih nasred dvorišta. Ali bi vatra, isuviše u

skučenom, zahvatila i zidove koji su bili tako blizu, i plameni jezici iskrali bi se iz kuća, kao krv kada brizne iz arterije. Tako je Moloh zaposeo Kartaginu; bedeme stezao, valjao se ulicama, pa čak i izjedao leševe.

Na raskršćima su počeli da se skupljaju ljudi, koji su svi, da bi time svoj očaj prikazali, nosili ogrtače sašivene od skupljenih dronjaka. Oni su izvikivali parole protiv Staraca, protiv Hamilkara, predviđajući narodu potpunu propast, i pozivali ga da sve rasturi i radi po svojoj volji. Najopasniji bili su oni što su pili buniku; u njihovom bunilu, umišljali su da su divlje zveri, i skakali na prolaznike i čupali ih. Oko njih su se okupljale gomile, zaboravljajući na odbranu Kartagine. Sufet je pomišljao da plati nekog drugog da bi njegovu politiku podržao.

Ne bi li duhove bogova zadržali u gradu, pokriju njihove prikaze lancima. Pateke pokriju crnim velovima, oko žrtvenika obmotana je kostret; upirali su se da pobude ponos i ljubomoru Baalova, pevušeći im na uvo: Ti ćeš dopustiti da te pobede! Oni drugi su, može biti, jači? Pokaži se! Pomozi nam! Sve dok narod ne bude upitao: A gde su nam ti naši bogovi, sada?

U neprekidnoj usplahirenosti su bila sva sveštanička bratstva. Posebno su strahovali oni Rabetini — i ni ponovo preuzimanje zaimfa, nije tome ništa doprinelo. Oni su se zatvorili u trećem pojasu, neosvojivom kao neko utvrđenje. I samo se jedan od njih odvažio da izađe, i to prvosveštenik Šahabarim.

On je posetio Salambo. Ali je ostao nem, posmatrao je netremice, ili rasipao reči, a prekori što ih je upućivao, teži su bili neko ikada.

Nekom nepojmljivom nepodudarnošću, on toj mladoj devojci nikako nije praštao to što je poslušala njegova naređenja; Šahabarim je sve naslućivao — i mora od pomisli na to, oživljavala je njegovu ljubomoru iz nemoći. Krivio ju je da je ona uzrok rata. Mato je, uveren je u to bio, opsedao Kartaginu ne bi li povratio zaimf; pa je on prosipao kletve i podsmeš na račun toga varvarina, koji je umislio da može da drži u svome posedu i svetinje. Ali nije to ipak bilo ono što je sveštenik želeo da joj saopšti.

Međutim, Salambo nije osećala ikakvu bojazan od njega. Strepnje od kojih je ranije propatila, bile su je napustile. Neka nesvakidašnja smirenost, sada je gospodarila njom. Pogled njen, sve manje je bludeo, a sevio je bistrim plamenom.

Ali je zato piton ponovo oboleo; i kako se, naprotiv, činilo da se Salambo oporavila, stara se Tanaka tome obradovala, ubeđena da je tim posrtanjem, on odneo klonulost iz njene gospodarice.

Jednog jutra zatekla ga je ona, iza postelje od goveđe kože, sasvim sklupčanog i hladnijeg od mramora, a glava mu je iščezla bila po gomilom crva. Na njene krike, Salambo dotrča. Ona ga je koji put prevrnula vrhom svoje sandale, a robinju zaprepasti tolika njena ravnodušnost.

Kći Hamilkarova nije postove više sa onakvim žarom nastavljala. Dane je provodila gore na terasi, nalakćena na ogradu, zanimajući se da gleda predase.

Vrh zidina na kraju grada, krojio je po nebu nejednak zupčanik, a koplja kod stražara, kao da su im dodavala nekakav porub od klasja. Ona je sa one strane, među kulama, zapažala pokrete varvara; u dane kada su obustavljali opsadu čak je mogla da razazna i čime su se oni bavili. Oni su svoja oružja krpili, mazali kose uljem, ili pak prali u moru svoje krvave ruke; šatori su ostajali zatvoreni, tovarna je stoka jela; i, u daljini, kola sa kosama, raspoređena u polukrug, izgledala su kao jedno srebrno groblje, koje se širilo podnožjem brda. U misli su joj se vratile Šahabarimove pridike. Očekivala je svoga verenika, Nar Havasa. I pored sve je mržnje, priželjkivala da ponovo sretne Mata. Od svih je Kartaginjana, ona bila jedina osoba, koja je, možda, bez imalo straha sa njim porazgovarala.

Često bi joj u sobu naišao otac. On bi se, sav zadihan, zavalio među jastučice, pa bi je posmatrao, moglo bi se reći, razneženo, kao da bi u tom prizoru nalazio odmora od svoje iznurenosti. Ponekad ju je propitivao o njenom putešestviju u logor, među varvare. Čak ju je zapitao da se neko njoj tamo nije, nekim slučajem, naturio; i, jednim je pokretom glave, ona odgovorila da nije, toliko je bila Salambo ponosna što je ona zaimf spasila.

Ali se sufet stalno vraćao na Mata, pod izgovorom da se o vojničkom izviđanju radi. Ona pojma nije imala kako je provela vreme pod šatorom. Ustvari, Salambo nije ni spominjala Giskona; jer kako su reči same po sebi imale moć, prokletstva koja bi se nekom prenosila, mogla bi da se i protiv nje okrenu. Salambo nije, štaviše od sramote ili neke preterane bezazlenosti, ni pomenula, jer tome uopšte nije pridavala značaja, poljupce vojnika. Uostalom, sve se to u njenoj glavi talasalo, turobno i u izmaglici, kao uspomena na san koji ju je tištio; i ona nije znala na koji način i kojim rečima bi se izrazila.

Jedno večer, kada su se tako zatekli, licem u lice, Tanaka dotrča sva unezverena. Neki je starac sa detetom dole u dvorištu i želi sufeta da vidi.

Hamilkar poblede, a zatim vrlo živo uzvрати:

— Neka se popne!

Idibal uđe bez zaleganja. Za ruku je držao jednog dečkića, ogrnutog plaštom od kože jarca; odmah on podiže kapuljaču koja mu je zaklanjala lice:

— Evo ga gospodaru! Uzmi ga!

Sufet i rob zabiju se u jedan ugao prostorije. Dete su ostavili bili da stoji po sredini sobe; i, jednim više obazrivim nego li začuđenim pogledom, obigralo je ono tavanicu, nameštaj, biserne ogrlice na purpurnim zavesama i tu veličanstvenu mladu ženu, što se nagnula bila nad njim.

Bilo mu je, može biti, desetak godina, i nije bio ni od rimskog mača viši. Kovrdžava mu je kosa bacala senku na njegovo ispupčeno čelo. Reklo bi se da mu zenice traže širinu. Nozdrve njegovog uzanog nosića, podrhtavale su šireći se; a po celoj njegovoj pojavi, prostirao se neopisiv sjaj onih koji su predodređeni za velike poduhvate. Kada je svoju pretešku kabanicu zbacio, ostao je u jednoj koži risa, koja mu je bila preko ramena prebačena, a o ploče na podu je odlučno upirao svojim malim bosim nogama, belim od prašine. Ali bez sumnje, pogodilo je kako su se važne stvari kretale, jer je ostao nepomičan, s jednom rukom za leđima i spuštene brade, sa prstom u ustima.

Najzad Hamilkar, jednim pokretom, privuče Salambo, pa joj reče tihim glasom:

— Ti ćeš ga čuvati kod sebe, razumeš li! Ne sme niko, pa čak ni iz kuće, da zna za njegovo postojanje!

Zatim, za vratima, on još jednom priupita Idibala da li je baš siguran da ih nisu uočili.

— Ne! — odvrati rob — ulice su bile prazne.

Rat se na sve oblasti proširio, i on se za gospodarevoga sina pobojavao. Pa tako, ne znajući gde bi ga sakrio, doplovio je jednim čamcem duž obale: i od pre tri dana, on, Idibal, vrludao je po zalivu motreći na bedeme. Napokon, ove iste večeri, kako je oko Hamona, učinilo mu se, pusto bilo, vešto je prebrodio prolaz i iskrcao se kod oružare, jer je ulaz u luku bio slobodan.

Ali varvari ubrzo, s lica, uspostave jedan nepregledan splav, kako bi Kartaginjane sprečili da tim putem izađu. Podizali su drvene kule i, istovremeno je rastao i nasip.

Saobraćaj sa zaleđem bio je prekinut, pa poče neizdrživa glad.

Potamanili su sve pse, sve mazge, sve magarce, a na kraju, i one slonove koje je sufet doveo. Lavovi u Molohovom hramu, bili su pomahnitali; kasnije su im bacali još mlake leševe, oni su ih odbili i svi

pocrkali. U sumrak svet bi tumarao duž nekadašnjih bedema, i između kamenja brao bilje i cveće, koje bi posle u vinu kuvao — vino je manje na ceni bilo od vode. Drugi bi se provlačili, pa sve do predstraža neprijatelja, i prilazili pod šatore da krađu hranu; varvari, u zaprepašćenju, ponekad su ih puštali da se vrata. Naposljetku, i taj je dan došao, da su Starci odlučili da se, između ostalih, pokolju i konji Ešmounovi. Oni su bili svete životinje, kojima su grive prvosveštenici uplitali trake od zlata, koji su svojim bićem predstavljali kretanje sunca, jedan vid vatre, još uzvišeniji. Njihovo meso, na ravne delove isečeno, bili su zaturili iza žrtvenika. Pa bi se Starci, svake večeri, tome pridodavši kao razlog neku pobožnost, popeli do hrama i krišom se častili i pod tunikom odnosili po koje parče i za svoju decu. U opustelim četvrtima, daleko od zidova, manje su se siromašni građani, zagrađivali iz straha od ostalih.

Kamenice iz katapulta i rušenja naređena odbrane radi, obrazovali su nasred ulica gomile razvalina. I tokom najmirnijeg doba, iznebuha bi se ljudske gomile sjatile uz viku; a odozgo sa Akropolja, požari su se činili kao purpurni dronjci, rasuti po terasi, a koje je vetar uvrtao.

I pored sve te radinosti, ona tri velika katapulta nisu se zaustavljala. Njihovo je pustošenje bili izuzetno; tako je glava jednog čoveka odskočila od zabata Sisita; u Ulici Kinisdo, jedna trudnica koja se porađala, bila je mermernim blokom smrskana, a dete joj sa posteljom odbačeno bilo čak na Konasinsko raskršće, gde mu je pokrov nađen.

Ono što je ljude daleko najviše žestilo, bila su tanad prački. Ona su padala po krovovima, vrtovima i posred dvorišta, dok se bilo za stolom i jeo taj mršavi obed, a srce teško uzdisalo. Ovi opaki projektili, nosili su ugravirana slova koja su se urezivala u meso; tako smo sa leševa čitali pogrde, kao što su „prasac“, „šakal“, „gad“, a poneki put i šale: „hvataj“ ili „to sam baš i zaslužio“.

Deo bedema koji se protezao od ugla pristaništa, pa do visine cisterni, bio je probijen. Tako su se ljudi iz Malke našli uhvaćeni između starog grudobrana u Birsu, pozadi, i varvara, napred. Ali je i bez brige o njima, već toliko posla bilo da se zidovi podebljaju i visina im se poveća. Oni ih ostaviše. Svi su izginuli. Iako su uopšteno bili omraženi, ovo je pobudilo veliko gnušanje prema Hamilkaru.

Sutradan on otvori trapove u kojima je čuvao žito. Njegovi nadzornici ga razdele narodu. Gostili su se čitava tri dana.

Žeđ postane više nego neizdržljiva; a uvek im je pred očima bio vodopad, što ga je ponirući sa akvadukta pravila pitka voda. Pod sunčevim zracima, tanana se para podizala od podnožja, sa dugom u

prikraju, a jedan se potočić, ostavljajući krivine po plaži, slivao u zaliv.

Hamilkar nije klonuo. Računao je sa nekim događanjem, nečim odlučujućim, naročitim.

Njegovi lični robovi skinuli su srebrne ploče sa Melkartovog hrama, iz luke čekrkom izvukli četiri dugačke lađe, dovukli ih dole do Mapala, gde je zid prema obali probijen bio; i oni se tako otisnuše prema Galiji da tamo, po bilo koju cenu, kupe najamnike. Ali je Hamilkar toliko očajavao što nije u mogućnosti da opšti sa kraljem Numiđana, jer je znao da je ovaj varvarima za leđima i spreman da se obruši na njih. Ali preslabi Nar Havas, nije hteo da se opasnosti izloži sam; zato je sufet povisio bedem za dvanaest palmi, naslagao na Akropolju svu opremu iz oružara i još jednom popravio sprave.

Za namotavanje katapulte, služile su tetive skinute sa vratova bika ili cevanica jelena. Međutim u Kartagini nije bilo ni jelena niti bikova. Hamilkar od Staraca zatraži vlasi kose njihovih žena; sve su je žrtvovale; ali količina opet nije bila dovoljna. U sisitskim zdanjima bilo je dvanaest stotina stasalih žena, i to onih koje su bile namenjene javnim kućama u Grčkoj i Italiji, i njihove kose, koje su upotrebom ulja, postale rastegljive, pokazale su se za ratne sprave izvrsnim. Ali bi gubitak kasnije bio preveliki. Dakle, bilo je odlučeno da se izaberu najlepše kose među plebejskim suprugama. Bez ikakvih briga za potrebe otadžbine, one su vrištale od očaja, kada bi službenici Stotine došli sa makazama, da stave ruke na njih.

Udvostručen bes je zaživeo kod varvara. Gledali su ih izdaleka, kako oni sa mrtvaca vade mast, kako bi podmazali svoje naprave, a drugima čupaju nokte, kako bi ih ušivajući, kraj uz kraj, skrojili oklope. Palo im je na pamet da u katapulte stave ćupove pune zmija, što su ih doneli crnci. Glinene posude bi se razbile o pločnik, zmije bi izjurile, pa se činilo, koliko su brojne bile, da kuljaju kao prirodna najezda iz zidova. Nezadovoljni svojim izumom, još su ga i usavršili; bacali su sve vrste gadosti, pogan ljudsku, komade strvina, leševe. Izbila je kuga. Kartaginjanima su poispadali zubi iz usta, a desni su im pobebele kao kamilama posle dugoga putovanja.

Sprave su podigli na nasip, iako on još svuda nije dostizao visinu bedema. Ispred dvadeset i tri kule na utvrđenjima, uspravilo se onih dvadeset i pet drvenih. I sve su tolenone podigli, a u sredini, malo prema začelju, zapažala se neverovatna helepola Demetriusa Poliopseta, koju je Spendije konačno sastavio. U obliku piramide, kao i Aleksandrijski svetionik, bila je stotinu dvadeset i tri lakta visoka a široka dvadeset i tri, i na devet spratova, od kojih je svaki, kako se

prema vrhu ide, bio manji, zaštićen bronzanim pločama, ispresecan brojnim vratima i krcat vojnicima; na najgornjoj ravni, uspravno je stajao jedan katapult sa po jednim bacačem sa obe strane.

Hamilkar tada postavi krstove za sve one koji su pomišljali da se predaju; čak su i žene stavili u vojsku. Po ulicama se legalo, i sa puno zebnje očekivalo.

I onda jednog jutra, malo pred izlazak sunca (bio je sedmi dan meseca Nisana), začu se jedan silan urlik, koji su svi varvari istovremeno isпустиili; trube sa olovnom cevi su se orile, veliki paflagonski rogovi riknuše kao bikovi. Svi su se digli i otrčali na bedeme.

U podnožju, kostrešila se šuma kopalja, bodlji i mačeva. Ona je skočila na zidove, kačivši po njima lestve, i, u otvorima stražarskih kula, ukazale su se glave varvara.

Grede što su ih dugi ljudski redovi uprtili, udarale su u vrata; a tamo gde nije bilo nasipa, najamnici su, da bi srušili zid, dolazili u zbijenim grupama, čija bi prva grupica čučnula, druga savila kolena, a ostali bi se naizmenično podizali, sve do onih poslednjih, koji bi stajali sasvim uspravno: tako, da bi se popelo gore, oni najviši su bili istureni napred, oni najniži na repu, a svi, levom su rukom naslanjali svoje štitove o šlemove, da su im ivice bile tako tesno pripijene, reklo bi se, kao kolaž velikih kornjača. Po tim su iskošenim masama tanad proklizavala.

Kartaginjani su bacali žrvnje sa vodenica, stubove, buriće, kazane, krevete, sve ono što bi moglo da bude teško i ubije. Neki su po stražarama vrebali na obodima sa ribarskim mrežama, i kada bi varvarin naišao, bio bi uhvaćen i praćakao se tako spleten kao riba. Sami bi svoje stražare urušili. Delovi zidova su se survavali dižući groznu prašinu; a katapulti sa nasipa, tukli su jedni druge, i njihovo se kamenje sudaralo i prštalo u hiljade komadića, što su na ratnike padali u vidu pljuska.

Uskoro nisu bile dve gomile, već samo jedan poveći lanac ljudskih tela; on se povremeno prelivao sa nasipa, a na krajevima nešto labaviji, uvrtao se a da nije uvek ni napredovao. Hvatali su se u koštac, oboreni potrbuške kao rvači. Satirali su se. Žene nagnute nad ivicom stražara, vrištale su. Vukli su ih za velove, i belina njihovih bokova, zablistala bi, najednom otkrivena u rukama crnca koji je u njih zarivao bodež. Leševi su pritisnuti bili gomilom, i nisu padali; rame uz rame sa svojim drugovima, stajali su tako ukočenog pogleda i po nekoliko minuta. Neki kojima je koplje probilo slepoočnicu, klimali su glavom kao medvedi. Usta otvorena zbog poklika, ostajala su razjapljena; presečene ruke su letele u vazduh. Bilo je tu takvih udaraca o kojima su oni koji su ostali

živi posle dugo pripovedali.

Strele su, pre svega, izbijale i sa vrha kamenih kao i drvenih kula. Tolenoni su stavljali brzo u pokret svoje dugačke motke; i kako su varvari tamo ispod katakombi starosedelačko groblje poharali, na Kartaginjane su bacali grobne ploče. Ponekada se, pod prevelikom težinom korpi, užad kidala, i sva bi ona ljudska masa, podigavši u vis ruke, iz vazduha padala.

Sve do popodneva su hoplitski veterani ogorčeno jurišali na Teniju, kako bi prodrli u luku i razorili mornaricu. Hamilkar naredi da se na Hamonovom krovu, upali vatra od vlažne slame, a oni, od tog dima obnevidevši, udare levo da još povećaju metež koji se valjao Malkom. Sintagme, sastavljene sve od naročito snažnih i odabranih, probile su bile troja vrata. Visoke, klinovima okovane brane, zaustavile su ih; ona su četvrta lako popustila; oni trkom od pozadi navale, i skotrljaju se u jedan rov u kome su bile sakrivene klopke. Na jugoistočnom uglu, oborili su, Otarit sa njegovima, bedem čija je pukotina ciglama bila zazidana. Zemljište se iza toga izdizalo, oni se oprezno popnu. Ali naiđu gore na drugi zid, sastavljen od kamena i dugih uzdužnih greda, koje su se naizmenično smenjivale kao polja na šahovskoj tabli. Bio je to galski način, što ga je sufet prema prirodi potrebe upražnjavao, pa se Galima učini da su pred jednim utvrđenim gradom u svojoj postojbini. Oni napadnu mlakušno, i budu odbijeni.

Sav put po bedemu, od Hamonove ulice pa to Tržnice Bilja, bili su sada zaposeli varvari, i Samničani su nabijanjem kolca tu dokrajčivali samrtnike; ili bi, sa nogom na zidu, oni izviđali, dole, ispod njih, ruševine u dimu i, u daljini, bitku što se nastavljala.

Pračkaši raspoređeni pozadi, neprekidno su gađali. Ali, od silnog bi se korišćenja okidač akarnijskih prački slomio, i mnogi su šljunak, kao čobani, rukom bacali; drugi su olovne kugle izbacivali drškom biča. Zarksas, ramena prekrivenih gustom crnom kosom, svuda je skokom stizao da povuče Balearce. Uz bedra bile su mu dve korpe okačene; posezao je levom rukom stalno u njih, a desnica je njegova kao kolski točak vitlala.

Mato se na početku bio od upuštanja u boj uzdržao, kako bi bolje zapovedao nad svim varvarima zajedno. Uz najamnike su ga viđali duž zaliva, kraj Lagune sa Numiđanima, kao i po jezerskoj obali među crncima, i iz dubine je ravnice, on gurao gomile vojnike koje su neprestano, prema utvrđenim položajima stizale. Malo po malo, i približio se i on; zadah krvi, prizor pokolja i halabuka rogova, konačno su mu razigrali srce. Tada se vratio u svoj šator, bacio oklop i uzeo svoju,

za vojevanje udobniju, lavlju kožu. Čeljust mu je prianjala uz čelo, lice uokvirivši jednim obručem od očnjaka; dve su mu se prednje šape ukrštale na prsima, a one zadnje su svoje kandže pružale do ispod njegovih kolena.

Bio je sačuvao svoj kruti opasač, na kome se sijala jedna sekira sa dvostrukom oštricom, i držeći svoj dugi mač obema rukama, stuštio se nezaustavljivo kroz procep. Kao onaj koji potkresuje grane vrbe, pa pokušava da ih obori što više, ne bi li time i više novca zaradio, tako je on u hodu kosio Kartaginjane. Udarcima balčaka, zbacivao je one koji bi pokušali da ga zgrabe s boka, one koji su mu dolazili s lica, probadao je, a ako su bežali, rasporio bi ih. Jednom su na njega istovremeno nalegla dvojica; on im je jednim skokom uzmakao za vrata i smoždio ih. Njegov mač je krstario gore-dole. O ugao zida se i on slomio. Tada se on maši svoje teške sekire, i bilo spreda, bilo otpozadi, on je rasparao Kartaginjane kao stado ovaca. Sve se više odvajao, pa je stigao potpuno sam pred drugi pojas, u podnožje Akropolja. Stvari pobacane odozgo, zakrčile su stepenice i dopirale i preko zida. Mato, nasred ruševina, osvrne se da pozove drugare.

Pa ugleda njihove, duž gomila rasute perjanice; gubile su se, svima im je pretela pogibija; on poleti ka njima; steže se rašireni venac od crvenoga perja, oni ga uskoro sustignu i okruže ga. Ali se jedna poprilična gomila iskobeljala iz pobočnih ulica. Zgrabe ga za bok, izdignu i izvuku sasvim izvan bedema do mesta na kome je ispust bio visok.

Mato izviče zapovest; svi štitove polože na kacige; on skoči gore ne bi li se dočepao nečega, da se vrati u Kartaginu; i vitlajući tom svojom strašnom sekirom, on se sjurio na štitove što su ličili na bronzane talase, kao neko morsko božanstvo na morsku površinu, a pritom tresući trozupcem.

Ali se jedan čovek u belo j haljini šetao rubom bedema, neosetljiv i ravnodušan prema smrti koja ga je okruživala. Neki put bi svoju desnu ruku pružio pred oči, ne bi li nekoga prepoznao. Mato je baš prolazio ispod njega. Iznenada mu zaplamteše zenice, blede mu se lice nabralo, i on podigne svoje mršave ruke i ospe grdne kletve.

Mato ih nije čuo. Ali je zato osetio kako mu u srce probija tako opak i besan jedan pogled, da je riknuo. On baci dugačku sekiru na njega; neki su se i na Šahabarima bacili; a Mato, već obnevideo, pade nauznak, dokrajčen.

Primicala se strašna škripa, pomešana sa ritmom glasova koji su pevali podvriskujući.

Bio je to veliki helepol, okružen gomilom vojnika. Oni su ga oberučke vukli, konopcima teglili i gurali ramenima, — jer nagib, koji se od ravnice podizao prema nasipu, pa makar i izuzetno blag, bio je za naprave ovako vanredne težine nezgodan. Ipak, i na tih osam točkova sa gvozdanim obručem, još se on od jutra ovako primicao, lagano, kao brdo što se preko nekog drugog brda izdizalo. Tada se iz podnožja njegovog, pomoli jedan ogroman ovan; na tri strane koje su gledale prema gradu, spuštana su bila vrata, i u unutrašnjosti se, kao gvozdeni stubovi, nazirali vojnici u oklopima. Videlo se kako se penju i silaze, po dva stepeništa koja su prolazila kroz spratove. Neki su čekali da skoče, čim reze na vratima budu dotakle zid; na sredini gornje platforme uvrtali su se konopci bacača i spuštala velika ruda katapulta.

Hamilkar je u tom trenutku stajao na krovu Melkartovog hrama. Procenio je da ona treba da pravo na njega dođe, a prema mestu na zidu, koje je najneranjivije bilo, i upravo iz tog razloga i lišeno straže. Već odavno su njegovi robovi mešine donosile na bedem, na kome su podigli od ilovače, dve poprečne pregrade koje su obrazovale neku vrstu korita. Voda je poprilično isticala na nasip, a Hamilkar, što je bilo nesvakidašnje, nije odavao utisak da ga to uznemirava.

A kada se helepol na otprilike trideset koraka našao, naredi on da se povrh ulica daske postave, između kuća, od cisterni pa sve do bedema; i ljudi u redu, dodavali su iz ruke u ruku, kacige i amfore koje bi neprestano isipali. Kartaginjani su se, međutim, zbog te bačene vode razbesneli. Ovan je rušio zid; između razmaknutog kamenja, odjednom, izvor se stvorio. Tada poviša tučana masa od devet spratova, a koja je primala i upošljavala više od tri hiljade vojnika, počne da se blago, kao brod, ljulja. Ustvari, voda je prodirući na nasip, pred sobom raskvasila put; točkovi su se zaglibili; na prvom se spratu, među kožnim navlakama, ukazala glava Spendijeva, kako naduvenih obraza duva u rog od slonove kosti. Grdosija kao da se grčevito uzdigla, napredovala je još desetak metara možda; ali se zemljište sve više i više razmekšalo, i blato hvatalo na osovine, pa se helepol zaustavio opasno nagnut na jednu stranu. Katapult se skotrljao sve do ivice platforme; i, povučen težinom svoje rude, propadne, kršeći pred sobom niže spratove. Vojnici koji su stajali na vratima, skliznuše u ambis, ili su se zadržali na krajevima dugačkih greda, pa su i svojom težinom povećavali nagnutost helepola — koji se već raspadao, pucajući po svim svojim šavovima.

Ostali varvari mu poleteše u pomoć. Tako se svi zbiju u tesni gomilu. Kartaginjani onda s bedema siđu, i, u napadu s leđa, pobiju ih kako im je bilo po volji. Ali dojure i kola sa kosama. Ona su u polukrugu

oko sveg tog mnoštva galopirala. Oni se vrata na zid; naiđe i noć, a, malo po malo, varvari se povuku.

Sada se ništa od ravnice nije moglo da pozna sem nekog previranja, i to crnog sasvim, od plavičastog zaliva, pa sve do potpuno pobebele Lagune, i jezero u koje se slila krv, širilo se nešto dalje, kao ogromna purpurna lokva.

Nasip je sada tako bio krcat leševima, da se moglo poverovati kako je od ljudskih tela i sagrađen. U sredini se dizao helepol, prekriven štitnicima; i, s vremena na vreme, poprilični delovi su otpadali kao kamenje sa piramide koja se obrušava. Na zidovima su se isticali veliki mlazevi što su ih potoci olova ostavili. Neka je drvena kula, prevrnutu, tu i tamo dogorevala; a kuće su se nejasno pomaljale, kao stepenici nekog porušenog amfiteatra.

I dizao se pretežak dim, kolutajući varnice što su se gubile na crnom nebu.

Ipak su se Kartaginjani koje je žeđ proždirala, sjatili na cisterne. Razbili su sva vrata. Jedna se blatnjava lokva raširila po dnu.

Šta će sada nastupiti? Varvara pre svega ima bezbroj, i čim ih prođe premor, navaliće ponovo.

Narod je svu noć u grupama, na uglovima ulica to razmatrao. Jedni su govorili kako bi žene, decu i starce, trebalo odvesti odatle; drugi su predlagali da se napusti grad i osnuje kolonija što dalje. Ali nije bilo brodova, i sunce grane a da oni nisu bili išta rešili.

Nisu se toga dana uopšte tukli, svi su bili toliko smoreni. Oni koji su pospali izgledali su kao leševi.

Tada su se Kartaginjani, pošto su o uzroku sopstvene propasti porazmislili, setili kako te godine oni uopšte nisu poslali u Fenikiju godišnju žrtvu u čast Melkarta tirkog; i obuzeo ih je nepojmljiv užas. Bogovi, gnevni na Republiku, nastaviće, sumnje nema, da se svete.

Smatrali su ih vrlo surovim gospodarima, koje su preklinjanjem umirivali, i koje su mogli da pomoću poklona podmite. Svi su bili slabi prema Molohu — Proždrljivcu. Njemu je samo ljudsko postojanje pripadalo, čak i njihova sopstvena put — tako, kako bi je spasili, Kartaginjani bi, po običaju, deo toga ponudili, da bi mu smirili bes. Deci su na čelu i potiljku palili vunene obloge; ovaj način podilaženja Baalu, donosio je sveštenicima priličnu zaradu, i nisu propuštali da ga preporuča, kao naj lakši i najblaži.

Ali ovoga je puta i sama Republika bila u pitanju. Pošto svaki dobitak mora da bude otkupljen nekakvim gubitkom, svaka se pogodba samim tim prema potrebi slabijeg, a prema zahtevima jačeg povijala, i

nema bola koji bi bogu prevelik bio, jer se on i najstrašnjim naslađivao, a sada su oni na milost i nemilost bili, upravo njemu. Trebalo ga je, prema tome, do kraja utoliti. Ima primera koji pokazuju, da je ovo sredstvo, bič božji sasvim otklanjalo. Uostalom, bili su uvereni, kako bi jedna žrtva paljenica pročistila Kartaginu. Ona je narodsku svirepost unapred vidala. Najzad, izbor bi morao da isključivo padne na viđene porodice.

Starci su zasedali. A sednica se bila produžila. I Hanon je na nju došao. Kako nije više mogao da sedi, on se kraj vrata zavalio, napola izgubljen među resama što su visile sa tapiserije; i kada im se prvosveštenik Molohov obratio sa pitanjem da li bi pristali da daju svoju decu, glas njegov, sasvim nenadano, odjeknu kao rika jednoga duha iz dubine pećine. On reče kako mu je žao što ih on od svoje krvi nema, te ne može ni da ih da; pa je pogledao u Hamilkara, koji je bio licem ka njemu okrenut, samo na drugom kraju dvorane. Sufeta je ovaj pogled bio toliko onespokojio, da je on oborio oči. Svi su redom dali, klimanjem glave, svoj pristanak; i već prema obredu, on nije morao da pruži odgovor prvosvešteniku: — Jeste neka bude. Tada Starci, jednom oveštalom i zaobilaznom izjavom, izdaju ukaz o žrtvovanju — jer ima onoga što je neugodnije reći nego li obaviti.

Za odluku je Kartagina skoro bez zakašnjenja saznala; odjeknule su tužbalice. Svuda se čula ženska kuknjava; muževi su ih ili tešili ili s prekorima ružili.

Ali se tri sata kasnije raširila još izvrsnija novost: sufet je u podnožju litice pronašao izvore. Sjatili su se tamo. U rupama iskopanim u pesku videla se voda; i već su je neki i pili, potrbuške ležeći.

Hamilkar ni sam nije znao, je li to po savetu božjem bilo, ili ta izbledela uspomena na nešto što mu je otac nekada kazao; ali, odlazeći od Staraca, samo je sišao na plažu, i sa svojim robovima zajedno, dao se u kopanje po šljunku.

On dade odeće, obuće i vina, kao i sve ostalo žito što ga je u svojoj kući čuvao. Čak je i svetinu pustio da u njegov dvor uđe, pa otvori i kuhinje, skladišta, kao i sve sobe — sa izuzetkom one u kojoj je boravila Salambo. Najavio je dolazak, vrlo uskoro, šest hiljada najamnika iz Galije, kao i da vojnike šalje makedonski kralj.

Ali su već sledećeg dana izvori počeli da slabe; uveče, trećega dana, potpuno su presušili. Tada je odluka staraca počela nanovo da po svim usnama kruži, a Molohovi se sveštenici bacili na posao.

Ljudi u crnom ruhu pošli su po kućama. Mnogi su ih unapred napuštali, pod izgovorom da imaju posla ili da odlaze jer idu da kupe

slatkiše; podanici Molohovi, nailazili su i uzimali decu. Neki su ih glupo sami predavali. Oni su zatim tu decu odvodili u Tanidin hram, gde su se sveštenice primale obaveze da ih uveseljavaju i daju im da jedu sve do toga svečanog dana.

Neočekivano, pojave se oni i kod Hamilkara, zatičući ga u vrtu.

— Barka! Dolazimo zbog onoga što i sam znaš... tvoga sina! Oni su dodali da ga je neko video jedne večeri u prošlom mesecu, kako ga, posred Mapala, neki starac vodi.

Prvo mu je bilo kao da su ga ugušili. Ali uvidevši vrlo brzo da bi svako poricanje bilo uzaludno, Hamilkar se povinovao: on ih uvede u svoju „trgovačku kuću“. Na jedan mig, pritrčase mu robovi, koji su pazili na sve unaokolo.

Sav je uprepodobljen došao kod Salambo u sobu. Jednom je rukom dohvatio Hanibala, a drugom otkinuo uzicu sa odela što ga je imao na sebi, vezavši mu noge, ruke, dok mu njen kraj ugura u usta, da ih začepi, pa ga pod onu postelju od goveđe kože sakrije, i pusti široku navlaku da padne sve do zemlje.

Pa se šećkao levodesno; dizao je ruke, obrtao se oko svoje ose, grizao usne. Onda zastane ukočenih zenica i dahćući, kao da umire.

Ipak, on pljesne rukama tri puta. Pojavi se Gidenem.

— Slušaj! — kaza mu — Uzećeš od robova muško dete od osam do devet godina, crnokosog i ispupčenog čela! Dovedi ga! Samo požuri!

Gidenem se ubrzo vrati u pratnji jednog dečkića.

Bilo je to jedno bedno dete, u isti mah žgoljavo i podnadulo; koža mu je sivkasta bila kao nečista krpa što mu je visila s bokova; glavu je zgrčilo u ramenca, i spoljnom stranom šake, trljalo oči, pune muva.

Kako bi ikako mogli da ga uzmu umesto Hanibala! A nije više bilo vremena da se izabere drugi! Hamilkar pogleda Gidenema. Bilo mu je došlo da ga zadavi.

— Gubi se! — on povika; nadzornik robova pobeže. Dakle nevolja, koje se tako davno pribojavao,

došla je, a on je neizmernim naporom, neko sredstvo tražio, način neki, da joj utekne.

Abdalonim, iznebuha, progovori sa one strane vrata. Tražili su sufeta. Podanici Molohovi, postajali su nestrpljivi.

Hamilkar priguši jauk, kao da ga je opeklo usijano gvožđe; i on ponovo počne da kao bezumni tumara po sobi. Pa se stropoštao uz ogradu stepeništa, i s laktovima na kolenima, pribi čelo uz obe svoje stisnute pesnice.

U porfirnoj je kadi još bilo nešto čiste vode kojom se Salambo

umivala. I pored sve svoje gadljivosti i sveg svog ponosa, sufet potopi u nju dete, i poče, kao što to rade trgovci robljem, da ga kupa, timari strugalima i zemljom crvenicom. On zatim iz zidnih škrinja izvadi dva četvrtasta komada purpura, pa mu jedan stavi na grudi, drugi na leđa, i sastavi ih preko ključnjače dvema dijamantskim kopčama. Prospe mu miris na glavu. Ogrlicu od belog zlata, obavije mu oko vrata, i obu je sandale sa bisernim petama, — sandale lično njegove kćeri! Ali je od stida i gneva on dobio nogama; Salambo, koja se trudila da mu na usluzi bude, bila je kao i on bleđa. Dete se smeđalo, zasenjeno tim blještavilom, i čak osmelivši se, počelo da tapše i skakuće, kad ga Hamilkar povuče.

Držao ga je čvrsto za ruku, kao da se boji da ga ne izgubi; a dete, koje je to zbolelo, malo zaplaka, sve trčeći uz njega.

Tu oko tamnice za robove, ispod jedne palme, začuje se neki glas, plačan i molećiv. On je šaputao; — Gospodaru, o gospodaru!

Hamilkar se osvrnuo, da pored sebe spazi čoveka bednog izgleda, jednog od onih jadnika što u kući provode život, od danas do sutra.

— Šta sad ti hoćeš? — začu se sufet. Rob koji je od straha drhtao, promuća:

— Ja sam mu otac!

Hamilkar nastavi da hoda, a ovaj drugi pođe za njim pogrbljen, klecavih kolena — isturivši glavu. Na licu mu je bio grč od neizrecive slutnje, a grcanje što ga je potiskivao, toliko ga je davilo, da mu je želja došla da ga u isti mah pita i da mu zavapi: „Milost!”

Konačno se osmelio pa ga takne, lagano, jednim prstom po laktu.

— Jel' ti njega hoćeš da? — I nije imao snage da dovrši, kad Hamilkar stade, tim bolom sav zadivljen.

Nikada ni pomišljao nije, — koliko je neizmeran bezdan bio koji ih je jednog od drugoga razdvajao — da može da među njima ičega zajedničkoga da bude. Čak bi mu se to učinilo kao nekakva uvreda, i gaženje njegovih povlastica. On uzvratu jednim pogledom, još hladnijim i od dželatove sekire težim; rob, onesvešćen, završi u prašini, njemu pred nogama. Hamilkar ga preskoči.

Trojica su ga u crnim odorama čekala u velikoj dvorani, stojeći oko okruglog kamena. Istog trena, on svoju odeću pocepa, i poče da se valja po podu, kukajući na sav glas:

— Au! Siroti mali Hanibal! O! Sine moj! Uteho moja! Moja nado! Živote moj! Ubijte i mene s njim! Odvedite me! O nesrećo! Nesrećo! — Noktima je grdio lice, čupao kosu i zavijao kao one što nariču na sahranama. — Pa odvedite ga već jednom! Suviše me boli! Gubite se! I

mene ubijte uz njega! Sluge Molohove su se začudile da je taj veliki Hamilkar tako mekana srca. Skoro da su se i raznežili.

Ali se začulo tapkanje bosih nogu, praćeno isprekidanim krkljanjem, kao disanje divlje zveri, koja se privlači trkom; i na pragu treće galerije, među stubovima nosačima od slonovače, ukazao se čovek, prebledeo, užasnut sav, raširenih ruku; on jauknu:

— Dete moje!

Hamilkar se jednim skokom baci na roba; pa, pokrivši mu usta rukom, on još glasnije povika:

— To je starac što ga je podigao! On ga svojim sinom zove! Poludeće zbog ovoga! Dosta! Dosta! — I ramenom izguravši ona tri sveštenika i njihovu žrtvu, on izađe zajedno sa njima, i snažnim zamahom noge, zalupi za sobom vrata.

Hamilkar je nekoliko minuta čuljio uši, uvek uz bojazan da ih ne vidi kako se vraćaju. Pomislio je zatim da treba da se otarasi i roba, kako bi bio potpuno siguran da se ovaj ne izrekne; ali opasnost nije bila sasvim prestala, pa bi ta smrt, ako bi ona bogove naljutila, mogla da se okrene i protiv njegovoga sina. Predomislivši se tada, on mu po Tanaki najbolje stvari iz kuhinje posla; jareći but, boba i turšije od nara. Rob koji ništa već poprilično dugo okusio nije, na to navali, mada su mu suze kapale u čanče.

Hamilkar, vrativši se napokon kod Salambo u sobu, oslobodi uzica Hanibala. Dete ga, krajnje naljućeno, do krvi ugrize za ruku. On ga milovanjem skloni.

Ne bi li ga ičim umirili, Salambo je htela da ga zastraši Lamijom, jednom kirenskom barbarogom.

— Pa gde je ona! — on zapita.

Ispričali su mu kako su razbojnici došli da ga stave u zatvor. On uzvрати: — Samo neka dođu. Sve ću ih pobiti!

Tada mu Hamilkar onu stravičnu istinu kaza. Ali se on istog trena zakači sa ocem, tvrdeći kako on sav ovaj narod može da pogubi, jer je i gospodar Kartagine.

Konačno, ophrvan naporom i gnevom, zaspao je, ukletim nekim snom. Govorio je u snu, pribivši leđa uz jastuk u boji skerleta; glava mu je bila pomalo zabačena unazad, a ručica njegova, odvojena od tela, uspravljena je ostala, kao da zapoveda.

Kada je mrkla noć nastupila, Hamilkar ga lagano odigne i siđe bez svetiljki niz stepenište sa galijama. Prolazeći pored trgovačke kuće, on uze jedan koš grožđa, uz bokal sveže vode; dete se ispred kipa Aleta, u podrumu sa dragim kamenjem probudilo; i na rukama se svoga oca,

osmehivalo — kao i ovo drugo, pri treptaju sveg toga sjaja unaokolo.

Hamilkar je tada bio siguran da mu sina ne mogu uzeti. To je mesto bilo neosvojivo, sa obalom povezano podzemnim prolazom, za koji je jedino on i znao, i bacivši pogled unaokolo, on duboko uzdahne. Pa ga na jednu klupicu spusti, kraj štitova u zlatu.

Sada ga niko nije video; više nema čega da se pribojava; tada mu laknu. On se onda na svog sina baci, kao majka koja nađe svoga izgubljenog prvorođenca; stiskao ga je na grudi, i smeja se a istovremeno i ridao, zvao ga najmilijim imenima, pokrivši ga poljupcima; mali Hanibal, zaplašen svim tim grdanim milovanjima, ovoga puta je ćutao.

Hamilkar se nečujno hodajući, i pipajući po zidovima oko njega, vratio; i stigao je do velike dvorane, u koju je kroz jedan procep na kubetu, nadirala mesečina; po sredini, nahranjen, spavao je onaj rob, ležeći koliko je dugačak na podu od mramora. On baci pogled na njega, i nekakvo ga sažaljenje protrese. Vrhom svoje koturne, on mu pod glavu podmetnu prostirku. Onda odiže oči i pogleda Tanidu, čiji je tanušni srp sijao na nebu, pa se on oseti još jačim od Baala i pun prezira prema njima.

Pripreme za žrtvovanje su već bile otpočele.

U Molohovom su hramu, jednu površ zida srušili, kako bi bronzanoga boga izvukli, a da ne diraju pepeo sa žrtvenika. A posle, čim se sunce ukazalo, poslužitelji su ga izgurali sve do Hamonovog trga.

On je išao unatraške, prevlačen preko valjaka; ramena su mu prekoračivala visinu zidina; čim bi ga još iz daleka ugledali, Kartaginjani bi, brže-bolje pobjegli, jer se u Baala nije moglo nekažnjeno da gleda osim kada on iskaljuje svoj bes.

Ulicama se miris začina raširio. Odjedanput, svi se hramovi otvore istovremeno, iz njih izađu svete nadstrešnice koje, ili su stajale na kolima, ili su ih prvosveštenici na postoljima iznosili. Velike perjanice su im ljuljuškale se po ćoškovima, a zraci izbijali iz njihovih vrhova u obliku igle, koji su se kristalnim kuglama završavali, ili onim zlatnim, srebrnim, ili pak, bronzanim.

To su kanaanski Baali bili, udvajanja svevišnjeg Baala, koji su se svome prazvoru vraćali, da se pred njegovom silom unize i pred njegovim sjajem nestanu.

Melkartov veliki šator, od tanušnog purpura, čuvao je plamen petroleja; nad onim Hamonovim, boje zumbula, izdizao se jedan falus od slonovače, jednim obručem od kamenja ograđen; među zavesama Ešmounovog, plavog kao etar, jedan je uspavani piton sastavljao svojim

repom krug; a bogovi Pateci, što ih je njihovo sveštenstvo na rukama nosilo, izgledali su kao velika, presamićena deca, čije su pete doticale zemlju.

Zatim su dolazili i svi niži oblici toga božanstva: Baal-Samin, bog nebeskih prostranstava, Baal-Peor, bog svetih gora; Baal-Zebub, bog pokvarenosti, kao i oni iz susednih zemalja i srodnih plemena; Iarbal Libijski, Adramaleh iz Haldeje, sirijski Kizun; Derseto sa devojačkim licem, puzao je na svojim perajima, a Tamuzovo mrtvo telo su vukli sred odra, među buktinjama i vencima. Da bi vladarke nebeskoga svoda potčinili Suncu, i onemogućili da njihovi pojedinačni interesi poremete sopstvene, mahalo se raznobojnim zvezdama na vrhu motki; i svi su se našli tu, od crne Nebo, preko premudrog Merkura, pa sve do groznog Rabaha, koji je sazvežđe krokodila. Oni Abadiri, svi sa meseca popadali, okretali su se u praćkama od srebrnih niti; hlepčići, koji su predstavljali ženin pol, sveštenici su Cererini proneli u korpama; i ostali su pronosili svoje fetiše i amajlije; pozaboravljani idoli pojavili se ponovo; i čak su bili te mistične simbole uzeli sa brodova, kao da se Kartagina želela da sva sabere u jednu pomisao na smrt i očaj.

Ispred svake nadstrešnice, uvek je neko držao uravnoteženu na glavi, poveću vazu iz koje se dimio tamjan. Oblaci su lepršali tamo-amo, i kroz tu gustu paru, razabirala su se krila, rese, kao i porubi svetih šatri. Oni su se zbog svoje prilične težine, pomerali lagano. Kolske su osovine ponekada i zaribale nasred ulice, a vernici bi tada iskoristili priliku, da se o Baalima očešu tom svojom odećom, koju su oni kasnije čuvali kao svete stvari.

Bronzani kip je nastavljao svoj pohod ka Hamonovom trgu. Bogataši, noseći žezla sa smaragdnom balčakom, pošli su sa kraja Megare; Starci, sa kolajnama u kosi, bili su se u Kinisdu okupili, a čuvari državnoga blaga, oblasni načelnici, trgovci, vojnici, mornari i brojni čopori onih što su opsluživali sahrane, svi oni sa znamenjima svojih zvanja, ili oruđima svojih zanata, uputili su se prema nadstrešnici što se, sred svešteničkih družina, sa Akropolja spuštala.

Radi počasti Molohu, bili su se svi svojim najvrednijim nakitom okitili. Dijamanti su svetlucali na crnoj odeći, ali je ono šire prstenje spadalo sa omršavelih ruku — a najzlokobnija baš je ta gomila bila kojoj su naušnice udarale u prebledela lica, a zlatne su kolajne uokvirivale čela zgrčena jednim opakim očajanjem.

Napokon, Baal stiže baš na sredinu trga. Njegovi prvosveštenici postavili, da bi gomilu odvojili, jednu ogradu od rešetaka, a oni ostanu da stoje oko njega.

Sveštenstvo Hamonovo u haljinama od čupave vune, pred svojim se postrojilo hramom, a tik ispred stubova na tremu; ono Ešmounovo, pod lanenim plaštovima, sa ogrlicama, kukfinskom glavom i šiljatim kolajnama, smestiše se na stepenice Akropolja; ono Melkartovo, u ljubičastim mantijama, za sebe zauzme zapadnu stranu; sveštenici Abadira, utegnuti u fronce od frigijskog sukna, postave se istočno; i na južnu stranu oni, uz vračeve sve pokrivena tetoviranjima, naređaju narikače u pokrpljenim kabanicama, služitelje onih Pateka i Jidotima, koji su, kako bi pronikli u budućnost, uzimali u usta kost mrtvacu. Sveštenici Cererini, odeveni u plave haljine, bili su mudro stali u ulici Sateb, i tihim glasom na narečju iz Megare pevali tezmoforijum.

Povremeno su nailazile kolone sasvim nagih ljudi koji su se svi, raširenih ruku, uhvatili bili za ramena. Oni su iz dubine svojih pluća, ispuštali promukle i potmule glasove; njihove su se zenice, u kolosa uperene, ispod prašine caklili, i svi su se istovremeno, i držeći se na istovetnom odstojanju, njihali kao da jednim pokretom posrću. Bili su se toliko pomamili da, ne bi li zaveli red, poslužitelji su ih palicama terali da legnu na stomak, i licem uz tučane rešetke.

I baš tada, iz pozadine trga, priđe jedan čovek u belom. On se polako probijao kroz gomilu, i u njemu poznaju jednog sveštenika Tanidinog — prvosveštenika Šahabarima. Povici se podigoše, jer je toga dana, u bilo čijoj svesti preovlađivala tiranija muškog pola, pa su na Boginju toliko zaboravili bili, da odsustvo njenih sveštenika niko ni primetio nije. Ali se zanos udvostručio kada su ga spazili da otvara jedna vrata u ogradi, predviđena za one koji će ulaziti prinošenja žrtava radi. To su sveštenici Molohovi smatrali kao jedno izrugivanje učinjeno njihovome bogu; uz silno natezanje, oni pokušaju da ga odgurnu. Hranjeni mesom paljenica, u purpurno ruho odeveni, kao da su kraljevi i sa trospratnim krunama na glavi, oni popljuju tog bledunjavog uškopljenika, iznurenog isposništvom, i gnevan smeh im je tresao grudi i sa njima, crne brade uvijene u vidu sunca.

Šahabarim, ne odgovarajući na sve to, nastavi svoj pohod; i korak po korak, prešavši duž celog obruča, on stigne kolosu pod noge, pa ga, obe ruke raširivši, dotakne sa obe strane, što je bio svečani obrazac obožavanja. Odavno ga je Rabeta mrcvarila, i iz očajanja, a može biti i usled oskudice takvih bogova koji bi mu u potpunosti zadovoljili misao, on se odlučio za ovoga.

U masi, prestravljennoj ovakvim jednim odmetništvom, nastane duže negodovanje. Osetilo se kidanje i te poslednje spona, što je duše vezivala za jedno milosrdno božanstvo.

Šahabarim nije, zbog svoje uškopljenosti, mogao da uzme učešća u Baalovom bogoslužjenju. Ljudi u crvenim ogrtačima izdvoje ga iz kruga; pa kada se našao sa one spoljne strane, dade se on u obilazak svih bratija redom, i sveštenik, iako bez boga, izgubi se u masi. Čim bi joj prišao, ona bi se sklanjala.

Uprkos tome, vatra od aloja, kedrovine i lišća lovora, već se između kolosovih nogu razgorela. Njegova dugačka krila, zabadala su se vrhom svojim u plamen; mast kojom su ga bili pomazali, curila je po njegovim bronzanim udovima kao da se oznojio. Oko okrugle ploče na koju je on oslanjao noge, deca, sva u crne velove umotana, stajala su nepomično u krug; njegove su neuobičajeno dugačke ruke, spuštale svoje šake tik uz njih, kao da taj venac dograbi i odnese ga na nebo.

Bogataši, Starci, žene, sva se ta masa stekla iza sveštenika i po ispustima kuća. Velike se raznobojne zvezde, više nisu videle; nadstrešnice su položili na zemlju; a dim se iz kadionica dizao uspravno kao divovsko drveće koje širi posred plavetnila svoje plavičaste grane.

Priličan je broj njih izgubio svest: dok su drugi, u zanosu svom, postajali tromi i skamenjeni. Grudi im je tištila beskrajna strepnja. I poslednji povici, utihnuli su jedan za drugim, — i kartaginski je narod dahtao, sav ogrezao u toj žudnji za jezum.

Napokon, prvosveštenik Molohov levom rukom pređe deci ispod velova, pa im sa čela istrže po pramen kose i koji baci u vatru. Tada ljudi u crvenim kabanicama zapevaše svete himne.

— Počast tebi Sunce! Kralju oba pojasa, tvorče samorodni, Oče i Majko, Oče i Sinovi, Bože i Boginjo, Boginjo i Bože! — I njihov se glas gubio pod prštanjem instrumenata koji su svirali svi zajedno, ne bi li urlike žrtvovanih zaglušili. Semint sa osam žica, kinor što ih je imao i svih deset i nebali sa čak njih dvanaest, cičali su, pištali i grmeli. Povelike, cevčicama načičkane mešine, podizale su oštar pisak; daire, u koje se iz sve snage udaralo, odjekivale su gluvim i brzim zvucima; i uprkos žestini rogova, salisimi su kao krila skakavaca kloparali.

Poslužitelji iz hrama, dugim kukama otvore svih sedam odeljenja što su jedno iznad drugoga bili unutra u Baalovom telu. U ono najgornje, uneli su brašno; u drugo, dve grlice; u treće majmuna; u četvrto ovna, u peto ovcu, a, pošto za ono šesto goveda nije bilo, u njega ubace jednu štavljenu ložu uzetu iz svetilišta. Sedmo udubljenje ostave oni razjapljeno.

Pre nego li je išta preduzeto, valjalo je kod Boga okušati ruke. Tanušni lančići koji su mu od prstiju polazili, dosezali su do ramena, da bi se ponovo spuštali, tamo pozadi, gde su ljudi, odozdo vukući,

podizali sve do visine njegovih lakata, te dve njegove otvorene ruke, koje su se približavale, dolazeći mu naspram trbuha: one bi se sada prodrmale i po nekoliko puta zaredom, sitnim i isprekidanim trzajima. Onda bi instrumenti zamukli. A vatra bi se razbuktala.

Sveštenici Moloha su se šetali po velikom kamenom postolju i odmeravali svetinu.

Bila je potrebna neka pojedinačna žrtva, jedno prinošenje, sasvim dobrovoljno, a za koje se smatralo da će povući i ostale. Ali se, sve do sada, nije još niko pokazao, i sedam prilaza, što su od pregrada sve do kolosa vodili, ostajali su potpuno prazni. Tada, ne bi li se svet ohrabrio, sveštenici potegnu šila što su im bila za pojasom, i njima počnu da grde lice. Puste unutra one zavetovane, što su ispred ograde bili pogođeni po zemlji. Bacili su im jedan svežanj gvožđurije da svako sebi izabere mučenje. Ražnjevima su probadali grudi; parali su obraze i stavljali krune od trnja na glavu; posle su ruke spleli i , okruživši tu decu, jedan drugi obruč napravili, koji se širio i skupljao. Oni bi prišli ogradi, zabacili se unazad, i uvek počinjali nanovo, uza se privlačeći svetinu vrtoglavicom od tog svog kretanja, punog krvi i jauka.

Malo po malo, svet je prišao sve do u dubini prilaza; u vatru su bacali bisere, zlatne posude, pehare, buktinje, sve svoje blago; prinošenja su postajala sve raznolikija i sve sjajnija. Konačno, jedan čovek koji se teturao, čovek bleđ i od užasa izobličćen, gurne jedno dete: zatim su u rukama kolosa uočili jedno crno telo, malo, koje je u taj mračan otvor zašlo. Sveštenici su se nagnjali nad ivicu velike ploče, — i odjekne nova pesma, slaveći radosti smrti i preporod u večnosti.

Polako su se penjala, i, kako se dim otiskivao praveći velike kovitlace, iz daleka je izgledalo kao da nestaju u oblaku. Nijedno se mrdnulo nije. Bila su vezana preko članaka i na rukama i na nogama, i tmuran im je pokrov onemogućavao da išta vide niti da budu prepoznata.

Hamilkar u crvenoj kabanici, kao i sveštenici Molohovi, bio je uz Baala, i stajao ispred palca na njegovoj desnoj nozi. Kada su četrnaesto dete uveli, svi prisutni su mogli da na njemu jedan osećaj užasa primete. Ali povrativši svoje držanje vrlo brzo, on je skrstio ruke i oborio pogled. Sa druge je strane kipa, stajao prvosveštenik, nepomičan kao i on. Oborene glave, koju je krasila asirska mitra, gledao je on u pločicu osutu kamenjem iz koga se proricala sudbina, a po kojoj se ogledao plamen, i pravio odbljeske u duginim bojama. Iznemogao, bio je ubledeo. Hamilkar sagne svoje čelo, pa su obojica sada bili tako blizu lomače, da su se peševi njihovih kabanica, kada bi se, s vremena na vreme podigli,

dodirivali.

Bronzane su se ruke sada još brže pomerale. Nisu se više ni zaustavljale. Kad god bi u njih dete položili, sveštenici bi Molohovi preko njega ispružili ruku da ga svim narodnim gresima opterete, brbljajući: — To nisu ljudi nego goveda! A svetina unaokolo ponavljala; — Goveda! Goveda! Zavetovani, oni su izvikivali: — Jedi, Gospode! — dok su Prozerpinini sveštenici, od užasa uskladivši se sa potrebama Kartagine, mrmljali eleuzinski obrazac: — Kišu nam prosp! Rađaj!

Žrtvovani samo što bi kročili na ivicu otvora, nestajali su kao kap vode na užarenoj ploči, a iz velike skerletne svetlosti se vio beli dim.

Međutim, Bogu se nije dalo da utoli apetit. Hteo ih je još. Štaviše, da mu ih još više pribave, naređaju ih na njegove ruke, sa širokim lancem odozgo, da ih drži. Zavetovani su na početku hteli da ih broje, kako bi videli je li broj njihov, odgovarao danima sunčeve godine; ali su onda stavljali i druge, pa ih nije u vrtoglavom kretanju jezivih tih ruku, moguće bilo razlikovati. To je predugo potrajalo, beskrajno, sve do večeri. Posle su unutrašnji zidovi poprimili nešto zagasitiji sjaj. Tada se videlo, meso koje gori. Nekima se učinilo da prepoznaju kosu, udove, čitava tela.

Dan je odlazio; iza Baala su se nagomilali oblaci. Lomača, sada bez plamena, predstavljala je sve do njegovih kolena, piramidu ugljevlja; sav crven, kao neki div čitav obliven krvlju, izgledao je sa tom svojom zabačenom glavom, kao da se pod teretom svog pijanstva tetura.

Što se više sveštenicima žurilo, tako je i pomama u narodu rasla; broj žrtava se smanjio, neki su vikali da ih poštede, drugi da ih treba još. Reklo bi se da su se zidovi krcati ljudima, urušavali pod urlicima užasa, i mističnoga sladostrašća. Onda se vernici primakoše prilazima, vukući svoju decu koja su se grčevito držala za njih; a oni su ih tukli, da se od njih odvoje pa ih lakše predaju crvenim ljudima. Neki su put svirači prestajali da muziciraju, iznureni; tada su se čuli jauci majki, i cvrčanje masti što je po ugljevlju padala. Oni što su pili buniku, hodajući četvoronoške, obigravali su oko kolosa i rikali kao tigrovi; Jiponimi su gatali, zavetovani pevali kroz svoje rascepljene usne; bili su polomili rešetke, koliko su svi želeli da imaju svoga udela u žrtvovanju; — i očevi, čija su deca umrla pre, bacali su u vatru njihove slike, igračke njihove, njihove očuvane kosti. Neki koji su poneli noževe, baciše se na ostale. Međusobno su se klali. Rešetima od bronz, poslužitelji hrama su sa ivice skupljali pepeo što je bio popadao; pa bi ga istresli u vazduh, kao da se prinošenje žrtava rasulo po gradu i sve do zvezdanih oblasti.

Ta silna buka i prilična svetlost, domamili su u podnožje zidova

varvare; da bi ih bolje videli, pentrali su se po ostacima helepola, i gledali, zinuviši od čuda.

www.BalkanDownload.org

XIV

Klanac sekire

Kartaginjani se još nisu bili ni vratili svojim kućama, kada su se još gušći skupili oblaci; oni koji su podigli glave prema kolosu, osetili su na čelima svojim krupne kapi. I kiša pade.

Padala je čitavu noć, obilno, potocima; treštala je grmljavina, bio je to Molohov glas. On je Tanidu savladao — pa je ona sada, oplođena, odozgo sa neba otvarala svoje široko krilo. Ponekada su je ugledali, pri odsjaju munje, ispruženu po jastučićima od oblaka; još uvek iznurena, želela je ona da se vrati u san; Kartaginjani — a svi su oni verovali kako je vodu porodio mesec; — vrištali su kako bi joj olakšali posao.

Kiša je dobovala po terasama i odozgo sa njih prelivala, napravila jezera po dvorištima a slapove po stepeništima, pa vrtloge na uličnim zavijucima. Lila je u teškim i mlakim naletima i gustim snopovima; sa ispusta svih većih zdanja, iskakali su krupni i penušavi mlazevi, po zidovima, nejasno na čemu, visile su beličaste prostirke, a oprani krovovi hramova, zablistali bi pri prolasku munje iz crnila. Bujice su se sa Akropolja hiljadama rukavaca spuštale. Kuće bi se trenutno sručile, a gredice, odvaljeni šut i pokućstvo, promicali su, nošeni potocima, što su nestrpljivo jurili preko pločnika.

Izneli su amfore, vrčeve, vedra; ali su se buktinje gasile; uzimali su sa Baalove lomače ugarke, a Kartaginjani, da bi pili, zbacili bi glavu i otvorili usta. Drugi bi kraj blatnjavih bara ruke umakali do pazuha i tako obilato gutali tu vodu, da su je povraćali kao bivoli. Malo po malo, širila se i svežina; udisali su oni vlažan vazduh i protezali svoje udove, i od sreće zbog sveg ovoga pijanstva, jedna je poprilična izbila nada. Svi su jadi zaboravljeni. Otadžbina je još jednom bila preporođena.

Osećali su prosto potrebu da onaj višak besa koji nisu mogli da okrenu protiv sebe samih, iskale na nekom drugima. Takva jedna žrtva

nije smela da bude uzaludna; — mada nije bilo zarad čega da ih peče savest, ponela ih je bila ta pomama koja saučesništvo u zločinima rađa, a koje je nepopravljivo.

Varvare je oluja u njihovim loše sklopljenim šatorima uhvatila; i tako svi izmrzli, oni su sutradan, još uvek posred blata gacali, u potrazi za svojim provijantom i oružjem, upropašćenim, pogubljenim.

Hamilkar, na sopstvenu inicijativu, ode da potraži Hanona, i njemu, potpuno u skladu sa svojim ovlašćenjima, ponudi zapovedništvo. Stari se sufet nekoliko minuta kolebao između svoje mržnje i svoga vlastoljublja. Ipak je prihvatio.

Sledeće, Hamilkar naredi da isplovi galija naoružana sa po jednim katapultom na svakom kraju. Pa je usidri u zalivu preko puta splava. Onda ukrca u preostale lađe najstasitije svoje ljudstvo. On je bežao, dakle; i otiskujući se ka severu, nestao u magli.

Ali tri dana kasnije (baš su se spremali da ponovo krenu u napad) uz viku stignu ljudi sa libijske obale. Barka je došao među njih. Svuda je pokupio namirnice i ide širom zemlje.

Na to su se varvaru razgnevili kao da ih je to on izdao. Oni kojima je opsada najviše dodijala, a to je bila pre svega Galima, nisu oklevali da ostave zidine i pridruže mu se. Spendije je želeo da onaj helepol nanovo sklopi; Mato je sebi povukao najkraći put od njegovoga šatora, pa sve do Megare, te se zakleo da njim pođe; i niko se od njegovih ljudi ne mače. Ali oni drugi, što su pod Otaritovim zapovedništvom bili, pakupe se, napustivši zapadni deo bedema.

Nemar je bio toliki da se nije ni pomišljalo na njihovu zamenu.

Nar Havas je u brdima vrebao iz daleka. On je tokom noći, sve svoje ljude preveo oko krajnje tačke Lagune, duž morske obale i ušao u Kartaginu.

U noj se kao spasilac prikazao, sa šest hiljada ljudi od kojih je svaki pod kabanicom doneo brašna, i četrdeset slonova natovarenih stočnom hranom i sušenim mesom. Svet je vrlo brzo stao da se tiska oko njih, i da im nadeva imena. Više nego dolasku takve pomoći, radovali su se Kartaginjani samom prizoru tih pozamašnih životinja, posvećenih Baalu; bio je to kao zalog njegove nežnosti, jemstvo da će se konačno i On, da ih odbrani, umešati u rat.

Nar Havas primi sve počasti od Staraca. A zatim pođe gore prema dvoru, kod Salambo.

Nije je video ponovo, još od onda kada je, sred pet vojski, u šatoru Hamilkarovom, osetio tu ručicu, hladnu i blagu, kako se steže uz njegovu. Posle veridbe je otišla u Kartaginu. Njegova ljubav, koja je

usled drugih težnji bila ostala u zapečku, vratila mu se opet; i sada je on računao da ostvari svoja prava, oženi se njome i odvede je.

Salambo nikako nije shvatila, kako bi taj mladić njoj mogao da postane gospodarom! Iako je svakodnevno od Tanide molila za Matovu smrt, njena se zgroženost Matom sve više smanjivala. Pobrkala je osećanja da je mržnja kojom ju je on progonio, bila ponešto i sveta — želela je da u osobi kao što je Nar Havas, vidi kao neki odraz te sirovosti koja ju je jednako zasenjivala. Priželjkivala je ona da ga, štaviše, i upozna, mada bi je samo njegovo prisustvo učinilo nelagodnom. Poslala mu je odgovor da ne može da ga primi.

Uostalom, bio je Hamilkar zabranio svom osoblju zabranio da Nar Havasa puste k njoj; odlažući za kraj rata tu nagradu, nadao se da će tako održati njegovu odanost; i Nar Havas se, u strahu od sufeta, povukao.

Ali se prema Stotini, vrlo oholo poneo. Njihove je izmenio uredbe. Zahtevao je povlastice za svoje ljude, pa ih je i na važna mesta postavio. Tako su varvari oči izbečili, kada su po kulama ugledali Numiđane.

A još je veće iznenađenje među Kartaginjanima bilo, kada im je na jednoj njihovoj staroj triremi pristiglo četiri stotine njihovih, što su ih zarobili bili na Siciliji. Ustvari, Hamilkar je potajno bio Kviritima ispratio posade latinskih brodova koje su pre odmetništva tirskih gradova uhvatili; i Rim je na isti način uzvratilo, vraćajući mu zarobljenike. Prezreo je sve ponude sardinijskih plaćenika, i čak nije građane Utike hteo da prizna za svoje podanike.

Hieron, koji je bio vladar Sirakuze, poveo se za ovim primerom. Njemu je, kako bi svoje države sačuvao, trebala ravnoteža između dva naroda; od spasa Kanaanaca, imao je on nekakvu korist dakle, pa se, poslavši im dvanaest stotina goveda i još 53.000 nebela čiste pšenice, proglasio njihovim prijateljem.

Postojao je jedan još dublji razlog da priteknu u pomoć Kartagini: dobro su predosećali da, ako najamnici izađu kao pobednici, od vojnika pa sve do perača sudova, svi će se pobuniti, i da se nijedna vlast, nijedna kuća, tome neće moći da odupre.

A Hamilkar je, za sve to vreme, krstario istokom. Potisnuo je on Gale, pa su se varvari sada, svi do jednog, i sami našli pod opsadom.

Tada poče da ih začikava. Prišao bi, udaljio se, i stalno obnavljajući isti potez, mic po mic, on ih odvoji od njihovih logora; Spendije je bio prinuđen da pođe s njima; Mato, napokon kao i on, popusti.

On nije od Tunisa otišao dalje. I zatvorio se u njegove zidove. Ova upornost bila je vrlo mudra; jer, ubrzo ugledaju Nar Havasa koji je na

Hamonovoj kapiji izlazio u pratnji svojih slonova i svojih vojnika. Ali su drugi varvari već po unutrašnjosti tumarali u poteri za sufetom.

U Klipeji je tri hiljade Gala upisao. Konje je dobio iz Kirenajke, ratnu opremu iz Brutijuma, i ponovo se u rat upustio.

Nikada mu još njegov genije nije tako bio neumoljiv i plodan. Pet meseci ih je vukao za sobom. Imao je on cilj, kome je želeo da ih odvede.

Varvari su prvo pokušavali da ga manjim odredima opkole; on bi im uvek izmakao. Više se nisu odvajali. Njihova je vojska približno brojala četrdeset hiljada ljudi, i više su puta to zadovoljstvo imali da Kartaginjane vide kako uzmiču.

Ono što ih je mučilo, bila je Nar Havasova konjica! Često, i u najtežim trenucima, kada su ravnicom napredovali dremajući pod težinom oružja, odjednom bi se na horizontu jedna pruga prašine podigla; nailazeći galopom, iz krila jednog oblaka punog užagrenih zenica, sručila bi se kiša strelica. Numidani, svi u bele kabanice ogrnuti, ispuštali su silne krike, dizali ruke, kolenima stiskajući svoje propete pastuve, pa bi ih hitro okrenuli i nestajali zatim. Uvek su im na nekoj udaljenosti, na kamilama bile dodate količine džilita, pa bi se vraćali još strašniji, zavijajući kao vukovi, a bežeći kao lešinari. Varvari koji su bili na kraj redova razmešteni, padali su jedan po jedan — i to se nastavljalo sve do večeri, kada se gledalo da se zađe u planine.

Mada su one za slonove bile opasne, Hamilkar je i u njih zalazio. Sledio je dug lanac, koji se protezao od Rta Hermeuma, pa sve do vrta Zaguana. To mu je bio način da, tako su verovali, prikrije nedovoljnost ljudstva. Ali stalna ta neizvesnost, u kojoj ih je on držao, na kraju ih je ogorčila više i od bilo kakvog poraza. Nisu se obeshrabrivali, i držali su se iza njega.

Naposletku, jedno veče, između Srebne i Olovne Gore, u okruženju od visokih stena, na ulazu u jedan klanac, iznenade oni jedno odeljenje velita; pred njima je svakako bila i cela vojska, jer su čuli zvuk koraka uz koji se provlačio i zvuk roga. Istog su časa Kartaginjani zamakli prema klanacu. Ovaj se spuštao u dolinu koja je bila u vidu gvožđa sekire i okružena visokim liticama.

Da bi stigli velite, varvari navale unutra; sasvim pri dnu, među govedima u stamperu, i preostali su Kartaginjani u metežu trčali. Ugledali su jednog čoveka ogrnutog u crveno, sufet je to bio, i dovikivali su mu; obuze ih dvostruko veća žestina ali i radost. Mnogi, bilo zbog lenjosti, bilo iz opreza, zastali su na pragu tog klanca. Ali ih konjica, izbivši iz šume, udarcima kopalja i sablji sabi uz one ostale; i začas su svi varvari bili dole, u dolini.

Pa pošto se to veliko mnoštvo ljudi neko vreme talasalo tamo-amoo, zaustavi se ne našavši bilo kakav izlaz.

Oni koji su bili najbliže klancu, vratili se unazad; ali prolaz beše potpuno iščezao. Oni poviču onima napred da produže; ovi se zgruvaju uz breg i obaspu izdaleka paljbu na svoje drugove, koji nisu umeli da se snađu.

I zbilja, samo što su varvari sišli, ljudi koji su bili posakrivani iza stena, dižući ih uz pomoć greda, bili su stene preturili, i kako je nagib bio oštar, te preglomazne gromade, skotrljavši se zbrda-zdola, bile su one uski otvor potpuno začepile.

Na drugom kraju doline, prostirao se jedan dugačak hodnik, mestimično rascepljen pukotinama, i koji je vodio na jednu raselinu, što se pela na gornju visoravan, gde je baš punska vojska stajala. U ovom hodniku, a naspram zida litice, unapred su bila postavljene lestve; i, zaklonjeni zavijutcima stena, veliti su mogli da ih se dočepaju i popnu pre nego što ih sustignu. Mnogi bi čak prišli i do samog podnožja procepa, da bi ih konopcima podizali, pošto je teren na tom mestu bio živi pesak i takva strmina, da ga ni na kolenima nije bilo moguće osvojiti. Varvari su naišli na njega skoro istovremeno. Ali im se, kao neki bedem, tu isprečila brana, visoka četrdeset lakata i napravljena tačno po meri razmaka, spuštajući se tako iznebuha pred njih, kao da je taj bedem pao s neba.

Sufetovi su se proračuni, dakle, pokazali tačnima. Nijedan najamnik nije za tu planinu znao, i oni što su koračali na čelu kolone, povukli su bili i ostale. Stene, nešto uže pri dnu, bilo je lako izvaliti, a dok su svi trčali, njegova se vojska s vidika oglašavala kao da je u škripcu. Istini za volju, Hamilkar je mogao da svoje lake pešake i izgubi; ali je tu samo njih polovina ostala. Žrtvovao bi on njih dvadeset puta toliko, samo radi uspeha takvog jednoga poduhvata.

Sve do jutra, varvari su se zbijeni u redove, povlačili s kraja na kraj ravnice. Rukama su opipavali planinu, upirući se kako bi pronašli nekakav prolaz.

Svanulo je, napokon; ali su oni oko sebe uočavali samo visok, beo, uspravno isečen zid. I nije se video nikakav put spasa, niti ikakva nada! Dva jedina prirodna izlaza iz tog ćorsokaka, bila su zatvorena branom i natrpanim stenjem.

Tada su se svi bez reči zgledali. Klonuli su, jedni preko drugih, osetivši ledenu jezu niz kičmu i težak pritisak na očnim kapcima.

Pridizali su se ponovo, pa bi skakali na stene. Ali one najdonje, pritešnjene svim ostalima, bile su nepokolebljive. Pokušali su da se

zakače ne bi li se domogli vrha; trbušasti vid tih pozamašnih masa, odbijao je svako hvatanje. Pokušali su da na obe strane ždrela probiju tlo: polomila su im se oruđa. Sa šatorskim podupiračima, oni upale vatru, ali ona nije mogla da spali planinu.

Vratili su se brani; bila je sva dugim klinovima udešena, kao kočevima debelim, probojnim kao bodlje od praseta i zbijenijim od čekinja na četki. Ali ih je toliki bez obuzimao, da su i na nju navaljivali. Prvi su se naboli sve do kičme, oni drugi svaljivali odozgo; i sve je opet padalo, ostavljajući ljudske dronjke, i okrvavljeno pramenje, po tim jezivim granama.

Kada se obeshrabrenost bar malo bila stišala, oni prostudiraju šta im je ostalo od hrane. Oni najamnici, čiji se prtljag pogubio, jedva da su je imali za još dva dana; svi su ostali bili bez nje, — jer su očekivali dotur što su im ga obećala sela s juga.

Međutim, tuda su lutali bikovi, što su ih Kartaginjani bili ostavili u klancu, kako bi varvare namamili. Pobiše ih udarcima kopalja; jeli su ih, i kada su napunili stomake, i misli su postajale manje zlokobne.

Sutradan, poklali su sve mazge, njih otprilike četrdesetak, pa im oderu kože, skuvaju utrobu, stucaju kosti, i nisu još očajavali; doći će vojska od Tunisa, sigurno su ih upozorili već.

Ali uveče petog dana, glad se udvostručila; počnu da glođu korice svojih mačeva, i sunđerčice kojima je bilo postavljeno dno njihovih kaciga.

Tih četrdeset hiljada ljudi, bili su zgurani u prostor veličine hipodroma, što su ga oko njih planine izgradile. Neki su vreme provodili pred branom ili u podnožju stena; ostali su, u neredu, prepokrili dolinu. Jaki su još i mogli da se izvuku, plašljivi su potražili one hrabrije, ali ni oni nisu mogli da im neku utehu pruže.

Zbog njihovoga zadaha, brzo pokopaju leševe pešaka velita; mesto gde su bile rake nije se više primećivalo.

Svi su varvari ležali po zemlji i gubili se. Među ta dva reda, prolazio bi, tu i tamo neki stari vojnik; pa su izvikivali kletve protiv Karatginjana, protiv Hamilkara — a i protiv Matoa, iako je on za njihovu propast bio sasvim nedužan; ali im se učinilo kako bi njihove muke mogle da se umanje, ako bi ih podelili. A onda su ridali; neki su plakali tako tiho, kao mala deca.

Oni su dolazili kod starešina i preklinjali ih da im se da nešto što bi ublažilo patnje. Ovi nisu davali odgovora — ili bi u nastupu besa pokupili neki kamen, i bacili im ga u lice.

Ustvari su mnogi, brižljivo pohranili u rupe u zemlji, neki zalihu,

pokoju šaku urmi, ponešto malo brašna; pa su to noću žvakali, turivši glavu pod kabanicu. Oni koji su dužili mačeve, gledali su njihova isukana sečiva u rukama; oni najprkosniji, stajali su uspravno, naslonjeni na grudu.

Oni su vođe svoje krivili i pretili im. Otarit se bez ikakve bojazni pojavio. Sa onom tvrdoglavošću varvarina koga ništa pod milim bogom ne dotiče, i dvadeset puta na dan, on bi onim stenama prilazio, a svaki put u nadi da će ih možda naći pomaknute; i njišući svoja teška pleća pokrivena krznom, on je svojim drugovima ličio na medveda koji u proleće izlazi iz pećine, da proveri nisu li snegovi okopneli.

Spendije okružen Grcima, sakrio se bio u jednu pukotinu; kako ga je bilo strah, on raširi glas o svojoj smrti.

Sada su bili grozno izmršaveli; koža im se pokrila modrikastim prugama. Veče devetoga dana, tri su Iberijca preminula.

Drugovi njihovi, prestravljeni, napustili su to mesto. Svukoše im odeću; pa su ta gola i bela tela, ostala na pesku i na suncu.

Tada počnu Garamanti da se polako prikradaju unaokolo. To su bili ljudi navikli na život u samoći, i koji nikakavog boga poštovali nisu. Naposletku, najstariji u grupi dade znak, i nagnuvši se nad leševe, sa svojim noževima, počnu da im odsecaju kriške; pa su ih žvakali čučeci na petama. Ostali su to pratili iz daleka; ispuštali su krike užasa; — mnogi su im, međutim, u dubini duše, zavideli na njihovoj hrabrosti.

Neki su se od njih, oko ponoći, približili i, prikrivajući svoju želju, zapitali ih za mali zalogaj, samo da probaju, kako su govorili. Smeliji su prilazili, njihov se broj uvećavao; ubrzo ih je bila čitava gomila. Ali su svima, kada su to hladno meso osetili na rubovima usana, klonule ruke; ostali naprotiv, proždimali su ga sa slašću.

Kako bi se povelu ua primerom, uzajamno su se podsticali. Ko je prvo odbijao, išao je da pogleda Garamante, i nije se više vraćao. Komade su mesa pekli, prinoseći ih na vrhu mača, žeravicama; solili su ih prašinom i prepirali se oko onih najboljih. Kada od ona tri leša nije više ostalo ništa, oči su spustiše po dolini, ne bi li pronašli neke druge.

Pa zar nisu imali kartaginskih zarobljenika, njih dvadeset uzetih u poslednjem sukobu, i koje niko do sada nije zapazio? Oni nestadoše; uostalom, radilo se i o osveti. — Pa pošto je trebalo živeti, a kako se ukus za takvu prehranu razvio, a kako se umiralo, poklali su oni vodonoše, konjušare i sve svoje najamničke slugе. Ubijalo se baš svakoga dana. Nekima se od silnog jela povratila snaga, i nisu više tugovali.

Uskoro je onaj izvor ponestao. Tada se žudnja okrenula ka ranjenima i bolesnima. Pošto nisu mogli da ozdrave, istovremeno su ih i

spasavali muka; čim bi neko tako posrnuo, svi bi povikali da je sada, eto, on izgubljen, i da treba da posluži i drugima. Kako bi predupredili njihovo umiranje, koristili su se lukavstvima; krali su im i poslednji komad njihovog nečistog obroka; kao iz nehata, gazili su po njima; samrtnici, kako bi se poverovalo u njihovu bodrost, pokušavali su da ispruže ruke, da ustanu i da se nasmeju. Oni onesvešćeni, preneli bi se na dodir nazubljenog sečiva, što im je neki od udova testerisalo; — a ubijalo se čak i iz svireposti, bez potrebe, tek da se utoli bes.

Četrnaestoga se dana, teška i mlaka izmaglica, kakva u ovoj oblasti nastupa krajem zime, spustila na vojsku. Ova promena temperature, dovela je do brojnih umiranja, i u toj toploj vlazi, što su je zidovi planine zadržavali, raspadanje je išlo stravično brzo. Rosa, popadala po leševima, omekšavala ih je, pa je ubrzo čitavu udolinu zahvatila trulež. Odozgo je lebdela beličasta para; štivala je ona nozdrve, zavlačila se pod kožu, maglila oči; i varvari počеше da veruju kako se u ispuštenom dahu naziru duše njihovih drugova. Sve ih savlada jedno neopisivo gađenje. Više to misu mogli da podnesu, bilo im je draže da pomru.

Dva dana kasnije, vreme se pročistilo, a njih ponovo uhvatila glad. Činilo im se ponekad, kao da im klještima čupaju stomake. Tada bi se valjali u napadu grčeva, ubacujući pokoju šaku zemlje u svoja usta, ujedali se za ruke, pa bi prasnuli u pomaman smeh.

Još ih je više mučila žeđ, jer ni kap vode imali nisu, pošto su još od devetog dana, mešine bile sasvim presušile. Da bi svoj prohtev zavarali, stavljali su na jezik metalne kopče sa svojih opasača, balčake od slonovače, gvožđe od mača; stari goniči karavana, stezali su stomak konopcima. Drugi bi, opet, sisali šljunak. Pili su i mokraču, ohlađenu u njihovim tučanim kacigama.

I stalno su očekivali vojsku iz Tunisa! Dužina tog vremena koje je potrebno bilo da u skladu sa njihovim predviđanjima dođe, potvrđivala je njen skori dolazak. Uostalom, Mato, junak je on i neće ih napustiti. — Biće sutra tu — govorili su; a „sutra" je prolazilo.

Na početku su još čitali molitve, zavetovali se, svakojaka čaranja upražnjavali; sada za svoje bogove nisu osećali ništa sem mržnje, i iz osvete, trudili se da u njih više i ne veruju.

Oni preke naravi, prvi su stradali: Afrikanci su se bolje odupirali od Gala. Od Balearaca, Zarksas je ostao opružen koliko je dug, sa kosom preko ruke i mlitav. Spendije je bio pronašao jednu biljku sa krupnim lišćem koja je obilovala sokom, i proglašivši je otrovnom be bi li se drugih otresao, njom se hranio.

Isuviše su slabi bili da ma i jednim udarcem kamena obore

gavranove što su ih nadletali. Poneki put, kada bi neki jastreb, već dugo ključao stojeći na lešu, neko bi se našao da sa džilitom u zubima, otpuzi do njega. Na jednu bi se ruku oslonio, i, pošto bi propisno naciljao, bacio bi svoje oružje. Životinja beloga perja, koju bi isti zvuk uznemirio, prekidala bi sve, posmatrajući unaokolo jednim smirenim pogledom, kao kormoran na školju, pa bi opet zabila svoj odvratan žuti kljun; i očajan čovek, pao bi potrbuške u prašinu. Nekima je za rukom pošlo da nađu kameleone, kao i zmije. Ali ono što ih je u životu održavalo, bila je ljubav prema samom tom životu. Dušu su razapinjali uvek i isključivo istom pomisli, — i silom se volje hvatali za to trajanje koje ga je produžavalo.

Oni su se najstojčkiji, svi držali jedni uz druge, pogledavši u krug, na sred doline, tamo-amo, između mrtvih; i umotani u svoje ogrtače, prepuštali se u tišini svojoj tuzi.

Oni koji su bili rođeni po gradovima, prisećali su se ulica koje su se orile, gostionica, pozorišta, kupališta, berberina gde bi slušali priče. Drugima su pred oči dolazila polja pri sunčevom zalasku, dok se žuto talasa žito, i gde se krupni volovi, sa raonikom o vratu uspinju uz brežuljke. Putnici su snevali o pitkoj vodi, lovci o šumama u koje su išli, veterani o bojevima; — i u toj sanjivosti, od koje bi utrnuli, su se njihove misli sudarale sa nastupima i čistotom snova. Najednom su ih obuzimala priviđenja, pa su kretali po planini u poteru za vratima kojima bi pobjegli i hteli su da prođu kroz njih. Drugi, u uverenju da krstare, a svuda je nevrete, izdavali su zapovesti za vođenje lađa, ili bi se sa užasom uzimali, kada bi i među oblacima, ugledali bataljone punske vojske. Bilo ih je i onih koji su zamišljali da su na proslavi, pa su pevali.

Priličan broj njih, nekako su čudno jednu te istu reč ponavljali ili isti pokret. A onda, kada bi došlo na red da dignu glave i zgleđaju se, gubili bi se u jecajima, videvši strašnu pustoš na svojim licima. Neki nisu više hteli da se muče, i, da im prođe vreme, pričali su jedni drugima o opasnostima koje su uspeli da izbegnu.

Svima je njima smrt bila sigurna, visila nad glavom. Koliko li su samo puta pokušavali da otvore prolaz! A da pobjednika mole za ustupak, na koji to način? Nisu čak ni znali, gde se Hamilkar nalazio.

Vetar je duvao od strane gudura. I neprestano je preko brane prelivao pesak kao vodopad; i varvarima su kabanice i kose njim zasute bile, kao da zemlja hoće da sa na njih popne i zatrpa ih. Ništa se nije micalo; večita planina, svakoga im se jutro činila sve višom.

Ponekada bi ptice u jatu, kao krilca strela, preletela vedrim

plavetnilom neba, u svojoj vazdušnoj slobodi. Da ih ne gledaju, oni bi zatvorili oči.

Prvo bi osetili zujanje u ušima, nokti bi im pocrnili, a hladnoća obuzela grudi; pa bi legli po strani i gasili se da ne bi ni pisnuli.

Devetnaestoga dana, umrlo je dve hiljade Azijata. Ostrvljana petnaest stotina. Njih iz Libije čak osam hiljada, najmlađih vojnika najamnika i čitavih plemena; — sve u svemu dvadeset hiljada vojnika, čak polovina vojske.

Otarit, kome nije više od pedeset ljudi ostalo bilo, samo što je, kako bi prekratio muke, iskazao želju da ga ubiju, kada mu se učinilo da, licem prema njemu a gore na planinskom visu, vidi čoveka.

Taj čovek, zbog visine, nije izgledao nimalo veći od patuljka. Uprkos tome, Otarit prepozna na njegovoj levoj ruci, štit u obliku deteline. On povika: — Neki Kartaginjanin! — I u dolini ispred brane i ispod stena, svi se istog časa podigoše. Vojnik se šetao ivicom provalije; varvari su ga odozdo posmatrali.

Spendije pokupi jednu volovsku glavu; pa, pošto je od dva opasača načinio venac koji natakne na kraju motke na rogove, da svedoči o miroljubivosti njihovih namera. Kartaginjanin se izgubio. Oni sačekaju.

Konačno te večeri, kako se jedan kamen odronio sa vrha litice, odatle padnu i jedne korice, napravljene od crvene kože, izvezena i sa tri dijamantske zvezde, a na sredini su nosile otisak žiga Velikog Veća: konja ispod palme. To je bio odgovor Hamilkarov, slao im je dozvolu za prolaz.

Nisu oni imali čega da se boje; svaki preokret sudbina privodio je njihova stradanja kraju. Obuzela ih je neizmeran radost, grlili su se i plakali. Spendije, Otarit i Zarksas, četiri Italca, jedan crnac i dva Spartanca su se ponudili kao pregovarači. On ih sve iz istih stopa primi. Međutim, nisu znali kako da tamo odu.

Ali iz pravca stena odjekne prasak; i ona se najviša, sama se zaljuljavši, skotrljala sve do dole. Ustvari, ako je ona sa varvarske strane bil a neumoljiva, jer im je trebalo da se uz glatku strminu popenju (a, uostalom, bile su zbog uskog ždrelo natrpane), sa one druge je, naprotiv, bilo dovoljno jako ih udariti, pa da se strovale. To su ih gurali Kartaginjani, i po svanuću, one su bile izvaljene u dolinu kao stepenici nekog ogromnog, porušenog, stepeništa.

Varvari nisu još mogli da ih prekorače. Pružili su im lestve; svi navališe na njih. Odbije ih tane izbačeno iz katapulte; odveli su samo deseticu.

Oni su ispred Klinabara koračali, i rukama se oslanjajući o konjske

sapi, kako ne bi svi popadali.

Ipak, pošto im se prvobitna radost stišala, počele su da se pojavljuju zebnje. Hamilkarovi su uslovi bili okrutni. Ali ih je Spendije umirivao.

— Samo ću ja da govorim! — pa se pohvalio da zna šta treba da kaže, da bi spasio vojsku.

Iza svakoga su grma sretali straže u busiji. Padale su ničice pred koricama što ih je Spendije bio stavio preko ramena.

Kada su prispeli u punski logor, gomila se zbijala oko njih, a čulo se i došaptavanje, smeh. Na jednome su šatoru podigli ulaz.

Hamilkar je sedeo sasvim pozadi na jednoj klupici, ispred oniskog stočića, na kome se sijao jedan isukan mač. Oko njega, stajale njegove vojskovođe.

Ugledavši ove ljude, on se trže natrag, pa se naže kako bi ih osmotrio.

Zenice su im neuobičajeno raširene bile i imali su velike crne kolutove oko očiju, koji su se nastavljali sve do malo ispod uvca; modrikasti su im nosevi iskakali između njihovih upalih mišića, i nestajali pod prašinom boje škriļjca; reklo bi se: odškrinuti grobnice, živi sahranjeni.

Na sredini šatora, sa jednog poslužavnika koji je bio na prostirci, gde su trebale da posedaju starešine, dimile su se bundeve. Varvari, tresući svim svojim udovima, bace oko na njih, pa im pođu suze na oči. Ali su se ipak obuzdali.

Hamilkar se okrenuo da sa nekim porazgovara. Tada svi potrbuške navališe na tikve. Njihova su se lica močila u mast, a zvuk njihovog izjedanja, mešao sa jecajima od radosti što su ih ispuštali. Više iz čuđenja, nego iz samilosti, nema sumnje, pustili su ih da očiste poslužavnik. Pa, kada su se pridigli, Hamilkar dade znak nosaču korica da samo on progovori. Spendije se uplašio, i mucao je.

Dok ga je tako slušao, Hamilkar je vrteo oko svoga prsta jedan poveliki zlatan prsten, onaj kojim je bio beleg Kartagine utisnut na korice. Pustio ga je da padne na zemlju: Spendije ga iz istih stopa pokupi; pred svojim gospodarom, poprimao je ponovo ropske navike. Ostali, uvređeni takvim spuštanjem nisko, uzdrhtali su.

Ali Grk povisi ton i, izvestivši o zločinima Hanonovim, za koga je znao da je neprijatelj Barkin, u pokušaju da ga umilostivi pojedinostima o jadima njihovim i sećanjima na njihovu odanost, govorio je prilično dugo, na jedan brz način, podmukao i čak nasilnički; na kraju, ponesen žarom svoga duha, on se zaboravio.

Hamilkar uzvratu da on njegovo izvinjenje prihvata. Mir, dakle, ima

da bude sklopljen i ovoga puta postaće konačan! Ali traži da mu preda, po svom izboru, desetoricu najamnika bez oružja i bez tunike.

Nisu se ovakvoj blagosti nadali; Spendije uskliknu:

— Oh! Pa i dvadeset ako to želiš, Gospodaru!

— Ne! Deset mi je sasvim dovoljno — lakonski odgovori Hamilkar.

On ih pusti da iz šatora izađu, kako bi o tome porazmislili. Čim su ostali sami, Otarit se podigne protiv žrtvovanja drugova, a Zarksas Spendiju reče:

— Zašto ga nisi ubio? Mač mu je tamo bio, pored tebe!

— Njega! — uzvratila Spendije — pa to više puta ponovi: — Njega! Njega! — kao da je ta stvar bila nemoguća, a Hamilkar nekakav besmrtnik.

Takav ih je savladao premor, da su se opružili na leđa, po zemlji, nemajući pojma na šta bi se rešili.

Spendije ih je tutkao da popuste. Naposljetku su i oni pristali, pa su se vratili unutra.

Tada Hamilkar munu svoju ruku u ruku svakoga od tih deset varvara ponaosob, palce im stežući; pa je posle otrlja o odeću, jer je njihova ljigava koža na dodir ostavljala utisak hrapav i mlitav, a i neki masan svrabež od koga se koža ježila. Naposljetku, on im reče:

— Vi ste svi bez razlike vođe varvara, i zakleli ste im se...

— Jesmo! — odgovore oni.

— Bez prinude, od sveg srca, i sa namerom da vaša obećanja i ispunite.

Oni su ga uverili da bi se vratili ostalima da ih izvrše.

— E pa lepo! — nastavi sufet — prema dogovoru sklopljenom između mene, Barke, i najamničkih izaslanika, ja biram i zadržavam upravo vas.

Spendije pade onesvešćen po prostirci. Varvari su se stisnuli jedan uz drugoga, kao da ga napuštaju: i nije se jedna reč više čula, niti prigovor.

Drugovi njihovi koji su ih čekali, videvši da se ne vraćaju, poverovali su da su ih izdali. Bez sumnje su se pregovarači bili potčinili sufetu.

Sačekali su još dva dana; a onda, trećega ujutru, njihova je odluka bila doneta. Uz pomoć konopaca, pijucima i strelama, kao prečagama u dronjke od platna uglavljenim, pošlo im je za rukom da se uspentraju uz stene, i ostavljajući za sobom one najslabije — njih oko tri hiljade, pođu

na marš da se sastanu sa vojskom iz Tunisa.

Gore, iznad ždrelesa, prostirala se poljana, ovde-onde posejana grmljem; varvari su joj sve pupoljke izjeli. Naleteli su zatim na polje boba i sve plane kao da je tuda prošao oblak skakavaca. Tri sata kasnije, stigli su oni na sledeću visoravan, što ju je omeđivao pojas zelenih bregova.

Između uvala tih brežuljaka, na rastojanju jedni od drugih, blistali su neki srebrnasti snopovi; varvari, zaslepljeni suncem, primećivali su, tamo naniže, pobrkana, krupna crna tela koja su im se približavala. Ona se kao da su se rascvetala, pridignu. Bila su to koplja po kulama, na leđima slonova, naoružanih do zuba.

Osim kočeva na njihovim prsima, šila sa njihovih kljova, bronzanih štitnika koji su im pokrivali bokove i bodeža što su im ga privezali uz kolena, — bila im je pri vrhu surle, kao kožna narukvica kroz koju je bila proturena drška jednog velikoga noža; i krenuvši istovremeno svi iz dubine, zaravni, dolazili su uporedo i sa svih strana.

Jedan je bezimni užas sledio sve varvare. Čak nisu ni pokušali da uteknu. Već su ih bili obmotali.

Slonovi su ušli u tu ljudsku masu; i mamuze na njihovim grudima, kidale su je, a koplja sa njihovih kljova, prevrtala je kao ralo raonika; kosama sa svojih surli, oni su ih cepali, sekli i kosili; kule pune zapaljenih strela, izgledale su kao vulkani u pokretu; nije se razabiralo ništa sem velike gomile gde je ljudsko meso predstavljalo bele mrlje, parčad tuča-sive pločice, a krv crvene mlazeve; te strašne životinje, koje su kroz sve to prolazile, po sredini su dobile crne brazde. Najžešće od njih, gonio je jedan Numiđanin, koji je kao krunu nosio venac od perja. Bacao je džilit stravičnom brzinom, uz dug fijuk, s vremena na vreme; — te krupne životinje, a krotke kao psi, svrnule bi, tokom pokolja, pogled na njegovu stranu.

Krug im se, malo-pomalo, sužavao; onemoćali, varvari nisu više pružali otpor; ubrzo su slonovi svi bili u sredini ravnice. Nisu imali prostora; zbijali su se, i napola propinjali, a slonovača se sudarala. Najednom ih Nar Havas umiri, i okrenuvši sapi, oni se kasom vrate prema brdima.

Međutim, dve sintagme koje su izbegle nadesno u jedan pregib u zemljištu, bile su odbacile oružja, i svi na kolenima, ka punskim šatorima su bili podigli svoje ruke, moleći za milost.

Vežali su im ruke i noge; pa kada su jedni pored drugih, polegali na zemlju, doveli slonove.

Prsa su pucala kao da se lome sanduci; svaki korak njihov, smlavio

je dvojicu; njihove povelike šape, zarivale su se u tela uz jedan okret kukovima, koji je stvarao utisak kao da hramlju. Oni su nastavljali i išli do kraja.

Površina ravnice, opet je postala nepomična. Pala je noć. Hamilkar se sladio prizorom svoje osvete; ali, najednom, on zadrhta.

Video je, što i svi, na tih šest stotina koraka odatle, levo, na vrhu jednog okruglog brežuljka, opet varvari! Zaista, četiri stotine njih najčvršćih, Etruraca najamnika, Libijaca, Spartanaca, koji su, čim je sve počelo, zauzeli visove, i sve do tada neodlučno stajali. Posle ovakvog pokolja svojih saboraca, odluče da se probiju kroz Kartaginjane; već su u čvrsto zbijenim kolonama silazili na veličanstven i neverovatn način.

Istog su im trena poslali glasnika. Sufetu su vojnici potrebni; on će njih bezuslovno da primi, toliko ga je njihova odvažnost zadivila. Čak bi mogli, dodade Kartaginjanin, da se malo približe do mesta koje im se bude pokazale i na kome će naći hranu.

Varvari se sjate tamo, pa noć provedu jedući. Kartaginjani tada nadadoše dreku protiv pristrasnosti sufetove naspram plaćenika.

Je li popustio tim izlivima nenasite mržnje, ili je to bilo istančano pretvaranje? Sutradan, on lično dođe, bez mača, gologlav, u pratnji koju su činili Klinabari, pa im uzjavi kako sveta da ga hrani ima puno, nije mu namera bila da ih sve zadrži. Međutim, kako su mu trebali ljudi, a nije znao na koji način na probere one valjane, oni će se boriti do istrebljenja; pa će pobednike primiti u svoju telesnu stražu. Takva smrt vredi koliko i neka druga; — i tada, razmaknuvši svoje vojnike (jer su punske zastave najamnicima zaklanjale vidik) on im je pokazao onih stotinu devedeset i dva Nar Havasova slonova, razvrstanih u jedan prav red, i čije su surle vitlale krupnim gvožđem, kao da su divovske ruke držale nad njihovim glavama sekire.

Varvari su se ćutke zgledali. Nisu oni od umiranja prebledeli, nego zato što su na ovako nešto spali.

Njihov je zajednički život, među tim ljudima duboka prijateljstva uspostavio. Logor je većini od njih zamenjivao otadžbinu; živeći bez porodice, prenosili su oni svoju potrebu za nežnošću na druga, i polegavši jedni pored drugih, ispod tog istog pokrivača i pod sjajem zvezda. Pa posle, u tom neprestanome potucanju, po raznoraznim zemljama, kroz ubijanja i pustolovine, izrodile su se i neobične ljubavi — skaredne zajednice, isto tako ozbiljne kao i brakovi, gde bi onaj jači, u jeku borbe, branio onog mlađeg, pomagao mu da preskoči provaliju, sunderom sa njegovoga čela upio znoj groznice, hrkao da bi mu prineo da jede; a onaj drugi, dete pokupljeno negde uz put i postalo

najamnikom, tu je privrženost otplaćivalo hiljadom nežnih briga i povlađivanjem kao kod supruge.

Poizmenjivali su svoje ogrlice i svoje naušnice, poklone jedni drugima odranije, posle nekih velikih opasnosti. Svi su želeli da umru, niko nije hteo da udari. Video bi se, tu ili tamo, poneko od mlađih koji se obraćao onom drugome, sa sedom bradom. Ne! Ne! Žilaviji si ti od svih nas! Osvetićeš sve! Ubij mene! A čovek bi odgovarao: Ja imam manje godina da živim. Pravo u srce, udri i da više na to ne mislimo! Braća su se gledala, stežući obe ruke, i ljubavnik je govorio poslednje zbogom svom ljubavniku, stojeći i na njegovom ramenu.

Poskidali su bili svoje oklope, kako bi se vrh mača brže zabo. Tada, pojaviše se žigovi od onih silnih udaraca što su ih zadobili zarad Kartagine, reklo bi se da su to bili natpisi na stubovima.

Merkali su se iz četiri jednake vrste, baš kao da su gladijatori, i plašljivo su okršaj počeli. Neki su bili zavezali oči, a štapovi su im po vazduhu veslali, ovlaš, kao kad slepi oslonac traže. Kartaginjani su im se rugali, vičući im da su kukavice! Varvari se razjare i uskoro počne sveopšti boj, pomaman, strašan.

Dogodilo bi se, pokoji put, da dvojica, okrvavljeni, zastanu i padnu jedni drugima u naručje, i ljubeći se, umru. Niko nije uzmicao. Navaljivali su na isukana sečiva. Njihov zanos bio je toliko žestok, da su se Kartaginjani i iz daleka uplašili.

Stali su najzad. Prsa su im potpuno škripala, a posred njihovih dugih kosa, koje su visile, nazirale su se zenice, kao da su iz nekog purpurnog kupatila izašli. Mnogi su se žurno okretali oko svoje ose, kao da su u čelo ranjeni panteri. Oni drugi su, nepomični, zurili u leš što im je stajao pred nogama; zatim, najednom, zagrebali bi lice noktima, pa bi obema rukama dograbili mač, i zaboli ga u truh.

Još ih je bilo preostalo šezdesetak. Tražili su da piju. Povikaše im da bace mačeve; i kada su to učinili, doneli su im vodu.

Dok su pili, glave pobodene u ćupove, na njih skoči šezdeset Kartaginjana, pa ih ubiju šilima u leđa.

Hamilkar je sve to uradio, da bi udovoljio njihovim nagonima, i tim izdajstvom ih vezao uz sebe.

Rat je dakle završen bio; barem je on tako pomislio; Mato neće imati snage da se odupre; u svom nestrpljenju, sufet naredi da is iz istih stopa pođe.

Njegovi su izviđači upravo javili da se jedna povorka kreće prema Olovnoj Gori. Hamilkara to nije ni najmanje zabrinulo. Jednom, kada su najamnici zbrisani ni nomadi neće više dosađivati. Bilo je važno zauzeti

Tunis. Dugim korakom, on pođe na njega.

Poslao je bio Nar Havasa da novosti o pobedi odnese u Kartaginu; i kralj Numidana, ponosan na svoje uspehe, pojavio se kod Salambo.

Ona ga je dočekala u vrtovima, pod jednim velikim javorovim drvetom, među jastucima od žute kože, i sa Tanakom kraj sebe. Lice joj je natkrivala jedna bela marama, što je prelazeći preko usta i čela, pogledu samo oči ostavljala; ali su joj usne blistale ispod providnog tkanja, baš kao i drago kamenje sa njenih prstiju, — jer je Salambo svoje ruke držala umotane, i sve vreme dok joj se on obraćao, nije nijedan pokret napravila.

Nar Havas joj je javio za propast varvara. Ona mu zahvali uz blagoslov za usluge, što ih je pružio njenome ocu. On se tada upusti da prepričava celo vojevanje.

Na palmama oko njih, golubovi su umilno gukali, a druge ptice skakutale su po travi: ševe sa ogrlicama, tarteske prepelice i punske biserke. Po odavno zapuštenom vrtu, bilo je izraslo zelenilo; tikvice cacarke su se pele po granama beloga bagrema, asklepije bile posejane po ružičnjacima, i sve vrste rastinja stvarale su splet, gnezda, dok su sunčevi zraci, koji su silazili iskosa, iscrtali ovde-onde, neki list po zemlji, kao u pravoj šumi. Domaće životinje koje su opet podivljale, bi i na najmanji šušanj utekle. Ponekada bi se videla gazela koja u svojim malim crnim kopitima, vuče počupano paunovo perje. Gradska se vika, gubila u šumorenju talasa. Nebo je bilo sasvim plavo; ni jedno se jedro nije primećivalo po moru.

Nar Havas je bio sa pričom završio; Salambo ga je, ne dajući odgovora od sebe, samo posmatrala. On je na sebi imao lanenu haljinu, po kojoj je bilo naslikano cveće sa zlatnim resama pri dnu; dve su mu srebrne strele držale upletenu kosu uz uvo; desnu je ruku položio bio na dršku koplja, ukrašenu prstenovima i krznenim kićankama.

Posmatrajući ga, jedan roj nejasnih misli ju je saletao. Taj mladić, umilnog glasa i ženskastog stasa, za oči joj je zapao dražima svoje osobe, pa joj se činio kao starija sestra, koju je Baal poslao da bi je zaštitio. Tad je obuze i uspomena na Mata; i nije odolela želji da ne priupita šta je s njim bilo.

Nar Havas joj odgovori kako se Kartaginjani primiču Tunisu, ne bi li ga zauzeli. Iz onoga kako je izlagao njihove izgleda na uspeh, a slabost Matovu, izgledalo je da ju je neviđena nada ozarila. Usne su joj podrhtavale, nedra zadihala. Kada je on konačno obećao da ga golim rukama ubije, ona povika:

— Neka! Ubij ga! Tako mu i treba!

Numiđanin joj odgovori da i on žarko želi tu smrt, jer će se svršetkom rata i on postati njen suprug.

Salambo se sva strese i obori glavu.

A Nar Havas produži, poređenjem njenih želja sa cvetovima koji posle kiše klonu i zalutalim putnicima koji iščekuju dan. Još joj je kazao da je i od meseca lepša, od jutarnjeg povetarca izuzetnija kao i od lica gošće. Samo za nju, on će iz zemlje crnaca poručiti stvari, kakvih u Kartagini nema, a odaje njenog doma biti posute zlatnim prahom.

Spuštalo se veče, i zamirisao balzam. Vrlo su se dugo oni gledali u tišini, — i iz dubine te kukuljice, oči su Salambo izgledale kao dve zvezde na čistini između oblaka. Pre nego što je sunce zašlo, on je otišao.

Starcima je njegov odlazak iz Kartagine došao kao olakšanje od popriličnoga nespokoјstva.

Narod ga je sa još većim oduševljenjem dočekaо nego prvoga puta. Ako Hamilkar i kralj Numiđana sami odnesu pobedu nad najamnicima, biće nemoguće odupreti im se. Zbog toga su oni, kako bi Barku oslabili, rešili da u oslobađanju Republike, učešće uzme i onaj koji im je ljubimac bio, stari Hanon.

On se odmah uputio u zapadne pokrajne, ne bi li se na istom onome mestu osvetio, što je njegovu sramotu pamtilo. Ali su i tamošnji stanovnici, kao i sami varvari, bili ili mrtvi, ili su se posakrivali ili utekli. Tako je on sav svoj gnev iskalio po poljima. Spalio je ruševine od ruševina, nije ni jedno jedino drvo ostavio, ma niti stručak trave, deca i nemoćni na koje je naleteo, poubijani su bili; žene je svojim vojnicima davao da ih pre klanja siluju: one najlepše bi njemu gurnuli u nosiljku jer je opaka bolest u njemu raspalila neobuzdanu požudu; on ju je utaživao sa svom žestinom očajnika.

Često su po grebenima brda, crni šatori padali kao vetrom obarani, a veliki koturi sa sjajnim rubom, koje bi prepoznali kao kolske točkove, okretali su se kroz plačljivu škripu, i izmicali kroz doline. Plemena, koja su digla ruke od odbrane Kartagine, tumarala su tako po unutrašnjosti, vrebajući priliku, neku plaćeničku pobedu, da se vrata. Ali, bilo to iz straha ili od gladi, tek, oni su se svi zaputili svome zavičaju, pa ih nestade.

Hamilkar nije nimalo ljubomorан bio na Hanonov uspeh. Međutim, žurio se da sve to okonča; naredio mu je da se okomi na Tunis; i Hanon koji je rodoljub bio, u određeni se dan nađe pod zidinama tog grada.

Njegovu su odbranu sačinjavali starosedeci, pa dvanaest hiljada najamnika, i svi „Strvojedi“, jer su, kao i Mato, oni bili prikovani uz pogled na Kartaginu, pa su i šališim i narod izdaleka pomno pogledom

pratili njene visoke zidine, sanjareći o neizmernim životnim uživanjima, iza njih. U ovom poklapanju mržnji, odbrana je bez po muke postavljena. Uzeli su mešine, da od njih naprave kacige, posekli sve palme u vrtovima da bi imali kopalja, iskopali cisterne i, prehrane radi, lovili krupnu belu ribu, što strvine jede i otpatke. Njegovi bedemi, iz ljubomore Kartagine prepušteni rušenju, tako su slabašni bili, da su mogli da ih obore jednim trzajem ramena. Mato im je kamenjem sa kuća začepio otvore. Ovo je bio poslednji okršaj; ničemu se on više nadao nije, mada je ipak u sebi govorio kako je sreća promenljiva.

Kada su se Kartaginjani približili, oni gore na bedemu primete čoveka koji se preko stražarnica od pojasa video. Strele što su odmah oko njega poletele, nisu imale više izgleda da ga zastraše od jata lasti. Čudnovato, nije ga dotakla nijedna.

Hamilkar je svoj logor sa južne strane podigao; Nar Havas, njemu zdesna, zauzeo je ravan deo oko Rada, a Hanon obalu jezera; i sva su trojica vojskovođa morala da svoje uzajamno rastojanje održavaju, kako bi se na bedeme svi oni sručili istovremeno.

Ipak je Hamilkar hteo da pre svega pokaže najamnicima kako će ih sve kazniti bacanjem u roblje. Zato dade da se deset izaslanika svi razapnu na brdu, jedan kraj drugoga, preko puta grada.

Na taj su prizor branioci napustili bedeme.

Mato je zamislio bio da, ako budu mogli da se dovoljno brzo provuku između zidova i Nar Haavsovog šatora, tako da Numiđani ne budu imali vremena da se iz njih izvuku, stušiće se na začelje kartaginske pešadije, koja će se tako naći pritešnjena između svojih i trupa iz grada. I on polete sa svojim veteranima.

Spazi ga Nar Havas; on pređe preko plaže na jezeru i dođe da Hanona upozori, da pošalje Hamilkaru u pomoć ljudstvo. Je li pomislio kako je Barka preslab da bi se odupro najamnicima? Da li je to bila prepredenost ili budalaština? Nikada se to nije saznalo.

Hanon, želeći da svog suparnika ponizi, ni časa nije oklevao. On povika da dunu u rogove, i cela se njegova vojska sruči na varvare. Ovi su se okrenuli, i poleteli sada pravo na Kartaginjane; počnu da ih obaraju sa konja, da ih nogama gaze, i potisnuvši ih tako, stignu su sve do šatora Hanona, koji je tada među trideset Kartaginjana, najčuveniji bio od Staraca.

Njega je izgleda pomela smelost njihova; poče on da doziva svoje starešine. Svi su mu pesnice podnosili pod grlo, izvikujući uvrede. Rulja se gurala, i oni kojima je dopao šaka, teškom su se mukom suzdržavali. Uprkos svemu, on se upirao da im došapne: — Daći ti sve što poželiš!

Bogat sam! Izbavi me! — Oni su ga povukli; kakav je bio težak, nogama ne dodirne zemlju više. Odvukli su Starce. Njegov se strah sada udvostručio: — Vi ste me potukli! Vaš sam zarobljenik! Ja ću se otkupiti! Saslušajte me, prijatelji! — I nošen od svih tih ramena koja su mu stezala bokove, ponavljao je: — Šta to hoćete da mi radite? Ja se ne opirem, vi to dobro vidite! Pa uvek sam dobar bio!

Jedan je divovski krst bio ispred kapije podignut. Varvari su vikali — Ovde! Ovde! Ali on još više podigne glas, pa ih je imenom svih njihovih bogova kumio da ga odvedu šališimu, jer je imao štošta od čega je njegov spas zavisio, da mu poveri.

Oni stadoše. Neko je pomislio da bi valjalo pozvati Mata. Odoše da ga potraže.

Hanon pade na travu; video je oko sebe i drugih krstova, kao da se pogubljenje kakvo će izvršiti bilo već unapred umnožilo, pa se upirao da sebe ubedi kako se vara, da je samo taj jedan i, čak da poveruje kako njih uopšte i nema. Najzad su ga podigli.

— Pričaj! — zapovedi Mato.

On ponudi da izda Hamilkara, pa će onda ući u Kartaginu, i obojica biti tamo kraljevi.

Mato se udalji, ostalima dajući znak da požure. Pomislio je on, da se tu radi o nekakvom lukavstvu, kako bi se dobilo u vremenu.

Varao se varvarin. Hanon je bio u jednu od onih krajnosti zapao, da više niočemu nije razmišljao, a povrh svega je tako prezirao Hamilkara, da bi ga i za najmanju nadu u spas, on žrtvovao zajedno sa svim njegovim vojnicima.

U podnožju krstova, klonuli, bili su Starci svi po zemlji; već su im ispod pazuha i konopce bili provukli. Tada Stari sufet uvide da mu valja umreti, pa je zaplakao.

Svukli su mu ono što mu je od odeće ostalo — pa se ukazala sva strahota, kakvo mu je telo bilo.

Tu su bezimenu telesinu, pokrivali sami čirevi; salo sa nogu sakrivalo mu je nokte na nogama; sa prstiju visili su zelenkasti dronjci; a suze, koje su tekle između prišteva na obrazima, davale su njegovom licu nešto što je strašno bilo tužno, i činilo se da više prostora zauzima, nego na drugom ljudskom licu. Njegova se kraljevska vrpca, napola odvezana, vukla po prašini sa njegovom sedom kosom zajedno.

Pošto su mislili da nemaju dovoljno jake konopce da ga popentraju skroz gore na krst, oni su ga, po punskome običaju, prikovali pre nego su ga podigli. Ali se njemu kroz bol, povratio i ponos. On stade da ih obasipa pogrđama. Penio se i uvrtao kao neko morsko čudovište, što ga

na obali kolju, proričući im još stravičniju smrt od svoje, i da će biti osvećen.

I bio je. Sa druge strane od grada, iz koga su se sada podizali plameni mlazevi uz stubove dima, borili su se sa smrću najamnički poslanici.

Neki od njih, prethodno onesvešćeni, došli bi pod svežinom povetarca k sebi; ali bi im brada ostala uz prsa a telo bi im se, i pored klinova na rukama koji su im više glava bili, pomalo spustilo. Sa ruku i sa peta, kapala je krupnim kapima krv, polako, kao kada sa grana drveta padaju zreli plodovi, — a Kartagina, zaliv čitav, brda i doline, svima se njima činila da se, kao jedan džinovski točak, okreće. Ponekad, oblak prašine koji se odigao sa tla, u svom bi ih kovitlanju obavio; izgarali su od jezive žeđi, jezik im se prevrtao po ustima, i osećali su kako po njima leden znoj curi, i njihova duša koja je odlazila s njim.

Ali su ipak, na jednoj beskonačnoj dubini nazirali ulice, vojnike u hodu, njihanje mačeva; i metež od boja, nejasno je pristizao do njih, kao zvuk mora brodolomnicima koji umiru na katarki od lađe. Italci, žilaviji od drugih, su još uvek vikali; Lakadernoci, čutke su bili sklopili kapke; Zarksas, ranije tako jedar, nagnuo se kao slomljena trska; Etiopljanin pokraj njega, bio je glavu zabacio preko ruku na krst. Nepomični je Otarit kolutao očima; njegova povelika kosa, bila se u napuklinu u drvetu zakačila, i držala mu se uspravno, preko čela, a ropac što ga je ispuštao, pre ličio na poklič iz gneva. Što se Spendija tiče, njemu kao da je naišla neka neobična hrabrost; život mu je sada postao mrzak, zbog izvesnosti da će jedno slobodnjaštvo dobiti skoro odmah, i to ono večito, pa je sa ravnodušnošću iščekivao smrt.

Sred njihove nesvestice, ponekad bi ih protresla ptičja pera, koja su im preko usta prešla. Od širokih krila, senke su se klatile oko njih, graktanje se čulo u vazduhu; i kako je Spendijev krst bio najviši, na njegov se prvo bio lešinar i okomio. Tada on okrenu glavu ka Otaritu, i polako mu reče, uz jedan nedokučiv osmeh.

— Sećaš li se ti onih lavova na putu za Siku?

— To su nam braća bila! — odgovori Gal i izdahne. Za to vreme je sufet već bio probio bedem, i do

pro do utvrđenja. Iznenada se, pod jednim naletom vetra, dim podigao, otkrivajući vidik sve do zidova Kartagine; čak mu se učini i da razaznaje i ljude koji gledaju sa ravni krova Ešmounovoga; pa onda, pogled pomerivši, on primeti levo, na obali jezera, trideset prevelikih krstova.

Ustvari, da bi ih učinili strašnijim, sagradili su ih od direkta njihovih

šatora i zakucali jedan na drugi; i trideset leševa Staraca, pojavilo se gore visoko na nebu. Na grudima kao da im je bio beli leptir; to su bila perca strela, što su ih odozdo odapinjali na njih.

Na vrh najvećeg, blistala se široka traka od zlata; visila je na ramenu, ruka je sa te strane nedostajala, i Hamilkar je, s teškom mukom, prepoznao Hanona. Kako mu se njegove sunderaste kosti nisu držale pod gvozdenim zakivcima, delovi udova su mu se bili odvojili, — pa su na krstu samo ostali bezoblični komadi, slični onim životinjskim ostacima, što vise na lovčevim vratima.

Sufet o tome ništa nije mogao da zna: grad je pred njim zamaskirao baš sve što je sa one strane bilo, i u pozadini, a dvojica starešina, što su obojica vojskovođa jednog za drugim otpravili, nisu se ponovo pojavili: tada pristignu begunci sa pričom o porazu; i punska vojska stane. Ta propast, pala usred pobeđe, raspametila ih je. Nisu slušali više Hamilkarova naređenja.

To je iskoristio Mato da nastavi svoja pustošenja među Numiđanima.

Pošto je opustošio Hanonov logor, one se okrenuo na njih. Izašli su i slonovi. Ali su najamnici sa ugarcima što su ih izvadili iz zidova, napredovali kroz ravnice, vitlajući plamenovima, i krupne su se životinje, sve preplašene, žurno sjurile u zaliv, gde su, koprcajući se, jedna drugu usmrtili, ili su se pod težinom svojih oklopa podavile. Nar Havas je već ostavio bio svoju konjicu; svi su se bacali licem o tlo; a onda, kada bi konji prišli na tri koraka od njih, podskočili bi oni pod njihov trbuh, što se parao jednim zamahom mača, i pola je Numiđana tako izginulo, dok nije naišao Barka.

Najamnici, iscrpljeni, nisu mogli da se i njegovom ljudstvu odupru. Još u dobrom poretku, uzmakli su do Gore Toplih Izvora. Sufet je mudro postupio, što nije krenuo da ih goni. On pođe na ušće Makara.

Tunis je bio njegov, ali nije predstavljao ništa više od zadimljenih razvalina. Ruševine su, kroz rasede u zidinama, silazile sve do središta ravnice; — svuda pri dnu, između obala zaliva, mrcine slonova koje je ljuljao povetarac, jedna su o drugu udarale, kao arhipelag od crnog stenja, što je plutao na vodi.

Nar Havas, da bi podržao ovaj rat, bio je posekao svoje šume, pokupio i staro i mlado, muško i žensko, i vojnička se moć njegove kraljevine nije podigla.

Narod, koji ih je iz daleka video kako ginu, time je u očaj bačen; ljudi na ulicama su naricali i zvali ih po imenu; kao pokojne prijatelje: — Oh! Nepobedivi! Pobeđo! Munjeviti! Lastavico! — I o njima se prvoga

dana više pričalo nego o mrtvim sugrađanima. Ali sutradan su spazili šatore najamnika na Gori Toplih Izvora. Tada je očaj bio toliko strašan, da se puno ljudi, pre svih žene, strovalilo s Akropolja.

Namere Hamilkarove nije znao niko. Živeo je sam, pod svojim šatorom, a kraj njega, nikoga nije sem jednoga dečkića bilo, i niko drugi nije sa njim jeo, čak ni Nar Havas. Ali mu je ipak, posle pogibije Hanonove, ukazivao izuzetnu pažnju; kralj Numiđana, mada je itekako bio zainteresovan da se orodi s njim, nije smeo da proigra poverenje.

Ta je tromost vešto manevrisanje prikrivala. Svakojakim je dosetkama, Hamilkar zavodio seoske glavešine: i najamnici bi bili proterani, odbijani, protiv njih vođene hajke, kao da su divlje zveri. Čim bi u bilo koji šumu kročili, drveće bi oko njih buknuo; kada bi pili sa izvora, i on je bio zatrovan; zazidali bi udubljenja u koja bi legli da spavaju. Stanovništvo, koje ih je sve do malopre štitilo, sada ih je progonilo; kod svih tih hajkača, uvek se poznavalo Kartaginsko oružje.

Mnogima se lice bilo osulo crvenim ljuspama; mislili su da im je to došlo od dodira sa Hanonom. Drugi su utuvili bili u glavu da je to jer su jeli ribe koje su pripadale Salambo, i daleko od toga da bi se zbog toga pokajali, oni su smišljali još poganija svetogrđa, kako bi klecanje punskih bogova bilo još znatnije. Oni su upravo priželjkivali da ih istrebe.

Vukli su se tako tri meseca, duž istočne obala, pa zaleđem Gore Zelun do prvog pustinjskog peska. U potrazi su bili za makar kakvim utočištem. Utika i Hipo-Zarit ih ne bi od sebe izneverili; ali je Hamilkar oba ova grada opkolio. Onda opet počnu da se penju prema severu, nasumice, čak i u puteve neupućeni. A od sveg jada, njima se već razum bio pomutio.

Ništa im više preostalo nije sem tog osećanja ogorčenosti, što se sve više porađalo; i oni jednog dana, zabasaju u klance Kobusa, a još jednom pred Kartaginom.

Tada sukobi postanu učestaliji. Sreća je ostala nepromenjena; ali su i jedni kao i drugi, bili toliko iznureni, da su umesto tih čarki, oni želeli propisan boj, pod uslovom da bude i poslednji.

Mato je goreo od želje da ovaj predlog sufetu lično odnese. Jedan se od njegovih Libijaca ponudio. Svi, gledajući ga kako odlazi, bili su ubeđeni da se neće vratiti.

Vratio se još iste večeri.

Hamilkar je prihvatio njihov izazov. Do susreta će doći sutradan, u zoru, u Radskoj ravnici.

Najamnici su želeli da znaju da li je išta više rekao, a Libijac dodade:

— Pošto sam još stajao pred njim, pitao me je šta čekam; ja sam mu

odgovorio: — Da me ubiju. Tada on nastavi: Ma ne! Gubi se! To ostaje za sutra, sa ostalima.

Ta je velikodušnost zbunila varvare: neke je ona i prestravila, pa je i Mato zažalio što glasnik nije bio ubijen.

Njemu je još preostalo bilo tri hiljade Afrikanaca, dvanaest stotina Grka, petnaest stotina Kampanaca, dve stotine Iberijaca, četiri stotine Etruraca, pet stotine Samnićana, četrdeset Gala, i jedna četa iz Nafura, skitnica razbojnika, što su ih u oblasti urmi pokupili, sve u svemu 7.219 vojnika, čak ni jedna kompletna sintagma. Rupe na njihovim oklopima zapušili su plečkama četvoronožaca, a svoje koturne od bronzne zamenili sandalama na vezivanje. Pločice od bakra a posebno one od gvožđa, činile su im odeću težom; njihove pancir košulje, visile su u dronjcima oko njih, i ožiljci su im izvirivali kao purpurne niti, između malja na njihovim rukama i njihovog lica.

Gnev njihovih mrtvih drugova, nadolazio im je u dušu i okrepljivao im snagu; zbrkano su osećali da su sluga jednog boga, koji je prirastao uz srca potlačenih, i kao neki prvosveštenici sveopšte osvete! Pa bi ih onda bol od jedne prekomerne nepravde razgnevio, a naročito uz prizor Kartagine na vidiku. Oni su se zakleli da će se jedni uz druge, boriti sve do smrti.

Pobili su tegleću marvu i jeli, što su mogli više, kako bi sebi dali snagu; posle su svi pozaspali. Nekoliko se njih pomolilo, svi prema različitim sazveždima okrenuti.

Kartaginjani su u ravnici pre njih stigli. Trljali su uljem rubove svojih štitova, kako bi olakšali strelama da proklizaju; pešadinci, koji su bili dugokosi, iz predostrožnosti kosu su potkresali na čelu; a Hamilkar je još u pet časova, sve trpeze prevrnuo, znajući kako nije poželjno boriti se s punim stomakom. Do deset hiljada ljudi je njegova vojska brojala, otprilike duplo više od one varvarske. I uprkos tome se nikada nije osećalo jedno toliko nespokojstvo; ako bi mu se podleglo, Republika bi bila zbrisana, a njega bi razapeli; a ako bi, naprotiv, odneo pobedu, po Pirinejima i preko Galije i Alpa domogao bi se Italije, i Barkino bi carstvo večno postalo. On se u toku noći i dvadeset puta dizao, kako bi lično sve osmotrio, i to do u najsitnije detalje. Što se Kartaginjana tiče, bilo ih je ogorčilo njihovo predugo strahovanje.

Nar Havas je sumnjao u odanost svojih Numiđana. Uostalom, da ih pobeđe, bili su u stanju i varvari. Bila ih je baš čudna slabost uhvatila; svaki su čas ispijali čitave vrčeve vode.

Pri tome je jedan neznanac otvorio njegov šator i na zemlju položio tu krunu od grumena okamenjene soli, okićenu tim svetim slikama

izrađenim u sumporu i sedefnim pločicama; neretko se vereniku slala svoja venčana kruna; bio je to dokaz ljubavi, neka vrsta pozivanja.

Uprkos tome, nije Hamilkarova kći nikakvu nežnost prema Nar Havasu osećala.

Uspomena na Mata ju je, na jedan nepodnošljiv način sapinjala. Činilo se da će smrt toga čoveka rasteretiti njenu misao, kao što kod ujeda otrovnice, da se ozdravi, zmiju na samoj rani dokrajče. Kralj Numiđana je bio u njenoj vlasti; nestrpljivo je iščekivao svadbu, i kako je ona trebala da usledi po pobedi, Salambo mu je ovaj poklon poslala da mu podstakne hrabrost. Tada su njegove slutnje iščilele, i ninašta drugo mislio nije, sem o sreći da tako lepu ženu dobije.

Mata su obuzela ta ista viđenja; ali ih on istoga časa odbaci, pa svoju ljubav, što ju je potiskivao, on raširi na drugove po oružju. On ih je sve prigrlio kao pripadajuće delove svoje sopstvene ličnosti, svoje mržnje, — i uzvišenijeg se duha oseti, jačih ruku; sve što je valjalo činiti, sada mu je izgledalo očigledno. Ako bi mu se uzdah ponekad oteo, to je bilo pri pomisli na Spendija.

Varvare je u šest istovetnih vrsta postrojio. U sredinu je smestio Etrurce, sve zavezane jednim bronzanim lancem, strelci su stajali pozadi, a na oba krila je rasporedio Nafure, koji su jahali kamile kratkodlake, nakićeni nojevim perjem.

I sufet je u sličan poredak postrojio Kartaginjane. Sa svoje strane pešadije, pored lakih velita, postavio je on sa one strane Numiđana, Klinabare.

Kada je svanuo dan, bili su jedni prema drugima, licem u lice. Svi su se iz daljine odmeravali, svojim krupnim urokljivim očima. Prvo je došlo do oklevanja. Najzad se dve vojske, obrušiše jedna na drugu.

Varvari su napredovali polako, bijući nogama o zemlju, da se ne bi zadihali; središte je punske vojske predstavljalo jednu ispupčenu krivinu. Onda se jeziv udar začu, sličan prasku dva talasa, koji se jedan na drugi obrušavaju. Prva se varvarska vrsta, vrlo brzo odškrinula, i strelci, skrivani iza drugih, bacali su svoje kugle, svoje strele, džilite. Iako se krivina Kartaginjana malo-pomalo izravnavala, ona postane prava, pa se još i ugnula; tada su se dva odeljenja velita jedno naspram drugom približila, kao kada se kraci šestara sklope. Varvari, okomivši se na falangu, ulazili su u njenu pukotinu; i tamo svi zaginu. Mato ih je zaustavio. I baš dok su kartaginska krila nastavila da se pomeraju napred, on spolja razvije tri unutrašnja reda iz svog stroja. Kako su opkoračili bokove, njegova je vojska tri puta duža izgledala.

Ali su se oni varvari sa oba kraja, pokazali preslabima, naročito oni

na levom, koji su ostali praznih tobolaca, pa su ih čete velita, kada su najzad doprli do njih, poprilično načele.

Mato njih povuče nazad. Zdesna su mu u sastavu bili Kampanci, naoružani sekirama; on ih posla na kartaginsku levu stranu. Sredina navali na neprijatelja, a oni sa drugih krajeva, van opasnosti, držali su velite na odstojanju.

Hamilkar tada podeli svoje konjanike u eskadrone, sa hoplitima između njih, pa ih pusti na najamnike.

Te telesine u vidu kupe, imale su spreda konjicu, dok su im se veće strane kostrešile, sve načičkane kopljima. Varvari nikako nisu mogli da im pruže otpor; jedini su Grci imali oružja od bronzе; svi drugi sa noževima navrh nekakve motke, kosama pokupljenim od napoličara, mačevima prekovanih od oplata točkova; suviše mekana sečiva su se pri udaru povijala, i dok bi ga pod petama ispravljali, Kartaginjani bi ih zdesna i sleva, sasvim komotno dokrajčili.

Ali Etrurci, prikovani uz svoje lance, nisu se mrdali; oni koji su mrtvi bili, nisu mogli da padnu, praveći svojim leševima prepreku; i taj se zavidan red od bronzе, redom širio i skupljao, savitljiv kao zmija, a nepokolebljiv kao zid. Varvari su prilazili da se iza njega ponovo prestroje, odahnu bar minut, — pa bi se sa patrljcima od svog oružja u ruci zaputili opet.

Mnogi ga više nisu ni imali, pa su skakali na Kartaginjane, i kao psi, ujedali ih po licu. Gali su iz gordosti svlačili svoje prsluke; pa bi nadaleko pokazivali svoja sasvim bela tela; da prepadnu neprijatelja, razvlačili su rane. Posred punskih sintagmi, nije se više čuo glas onoga što je izvikivao naređenja; barjaci iznad prašine, ponavljali su svoje znake, i svako je išao ponesen talasanjem te silne gomile što ga je okruživala.

Hamilkar zapovedi Numiđanima da krenu napred. Ali im Nafur izađe u susret.

Odeveni u široke crne odežde, sa ćubom na temenu, i štitom od kože nosoroga, mlatarali su gvožđem bez držalje, koje je bilo na lancu; njihove kamile, načičkane perjem, rikale su dugo. Jadne su se životinje zaletale u sintagme. Neke kojima su noge bile polomljene, skakutale su kao ranjeni nojevi.

Punska pešadija u punom sastavu, navalila je na varvare; ona ih je posekla. Manipule njihove su se okretale, odvojene jedne od drugih. Još sjajnije oružje Kartaginjana, okružilo ih je kao krune od zlata; jedno vrenje, podiglo se u sredini, a sunce, koje je odozgo udarilo, podarilo je vrhovima mačeva, beličaste odsjaje, koji su kružili. Međutim, redovi

Klinabara su ostali rašireni po ravnicu. Najamnici im ugrabe oklope, pa se preobuku. Kartaginjani, zavarani, više su puta ušli među njih. Od čuda nisu mogli da se maknu, ili su čak uzimali, pa su ih pobednički pokliču, što su se dizali u daljini, njih kao bura brodske olupine pogurali. Hamilkar je pao u očaj; svi su bili na putu pogibije pred genijem Matovim, i nepobedivom hrabrošću najamnika. '

Ali se odasvuda sa horizonta začuo zvuk daira. Bila je to gomila, starci, bolesni, petnaestogodišnjaci, pa čak i žene, koje su, ne mogavši svoju zebnju više da trpe, pošle iz Kartagine, i kako bi se zaštitili nečim posebnim, uzeli od Hamilkara jedinog slona, što ga je posedovala Republika — onoga što je bio ostao bez surle.

Tada se učinilo Kartaginjanima kao da to otadžbina, napustivši svoje zidove, dolazi da im izda zapovest da za nju umru. Udvostruči im se bes, i Numiđani povukoše i sve ostale.

Varvari su leđima bili uz jedno brdašće u sredini ravnice. Za pobedu nije nikakvih izgleda bilo, čak niti da se preživi; ali bili su tu najbolji, neustrašivi i po, i najjači oni.

Kartaginski narod navali da preko Numiđana na najamnike baca ražnjeve, kuke za kačenje, maljeve; oni od kojih su konzuli strahovali, umirali su od močuga što su ih žene zavitalale; to je punski narod tamanio najamnike.

Bili su utočište potražili na vrhu brega. Pri svakom novom prodoru, sastav njihov sve se više stezao; dva puta je silazio, ali bi ga udar istog časa odbacio; Kartaginjani su, navrat-nanos, širili ruke, proturali koplja svojim drugovima među noge, i boli nasumice ispred njih. Klizalo se u krvi, suviše oštar nagib tla je činio da se mrtva tela skotrljaju nadole, pa su slonu koji se upirao da se uspe uz brdo, dopirali do trbuha; a njegova se prekraćena surla, široka na tom kraju, dizala s vremena na vreme, kao neka pijavica.

A onda stadoše svi. Kartaginjani su, uz šrkrgut zuba, razgledali vrh brda na kome su stajali varvari.

Najzad, oni navale odsečno, pa nanovo otpočne metež. Najamnici su ih često puštali da se približe, uz poklike da žele da se predaju; pa bi se onda uz stravično kikotaње, ubijali jednim udarcem, i kako su padali mrtvi, drugi su se na njih peli, da bi se branili. Nastajala je piramida koja je malo-pomalo rasla.

Uskoro ih nije bilo više od pedeset, pa ni dvadeset, trojica, pa samo dvojica, jedan Samnićanin naoružan sekirom, i Mato, koji je još držao svoj mač.

Samnićanin, savivši kolena, vitlao je sekirom naizmenično desno i

levo, i upozoravao Mata, odakle su mu pretili udarci.

— Gospodaru! Ovamo! Gospodaru, onamo! Sagni se!

Mato je ostao bez naramenica, svog šlema i bez oklopa; bio je, štaviše, bez ičega na sebi — i od mrtvacu bleđi, nakostrešene kose, sa dva listića pene u uglu usana — i njegovim mačem, kojim je on tako žustro mlatarao, da se oko njega stvorio jedan oreol. Jedan mu je kamen prebio doručje; Samničanina su ubili i sada se talas Kartaginjana stisnuo, da su ga dotakli. Tada on podiže ka nebu obe svoje prazne ruke, pa sklopi oči, — i raširivši ruke, kao čovek koji se odozgo, sa vrha rta baca u more, on se odrazio na koplja.

Oni se pred njim uklone. Nekoliko ih je puta on nasrnuo na Kartaginjane, ali su oni uvek ustuknuli i povlačili oružje.

Zakačio je nogom jedan mač. Hteo je Mato da ga ugrabi. Osetio je da su mu vezali pesnice i noge, i on padne.

Nar Havas je bio taj koji ga je od pre nekog vremena u stopu pratio a sa jednom od svojih velikih mreža, u koje je hvatao divlje zveri, i, iskoristivši trenutak kada se savio, uhvatio u nju.

Pa su ga privezali za slona, sva četiri od udova u krst; i svi oni koji nisu bili ranjeni, išli su mu kao pratnja i stuštili se, uz silnu dreku, prema Kartagini.

Novosti o pobedi su bile pristigle do tamo, na neobjašnjiv način, već oko tri sata noću. Na Hamonovoj klepsidri, bilo je isteklo pet, kada su oni stigli u Malku; Mato tada otvori oči. Kuće su tako osvetljene bile da je izgledalo da je i čitav grad u plamenu.

Nerazgovetno je do njega dopirala, silna neka graja, a on je, ležeći na leđima, gledao u zvezde.

A zatim se jedna vrata zatvore i njega tama obavije.

Sutradan, u taj isti čas, i poslednji od ljudi preostalih u Klancu sekire izdahnuo je.

Na dan kada su njihovi drugovi otišli, Zuaesi, koji su se vratili, bili su odronili stene i neko su ih vreme prehranjivali.

Varvari su stalno očekivali da vide Mata kako dolazi — i nikako nisu hteli da napuste planinu — zbog obeshrabrenosti, klonulosti, i one upornosti bolesnika, koji odbija da promeni mesto; najzad, kada su se zalihe iscrple, otišli su i Zuaesi. Znalo se da ih jedva oko dvanaest stotina ima, i nije bilo potrebe, da bi se dovršilo sa njima, slati vojnike.

Opasne zveri, lavovi naročito, bili su se za te tri godine, koliko je trajao rat, namnožili. Nar Havas je podigao veliku hajku, jurio ih, i pošto bi na izvesnom rastojanju privezao koze, on ih je poterao prema Klancu Sekire; — i svi su tu sada obitavali, kad je došao čovek, koga su Starci

poslali da vidi šta je od varvara ostalo.

Po prostranstvu ravnice, lavovi su i leševi ležali, i mrtvi se nisu razlikovali od odeće i oružja. Svima je nedostajalo lice ili bar po jedna od ruku; neki su izgledali još netaknuti; ostali su se svi bili potpuno sasušili, i kacige im bile prašnjavim lobanjama napunjene: stopala što nisu više imala mesa, štrčala su pravo iz dokolenica, skeleti su još imali na sebi kabanice; kosti, koje je očistilo sunce, predstavljale su sjajne mrlje u pesku.

Lavovi su počivali, trbuhom na zemlji i obe šape ispruživši, stalno žmirkajući kopcima pod blještavilom sunca, još više pojačanim odbljescima od belih stena. Ostali su, privilegavši na sapi, ukočeno gledali predase; ili, napola utonuli u svoje velike grive, spavali smotani u klube, i svi odavali utisak da su siti, umorni i da se dosađuju. Bili su nepomični kao planine ili kao mrtvaci. Spuštala se noć; velike crvene pruge, zrakasto su se pružale na zapadu.

Nešto se, sa jedne od ovih gomila, što su neravnomerno ovu zaravan pogrubile a još nejasnije od aveti, bilo podiglo. Tada jedan od lavova pođe, svojim čudovišnim oblikom ocrtavajući crnu senku na pozadini od purpurnoga neba; — kada je čoveku bio sasvim blizu, on ga svali jednim jedinim zamahom šape.

A zatim se prostre odozgo, pa poče da mu vrhom svojih očnjaka, čupa utrobu.

Pa je posle svoju baš pozamašnu gubicu otvorio, i, tokom nekoliko minuta, on ispustio riku, čiji su odjek ponavljale planine, i koji se, napokon, u ovoj osami zagubio.

Najednom se odozgo skotrljaju mali oblutci. Začuje se i brzo tapkanje koraka, — i kraj brane, sa strane ždrele, pojave se šiljate njuške i uspravljene uši; zenice su im se divlje caklile. To su bili šakali, koji su prilazili da požderu ostatak.

Kartaginjanin, koji je odozgo posmatrao, nagnut nad provalijom, ode natrag.

XV

Mato

Kartagina je bila sva u radosti — toj nekoj dubokoj, sveopštoj, prekomernoj, pomamnoj; začepili su bili sve rupe od rušenja, nanovo sve kipove bogova ofarbali, ulicama su posuli bili grančice mitre, po uglovima raskršća dimio se tamjan, a masa po balkonima izgledala je, sa svojom šarolikom odećom, kao bokor cvetova što se otvarao na vazduhu.

Neprestan žagor glasova nadvikivale su vodonoše, koje su kvasile pločnik; Hamilkarovi robovi, nudili su u njegovo ime prženog ječma i komade sirovoga mesa; prilazilo se; grlilo se uz plač; i tirski gradovi, bili su zauzeti, nomadi porasturani a svi varvari uništeni. Akropolj je iščezao pod raznobojnim zastavama; mamuze na triremama, što su ih poređali na izlazu iz luke, presijavale su se kao neka dijamantska brana; svuda se osećao ponovo uspostavljeni poredak, početak novoga života, izliv bezgranične sreće: bio je to dan udaje Salambo za kralja Numidije.

Na terasi Hamonovoga hrama nebrojano je zlatno posuđe bilo je nakrcano po trima dugačkim stolovima, za koje je trebalo da zasednu sveštenici, Starci i Bogataši, a tu se poviše nalazio i onaj četvrti, za Hamilkara, Nar Havasa i nju; jer Salambo je, povrativši veo, bila spasila Otadžbinu, i, pretvarajući svadbu njenu u opštenacionalno veselja, tamo dole, na trgu, narod je očekivao da se ona i ukaže.

Ali mu je još gora žudnja raspaljivala njegovo nestrpljenje; uz ceremoniju bilo je obećano i pogubljenje Matovo.

Predložili su prvo da bude živ odran, pa da ga od pozadi jedan majmun tuca kamenom u glavu; pošto je on uvredio Tanidu, treba da je njeni majmuni i osvete. Drugi su bili došli na zamisao da mu na više mesta po telu ture lanene fitilje, natopljene uljem, i da ga takvoga prošetaju na kamili — i uživali bi pri pomisli kako će se krupna životinja

smucati ulicama, noseći tog čoveka koji se grči u vatri, kao svećnjak kome je krake vetar zahvatio.

Ali koje to građane zadužiti da izvrše kaznu a ne uskratiti to svim ostalima? Takva se smrt priželjkivala, u kojoj bi ceo grad mogao da uzme učešća, i mogle sve ruke, sva oružja, sve stvari kartaginske, i to od uličnih ploča, pa do talasa u zalivu, da ga rastrgnu, zgnječe, izbrišu. Starci su tako odlučili da će on od svoje tamnice ići na Hamonov Trg, i bez ikakve pratnje i ruku vezanih na leđima; bilo je zabranjeno da ga udaraju u srce, kako bi što duže ostao u životu, i da mu bodu oči, kako bi mogao svoje mučenje da gleda do kraja, i da ga ničim ne gađaju, niti sa više od tri prsta odjednom dodiruju.

Iako nije bilo predviđeno da se on sve do pred kraj dana pojavi, ponekad bi im se pričinilo da ga vide, pa bi se sva masa sjurila ka Akropolju, i ulice se ispraznile, da bi se ista uz dugo negodovanje vratila. Ljudi su na istome mestu još od prethodne večeri stajali, i domunđavali se iz daljine, uz pokazivanje svojih noktiju, koje su pustili da im porastu, kako bi ih što bolje u njegovo meso zarili. Ostali su se unezvereno šetali; neko je od njih bio bled, kao da čeka na sopstveno pogubljenje.

Iznenada, iza Mapala, podignu se poviše glava visoke lepeze od perja. Bila je to Salambo, koja je izlazila iz svoje palate; svima se ote uzdah olakšanja.

Ali je povorci trebalo još dugo da priđe; išla je ona nogu pred nogu.

Prvo su prodefilovali sveštenici Pateka, pa oni Ešmounovi, Melkartovi, i sve zajednice redom, sa istim onim znamenjima i onim istim redom, koga su se pridržavali i kod žrtvovanja. Prvosveštenici Molohovi, prolazili su pognuta čela, a gomila se od njih izmicala, kao zbog neke grižnje savesti. Ali su sveštenici Rabete, stupali ponositim korakom, sa lirom u ruci; za njima su išle sveštenice u prozračnim haljinama, žuti ili crnim, i ispuštale ptičje krike, izvijajući se kao guje; ili bi se na zvuk flaute, one obrtale kako bi prikazale ples zvezda, dok je njihova lagana odeća, na ulice bacala dah sladunjavih mirisa. Među tim svim ženama, tapšalo se Kedešama sa obojenim trepavicama, koje su simbolično predstavljale hermafroditizam toga božanstva, a isto namirisane i obučene, nisu se, uprkos njihovim ravnim grudima i uskim kukovima, od njih ni razlikovale. Uostalom, toga je dana preovladao ženski način, i sve mu se ostalo podređivalo: neka je tajanstvena požudnost tim teškim vazduhom kružila; u dubini svetih šuma, već su palili bukčinje; tu se noćas moglo očekivati silno bludničenje; samo su sa Sicilije, javne ženske doveli u tri lađe, a neke su i iz pustinje došle.

Strojevi, kako su pristizali, razvrstavali su se po dvorištu hrama, na spoljnim galerijama, i duž dvojnih stepenica, koje su se uza zid pele, i sastajale pri vrhu. Redovi belih haljina, ukazaše se među stubovima, a građevina se nastanjivala ljudskim kipovima, jednako nepomičnim, kao da su od kamena.

Zatim naiđoše upravitelji riznica, oblasni načelnici i svi Bogataši. Dole se silna nadigla graja. Iz susednih ulica, gomila je navirala: poslužitelji hramova, odbijali su ih udarcima batine; i pored Staraca, svih zlatnim kolajnama okrunjenih, na nosiljci koju je nadvisivao jedan purpurni baldahin, ukaza se Salambo.

Tada se podiže neopisiva vriska; cimbali i krotali još jače zasviraju. Zagrmеше daire a veliki purpurni baldahin zamače između dva velika stuba.

Da se pojavi opet na prvom spratu. A Salambo je koračala pod njim; onda ona odšeta preko terase da bi sela pozadi na nekakav tron, od kornjačinog oklopa napravljen. Pod noge joj tutnuše klupicu od slonovače sa tri stepenika; na obodu prvog, dva su crna deteta klečala, dok bi ona povremeno i jednu i drugu ruku, nakrcanu teškim prstenjem, položila na njihove glave.

Od nožnih članaka, svo do kukova, bila je ona uvijena u mrežu od školjkica, koje su trebale da dočaraju krljušt ribe što je kao sedef svetlucala:

Tamno plavi pojas, stezao joj je stas, a kroz dva izreza u obliku polumeseca, videle su joj se grudi, čiji su vrhovi bili zaklonjeni pločicama od džeta. Kosu joj je krasilo paunovo perje, posuto draguljima; širok plašt, beo kao sneg, spuštao se za njom, — i s laktovima uz telo, skupljenih kolena, dijamantskim grivnama pri vrhu mišica, stajala je sasvim uspravno, u jednoj uštogljenoj pozi.

Dva su mesta niže sedeli otac njen i suprug. Nar Havas, obučen u bleožutu haljinu, nosio je svoju krunu od okamenjene soli, ispod koje su izvirala dve kike, uvijene kao rogovi u Amona; a Hamilkar, sav u ljubičastoj tunici, zlatnim lozama izvezenoj, držao je ratnički mač za pojasom.

Iza Salambo, postrojeni, bili su Tanidini sveštenici u lanenim haljinama; sa njihove desne su strane, Starci, sa svojim zlatnim kolajnama, stvarali dugačku prugu od zlata, a Bogataši sa svojim smaragdnom žezlima, sa one druge, dugačak red zelenila, — dok su, sasvim na kraju, gde su poređani bili sveštenici Moloha, zbog boje njihovih plaštova, reklo bi se, kao jedan zid od purpura. Ostale su zajednice zauzimale stepenike niže. Gomila je zakrčila ulice. Uspinjala se

ona i na kuće, i u dugom nizu, dolazila sve do Akropolja. Kako joj je narod bio pod nogama, a više glave nebeski svod, pa neizmernost mora oko sebe, zaliv, planine i pogled ka unutrašnjosti, Salambo sva se svojim sjajem pretakala u Tanidu, i činila samim tim Genijem Kartagine, njenom utelovljenom dušom.

Bilo je predviđeno da praznovanje do duboko u noć potraje, pa su postavili bili lustere sa puno krakova, kao drveće, na obojene vunene tepihe, što su okolo donjih trpeza bili. Veliki kljunasti bokali od beloga zlata, amfore od plavoga stakla, kašičice od krljušti, i okrugle pogače, tiskale su se u dva reda tanjira sa bisernim rubom; grozdovi, sve sa peteljnkama, bili su kao tirze omotane u čokote od slonovače; snežne su se gromade topile na poslužavnicima od abonosovine, a limunovi, narovi, bundeve i lubenice, kao brdašca se izdizala iz visokih srebrnih posuda, razjapljene njuške, divlje su se svinje valjale po prašini od začina; zečevi, pokriveni svojim krznom, izgledali su kao da skakuću između cvetova. Školjke su bile punjene sitno iseckanim mesom; kolači su svi imali simbolične oblike; kada su odizali poklopce sa porcija, izletali su golubovi.

Pritom su robovi, zavrnuti tunike, kružili na vrhovima prstiju; s vremena na vreme, lire su neku himnu svirale, ili bi se glasovi zaorili u horu. Ljudski žagor, neprekidan kao šum mora, neodređeno je lebdeo oko gozbe, i činilo se, kako je u jedan još širi sklad uljuljkuje; neko se setio onog najamničkog praznovanja; prepustiše se svi snovima o sreći; sunce poče da silazi, dok se mesečev mladi luk, već podizao na drugom kraju neba.

Međutim, Salambo, kao da ju je neko drugi pozvao, okrene glavu; narod koji je gledao u nju, pođe u pravcu njenog pogleda.

Na vrhu Akropolja, tog istog časa, otvoriše se vrata tamnice, u podnožju hrama isklesane u steni; na toj crnoj rupi, jedan je čovek, na pragu njenom, stajao sam.

On odatle pognut izađe, skoro presamićen, sa unezverenim pogledom, kao kada na slobodu puste divlju životinju.

Svetlost ga je zaslepljivala; neko je vreme ostao nepomičan. Svi su ga prepoznali, pa im se presekao dah.

Telo ove žrtve je za njih predstavljalo nešto posebno, i bilo skoro jednim verskim sjajem prošarano. Svi su se naginjali da bi ga videli, žene naročito. One su gorele od želje da se nagledaju onoga, koji im je pobio deci i muževe; a iz dubine njegove duše, izlazila je, uprkos svemu, ipak jedna besramna radoznalost, — želja da ga u celini upoznaju, želja smešana sa grižnjom savesti, koja se pretvorila u jedno neprevaziđeno

gnušanje.

On pođe nazad; i stiša se pometnja izazvana iznenađenjem. Mnogi su podigli ruke, i on se više nije video.

Stepenište za Akropolj brojalo je šezdeset stepenika. On se niz njih spustio kao da ga je bujica sa vrha planine svalila; videlo se da je tri puta skočio, pa se dole, opet na obe pete dočeka.

Ramena su mu krvarila, prsa su dahtala silno potresena; a on se toliko napinjao, ne bi li pokidao veze, da su mu se, na golim krstima ukrštene ruke, nadimale, kao da su na njima imale zmije.

Od mesta na kome se tada našao, počinjalo je pred njim nekoliko ulica. U svakoj od njih se od početka, pa do kraja, na ravnomernom odstojanju protezao trostruki lanac od bronze, pričvršćen uz pupak bogovima Pateka: svetina se bila stisla uz kuće, dok su sredinom išle sluge Starih i vitlale kaišima.

Jedan od njih ga jako udari i pogura napred. Mato nastavi da korača.

Pružali su iznad njegovih lanaca ruke, vičući da mu je ostavljen prolaz preširok. A on je hodao, dok su ga svi ti prsti pipali, ubadali, cepali; kada je bio pri kraju jedne ulice, ukazivala se druga, više puta se on bacio na stranu da ih ugrize, ali bi ga vrlo brzo sklonili, njega zadržali lanci, i gomila bi prsnula u smeh.

Jedno mu dete rascepi uvo; devojčica, koja je u rukav sakrila vrh vretena, raspори mu obraz; čupali su mu čitave pregršti kose, kaiševe mesa kidali; drugi su mu trljali lice sunderima nataknutim na motke i zamočenim u pomije. Sa desne strane grla, mlaz mu je krvi izbio: istog trenutka započe ludilo. Taj poslednji varvarin, za njih je sve varvare predstavljao; čitavu njihovu vojsku; oni su se za sve svoje poraze, užase svoje i sramote, njemu sada svetili. Narodno se besnilo izrodilo u zadovoljstvo; suviše zategnuti lanci su se savijali, na putu da puknu; više nisu osećali tapšanje robova, koji su ih udarali ne bi li ih odvratili; drugi su se na ispuste kuća kačili; svi su otvori u zidovima bili popunjeni glavama; a zlo koje nisu mogli da mu nanesu, oni su ga izvikivali.

Okrutne su to uvrede bile, pogane, sa podrugljivim hrabrenjima i kletvama; i kao da nije već isuviše sadašnjeg bola bilo, nagoveštavali su mu drugi, još strašniji, u večnosti.

To lajanje koje je Kartaginu uzduž i popreko ispunjavalo, na tako se glup način ponavljalo. Često jedan slog samo, — uz jedan promukao, dubok i pomaman prizvuk, — čitavih je nekoliko minuta i od čitavog naroda bio ponavljan. Zidovi su od njega podrhtavali od poda do

tavanice, a dva su se ulična zida Matu činila kao da mu dolaze u susret i da ga odižu sa tla, kao dve ogromne ruke koje ga u vazduhu dave.

A on se prisećao, kako je u prošlosti bio nešto slično iskusio. Gomila je na terasama bila istovetna, isti su im pogledi bili, taj isti gnev; ali tada je on slobodno koračao, sve se sklanjalo, i bog mu se neki smilovao; — i to podsećanje, koje je sve jasnije postajalo — užasnom ga je tugom ispunjavalo. Senke su mu prolazile pred očima; grad mu se u glavi kolutao, a kako mu je krv šikljala iz jedne rane na kuku, osetio se on da umire; klecnuše mu kolena i on se tako lepo sruči na pločnik.

Neko ode da iz peristila Melkartovog hrama, donese sa jednog tronošca, od uglja užarenu šipku, pa proturivši je ispod prvoga lanca, prisloni mu je na ranu. Videli su svi kako se meso zadimilo; huk naroda, ugušio je njegov glas; ostao je uspravan.

Šest je koraka dalje, još i treći-četvrti put pao; uvek ga je neko novo mučenje podizalo. Kroz cevčice, duvali su na njega kapi ključalog ulja; na put bi mu stavili opiljke od slomljenog stakla; on je nastavljao da korača. Na uglu se Satebove ulice, on ispod nadstrešnice jednog dućana, naslonio na zid i nije kretao dalje.

Robovi Saveta, udarali su ga svojim bičevima od kože nilskog konja. Tako žestoko, i toliko dugo, da su i rese njihovih tunika bile natopljene znojem. Mato se činio, kao da ga se to ne dotiče; odjedanput, on se povratio, i potrčao nasumice, usnama praveći zvuk, kao oni koji cvokoću od silne hladnoće. On prođe redom ulicom Budes, ulicom Sepo, pređe preko Biljne Tržnice, pa stiže do Hamonovog Trga.

Sada je bio u svešteničkom posedu. Robovi su razdvajali svetinu; tu je više prostora bilo. Mato pogleda oko sebe i njegove oči susretnu Salambo.

Već na prve korake koje je napravio, ona se podigla bila: a zatim, nesvesno, kako se on približavao, i ona se malo-pomalo rubu terase primicala, i vrlo brzo, sve su spoljne stvari bile izbrisane, i ništa više nije primećivala osim Mata. U njoj je duši nastupila tišina — jedan od onih ambisa u kojima ceo svet nestaje, pod pristiskom jedne jedine misli, uspomene, jednog pogleda. Taj čovek, koji je ka njoj koračao, privlačio ju je.

On sem očiju, ništa nije više od čovečjeg izgleda imao; to je bilo dugačko obličje, a potpuno crveno; njegovi izubijani udovi, visili su mu duž butine, ali se nisu mogli razlikovati od žila njegovih sasvim oguljenih članaka; usta su mu još bila širom otvorena. Iz očnih duplji sevali su plamenovi koji su se činili kao da mu se penju sve do kose; — i taj je nesrećnik koračao i dalje.

On je stigao do podnožja terase. Salambo se bila nagnula nad ogradu; njegove su je strašne zenice proučavale, i njoj dopre u svest sve ono što je on propatio radi nje. Iako je bio na umoru, ona ga ponovo vide u njegovom šatoru i na kolenima, kako joj zavlači ruke oko struka, mucajući joj slatke reči; ona je bila željna da ih oseti, još jednom, da ih još jedared čuje; ona nije htela da on umre! I baš u tom trenutku, Mato snažno uzdrhta; ona poče da vrišti. On se stropošta unazad i ne pokrenu se više.

Salambo skoro onesveščenu, odnesošu sveštenici koji su se oko nje na njen presto sjatili. Oni su joj čestitali; bilo je to njeno delo. Svi su joj tapšali, i lupkali nogama, izvikujući njeno ime.

Neki se čovek bacio na leš. Iako bez brade, na ramenima mu je bio plašt sveštenika Molohovih, i za pojasom nož, kakav njima služi da sveto meso iseku na komade, a koji sa na kraju drške završavao zlatnom lopaticom. Jednim potezom, on Matu raspори prsa, pa mu iščupa srce. To isto zatim položi na kašiku, podiže svoju ruku, pa ga Šahabarim ponudi Suncu.

Sunce se iza talasa spuštalo. Njegovi zraci, kao duge strele, padali su na to potpuno crveno srce. Zvezda se zarivala u more onako kako su se smanjivali i otkucaji; pri poslednjem, i ona je iščezlo.

Tada, od zaliva, pa sve do Lagune, i od poluostrva pa do svetionika, na svim licima, po svim kućama i svim hramovima, bio je samo jedan usklik; neki put bi se zaustavio, pa bi ponovo otpočeo; zgrade su čak od njega uzdrhtale. Kartagina je sva bila kao skupljena u grču jedne titanske radosti i jedne bezgranične nade.

Nar Havas, pijan od ponosa, provuče svoju levu ruku oko struka Salambo, a u znak gospodarenja; dok je drugom dograbio zlatni putir i nasuo Geniju Kartaginskom.

Salambo je ustala kao i njen muž, da u tom položaju ispiju. Ona klonu, glavom unazad, preko naslona prestola, — pobledela, ukočena, otvorivši usta, — i njena se rasuta kosa obisnula sve do zemlje.

I tako završi sa životom kći Hamilkareva, jer se dotakla plašta Tanidinoga.

Kraj

Obrada: Disco Ninja

BalkanDownload

www.BalkanDown.org